

АГРОСВІТ

№ 8 квітень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТГ

ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Г.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 8 квітень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного

аграрно-економічного університету 30.04.20 р.

Підписано до друку 30.04.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 18,0.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 3004/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

У НОМЕРІ:

Будзяк В. М., Будзяк О. С.

Перспективи ринку земель сільгосппризначення державної власності 4

Маркіна І. А., Таран-Лала О. М.

Системно-організаційний підхід до дослідження розвитку споживчої кооперації України 10

Згурська О. М., Сьомкіна Т. В.

Цінові тенденції на національному ринку агропромисловості 17

Збарський В. К., Грибова Д. В.

Регіональні особливості інфраструктурного забезпечення розвитку туризму в Україні 23

Тулчинський Р. В., Ханін С. Г.

Методичне забезпечення оцінки економічної безпеки регіону в сучасних умовах 30

Третяк А. М., Третяк Н. А., Юсипенко О. М.

Рекреаційне землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст в контексті забезпечення сталого розвитку 35

Соломатіна Т. В.

Діагностика ризиків втрати стратегічного фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки 42

Петруха С. В., Стахов Б. В.

Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: теоретико-концептуальні аспекти 49

Шашина М. В.

Параметри структурної модернізації регіональної економіки 72

Фабіянська В. Ю.

Аудиторські докази: сутність, оцінка в контексті забезпечення вимог достатності та прийнятності 77

Лутковська С. М.

Забезпечення сталого розвитку за умов модернізації системи оцінки рівня екологічної безпеки 87

Набока Р. М., Шукліна В. В.

Особливості ситуаційного управління логістичною діяльністю харчових підприємств 94

Романовська Ю. А., Курієнко А. В., Коротчук І. В.

Аналіз соціальної політики територіальних громад 100

Яременко А. М., Авдалян К. В.

Особливості бухгалтерського обліку фінансових результатів об'єднань підприємств 109

Малиновська Ю. Б.

Особливості та результативність фінансового планування суб'єктів господарювання державного сектору економіки України 118

Шмаров Д. М.

Механізм фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору 123

Головко Р. А.

Обґрунтування моделі страхового кооперативу в системі ризик-менеджменту фермерських господарств 130

Лучечко Ю. М.

Стимулювання нарощення потужностей у сфері переробки сільськогосподарської сировини: фінансово-інвестиційні аспекти 136

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел.

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

— Обсяг рукопису — 25—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

CONTENTS:

Budzyak V., Budzyak O. PROSPECTS FOR THE STATE-OWNED AGRICULTURAL LAND MARKET	4
Markina I., Taran-Lala O. SYSTEM-ORGANIZATIONAL APPROACH TO RESEARCH OF DEVELOPMENT OF THE CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE	10
Zgurska O., Somkina T. PRICING TRENDS IN THE NATIONAL AGRICULTURAL MARKET	17
Zbarsky V., Gribova D. REGIONAL FEATURES OF INFRASTRUCTURE SUPPORT OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE	23
Tulchinsky R., Khanin S. METHODICAL SUPPORT OF THE ECONOMIC SECURITY ASSESSMENT OF THE REGION IN MODERN CONDITIONS	30
Tretiak A., Tretiak N., Yusipenko O. RECREATION LAND USE IN THE BORDER OF WATER PROTECTION ZONES AND COASTAL PROTECTIVE STRIPS OF THE CITIES IN CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	35
Solomatina T. DIAGNOSIS OF RISKS OF LOSS OF STRATEGIC FINANCIAL POTENTIAL OF ECONOMIC ENTITIES OF AGRICULTURAL SECTOR	42
Petrukha S., Stakhov B. CURRENT CHALLENGES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE ECONOMY: THEORETICAL-CONCEPTUAL ASPECTS	49
Shashyna M. PARAMETERS OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMY	72
Fabianska V. AUDIT EVIDENCE: ESSENCE, EVALUATION IN THE CONTEXT OF MEETING THE REQUIREMENTS OF SUFFICIENCY AND APPROPRIATENESS	77
Lutkovska S. ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT UNDER MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF ENVIRONMENTAL SAFETY EVALUATION	87
Naboka R., Shuklina V. FEATURES OF SITUATIONAL MANAGEMENT OF LOGISTIC ACTIVITY OF FOOD ENTERPRISES	94
Romanovska Yu., Kuriienko A., Korotchuk I. ANALYSIS OF SOCIAL POLICY OF TERRITORIAL COMMUNITIES	100
Yaremenko L., Avdalian K. THE FEATURES OF ACCOUNTING OF FINANCIAL RESULTS OF ASSOCIATIONS OF ENTERPRISES	109
Malynovska Yu. FEATURES AND EFFECTIVENESS OF FINANCIAL PLANNING OF ENTITIES OF UKRAINE'S PUBLIC SECTOR ECONOMY	118
Shmarov D. MECHANISM OF FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT FOR THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF THE PROCESSING SECTOR OF THE AGRICULTURAL SECTOR	123
Golovko R. SUBSTANTIATION OF THE MODEL OF INSURANCE COOPERATIVE IN THE SYSTEM OF RISK MANAGEMENT OF FARMS	130
Luhechko Y. STIMULATING CAPACITY BUILDING IN THE FIELD OF PROCESSING OF AGRICULTURAL RAW MATERIALS: FINANCIAL AND INVESTMENT ASPECTS	136

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 332.3

В. М. Будзяк,

д. е. н., професор, професор кафедри міжнародного менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2142-1416

О. С. Будзяк,

д. е. н., професор, завідувач кафедри екології та економіки землекористування,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3690-1735

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.4

ПЕРСПЕКТИВИ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬГОСППРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

V. Budzyak,

Doctor of Economic Sciences, professor, Professor of the Department
of International Management, Kyiv National University of Trade and Economics

O. Budzyak,

Doctor of Economic Sciences, professor, Head of the Department of Ecology
and Land Use Economics, State Ecology Academy of Postgraduate Education and Management

PROSPECTS FOR THE STATE-OWNED AGRICULTURAL LAND MARKET

Статтю присвячено питанням розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. Розглянуто складові цього ринку, а саме обіг земель сільськогосподарського призначення. Проаналізовано наслідки тривалої відсутності повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення. До цих наслідків віднесено неможливість залучення додаткових інвестицій до аграрного сектору України, а також неможливість селянам реалізувати своє конституційне право повноцінно розпоряджатися своєю власністю.

Визначено максимальну та мінімальну площу земель сільськогосподарського призначення державної форми власності, яка буде задіяна у разі запровадження ринку цих земель. Доведено, що величина фактичної орендної плати впливатиме на майбутній попит на купівлю досліджуваних земель. Як наслідок, найвищий потенційний попит на купівлю земель сільськогосподарського призначення державної форми власності можливий в Івано-Франківській, Волинській та Рівненській областях.

Проаналізовано та оцінено досвід розвинутих європейських країн щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення державної форми власності. Розглянуто доцільність запровадження обмежень та додаткових умов при запуску ринку земель сільськогосподарського призначення. Оцінено доцільність негайного запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення державної форми власності.

The article is devoted to the issues of agricultural land market development in Ukraine. The components of this market, namely, the turnover of agricultural land, are considered. The consequences of a long absence of a full-fledged agricultural land market are analyzed. These consequences include the inability to attract additional investment in the agrarian sector of Ukraine, as well as the inability of the peasants to exercise their constitutional right of fully disposing their property.

It is proved, that agricultural land is an important component of the system of market circulation of land. While the circulation of state-owned agricultural land is an important component of the agricultural land market. Another important component of the agricultural land market is communal land. The peculiarities and problems of the redistribution of state and communal land of agricultural purpose are analyzed in the article.

The maximum and minimum area of state-owned agricultural land that will be involved in the introduction of the market of these lands is determined. It is proved, that the value of the actual rent will influence the future demand for the purchase of the studied lands. As a result, the highest potential demand for the purchase of state-owned agricultural land is predicted in Ivano-Frankivsk, Volyn and Rivne regions.

It is established, that the gradual transition of state-owned agricultural land into communal property can significantly affect the future demand for the purchase of these lands.

The experience of developed European countries in the introduction of the state-owned agricultural land market is analyzed and evaluated. The expediency of introducing restrictions and additional conditions for launching the agricultural land market is considered. It is proposed to create a regulatory and controlling state body in the agricultural land market.

The optimal share of state and communal ownership of agricultural land has been established, based on the experience of European countries. The necessity to increase the initial value of agricultural land was determined based on the use of expert assessment indicators. The expediency of the immediate introduction of the circulation of agricultural land of state ownership is assessed.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, державна власність на землі, ринок земель, комунальна власність на землю.

Key words: agricultural land, state land ownership, land market, communal land ownership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земельна реформа започаткована в далекому 1991 році нарешті завершується. Як зазначає більшість науковців, завершення реформування земельних відносин слід пов'язувати із запровадженням обігу земель сільськогосподарського призначення. Відсутність обігу земель сільгосппризначення не дозволяє залучити відповідні інвестиційні кошти до аграрного сектору, а також реалізувати селянам своє право на власність на земельні паї, насамперед, у частині їх купівлі-продажу.

Водночас негайне запровадження ринку земель сільгосппризначення несе і цілий ряд небезпек. Основними серед цих небезпек є: спекуляція відповідними земельними ділянками та поява землевласників монополістів. Запобігти першій небезпеці покликаний відкритий та прозорий продаж земель на земельних аукціонах. Запобігти другій небезпеці можна шляхом встановлення відповідних законодавчих обмежень та державного регулювання обсягів продажу самих цих земель.

Втім, у нещодавно прийнятому законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" питання продажу земель сільгосппризначення державної власності не вирішено. У зв'язку із цим гостро повстало питання про доцільність збереження подальшої заборони на продаж цих земель. В умовах задекларованої урядом України масштабної приватизації державних підприємств зазначене вище питання лише загострюватиметься.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні викликає значний інтерес серед науковців. Власне тому в наукових публікаціях достатньо повно розкрито питання запровадження і навіть майбутнього функціонування ринку земель сільгосппризначення. Зокрема одні науковці: як-от: Варламов А.А. [1] та Дехтяренко Ю.Ф. [2], обґрунтовують першочергові законодавчі зміни у вже існуючі законодавчі акти, пов'язані із розвитком земельних відносин.

Окремі науковці, а саме: Юрченко А.Д. [3] та інші, досліджують досвід впровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Також окремі науковці, зокрема, Третяк А.М. [4] пропонують напрями регулювання та контролю в системі управління землями сільськогосподарського призначення. Натомість практично відсутні наукові праці щодо обігу земель сільськогосподарського призначення саме державної власності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення перспектив щодо запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення державної власності та оцінка досвіду розвинутих країн в контексті обігу земель сільгосппризначення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досі в Україні землі державної та комунальної власності визначають за трьома критеріями-

ми: перелік відповідних земель; наявність певних об'єктів на земельних ділянках та користування землями відповідними суб'єктами. Водночас першість віддається саме землям державної власності, оскільки в Земельному кодексі України прямо вказано, що до земель комунальної власності не можуть відноситися землі, які підпадають під критерії земель державної власності. Тобто про рівність цих двох категорій земель говорити складно.

У Земельному кодексі України чітко прописано, що набуття земель у відповідну власність настає лише після реєстрації відповідної земельної ділянки. Для того щоб пройти відповідну реєстрацію необхідно земельну ділянку сформувати або створити з певних земель. Оскільки в нас значні площі земель саме державної і частково земель комунальної власності є не сформованими, то сприятиме їхньому формуванню або висока потенційна ціна відповідних земельних ділянок або ж високий потенційний попит на них з боку приватних землевласників.

В умовах сьогодення високої пропозиції на ринку оренди земель сільськогосподарського призначення, насамперед, державної форми власності можна стверджувати, що ціна земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної форми власності із запровадженням ринку земель не тільки не підвищиться, але й може навіть знизитися відносно її нормативно грошової вартості, яку пропонують як стартову ціну.

З іншого боку, навіть при відносно високому попиту на окремі земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної форми власності існує ризик про те, що вітчизняний крупний бізнес через відсутність реальної конкуренції з боку середнього і тим більше дрібного аграрного вітчизняного бізнесу може монополюю домовитись між собою про занижену пропозицію ціни за відповідні землі.

Перейдемо до структури земель сільгосппризначення в Україні. Так, сьогодні загалом у державній власності перебуває 10,4 млн га земель сільськогосподарського призначення, що становить близько 1/4 всіх земель цієї категорії. З яких 3,2 млн га перебувають у постійному користуванні державних підприємств, установ та організацій. Наступні 2,5 млн га перебуває у запасі, тобто не надані у власність чи користування. Решта 4,4 млн га перебувають в оренді [5]. Половина орендованих нині земель сільськогосподарського призначення державної власності перебуває в довгостроковій оренді на період до 49 років. Власне тому мак-

Таблиця 1. Динаміка площ земель державної та комунальної власності станом на 1.01.2018 р., га

Розміщення земель	Державна власність		Комунальна власність	
	2015	2017	2015	2017
Міста	321005,43	240435,75	110099,75	156687,37
Райони	6189160,64	6157092,30	276417,10	330061,24

Джерело: [5].

симальна площа цих земель, на купівлю якої є вже нині реальний попит і відповідно яка може потенційно бути виставлена на продаж, становитиме 2,2 млн га або 21 % від загальної площі всіх наявних земель сільгосппризначення.

Водночас на початок 2018 року в Державному Земельному Кадастрі (ДЗК) було зареєстровано всього 34 млн га або 56,3% від загальної площі України. З них 27 млн га (79,8%) — це приватні землі, 6,4 млн га (18,8%) державні і 0,49 млн га (1,4%) комунальні землі. Динаміка площ земель державної власності свідчить про їхнє зменшення а площ земель комунальної власності навпаки — про їх зростають (табл. 1).

З таблиці видно, що площа земель державної власності поступово зменшується, що пов'язано із передачею цих земель у комунальну власність та уточненням даних самого ДЗК.

Привабливість земель державної власності пов'язана із більшими площами самих земельних ділянок та їх зручнішим місцем розташування порівняно із земельними ділянками комунальної власності і навіть приватної власності. Так, середня площа земельної ділянки державної власності становить близько 8 га, а комунальної менше 1 га. До того ж серед земель державної власності значно більша частина земель саме сільськогосподарського призначення.

Мінімальною площею земель сільгосппризначення державної власності, яка може бути виставлена на продаж слід вважати площу цих земель на нині існуючому ринку прав оренди. Так, з 2015 по 2017 рік на аукціон з продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності було виставлено 155,8 тис га. Водночас продано було лише 69 % прав оренди всіх цих земель або 103,8 тис га.

Із загальної кількості зазначених орендованих земель сільгосппризначення у державній власності перебуває на порядок більше земель, аніж у комунальній власності. Основна причина цього це те, що серед земель комунальної власності домінують площі земель несільськогосподарського призначення, а також до кінця залишається не визначеною площа власне земель комунальної власності.

Таблиця 2. Продаж права оренди на земельні ділянки державної форми власності для ведення товарного сільськогосподарського виробництва станом на 1.01.2019 р.

Область	Площа, га	Орендна плата, млн грн	Мінімальна орендна плата, грн/м ²	Максимальна орендна плата, грн/м ²
Вінницька	1512	10,829	0,04	3,34
Волинська	1953	2,793	0,01	5,84
Дніпропетровська	1022	2,168	0,02	0,71
Донецька	3982	6,609	0,02	0,85
Житомирська	546	1,654	0,18	0,54
Закарпатська	1193	2,163	0,03	2,12
Запорізька	305	0,803	0,06	0,50
Ів.-Франківська	580	2,204	0,03	85,58
Київська	434	1,766	0,13	0,85
Кіровоградська	3217	15,987	0,03	3,40
Луганська	734	2,162	0,01	0,53
Львівська	3179	9,684	0,01	1,01
Миколаївська	3413	9,508	0,02	1,85
Одеська	11887	51,789	0,07	4,64
Полтавська	2555	16,297	0,04	2,53
Рівненська	2162	5,075	0,01	9,02
Сумська	6396	14,826	0,01	5,19
Тернопільська	2005	8,166	0,01	2,00
Харківська	1083	3,741	0,05	1,78
Херсонська	3954	5,545	0,01	1,04
Хмельницька	1309	9,963	0,01	1,96
Черкаська	3284	13,221	0,02	1,84
Чернівецька	287	1,155	0,01	2,77
Чернігівська	4918	12,807	0,02	1,26
Україна	61910	210,915	0,05	5,88

Джерело: [5].

Важливим аспектом під час вирішення питання щодо запровадження продажу земель сільськогосподарського призначення державної власності є величина нинішньої орендної плати по регіонах України. Очевидно, що максимальна величина орендної плати за землі сільгосппризначення державної власності сприятиме і максимальному попиту на ці землі (табл. 2). Фактичні дані свідчать, що максимальний попит на зазначені землі є у західних областях, а саме в Івано-Франківській, Волинській, Рівненській тощо.

Дещо менший, але достатньо високий попит на купівлю земель сільгосппризначення державної форми власності можливий і в Чернівецькій та Закарпатській областях. Це також пов'язано із відповідно високою орендною платою. Серед інших областей найвищий попит на землі сільгосппризначення державної власності на основі фактичної величини орендної плати наймовірніше спостерігатиметься в Одеській, Кіровоградській та Рівненській областях. Все це свідчить про певну обмеженість площ земель сільгосппризначення державної власності в цих областях та наявність відносно великої кількості землекористувачів-орендарів, а отже і підвищеної конкуренції між ними.

Наступний важливий аспект, що впливає і впливатиме надалі на можливу пропозицію щодо продажу земель сільгосппризначення державної власності, — це зменшення площі самих цих земель, насамперед через перехід їх у землі комунальної власності. Зокрема, починаючи з 1 січня 2013 року вступив у силу Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності", з відповідними змінами до статті 122 Земельного кодексу України.

Як наслідок Держеокдастр має право передавати у власність або у користування земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності. Так, станом на початок 2020 року спостерігається така структура земель сільськогосподарського призначення державної форми власності (табл. 3).

Дані таблиці свідчать, що в середньому площі земель сільгосппризначення державної форми власності переданих в оренду і в приватну власність, насамперед громад, однакові. Це свідчить про повільний перехід земель сільгосппризначення державної власності в комунальну власність. Водночас площа переданих у та-

Таблиця 3. Перерозподіл земель сільськогосподарського призначення державної власності станом на 1.01.2020 р.

Область	Передано земель на основі затверджених проектів землеустрою			
	У приватну власність		В оренду	
	Кількість ділянок	Площа земель, га	Кількість ділянок	Площа земель, га
Вінницька	39688	61309	4456	95765
Волинська	6910	8820	872	15999
Дніпропетровська	13105	24223	1205	16183
Донецька	5047	9522	889	18354
Житомирська	12503	16783	784	15237
Закарпатська	9238	6736	269	7693
Запорізька	6918	12069	668	13219
Ів.-Франківська	931	830	450	5962
Київська	43493	53440	401	7620
Кіровоградська	20562	40121	1139	25039
Луганська	3543	10004	226	6416
Львівська	21392	10922	2076	21560
Миколаївська	23440	47511	1020	16141
Одеська	21464	35148	1914	49286
Полтавська	22829	43739	1968	37741
Рівненська	10020	4255	857	6098
Сумська	20094	36449	1157	20974
Тернопільська	9389	9196	1282	13095
Харківська	32473	52939	1653	41412
Херсонська	13184	32093	965	32648
Хмельницька	44078	28704	850	24479
Черкаська	17725	2896	2489	36286
Чернівецька	3491	46306	579	3378
Чернігівська	30474	46305	3007	83361
Україна	431991	677128	31177	614171

Джерело: [5].

кий спосіб земель з державної в комунальну власність є незначною і на початок 2020 року становила трохи більше ніж 0,5 млн га. Відповідно така тенденція суттєво не змінить площі можливого продажу земель сільгосппризначення державної власності.

Натомість зазначені зміни можуть суттєво вплинути на майбутню пропозицію земель сільгосппризначення державної власності лише в окремих областях України за умови збереження відносно високих темпів їх переходу в землі комунальної власності. До числа зазначених вище областей слід віднести Київську, Кіровоградську та Миколаївську області.

Нарешті необхідно оцінити існуючий досвід запровадження обігу земель сільгосппризначення в розвинутих країнах Європи та країнах сусідах України. Цей досвід слід розглядати з кількох позицій (табл. 4). Позиція перша — існування обмежень у площах можливої купівлі відповідних земель фізичними та юридичними особами. Позиція друга — наявність додаткових умов у разі придбання земель сільгосппризначення державної власності. Позиція третя — наявність регулюючого та контролюючого державного органу на ринку земель сільгосппризначення. Позиція четверта — встановлення оптимальної частки наявних у державній власності земель сільгосппризначення.

Дані свідчать, що навіть у випадку відсутності обмежень на площі можливих для купівлі земель сільгосппризначення практично у всіх країнах існують інші додаткові обмеження, наприклад, придбання земель особам, які проживають у країні не менше п'яти років, як це є в Болгарії, або ж обґрунтування майбутніми землевласниками планів на використання відповідної земельної ділянки, як це є у Великій Британії тощо.

Водночас навіть у разі дозволу продажу земель сільгосппризначення у більшості країн ЄС цей дозвіл поширюється лише на фізичних чи юридичних осіб, які відповідно є громадянами чи підприємцями з країн членів Європейського Союзу. В Україні, на жаль, аналогічних обмежень не передбачено.

Крім цього, існує і цілий ряд важливих вимог до майбутнього землевласника як з боку держави, так і з боку місцевих органів влади. Зокрема місцеві органи влади та грома-

Таблиця 4. Обмеження на ринку земель сільгосппризначення

Країна	Вартість 1 га, дол. США	Обмеження за розмірами площ для фізичних та юридичних осіб, га	Контролюючий та регулюючий земельний орган	Частка державної та комунальної землі, %
Польща	10300	Фізичним і юридичним особам – 500	Агентство сільськогосподарської нерухомості (ANR)	19
ФРН	32300	Немає	Товариство з управління та реалізації земель (BVVG)	51
Болгарія	4600	Немає	Держава не регулює продаж земель	2
Франція	7400	Немає	Агентство з управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій (SAFER)	20
Австрія	42000	Обмеження лише у гірських районах	Місцеві органи влади	47
Велика Британія	31400	Немає	Місцеві органи влади	10
Румунія	6100	Фізичним особам - 100	Румунське агентство громадської власності	6
Україна	995	Фізичним особам - 100 Юридичним особам - 10000	Відсутній	20,2

Джерело: розробка авторів на основі [6].

ди вимагають від потенційного землевласника детального обґрунтування майбутніх напрямів використання відповідної земельної ділянки, а з боку держави загалом вимагається відповідна сільськогосподарська освіта.

Також важливою умовою у разі продажу земель сільгосппризначення державної власності є наявність відповідного органу, який покликаний регулювати та контролювати цей продаж. Існуючий нині в Україні центральний орган із земельних питань Держгеокадастр, на жаль, не може виконувати ці функції, оскільки є більшою мірою інформаційним та до певної міри реєстраційним органом.

Загалом не сприятиме запровадженню повноцінного ринку земель сільгосппризначення і, зокрема земель сільгосппризначення державної власності, законодавчо закріплена норма в нинішньому законі "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" про стартову ціну цих земель у вигляді нормативної грошової оцінки, а не у вигляді експертної грошової оцінки, як це було в початковому варіанті зазначеного закону.

Це пов'язано з тим, що, по-перше, нормативна грошова оцінка земель сільгосппризначення призначена для обмеженого користування, і, зокрема для оподаткування землекористувачів, а тому не може відображати навіть мінімальної ринкової вартості відповідних земель. По-друге, власне нормативно-грошова оцінка жодним чином не враховує попит та пропозицію земель сільськогосподарського призначення. По-третє, показники вартості земель сільгосппризначення за цією оцінкою є значно нижчими за аналогічні показники експертної грошової оцінки.

Наступне, очевидно, найважливіше застереження щодо самої доцільності продажу земель сільськогосподарського призначення державної власності — це існуюча нині частка цих земель у розвинутих європейських країнах, яка коливається з 10 % у Польщі до 51% у ФРН. Виключення становлять Румунія, де відповідних земель залишилося 6 % та Болгарія, де земель державної та комунальної власності всього 2%.

Тобто в Україні ще до початку можливого продажу земель сільгосппризначення державної та комунальної власності частка цих земель сьогодні відповідає середньому значенню по Європі, а тому нині доцільно розглядати не стільки питання про продаж відповідних земель, скільки про їх перерозподіл між державою та громадами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, запровадження заборони на обіг земель сільськогосподарського призначення державної власності в нинішніх умовах є цілком виправданим та об'єктивним рішенням. Підтвердженням правильності цього рішення є відсутність на сьогодні в земельному законодавстві України і, зокрема, в щойно прийнятому законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" практично будь яких обмежень та вимог для майбутніх покупців власне земель.

Також майже не враховано у вітчизняному земельному законодавстві світовий та європейський досвід як щодо запровадження, так і щодо функціонування повноцінного ринку земель сільгосппризначення та щодо визначення частки на цьому ринку саме земель державної власності. Крім цього, запропонована і вже законодавчо закріплена початкова вартість земель сільськогосподарського призначення у

виділі нормативної грошової оцінки є заниженою не лише в порівнянні із її майбутньою ринковою вартістю, але й навіть у порівнянні з її експертною оцінкою.

Натомість пропонується удосконалити законодавство України з питань регулювання та контролю за обігом земель сільгосппризначення, а також обґрунтувати роль та базові завдання місцевих громад у провадженні земельної політики.

Література:

1. Варламов А.А. Земельний кадастр. — М.: Колос, 2005. — 387 с.
2. Дехтяренко Ю.Ф. Управління земельними ресурсами в Україні. — К.: НАДУ, 2012. — 576 с.
3. Юрченко А.Д. Використання досвіду Німеччини при формуванні ринку землі в Україні / А.Д. Юрченко // Ринок землі. — 2002. — № 3. — С. 52—58.
4. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій / А.М. Третяк. — К.: Вища освіта, 2006. — 528 с.
5. Держгеокадастр. — Напрями діяльності. URL: <https://land.gov.ua/>
6. Редих Є. Скільки стоить земля в країнах Євросоюзу). URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3097702/skolko_stoit_zemlya_v_stranah_evrosoyuza

References:

1. Varlamov, A. A. (2005), Land cadastre [Zemel'nyj kadastr], Kolos, Moscow, Russia.
2. Dehtyarenko, Y. D. (2012), Management of land resources in Ukraine [Upravlinnia zemel'nyh resursamy v Ukraini], NADU, Kyiv, Ukraine.
3. Yurchenko, A. D. (2012), "The use of German experience in the formation of the land market in Ukraine", Land market, vol. 3, pp. 52—58.
4. Tretyak, A. M. (2016), Land management design: theoretical foundations and territorial land management [Zemlevporiadne proektuvannia: teoretychni osnovy i terytorial'nyj zemleustrij], Higher education, Kyiv, Ukraine.
5. Derzhgeokadasr (2020), "Areas of activity", available at: <https://land.gov.ua/> (Accessed 1 April 2020).
6. Redih, E (2018), "How much does land cost in EU countries", available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3097702/skolko_stoit_zemlya_v_stranah_evrosoyuza (Accessed 1 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2020 р.

УДК 330.1:334.75(477)(045.3)

І. А. Маркіна,

д. е. н., проф., завідувач кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-2815-4223

О. М. Таран-Лала,

д. е. н., доц., доцент кафедри менеджменту, Вищий навчальний заклад Укоопспілки

"Полтавський університет економіки і торгівлі"

ORCID ID: 0000-0002-7045-5129

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.10

СИСТЕМНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

I. Markina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Poltava State Agrarian Academy

O. Taran-Lala,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,

University of UkrCoopUnion "The Poltava University of the economy and trade"

SYSTEM-ORGANIZATIONAL APPROACH TO RESEARCH OF DEVELOPMENT OF THE CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE

Статтю присвячено обґрунтуванню методологічної конструкції системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. Розглянуто методологічний алгоритм щодо системного підходу дослідження розвитку споживчої кооперації України, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів споживчої кооперації України. Подано загальну процедуру раціонального рішення організаційно-дієвих завдань та методологічні орієнтири вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цієї процедури. Пояснено з точки зору загальної теорії організації наскрізні принципи системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. Показано взаємозв'язок принципів оптимального вибору проектних рішень на кожному з етапів організаційно-дієвої процедури. Науково сформовано і визначено методологічні принципи забезпечення оптимального характеру дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури дослідження розвитку споживчої кооперації України.

The article is devoted to substantiation of methodological construction of system-organizational approach to research of development of the Consumer Cooperation of Ukraine. The main formative factor in the system-organizational approach is the need for the methodological provision of optimal design, management and development of consumer cooperation.

In the theoretical representations and approaches of different authors to the system-organizational study of consumer cooperation, fragmentation, disconnection, and lack of conceptual unity are observed in the reflection of its system parameters. This fact convinces us that the absence of a theoretically substantiated methodological apparatus of a system-organizational approach to the study of the development of consumer cooperation in Ukraine remains extremely relevant to this day.

The optimal form of such a methodological apparatus is to construct it in the form of complementary unity of the systematic procedure of research and methodological principles that direct the process of its implementation in accordance with systemic laws. The system procedure should set the direction of the study, which is appropriate to the nature of consumer cooperation and the interrelation of its basic system parameters. Methodological principles should ensure the optimal character of the research actions at each stage of the systematic procedure.

Based on the above, we can conclude that in complementary combination with the categorical apparatus, and in some cases independently, the separate principles can be used in the process of solving a number of applied system-organizational problems. This approach can be applied during the peer review of the construction and transformation of complex systems of different classes. Finally, the proposed approach can be used as a general guideline in the direct organizational activity of Ukraine's consumer cooperation.

Thus, the results of the aforementioned scientific researches will contribute to the development of a methodological approach to the development of consumer cooperation in the economy of Ukraine and maybe a further development of the methodology of modern management theory.

Ключові слова: системно-організаційний підхід, споживча кооперація, розвиток соціально-економічних систем, методологічний апарат, системні параметри, циклічний комплекс, методологічний алгоритм.

Key words: system-organizational approach, consumer cooperation, development of socio-economic systems, methodological apparatus, system parameters, cyclic complex, methodological algorithm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основним формоутворювальним чинником за системно-організаційного підходу є потреби методологічного забезпечення оптимального проектування, управління і розвитку споживчої кооперації. Для цього необхідними умовами є, по-перше, загальна процедура раціонального рішення організаційно-дієвих завдань і, по-друге, методологічні орієнтири вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цієї процедури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У теоретичних представленнях і підходах різних авторів до системно-організаційного дослідження споживчої кооперації у відображенні її системних параметрів спостерігаються фрагментарність, незв'язаність, відсутність концептуальної єдності [1—6]. Цей факт переконує в тому, що відсутність теоретично обгрунтованого методологічного апарату системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України до цього дня залишається надзвичайно актуальною.

Оптимальною формою такого методологічного апарату представляється побудова його у вигляді взаємодоповнюючої єдності системної процедури дослідження і методологічних принципів, що спрямовують процес її реалізації відповідно до системних закономірностей. Системна процедура повинна задавати напрям дослідження, адекватний природі споживчої кооперації і взаємозв'язку її основних системних параметрів. Методологічні принципи повинні забезпечувати оптимальний характер дослідницьких дій на кожному з етапів системної процедури.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною метою цієї роботи є визначення циклічного комплексу дослідницьких етапів та обгрунтування методологічного апарату системно-організаційного підходу до дослідження розвитку споживчої кооперації України. У даному комплексі роль системної процедури дослідження повинен виконувати методологічний алгоритм системного підходу, модифікований з урахуванням вирішення проблеми системно-аналітичного дослідження системних параметрів споживчої кооперації України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі результатів, які були отримано в авторських роботах [7—9], обгрунтуємо системно-організаційний підхід до дослідження розвитку споживчої кооперації, який передбачає комплекс дослідницьких етапів.

У процесі, який продемонстровано на рисунку 1, роль шуканої процедури розвитку споживчої кооперації виконує системний підхід, інтерпретований в організаційно-дієвому розрізі. Роль орієнтирів вибору оптимальних рішень на кожному з етапів цього процесу виконують виокремлені із загальної теорії організації наскрізні принципи системно-організаційного підходу, а послідовна реалізація цих етапів дозволяє отримати шуканий проектний образ розвитку споживчої кооперації, націленої на вирішення актуальних проблем.

Отже, розглянемо більш ґрунтовно принципи оптимального вибору проектних рішень на кожному з етапів процесу дослідження розвитку споживчої кооперації України. Слід зазначити, що основними принципами організа-

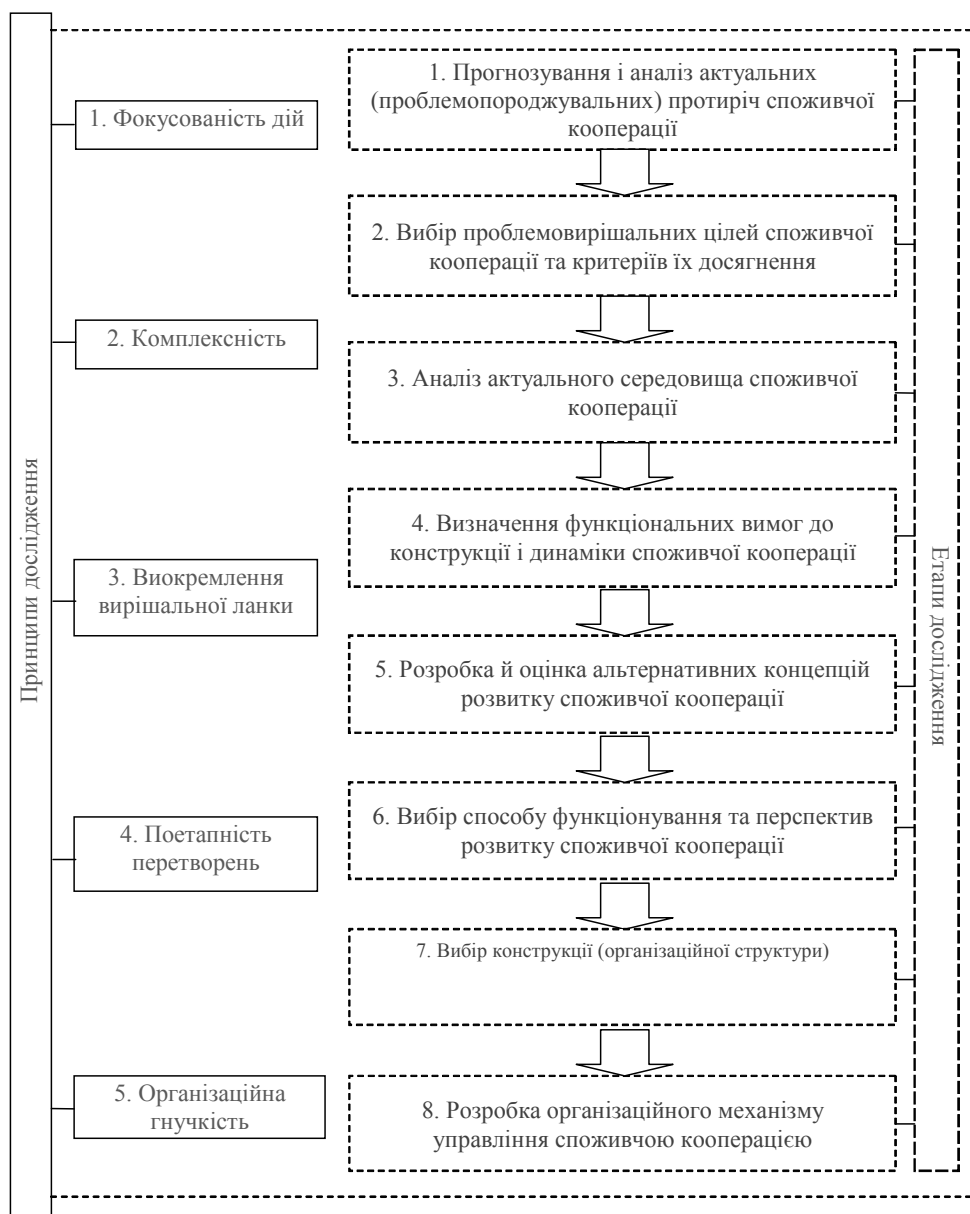

Рис. 1. Процес дослідження розвитку споживчої кооперації України

Джерело: [8; 9].

ційної оптимізації, інваріантних для усіх розділів загальної теорії організації, є: фокусованість дій, комплексність, виокремлення вирішальної ланки, поетапність перетворень, організаційна гнучкість. Перші три положення конкретизують принцип системності основним чином в аспекті зв'язку, два інші — в аспекті розвитку.

1. Фокусованість дій, тобто максимальне зосередження усіх приватних дій споживчої кооперації на досягненні загальної мети (вирішення актуальних протиріч). Це основний принцип системно-організаційного підходу, що виражає засадничу умову організаційної оптимізації споживчої кооперації. Щоб за-

безпечити фокусованість дій системи споживчої кооперації в розвинених випадках необхідно:

а) зосередження функціональних цілей усіх рівнів на досягненні загальної (глобальної) мети споживчої кооперації. На рівні функцій аналогом цієї вимоги є розвинений у працях М. Сетрова принцип зосередження функцій [2, с. 58];

б) розмежування функцій між компонентами конструкції методом орієнтації кожного з них на реалізацію відносно завершеного циклу взаємопов'язаних дій, що забезпечують досягнення певного цільового результату. Виділення підсистем під реалізацію відносно автоном-

них функціональних циклів, орієнтованих на досягнення кінцевих цільових результатів, забезпечує найбільш чітке розмежування функціональних завдань у структурі споживчої кооперації, усуває протиріччя і неузгодженості, неминучі у процесі виконання окремих фрагментів функціонального циклу різними підсистемами, найточніше фокусує кожну з підсистем на досягненні глобальної мети споживчої кооперації;

в) узгодженість дій явної і латентних структур споживчої кооперації. Зазначимо, що розрізнення цих структур і дослідження впливу їх співвідношення на функціонування системи проводить А. Уйомов [3, с. 98]. Явну структуру він розуміє як системоутворювальне відношення. Латентні — це структури, які не задовольняють це відношення. Наприклад, якщо явною виступає формальна (виробнича) структура колективу, то соціальна, вікова й інші будуть по відношенню до неї латентними. На думку А. Уйомова, "...Відповідність явної і латентних структур систем є умовою їх оптимального функціонування" [3, с. 203]. У контексті принципу дії, що фокусує, оптимізаційний ефект цієї відповідності зумовлений тим, що водночас явна і латентні структури діють "в унісон", що посилює сфокусованість, а отже, і ефективність споживчої кооперації;

г) сумісність і скорегованість компонентів споживчої кооперації. Слід зазначити, що сумісність означає здатність компонентів взаємодіяти без взаємних перешкод і взаєморуйнування [3, с. 67]; скорегованість — здатність компонентів до стикування один із одним у процесі спільного функціонування. Ці умови забезпечують структурно-функціональну єдність споживчої кооперації, без якої неможлива фокусованість її дій на вирішенні актуальних протиріч;

г) відповідність спрямованості "ціннісно-мотиваційного поля" споживчої кооперації та ціннісних регулювальників підсистем її загальної цільової орієнтації. Це умова фокусованості істотна для вищих класів систем, яким властиві ціннісні форми дії регуляції на підсистемі, що функціонують із високою мірою автономності.

2. Комплексність. Цей принцип включає такі аспекти:

1) усебічність дій на споживчу кооперацію з урахуванням якісних особливостей і взаємозв'язку її сторін. За рахунок одночасного охоплення усіх істотних аспектів споживчої кооперації передбачено забезпечити:

а) включення максимуму чинників, що роблять вклад у досягнення мети;

б) нададдитивне зростання інтенсивності та глибини дії: вплив кожного з чинників здійснюється на сприятливому фоні, створеному іншими чинниками, що взаємнопідсилює їх ефект, підвищує глибину перетворення;

в) взаємокоординовані дії на всі істотні аспекти споживчої кооперації, які посилюють цілеспрямованість і збалансованість перетворень. "Проведення окремих... навіть найправильніших заходів не дасть належної віддачі, якщо вони... ізольовані... Узяті ззовні системи, можуть суперечити одна одній і не приводити до очікуваного ефекту" [3, с. 19];

2) взаємодоповнювальне поєднання різних форм і способів дії на споживчу кооперацію. Досвід показує, що застосування однотипних, шаблонних підходів не може забезпечити високий ефект. Кожен окремий спосіб дії, навіть дуже ефективний, має не лише сильні, але й слабкі сторони. Тому ізольоване його застосування, особливо в ситуаціях боротьби, дозволяє споживчій кооперації адаптивно перебудуватися, ослабити дію або навіть зовсім її відхилити, використовуючи її обмеженість і слабкі сторони. У разі ж взаємодоповнювальної комбінації різних способів дії розширюється діапазон сильних якостей, частково або повністю взаємокомпенсуються недоліки. Це забезпечує нададдитивність ефекту, підвищує його надійність, ускладнює можливості протидії. Ефект комбінованої дії може бути додатково посилений шляхом раптових змін використовуваних поєднань, що знижує здатність супротивної сторони до опору, дозволяє захопити наступальну ініціативу. Особливо важлива така тактика у разі необхідності перелому несприятливих тенденцій розвитку споживчої кооперації;

3) взаємодоповнювальне поєднання елементів споживчої кооперації. Досягнення функціональної додатковості компонентів — основа гармонійності та досконалості споживчої кооперації, фокусованості та результативності її дій. Наприклад, у науці давно помічено, що дослідницькі колективи, кадровий склад яких характеризується взаємодоповнювальним поєднанням усіх необхідних для дослідницького процесу типів фахівців ("генератор ідей", "критик", "ерудит", "організатор", "виконавець"), здатні функціонувати більш цілеспрямовано, продуктивно та надійно, ніж колективи, в яких такого поєднання немає, або воно неповне.

3. Виокремлення "вирішальної ланки". "Потрібно вміти знайти в кожному моменті ту особливу ланку ланцюга, за яку потрібно усіма силами вхопитися, щоб утримати весь ланцюг і підготувати перехід до наступної ланки..." [4, с. 13]. Ідея "вирішальної ланки" спричинена закономірною для споживчої кооперації функціональною нерівноцінністю різних елементів і зв'язків, різного ступеня їх впливу на кінцевий результат. "Вирішальні ланки" — це такі пункти споживчої кооперації, де першочерговий додаток зусиль може дати найбільший ефект. Роль цього принципу тим значніша, чим складніше розв'язати проблему і чим гостріше відчутний дефіцит ресурсів. Принцип вирішальної ланки органічно доповнює принцип комплексності, вказує практичні способи його реалізації. Виокремлення вирішальної ланки дозволяє вирішити протиріччя між складністю завдання одночасного охоплення усіх аспектів споживчої кооперації й обмеженістю можливостей і ресурсів суб'єкта пізнання або управління. Відповідно до цього принципу раціональний спосіб дій в умовах браку засобів для одночасної гармонійної дії на всі сторони споживчої кооперації полягає у визначенні таких завдань, яким необхідно приділити найбільше уваги та ресурсів і вирішити в першу чергу, та відокремленні тих, які мають другорядний характер. Найбільш актуальними типами "вирішальної ланки", що вимагають першочергових зусиль, є:

а) тип "слабкої" ланки, що обмежує можливості та стримує розвиток споживчої кооперації;

б) тип "провідної" ланки, що суттєво впливає на підвищення функціональності або прискорення розвитку ряду інших ланок і споживчої кооперації;

в) тип "масової" ланки, тобто елементів, що багаторазово повторені, або операцій, навіть незначне поліпшення яких може дати ефективний результат за рахунок багатократного накопичення малих ефектів.

4. Поетапність розвитку (перетворення) споживчої кооперації. Цей принцип вказує оптимальний спосіб розподілу зусиль у часі в процесі якісного перетворення споживчої кооперації. Таке перетворення, особливо якщо воно має глибокий, переломний, характер, істотно змінює положення, взаємозв'язки та функції різних підсистем, що викликає значний опір, організаційні конфлікти та перешкоди. У цих умовах спроби здійснити перетворення разовим актом за принципом "усе або нічого" неминуче призведуть до різкої

протидії інерційних сил, здатних дестабілізувати або навіть дезорганізувати систему споживчої кооперації. Крім того, процес якісного перетворення ніколи не може бути повністю передбачений і завжди супроводжений як несподіваними перешкодами, так і передбаченими можливостями вдосконалення споживчої кооперації. Тому найраціональніше здійснювати розвиток (перетворення) поетапно, починаючи з найбільш доступних і легкоздійсненних змін, нарощуючи на кожному новому етапі масштаби перетворень і зрушення в цілеорієнтації. Це дозволить уникнути значної інерційної протидії і водночас дасть можливість удосконалювати поетапно тактику розвитку з урахуванням нових прогресивних можливостей і неминучих перешкод.

Щоб реалізувати принцип поетапності необхідно на практиці сформувати критерії оптимального поділу процесу перетворення на окремі етапи, визначення їх складу, структури, раціональних меж. Разом із загальним критерієм "від простих перетворень до складніших", а також критеріями межі оптимального компромісу між перетворювальними зусиллями та протидійними чинниками додатково вкажемо такі оптимізаційні критерії [8, с. 153—155]:

а) результатом здійснення кожного з етапів має бути цілісний, функціонально завершений комплекс взаємодоповнювальних об'єктів, здатних до автономного функціонування;

б) кожен із етапів повинен створювати базу для нарощування комплексу перетворень вищого якісного рівня. Цілі попередніх етапів повинні сприяти досягненню мети наступних етапів;

в) на кожному новому етапі необхідно утримувати позитивні форми та тенденції попередніх етапів і долати негативні. Зокрема, слід поєднувати складні форми вищого рівня розвитку з простими та надійними елементами, що виникли на нижчих стадіях і демонструють ефективність. "Поєднання сучасної складної техніки з простим і дешевим устаткуванням для виконання простих робіт — цей принцип економічної гнучкості заслуговує на найпильнішу увагу";

г) щоб подолати труднощі, дискоординацію та інші негативні наслідки прогресуючої диференціації споживчої кооперації під час переходу на вищі етапи розвитку, необхідно систематично виокремлювати в ускладненій структурі, групи однорідних або тісно взаємо-

пов'язаних елементів і створювати спеціалізовані підсистеми виробництва або управління кожної з таких груп. Виокремлення спеціалізованих виробництв для насичення усього національного господарства подібними загальними компонентами, так само як і необхідність спеціальних систем управління групами однорідних або тісно взаємопов'язаних галузей — важливі чинники прогресивного руху економіки;

г) розвиток кожного нового етапу доцільно здійснювати не фронтально, а шляхом випереджального просування лідерських підсистем споживчої кооперації, що мають найвищий організаційний потенціал освоєння прогресивних способів функціонування й кінцевих продуктів. Цим підсистемам необхідно створювати пріоритетні можливості, підпорядковувати їм відсталі підсистеми для прискорення розвитку останніх і як додаткове джерело ресурсів. Розгортання інших підсистем із урахуванням досвіду піонерного освоєння, накопиченого за рахунок тих, що лідирують, може прискорити темпи розвитку споживчої кооперації загалом.

5. Організаційна динамічність споживчої кооперації, тобто гнучкість і мобільність її конструкції і керівних підсистем, що забезпечує оптимізуючу адаптацію у разі зміни умов функціонування і розвитку. Антиподом динамічності є організаційна "жорсткість", що породжує застійні явища, пригніченість розвитку, різке падіння ефективності споживчої кооперації у разі зміни внутрішніх і зовнішніх умов. Щоб досягти організаційної динамічності, необхідно закласти в концепцію споживчої кооперації такий комплекс функціональних якостей:

1) "гнучкість" конструкції, тобто: а) здатність змінювати структурну конфігурацію споживчої кооперації (без порушення організаційної схеми) в усьому діапазоні можливих функціональних застосувань; б) можливість змінювати склад підсистем споживчої кооперації і тактик їх функціонування у разі зміни умов середовища і в процесі розвитку споживчої кооперації. Такі якості дозволять безболісно адаптувати споживчу кооперацію до виконання різних функціональних завдань, підвищать її стійкість до ситуаційних змін і здатність до розвитку;

2) адаптивність підсистем споживчої кооперації, що управляють, до зміни умов функціонування і розвитку. Здатність споживчої кооперації у стислі терміни змінювати стан і способи функціонування як власних підсистем, так

і керівних об'єктів — важливий показник її організаційної якості;

3) мобільність реакцій самоорганізації споживчої кооперації на дисфункції будь-якої локалізації. Загальним методом формування цієї якості є розвиток у ланках керованої підсистеми споживчої кооперації та в підсистемах керівного об'єкта ціннісних регулювальників самоналаштування на оптимальні режими функціонування і можливості організаційного прогресу в розвитку. Створення механізмів аналогічної дії має особливе значення для споживчої кооперації, якій через значну автономність і активність самоорганізації підсистем, численність і різнохарактерність спонтанних змін властиві, з одного боку, надзвичайна різноманітність можливих дисфункцій, а з іншого — наявність безлічі джерел блокування і спотворення сигнальної інформації. Це залучає до процесу подолання порушень не лише управлінські ланки, але і виробничі, всю споживчу кооперацію. Оскільки дисфункціональні відхилення зашкоджують безпосередньо інтересам конкретних виконавців і підрозділів, вони відразу виявляють такі відхилення і вимагають їх усунення.

Такі виокремлені основні принципи системного підходу в його праксеологічному (організаційному) ракурсі. Їх роль — служити орієнтирами оптимального вибору цілей, функцій, конструкцій, стратегій і тактик розвитку споживчої кооперації. Ці принципи у поєднанні з системним підходом становлять ядро праксеологічного апарату діалектичної логіки розвитку споживчої кооперації. Вони відображають вузлові вимоги оптимізації споживчої кооперації та діяльності з її створення як в аспекті зв'язку, так і в аспекті розвитку. Механізм взаємодії цих принципів у процесі планування організаційно-перетворювальної діяльності можна поетапно відобразити так: усвідомивши сутність споживчої кооперації, визначити способи дії на її вагомій стороні з урахуванням специфіки та взаємозв'язків; виокремити вирішальні ланки дії, що потребують зосередження основних зусиль й уваги; знайти найбільш раціональний спосіб поетапного розподілу перетворювальних дій у часі; передбачити досягнення організаційної гнучкості створюваної або перетворюваної споживчої кооперації до можливих змін режимів функціонування і особливостей різних стадій розвитку; нарешті, урахувавши всі ці критерії, визначити оптимальний спосіб сфокусованої концентрації дій у просторі та часі на вирішення актуальних протиріч. Така в най-

загальніших рисах логіка взаємодії розглянутих принципів у процесі організаційного мислення й діяльності.

ВИСНОВКИ

З наведеного вище можна зробити такі висновки, що у взаємодоповнювальному поєднанні з категоріальним апаратом, а у ряді випадків і самостійно, виокремлені принципи можна використати у процесі розв'язання ряду прикладних системно-організаційних проблем, зокрема для побудови "дерева цілей" розвитку споживчої кооперації, розробки методик діагностичного аналізу та системного опису територіально-галузових органів управління споживчої кооперації, побудови якісного оптимізаційного алгоритму вибору комплексних завдань споживчої кооперації, визначення методологічних орієнтирів створення прогресивної технології, розробки системних критеріїв формування організаційних якостей, системних принципів розвитку споживчої кооперації тощо. Цей підхід можна застосувати в ході експертних оцінок проектів побудови та перетворення складних систем різних класів. Нарешті, пропонується підхід може бути використано як загальні рекомендації в безпосередній організаційній діяльності споживчої кооперації України.

Таким чином, результати вищезазначених наукових досліджень сприятимуть розробці методологічного підходу до розвитку споживчої кооперації в економіці України і можуть бути подальшим розвитком методології сучасної теорії управління.

Література:

1. Винограй Э.Г. Общая теория организации и системно-организационный подход. Томск: Изд-во ТГУ, 1989. 236 с.
2. Сетров М.И. Основы функциональной теории организации. Ленинград: Наука, 1972. 164 с.
3. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. Москва: Мысль, 1978. 272 с.
4. Федоренко Н.П. Методологические проблемы совершенствования управления экономикой. Вопросы философии. 1974. № 6. С. 3—15.
5. Самойлік М.С. Фінансово-економічні пріоритети формування інноваційної моделі розвитку регіонів: монографія. Полтава: ПНТУ, 2010. 294 с.
6. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2007. 272 с.

7. Маркіна І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: монографія. Полтава: ПУСКУ, 2008. 255 с.

8. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.

9. Таран-Лала О.М. Методологія та практика функціонування і розвитку споживчої кооперації України: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2018. 489 с.

References:

1. Vynohray, E.H. (1989), *Zahal'na teoriya orhanizatsiyi ta systemno-orhanizatsiynyy pidkhid* [General organization theory and system-organizational approach], Yzd-vo THU, Tomsk, Russia.
 2. Setrov, M.I. (1972), *Osnovy funktsional'noyi teoriiyi orhanizatsiyi* [Fundamentals of functional theory of organization], Nauka, Leninhgrad, Russia.
 3. Uemov, A.I. (1978), *Systemnyy pidkhid i zahal'na teoriya systemy* [System approach and general theory of systems], Mysl', Moskva, Russia.
 4. Fedorenko, N. P. (1974), *Metodolohichni problemy suchasnoho upravlinnya ekonomikoyu* [Methodological problems of improving the management of the economy], *Voprosy fylosofyy*. no 6. pp. 3—15.
 5. Samoylik, M. S. (2010), *Finansovo-ekonomichni priorytetni napryamky innovatsiynoho rozvytku rozvyvayut'sya: monohrafiya* [Financial and economic priorities of formation of innovative model of regional development: monograph], PNTU, Poltava, Ukraine.
 6. Lozyns'ka, T. M. (2007), *Natsional'nyy prodovol'chyy rynek u svitoviy hlobalizatsiyi: monohrafiya* [The National Food Market in the Conditions of Globalization: monograph], Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.
 7. Markina, I. A. (2008), *Upravlinnya spozhyvchoyu kooperatsiyeyu yak sotsial'no-ekonomichna systema roboty: monohrafiya* [Managing Consumer Cooperation as a socio-economic system: monograph], PUSKU, Poltava, Ukraine.
 8. Taran-Lala, O. M. (2016), *Funktsionuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system: teoriya ta praktyka: monohrafiya* [Functioning of socio-economic systems: theory and practice: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.
 9. Taran-Lala, O. M. (2018), *Metodolohiya ta praktyka funktsionuvannya ta rozvytku spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny: monohrafiya* [Methodology and practice of functioning and development of Consumer Cooperation of Ukraine: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.04.2020 р.*

УДК 338.33:532.42

О. М. Згурська,

к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,

Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-3878-3007

Т. В. Сьомкіна,

д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,

Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-2852-2989

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.17

ЦІНОВІ ТЕНДЕНЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ АГРОПРОМИСЛОВОСТІ

O. Zgurska,

PhD in Economics, Associate Professor of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities Department,

State University of Telecommunications, Kiev

T. Somkina,

Doctor of Economic Sciences, Professor of Entrepreneurship, Trade and Exchange

Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

PRICING TRENDS IN THE NATIONAL AGRICULTURAL MARKET

У статті визначено тенденції розвитку основних галузей діяльності агрохолдингів України. Здійснено аналіз виробництва основних культур галузі рослинництва за цінами реалізації продукції за визначений період 2013—2017 рр. Відображено динаміку показників економічної ефективності виробництва основних сільськогосподарських культур на підприємствах АПК України. Здійснено аналіз економічної ефективності діяльності галузі тваринництва за цінами реалізації виробленої продукції. Виділено основні позитивні риси функціонування та сукупність негативних ефектів розвитку агропромислової галузі України. Охарактеризовано низку переваг діяльності агрохолдингів у порівнянні з одиничними компаніями, до яких віднесено: зменшення трансакційних витрат (завдяки здійсненню виробництва в межах одного замкнутого ланцюга), можливість диверсифікувати ризики, менші витрати на одиницю виробленої продукції (що пояснюється "ефектом масштабу"), підвищення продуктивності праці, доступ до значного капіталу, використання передових технологій та інновацій в процесі виробництва та управління, залучення іноземних інвестицій. Наголошено на важливості вирішення соціального питання, оскільки процеси агрохолдигізації призводять до занепаду розвитку сільської місцевості у зв'язку із зростанням безробіття на селі — як негативного наслідку впровадження та застосування автоматизації не тільки виробничих процесів, а й усієї галузі.

This article has defined the main tendencies of development of the main branches of activity of agricultural holdings of Ukraine. There have been shown the analysis of production of the main crops of the crop industry at the prices of sale of products for the specified period 2013—2017. There has been concluded that cereals remain the leading crops for agricultural holdings, which occupying 58.2% in the structure of all acreage. There has been shown the dynamics of indicators of economic efficiency of production of basic crops at the enterprises of agro-industrial complex of Ukraine. There has been noted that high level of grain yield in agricultural holdings is caused by high share of corn (almost 54%) in the structure of crops.

There has been analyzed the economic efficiency of the livestock industry activity at the prices of sold products. There has been defined the main positive features of functioning and set of negative effects of development of agro-industrial complex of Ukraine. There has been characterized a number of advantages of agro-holding activities are described in comparison with the individual companies, which should be attributed to: reduction in transaction costs (through production within a single closed circuit), ability to diversify risks, lower costs per unit of output (which is explained by the "scale effect"), increased productivity, access to significant capital, use of advanced technologies and innovations in the manufacturing process and management, attracting foreign investment. There have been emphasized on the importance of addressing the social issue, as agro-holding processes may lead to decline in the rural development.

There has been noted that the state should play an important role in solving the above-mentioned problems and shortcomings, since at the legislative level there is an urgent need to create a legal document that would clearly regulate the activity boundaries of agro-holding companies in Ukraine. There had been determined that agro-holdings are a promising legal form of economic activity and are the key to creating a modern competitive agro-industrial complex of Ukraine.

Ключові слова: агрохолдинг, агропромисловий комплекс, цінова політика, економічна ефективність, виробничий потенціал.

Key words: agro-holding, agro-industrial complex, price policy, economic efficiency, production potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналізуючи тенденції розвитку агропромислової сфери, стає очевидним, що причини спадної динаміки криються значно глибше. Проблеми, які існують у сільському господарстві України породжені не лише результатами непослідовного реформування аграрного сектору, але й в колективізації і командно-адміністративній системі економіки, яка проіснувала в країні понад 70 років. На жаль, питанням щодо фіскальної політики в межах агропромислового сектору приділено значно менше уваги, аніж його трансформаційним процесам, хоча більшість науковців розуміє, що часовий лаг, в який буде завершено земельну реформу буде слугувати висхідною точкою для подальшого економічного зростання АПК України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливими питаннями становлення та тенденцій розвитку сфери вітчизняного агропромислового виробництва та вивченню перспективних напрямів підвищення ефективності функціонування підприємств АПК на засадах організаційно-економічного управління в аграрному виробництві досліджували такі відомі зарубіжні вчені: М. Горт, Б. Карлофф, К. Клейн, Г. Марковіц, М. Портер, А. Сміт, Д. Рікардо, Ф. Хайек, І. Ансофф, А. Томпсон, А. Стрікланд та українські вчені: В. Амбросов, Ю.О. Лупенко, О. Дацій, М.Малік, В.Вітвіцький, М. Зубець, М. Кропивко, В. Трегобчук, В. Ситник, С. Іванюта, А. Крисальний, В. Месель-Веселяк, В. Трегобчук, Л. Федулова та інші.

Проте, попри численність наукових праць з вказаної проблематики, протягом останнього часу залишається не повністю вирішеним питання щодо аналізу ключових цінових тенденцій ринку агропромислової продукції.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основним завданням дослідження слід вважати подальше дослідження сукупності показників економічної ефективності, в тому числі — і цінової політики у діяльності підприємств агропромислового комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потенціал аграрної галузі в Україні величезний. Агропромисловий комплекс приваблює все більшу кількість підприємців. Уже нині в сільському господарстві працюють майже 45 000 підприємств. З них близько 2500 — великих і середніх. Успіхи в діяльності на внутрішніх та зовнішніх ринках найбільших аграрних компаній стають показовими для тисяч інших.

Сукупні доходи найбільших агрохолдингів України за 2018 рік перевершують \$9,1 млрд. І в більшості з них виручка, порівнюючи з показниками 2017 року, зросла. За підсумками минулого року майже всі компанії-лідери отримали прибутки. Зокрема EBITDA в учасників рейтингу становить від \$10 млн до \$415 млн. Водночас треба визнати, що розмір EBITDA у багатьох із них зменшився проти показника за попередній рік. Приміром, у лідерів — на 6—8% [3]. Хоча деякі динамічні агрохолдинги покращили "доподатковий прибуток" на двозначний відсоток. Доводиться констатувати також, що не кожна компанія отримала чистий прибуток і була вимушена зафіксувати за підсумками року його від'ємне значення.

Вагомі переваги вдосконалення та впровадження у виробничий процес високих технологій, наявність на ринку високої концентрації земельних угідь агрохолдингами, а також отримання високих доходів, зокрема у міській бюджеті забезпечує агропромисловим підприєм-

Таблиця 1. Випуск продукції в агропромисловості (у постійних цінах 2010 року, млн грн)

	Рік							2018/ 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Всього господарствами всіх категорій:	512579,8	526109,4	551427,2	439467,3	554640,5	549157,0	54732,0	118,0
- Продукція рослинництва	345443,6	372131,2	377707,9	368439,0	385052,1	379474,6	38345,6	125,1
- Продукція тваринництва	70746,2	73978,2	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4	69886,4	97,5
Сільськогосподарськими підприємствами, а саме:	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	141345,2	128,7
- Продукція рослинництва	80462,6	101297,0	105529,5	99584,7	113392,6	108601,1	100876,1	137,0
- Продукція тваринництва	29609,1	32386,1	33528,9	32333,9	31726,4	31934,1	32754,1	111,9
Господарствами населення, а саме:	106518,1	112426,3	112368,8	107548,7	109521,5	108621,8	11012,8	16,0
- Продукція рослинництва	65381,4	70834,2	72178,4	68854,3	71659,5	70873,5	72345,5	109,4
- Продукція тваринництва	41137,1	41592,1	40190,4	38694,4	37862,0	37748,3	37987,3	93,6

Джерело: розраховано авторами на основі [3].

ствам висококонкурентне положення важливих гравців на ринковій арені аграрного бізнесу України. Проте потрібно зауважити, що великотоварне виробництво не може бути альтернативою інших форм власності, а має функціонувати паралельно, оскільки кожна з вищеперахованих форм господарювання має право на існування та здійснення саме тієї діяльності, яка є для неї оптимальною.

Аналізуючи ефективність діяльності підприємств АПК, вважаємо за доцільне здійснити аналіз випуску продукції в агропромисловості (табл. 1).

Відповідно до даних таблиці 1, стає очевидним, що випуск продукції агропромислових підприємств у 2018 році зріс у порівнянні з 2012 роком на 18 %. Така динаміка пояснюється, передусім, зростанням масштабів діяльності та обсягів виробництва в великих компаніях, розвитком галузі сільського господарства та основі сучасних інформаційних технологій.

Дані таблиці 1 дозволяють вкотре перекоонатися в тому, що галузь рослинництва значно переважає в нашій країні над галуззю тваринництва. Якщо випуск продукції рослинництва

по всіх категоріях господарств у 2018 році у порівнянні з 2012 роком зріс на 25,3 %, то для галузі тваринництва за аналогічний період характерний спад на 1,5 %. Варто відзначити негативну тенденцію щодо випуску продукції тваринництва господарствами населення, для яких характерне скорочення випуску продукції тваринництва у 2018 році у порівнянні з 2012 роком на -8,8 % [3].

Найприбутковішою галуззю діяльності агрохолдингів є виробництво продукції рослинництва. В 2017 р. агрохолдинги забезпечили 22,6 % (або 38,5 млрд. грн) виробництва всієї валової продукції рослинництва України, що на 7,6 % більше ніж у 2013 р. За даними таблиці 1 можна зробити висновок, що зернові залишаються провідними культурами для агрохолдингів, займаючи 58,2 % у структурі всіх посівних площ.

За даними таблиці 2 можна зробити висновок, що зернові залишаються провідними культурами для агрохолдингів, займаючи 58,2 % у структурі всіх посівних площ.

Показники прибутковості виробництва зернових культур у 2017 р. покращилися в по-

Таблиця 2. Обсяги виробництва основних культур рослинництва агрохолдингами в 2013–2017 рр.

	Виробництво, млн т					% у загальному виробництві					Врожайність, ц/га					Лідер 2017 року
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	
Зернові всього	19,06	18,58	36,12	28,2	27,7	30,2	29,1	30,1	32,2	34,1	59,1	64,4	67,8	65,0	65,3	ULF
Пшениця	5,00	5,23	6,02	6,13	6,26	22,4	21,7	22,1	22,6	22,9	41,8	49,8	52,1	48,6	51,8	ULF
Кукурудза	13,03	12,31	14,67	13,6	15,1	42,1	43,2	42,8	43,3	42,9	78,2	79,5	78,4	79,2	79,1	ULF
Ячмінь	0,72	0,82	0,93	0,78	0,82	9,5	9,1	9,0	9,2	9,3	30,6	41,3	40,8	41,1	41,6	Кернел
Соняшник	1,92	1,86	1,97	1,95	1,93	17,4	18,6	18,8	19,0	18,9	23,3	22,7	22,6	22,7	22,8	Агро-просперіс
Соя	0,99	1,39	1,25	1,14	1,22	35,7	35,9	36,0	35,8	36,1	20,3	23,1	22,8	23,4	23,2	Астарт
Ріпак	0,77	0,68	0,65	0,93	0,85	32,6	31,0	33,0	31,4	32,5	25,4	28,7	29,1	28,8	29,0	Астарт
Цукровий буряк	5,93	8,73	9,28	9,88	9,45	55,0	55,5	57,8	54,9	55,0	420,7	489,7	495,8	484,7	492,2	ULF
Всього	47,42	49,6	70,89	62,61	63,33	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	

Джерело: розраховано авторами на основі [4–9].

Таблиця 3. Показники економічної ефективності виробництва основних сільськогосподарських культур на підприємствах АПК України (2013–2017 рр.)

	Виробничі витрати, тис. грн/га					Ціна реалізації, тис. грн/т					Рентабельність, %				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Зернові всього:	6,02	7,55	6,01	5,98	5,85	1,31	1,91	1,81	1,85	1,88	2,9	23,9	25,8	22,7	24,9
Пшениця	4,92	6,11	5,67	5,84	5,26	1,38	1,98	1,87	1,8	1,90	5,2	20,1	28,0	25,5	28,2
Кукурудза	7,54	8,94	8,78	8,65	7,93	1,26	1,89	1,77	1,72	1,75	1,2	27,5	26,2	27,3	27,2
Ячмінь	4,09	5,12	4,93	4,90	4,23	1,5	1,82	1,71	1,80	1,77	6,5	13,0	18,3	18,5	18,7
Соняшник	5,05	5,77	5,05	5,15	5,08	2,96	3,81	3,85	3,87	3,9	10,6	14,3	36,5	34,4	34,6
Соя	5,49	6,97	5,91	6,23	6,46	3,47	4,79	4,67	4,86	4,88	1,6	25,4	34,5	32,1	32,2
Ріпак	6,64	7,23	7,12	6,86	6,57	3,29	4,61	4,19	4,51	4,66	2,4	17,8	29,2	22,5	27,8
Цукровий буряк	14,4	20,5	18,2	18,5	18,35	0,39	0,52	0,5	0,55	0,58	0,4	15,7	17,9	17,7	17,4

Джерело: розраховано авторами на основі [3].

Таблиця 4. Обсяги виробництва основних видів продукції тваринництва агрохолдингами в 2013–2017 рр.

	Виробництво, млн т					% у загальному виробництві					Лідер виробництва в 2017 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	
Яловичина	47,6	1,2	36,4	41,2	36,4	6,5	6,5	6,6	7,9	8,5	ULF
Свинина	252	275	264	261	277	24,5	26,8	25,5	28,4	27,8	
М'ясо птиці	1029	1050	1055	1065	1123	67,1	69,2	70,1	70,5	70,65	МХП
Молоко	760	788	785	780	785	6,6	7,1	7,2	7,1	7,3	ULF
Яйця, млрд шт.	10,06	10,20	10,3	10,35	10,40	51,3	52,1	52,35	53,1	54,2	ULF (Авангард)

Джерело: розраховано авторами на основі [3–9].

рівнянні з попередніми роками внаслідок девальвації національної валюти, що спричинила зростання цін в гривнях у період реалізації основних обсягів зерна, при цьому рівень виробничого потенціалу зріс значно менше. Показники економічної ефективності діяльності агрохолдингів в галузі рослинництва представлено в таблиці 3.

У 2017 р. найбільші досліджувані агрохолдинги зібрали 13,63 млн т зерна — 48 % виробництва в агрохолдингах, або 18 % всього виробництва в Україні [1]. Враховуючи високий рівень інформаційного забезпечення та технологічного оснащення, сприятливі кліматичні умови, доступ до міжнародних ринків збуту, агрохолдингами досягнуто найвищі показники врожайності зернових в Україні. Високий рівень урожайності зернових в агрохолдингах обумовлений високою часткою кукурудзи (майже 54 %) в структурі посівів. Середня врожайність зернових у агрохолдингах склала 65, 3 ц/га (на 11 % більше ніж у 2013 р.).

Агрохолдингові компанії відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки України в сегменті тваринництва. Зниження валового виробництва галузі тваринництва підприємствами зумовлюють неналежний розвиток стратегічно важливої галузі, що пояснюється, передусім, використанням застарілих технологій та низьким рівнем відповідальності

за якість і безпеку продукції, що потребує належної підтримки з боку держави.

За результатами 2017 р. виробництво валової продукції тваринництва в агрохолдингах становило 20,29 млрд. грн — 38,8 % всього виробництва в агрохолдингах, або 62 % всього обсягу виробленої продукції галузі тваринництва [3]. Показники економічної ефективності діяльності агрохолдингів у галузі тваринництва представлені в таблиці 5.

У розвитку вітчизняного агропромислового сектору агрохолдингові компанії відіграють значну роль. Їхня діяльність забезпечує посилення експортних позицій країни, особливо в галузі рослинництва (частка у загальному експорті становить 33 %), а у виробництві ВВП їхній внесок становить 18 % [3].

Ключовим мотиваційним фактором здійснення підприємницької діяльності є отримання максимально можливого прибутку. Тому пошук чинників його зростання є актуальною проблемою для сучасних агропромислових підприємств. В зв'язку з цим, у таблиці 4 наведено динаміку показників економічної ефективності виробництва основних видів продукції тваринництва агрохолдингами України.

Отже, до основних позитивних рис діяльності агрохолдингів в Україні можна зарахувати:

Таблиця 5. Показники економічної ефективності виробництва основних видів продукції тваринництва агрохолдингами в 2013–2017 рр.

	Виробничі витрати, тис. грн/ц					Ціна реалізації, тис. грн/т					Рівень рентабельності, %				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Яловичина	2,39	2,49	2,40	2,20	2,45	1,07	1,38	1,36	1,33	1,39	-46,1	-38,8	-25,5	-12,5	-15,4
М'ясо птиці	1,36	1,26	1,24	1,27	1,28	1,58	1,90	1,65	1,60	1,92	7,5	11,5	13,6	15,8	16,7
Молоко	0,83	0,77	0,78	0,77	0,75	0,88	0,78	0,85	0,78	0,79	-5,2	-23,2	-3,2	-5,7	-1,7
Яйця, млрд шт.	0,27	0,29	0,30	0,35	0,40	0,36	0,38	0,36	0,38	0,40	8,4	6,7	8,7	11,4	10,9

Джерело: розраховано авторами на основі [3].

- раціональну організацію виробництва й комплексне ведення господарства;
- застосування нових технологій і високопродуктивної техніки;
- поглиблення агропромислової інтеграції;
- зниження собівартості продукції та підвищення ефективності її виробництва.

Проте сучасні агропромислові підприємства є складними бізнес— структурами, основною метою функціонування яких є зростання їхніх прибутків і примноження власних капіталів. Агрохолдинги концентрують у своєму обробітку значні площі сільськогосподарських угідь і обмежуються виробництвом високорентабельних зернових і технічних культур, що призводить до виникнення негативних ефектів розвитку сільськогосподарської галузі країни, а саме:

- інтенсифікація виробництва сільськогосподарської продукції посилює виснаження земельних угідь;
- спеціалізація на малотрудомістких галузях посилює низький рівень зайнятості сільського населення;
- високий рівень концентрації земельних ресурсів сприяє відпливу капіталів із сільськогосподарської сфери в інші;
- недосконалість законодавчої бази та надання пільгових умов у діяльності агрохолдингів стримують фінансування розвитку соціальної інфраструктури сільських регіонів тощо.

Завдяки масштабам своєї діяльності агрохолдингові компанії мають ряд переваг в порівнянні з одиничними компаніями, до яких слід віднести: зменшення транзакційних витрат (завдяки здійсненню виробництва в межах одного замкнутого ланцюга), можливість диверсифікувати ризики, менші витрати на одиницю виробленої продукції (що пояснюється "ефектом масштабу"), підвищення продуктивності праці, доступ до значного капіталу, використання передових технологій та інновацій в процесі виробництва та управління, залучення іноземних інвестицій, тощо.

Проте варто згадати і про певні недоліки функціонування агрохолдингів. Як відомо, діяльність агрохолдингів, переважно, орієнтована на галузь рослинництва. Як наслідок, стає очевидним, що монокультурність та нехтування принципами сівозмін негативно позначаються на якісних характеристиках ґрунтів. Вважаємо, що на державному рівні, необхідно створити органи, які б займалися аналізом ґрунтів до і після здачі землі в оренду. В цьому контексті, зняття мораторію на землю, можливо б, стимулювало власників підвищувати родючість "своїх" сільськогосподарських угідь [1]. Важливим питанням залишається розвиток сільської місцевості. Існує низка соціальних програм, які проводять великотоварні агроформування, однак, не всі агрохолдинги цим займаються і такі програми носять не систематичний характер. Селяни усвідомлюють, що з процесами агрохолдигізації зростає безробіття на селі, що пов'язано з подальшою над концентрацією земель та автоматизованим виробництвом, що не потребує значної кількості трудових ресурсів. І на сьогодні залишається відкритим питанням щодо сплати податків до місцевого бюджету по місцю розташування, а не відрахувань до казни по місцю реєстрації материнської компанії.

ВИСНОВКИ

Для вирішення вищезгаданих проблем і недоліків важливу роль слід відвести державі, оскільки на законодавчому рівні є нагальна потреба створення правового документу, який би чітко регламентував межі діяльності агрохолдингових компаній в Україні. Агрохолдинги є перспективною організаційно-правовою формою господарювання та виступають запорукою створення сучасного конкурентоздатного агропромислового комплексу України.

Література:

1. Крупнейшие в мире аграрные холдинги контролируют от 1 млн до 10 млн га земли. Украинцам есть куда расти (инфографика). URL:

<http://landlord.ua/krupneyshie-v-mire-agrarniye-holdingi-kontroliruyut-ot-1-mln-do-10-mln-ga-zemli-ukraintsam-est-kuda-rasti/>

2. Ларіна Я.С., Завальнюк К.С. Маркетингові стратегії зростання аграрних формувань: Монографія. Київ, 2019. 275 с.

3. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

4. Статистична і фінансова звітність агрохолдингу "Agroprosperis Group". URL: <https://www.agroprosperis.com/about-us.htm>

5. Статистична і фінансова звітність агрохолдингу "Астарта". URL: <https://tripoli.land/companies/astarta-kiev>

6. Статистична і фінансова звітність компанії "KERNEL". URL: <https://www.kernel.ua/ua/>

7. Статистична і фінансова звітність компанії "NIBULON". URL: <https://www.nibulon.com/>

8. Статистична і фінансова звітність компанії "Ukrlandfarming". URL: <https://www.ulf-com.ua/ua/>

9. Статистична і фінансова звітність агроіндустріального холдингу "Миронівський хлібопродукт". URL: <https://www.mhp.com.ua/ru/home>

10. Саблук П.Т. Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. Матеріали Других Всеукраїнських зборів (конгресу) вчених економістів-аграрників. 24—25 січня 2000 р. К.: ІАЕ, 2000. 367 с.

References:

1. landlord.ua (2015), "The world's largest agricultural holdings control from 1 million to 10 million hectares of land. Ukrainians have room to grow (infographic)", available at: <http://landlord.ua/krupneyshie-v-mire-agrarniye-holdingi-kontroliruyut-ot-1-mln-do-10-mln-ga-zemli-ukraintsam-est-kuda-rasti/> (Accessed 25 March 2020).

2. Larina, Ya.S. and Zaval'niuk, K.S. (2019), Marketynhovi stratehii zrostannia ahrarnykh formuvan' [Marketing strategies for the growth of agrarian units], Kyiv, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 25 March 2020).

4. Agroprosperis Group (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://www.agroprosperis.com/about-us.htm> (Accessed 25 March 2020).

5. Astarta (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://tripoli.land/>

companies/astarta-kiev (Accessed 25 March 2020).

6. KERNEL (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://www.kernel.ua/ua/> (Accessed 25 March 2020).

7. NIBULON (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://www.nibulon.com/> (Accessed 25 March 2020).

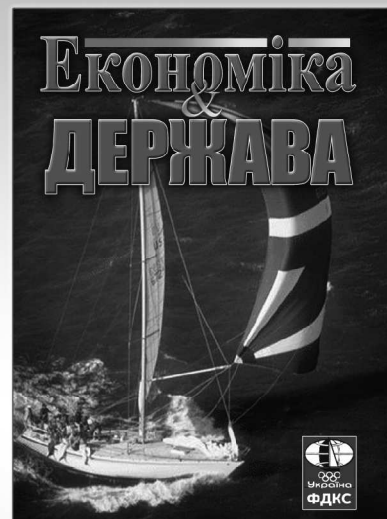
8. Ukrlandfarming (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://www.ulf-com.ua/ua/> (Accessed 25 March 2020).

9. Mironivsky Hliboproduct (2020), "Statistical and financial reporting", available at: <https://www.mhp.com.ua/ru/home> (Accessed 25 March 2020).

10. Sabluk, P.T. (2000), "Socio-economic model of post-reform development of agro-industrial production in Ukraine", Materialy Druhykh Vseukrains'kykh zboriv (konhresu) vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv [Materials of the Second All-Ukrainian Meeting (Congress) of agrarian scientists], IAE, Kyiv, Ukraine, 24—25 Jan.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.101

В. К. Збарський,

д. е. н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0002-6114-8602

Д. В. Грибова,

к. е. н., доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ORCID ID: 0000-0002-3270-2504

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.23

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

V. Zbarsky,

Doctor of Economic Science, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

D. Gribova,

PhD in Economics, Associate Professor, Dmytro Motorniy Tavria state agrotechnological university

REGIONAL FEATURES OF INFRASTRUCTURE SUPPORT OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті висвітлено сучасний стан та інфраструктурного сфери туризму в Україні. Проаналізовано динаміку внутрішнього туризму протягом останніх років. Доведено, що індустрія гостинності є більш розвинутою, ніж послуги внутрішнього туризму. Зазначається, що головним показником розвитку внутрішнього туризму є туристичний потік. Сформульовано основні фактори, які впливають на характер туристичного потоку, а саме: ціна туристичного продукту, кількість населення, розмір доходів населення, курс національної валюти, кількість туроператорів, кількість туристичних об'єктів, кількість колективних засобів розміщення. В статті проаналізовано характер взаємозв'язку попиту на готельні місця та сукупністю ендогенних і екзогенних факторів. Доведено пряму залежність кількості перебування внутрішніх туристів у колективних засобах розміщування від ВВП на душу населення, а також загальним обсягом туристичних послуг. Вказується на важливість дослідження регіональних особливостей поведінки туристів на внутрішньому ринку. В статті проведено аналіз регіонів України щодо розвитку внутрішнього туризму. Аналіз дав можливість виявити 10 кластерів, встановлено, що лише регіони чотирьох кластерів мають достатньо високий рівень розвитку сфери внутрішнього туризму: 1-й кластер — м. Київ, 2-й — Львівська та Івано-Франківська області, 3-й — Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Хмельницька області, 4-й — Запорізька та Херсонська області.

The article highlights the current state and infrastructure of tourism in Ukraine. The dynamics of domestic tourism in recent years has been analyzed. It has been proven that the hospitality industry is more developed than domestic tourism services. There is a disproportion between the Ukrainian tourism and hospitality industry, namely the lack of its unity, when tourists in the middle of the country form less than 10% of clients of collective accommodation facilities. It is noted that the main indicator of the development of domestic tourism is the tourist flow. The main factors that influence the nature of the tourist flow are formulated, namely: the price of the tourist product, the number of the population, the size of the population's income, the national currency rate, the number of tour operators, the number of tourist sites, the number of collective accommodation facilities. It is noted that the internal tourist flow generates tourists' costs and accordingly the revenues of the producers of tourism products and services.

The article analyzes the nature of the relationship between demand for hotels and a set of endogenous and exogenous factors. The direct dependence of the number of domestic tourists staying in collective accommodation facilities per GDP per capita as well as the total volume of tourist services has been proved. The importance of researching regional

features of tourist behavior in the domestic market is pointed out. The article analyzes the regions of Ukraine in terms of domestic tourism development.

It is noted that all regions of Ukraine have completely different socio-economic, natural-cultural, demographic and political parameters. In order to reduce the concentration of available parameters and establish a structural interconnection, a cluster analysis of the regions by administrative and natural climatic characteristics was carried out.

The analysis revealed 10 clusters, found that only the regions of the four clusters have a sufficiently high level of development of the sphere of domestic tourism: 1st cluster — Kyiv, 2nd — Lviv and Ivano-Frankivsk regions, 3rd — Odessa, Dnipropetrovsk, Kharkiv, Kyiv, Khmelnytsky regions, 4th — Zaporizhzhya and Kherson regions. It is noted that business tourism is an important segment of the market in terms of the strategy of increasing both inbound and inland tourism.

Ключові слова: туристична індустрія, екзогенний фактор, ендогенний фактор, внутрішній туризм, регіональний кластер, індустрія гостинності, інфраструктурне забезпечення.

Key words: tourism industry, exogenous factor, endogenous factor, domestic tourism, regional cluster, hospitality industry, infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов набувають особливої актуальності питання забезпечення ефективного функціонування національної економіки на регіональному рівні, враховуючи загальносвітові тренди. Зокрема одним з галузевих напрямків, що активно розвиваються, є сфера туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що проблеми забезпечення ефективного функціонування туристичної галузі розглядалися в працях С.В. Кальченко, В.А. Квартальнова, М.Й. Маліка та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого дослідження особливості сучасного рівня інфраструктурного забезпечення сфери вітчизняного туризму.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану та особливостей інфраструктурного забезпечення розвитку регіонального туризму.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим показником розвитку інфраструктури туризму є кількість осіб, обслуговуваних у засобах розміщення. У період 2014—2018 рр. спостерігалася позитивна динаміка внутрішнього туристичного потоку. У 2018 році значення показника кількості перебування у колективних засобах розміщення значно зросло — на 29,2%, з яких лише іноземних громадян — на 66,4%. Число українців у колектив-

них засобах розміщення зростає стабільно щороку, і в 2018 році становила 6,1 млн осіб.

Констатуємо, що гостинність є більш розвиненою, ніж послуги внутрішнього туризму, що демонструють дані кількості розміщення. У 2018 році лише 7,6% внутрішніх туристів були у загальній кількості клієнтів закладів розміщення. Таким чином, встановлено диспропорцію української індустрії туризму та гостинності, а саме відсутність її єдності, коли туристи в середині країни формують менше 10% клієнтів колективних засобів розміщення. Тому першочерговим завданням ефективного розвитку внутрішнього туризму в Україні в аспекті пропозиції туристичного продукту є синхронізація діяльності туристичних фірм та колективних засобів розміщення на рівні регіональної соціально-економічної політики, а також підприємницького суспільства.

Розмір туристичних витрат у середині України, за аналізований період, збільшився більше ніж удвічі. Сукупні витрати на туристичне споживання в 2018 році становили 159,2 млн грн, з яких 105,4 млн грн витратили безпосередньо резиденти України.

Позитивну динаміку також продемонстрував приплив до бюджету надходжень від туризму — збільшення майже у чотири рази. Заданими Державної фіскальної служби України обсяг надходжень від сплати туристичного збору в 2018 році склав 90,7 млн грн, що на 66 млн більше ніж у 2014 році. Водночас його обсяг у 2018 році, порівняно з 2017 роком, зріс на 29,2%. Зростання обсягів надходжень від сплати турзбору відбулось, зокрема, за рахунок зміни підходу до його нарахування на підставі Закону України "Про внесення змін до Податково-

Таблиця 1. Модель регресії внутрішнього та в'їзного туристичного потоку України

	y	x1	x2	x3	x4	x5
2011	949909	29980	27,7	119,7	107,2	3189,369
2012	1044034	32480	38,4	103,5	102,8	1093,268
2013	934926	33965	41,7	105,3	101,4	1317,772
2014	339816	36904	24,8	122,2	114	1644,928
2015	372186	46413	37,1	127	23,3	758,2362
2016	488632	55899	54,1	105	111	1336,413
2017	516572	70233	70,2	122,7	117,3	1384,22
2018	532744	84235	90,7	128,9	113	2099,885

го кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів".

Попри суттєві політико-економічні проблеми в Україні, туристична діяльність реформується та розвивається. За останні п'ять років загальний вклад туризму в ВВП України збільшився з 87,4 млрд грн у 2014 році до 184,2 млрд грн у 2018 році [1]. Прямий вклад у ВВП країни також зріс удвічі. Проте загальний вклад у зайнятість населення в 2018 році знизився на 11%, порівняно з 2014 роком, і становив 791 тис. осіб. Причиною цього є зниження долі внутрішніх туристів, що користуються послугами туристичних організацій та колективних засобів розміщення. Іншими словами, в Україні на сьогоднішній день лише 11% українських туристів віддають перевагу організованому відпочинку у власній країні, чисельність яких у 2018 році, на жаль, знизилася на 3 п.п., порівняно з 2014 роком. Як наслідок, відбувається скорочення зайнятості у гостинному, екскурсійному та туристичному бізнесах, що, в свою чергу, не на користь розвитку туристичної галузі та макроекономічного стану України загалом.

Головним показником розвитку внутрішнього туризму є туристичний потік. Розглянемо цей показник у регіональному аспекті. Туристичний потік залежить від багатьох екзогенних показників, як зі сторони попиту (ціна турпродукту, кількість населення, розмір доходів населення, курс національної валюти тощо), так і зі сторони пропозиції (ціна турпродукту, кількість туроператорів, кількість туристичних об'єктів, кількість колективних засобів розміщення тощо). Внутрішній туристичний потік генерує витрати туристів і відповідно доходи виробників туристичних продуктів та послуг.

З метою дослідження внутрішніх туристичних подорожей було складено дані зі 48 спостережень за період з 2011 по 2018 роки. У якості ендогенної змінної використано показник кількості осіб, що перебувають у колективних

засадах розміщення (Y). Вибір набору екзогенних змінних здійснювався на засадах гіпотез про можливий вплив на кількість внутрішніх та в'їзних туристів. Економічна теорія головним детермінантом попиту вважає доходи населення, тому в економетричну модель у якості першої змінної екзогенної необхідно включити показник ВВП (для окремих областей ВРП) у розрахунку на душу населення за рік (x_1).

Оскільки туристичний збір є обов'язковим елементом туристичного обслуговування, що, також формує інформаційну базу для відвідування туристами певної географічної дестинації в Україні, то показник обсягів надходження від сплати туристичного збору було включено в модель у якості другої екзогенної змінної (x_2). Оскільки на вартість подорожей впливають ціни на транспорт та проживання, то в економетричну модель необхідно включити індекс цін на транспортні послуги (x_3) та індекс цін на готельні послуги (x_4). В якості останньої екзогенної змінної моделі було обрано обсяг туристичних послуг, щодо організації внутрішніх турів (x_5), як фактор, що формує уяву про рівень розвитку обслуговування внутрішнього туризму. Отже, в модель було включено п'ять змінних. З використанням ППП Excel була отримана наступна економетрична модель (табл. 1):

$$Y = 1007815 + 41,7x_1 + 32129,1x_2 - 397x_3 - 630,8x_4 + 89,9x_5 \quad (1)$$

Для практичного використання даної моделі проведена перевірка її якості, тобто на адекватність вихідним спостереженням. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,949$) показує, що 95% варіації ендогенної змінної пояснюється варіацією п'яти екзогенних змінних, включених у модель.

Оцінка значимості економетричної моделі загалом здійснена з використанням F-критерія Фішера. Оскільки фактичне значення $F=7,44$ більше табличного ($F=2,18$), то нульова гіпотеза про незначимість моделі, з імовірністю 95%, була помилковою та прийнята альтернативна — про статистичну значимість цієї моделі.

Таблиця 2. Вихідні дані для проведення кластерного аналізу регіонів України щодо розвитку внутрішнього туризму

	У	x1	x2	x3	x4	x5
Вінницька	4822	1560,4	483,8	111,1	111,2	13683,5
Волинська	3110	1035,3	584,6	112,2	114,6	9134,3
Дніпропетровська	7105	3206,5	2523,5	112,6	108,4	51610,6
Донецька	3882	4165,9	1224,4	113,9	117,9	27279,7
Житомирська	1627	1220,2	544,8	109,8	116,3	6472,5
Закарпатська	2011	1256,8	3802	113,3	112	5391,3
Запорізька	11953	1705,8	3665,9	112,4	109,3	78226,8
Івано-Франківська	36316	1373,3	3699,4	111,6	114,5	276401,3
Київська	1929	1768	2326,9	110,9	113,3	14827,5
Кіровоградська	1800	945,5	259,3	109	112,5	4303,3
Луганська	56	2151,8	143,9	109,9	108,4	354,2
Львівська	50105	2522	13417,6	112,7	115,4	446083,3
Миколаївська	878	1131,1	1832,6	113,5	108,4	5662,1
Одеська	24529	2380,3	11550,7	114,1	113,7	68799,1
Полтавська	1684	1400,5	1341	110,8	111,7	9474,8
Рівненська	1070	1157,3	355,7	114,3	113,1	6310,5
Сумська	1992	1081,4	322,2	111,6	117,2	16664,4
Тернопільська	1257	1045,9	402	113,3	114,1	1698,9
Харківська	6602	2675,6	2979,6	112,9	114,5	34121
Херсонська	6206	1037,6	3690,6	110,3	116,3	21881,3
Хмельницька	5536	1264,7	731,5	112,5	113,6	7666,6
Черкаська	2193	1206,4	724,1	113,5	109,8	7782,8
Чернівецька	1793	904,4	527,2	110,9	111,2	2148,2
Чернігівська	642	1005,7	599,4	109,5	114,7	5376,6
м.Київ	87319	2950,8	32983,6	120	110,9	978530,7

Проаналізуємо економічну інтерпретацію моделі (1). Пряма залежність кількості перебування внутрішніх туристів у колективних засобах розміщування від ВВП на душу населення, згідно закону попиту є логічною. Зі збільшенням показника x_1 на 1 грн ендегенний фактор зростає на 42 особи. Пряма залежність між ендегенним показником та обсягом надходжень до бюджету туристичних зборів означає, що підвищення його величини за фіксованої ставки податку відповідає туристичному розвитку дестинації, що, у свою чергу, зумовлює додатковий приріст внутрішнього потоку туристів на 32,1 тис. осіб. Пряма залежність між обсягом туристичних послуг та кількістю туристів у колективних засобах розміщення демонструє вірний взаємозв'язок між туристичними фірмами та готельним бізнесом. Зі зростанням фактору x_3 на одиницю обсяг внутрішнього туризму збільшується на 90 осіб.

Згідно із законом попиту між ціновими факторами x_3 та x_4 та споживчим продуктом існує обернена залежність. За параметрами рівняння, у разі підвищення індексу цін на 1% на транспортні та готельні послуги кількість внутрішнього туристичного потоку знизиться на 397 та 631 осіб відповідно.

Дивлячись на загальну ситуацію формування внутрішнього туристичного потоку в Україні надзвичайно важливим є дослідження регіо-

нальних особливостей поведінки туристів на внутрішньому ринку. Усі регіони України, мають абсолютно різні соціально-економічні, природно-культурні, демографічні та політичні параметри. З метою зменшення концентрації наявних параметрів та встановлення структурного взаємозв'язку, на засадах моделі (1) використовуємо метод ієрархічної кластеризації (табл. 2).

Класифікація $n=25$ (24 області України та м. Київ) проводилася методом k -середніх кластерного аналізу за факторами x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 , отриманими за допомогою регресійного аналізу. Використовуючи програму "Statistica 10", сформовано наступні результати кластерного аналізу.

Аналіз дав можливість виявити 10 кластерів, встановлено, що лише регіони чотирьох кластерів мають достатньо високий рівень розвитку сфери внутрішнього туризму: 1-й кластер — м. Київ, 2-й — Львівська та Івано-Франківська області, 3-й — Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Хмельницька області, 4-й — Запорізька та Херсонська області.

Київ лідирує з великим відривом, а загальна кількість прибуття гостей і туристів у столицю майже відповідає чверті загальної чисельності туристичного потоку всіх 24 областей України. Великий обсяг послуг готелів та аналогічних засобів розміщення Запорізької та Херсонської областей пояснюється тим, що

Таблиця 3. Загальні показники, що характеризують ресурсний потенціал галузі туризму в Україні в середньому за 2014–2018 роки

Показники	Кластери							
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8
Кількість внутрішнього туристичного прибуття в розрахунку на 1000 населення кластеру, осіб	266,2	152,5	108,9	104,3	81,2	39,1	97,4	45,2
Кількість в'їзного туристичного прибуття в розрахунку на 1000 населення кластеру, осіб	145,6	37,7	14,0	2,1	4,1	2,6	6,8	4,3
Частка в загальному обсязі прибуття, %	25,2	15,4	28,7	6,0	9,6	4,8	2,4	0,8
Середня тривалість перебування, од.	2,1	2,6	2,5	6,4	1,9	2,5	4,5	2,2
Щільність мережі автомобільних та залізничних доріг, км/км ²	-	0,40	0,34	0,24	0,34	0,40	0,22	0,47
Кількість аеропортів міжнародного та місцевого призначення, од.	1	2	6	2	4	2	1	1
Кількість національних пам'яток, од.	447	978	611	85	501	792	42	351
Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, тис. т	29,2	328,1	799,8	187,1	211,3	77,7	13,1	25,1

Джерело: розраховано та складено за даними [5–7].

вони вважаються всеукраїнською здравницею. На відміну від Києву, ці послуги не всесезонні, а розраховані на теплу пору року.

Достатньо висока чисельність гостей сконцентрована в традиційно культурологічних — та бізнес-центрах України: Львівської, Івано-Франківської, Одеської, Дніпропетровської, Харківської, Київської, Хмельницької областях. Невисокий рівень гостинності в містах центральної та північної України, як-от: Суми, Житомир, Чернігів, Черкаси та особливо Полтава. Провальними з точки зору туризму та гостинності є великі регіони західної та північної частини країни: Тернопільська, Чернівецька та Кіровоградська області. Є деякі складності з візитами гостей до Вінницької, Волинської, Рівненської, Закарпатської областей.

Такий класифікатор не деталізує причини географічного розсіювання внутрішнього і в'їзного туризму. Життя кожного окремого регіону визначають певні ресурсні властивості, що формують регіональні чинники-мотиватори розвитку туризму. Проаналізуємо ресурсні засади розвитку туризму в усіх 8 кластерах. Регіони інших двох кластерів — Донецька та Луганська області до аналізу ресурсної характеристики туристичної галузі включені не були, оскільки фактично про розвиток внутрішнього туризму у найближчий час, через військовий конфлікт на їх території, мови не може бути.

Основні параметри ресурсоемності туризму в різних кластерах України наведено в таблиці 3.

Дані таблиці 3 дають можливість для обговорення проблеми у просторовому аспекті, що також демонструє наявність ресурсної диспропорції туристичної галузі в регіонах. За останні п'ять років найбільш ефективні результати туристичної діяльності за наявних ресурсів мали регіони перших трьох кластерів. У середньому на рік вони концентрують у своїх дестинаціях майже 70% усього внутрішнього та в'їзного туристичного потоку країни, мають найвищі показники кількості прибуття в розрахунку на 1000 осіб населення кластеру. Згідно з даними статистики туризму України, більше 50% внутрішніх та в'їзних туристів перших трьох кластерів мають за мету бізнес подорожі. Отже, бізнес-туризм — важливий сегмент ринку з точки зору стратегії збільшення як в'їзного, так і внутрішнього туризму. Ці кластери мають розвинуті фактори конкурентоспроможності подорожей з діловими та професійними цілями, на фоні чого активно користується попитом виставковий туризм, інфо— та інтенсив-тури, продаж та просування, освітній туризм.

Високий рівень доходу на душу населення, розвинена транспортна та логістична інфраструктура, розвиненість підприємництва та промисловості — все це фактори, що визначають привабливість великих міст регіонів перших

трьох кластерів для бізнес туризму. Загально відомий факт, що ділова активність кипить у Києві, Львові, Одесі, Дніпрі та Харкові. За даними Transparency International [6] найбільш сприятливими містом для бізнесу в 2018 році визнано Івано-Франківськ. Регіональний рейтинг Doing Business щодо розвитку в бізнес-центрах електронних сервісів виділяє Дніпро та Хмельницький [7].

Враховуючи зосередженість у перших трьох кластерах великої кількості національних пам'яток, з яких лише 6 — це об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО ("Київський Софійський собор", "Києво-Печерська лавра", "Церква Спаси на Берестові", "Ансамбль історичного центру Львова", "Дуга Струве", "Букові праліси Карпат", "Дерев'яні церкви карпатського регіону України"), майже 85% внутрішніх та в'їзних туристів користуються екскурсійними послугами. Як демонструють дані таблиці 3, для України екскурсійно-пізнавальний туризм — реальний напрямок залучення масового туриста з усіх регіонів України та закордонних країн.

Саме в регіонах перших трьох кластерів даний вид туризму орієнтований на максимальне охоплення аудиторії за рахунок залучення туристів з паралельно функціонуючих туристичних ніш: ділового, медичного та навіть паломницького. Характерною рисою цього виду туризму та його можливих різновидів є мобільність туристів, які за короткий проміжок часу (від 2,1 до 2,6 од.) прагнуть побачити максимальну кількість національних об'єктів. На жаль, основними центрами даного виду туризму вже протягом багатьох років залишаються Київ, Львів, Івано-Франківськ, Яремче, Кам'янець-Подільський, Одеса, Дніпро та Харків. Інші міста та регіони, маючи також велику кількість національних пам'яток, демонструють слабкий туристичний потік (кластери №5, №6 та №8). Причиною цьому є проблеми з транспортною логістикою. Так дістатися у міста західної України зі східної дуже проблематично. Наприклад, до мальовничих Чернівців прямого рейсу немає, доїхати до міста це велика проблема. На подорож необхідно буде витратити майже дві доби з обов'язковими залізничними пересадками. Майже однаковий період тривалості перебування в кластерах та часу подолання відстані до них формує у туриста альтернативні варіанти подорожі в інші кластери. Саме тому, навіть за умов природного та екологічного потенціалу цих кластерів, залучити достатню кількість туристів до подорожей в регіони виключно природною та культурною компонентами на сьогодні дуже складно. Як ре-

зультат — низький рівень прибуття туристів у кластери №5, 6 та 8.

Доля кластерів пляжного туризму (№4 та №7) становить лише 8,4% внутрішнього потоку на рік. Враховуючи те, що ця частка туризму була сформована не за повний рік, а лише за літній сезон, то загальний результат такої галузі в кластері чітко демонструє, що такий вид туризму необхідний в Україні та активно користується попитом.

Навіть за умов конкуренції з більш розвинутих пляжним регіоном — Одеською областю, Запорізька та Херсонська області (кластер №4) мають велику популярність. Курорти м. Бердянськ, смт. Кирилівка та Приморськ, м. Генічеськ, м. Скадовськ, м. Залізний порт та поселення Арабатської стрілки значно підвищили кількість прибуття та вартість відпочинку після окупації Кримського півостріву. Курорти Миколаївської області (кластер №7) мають значно менший попит, лише 2,4% від загального внутрішнього туристичного потоку. Хоча й у цих кластерах у 2018 році відпочило біля 3 млн осіб, на інші напрямки, такі як Карпати, Чорнобиль та Прип'ять (кластери №2, №3) — збільшилася кількість туристів на 20%. Причина цьому — невідповідність туристичної послуги в аспекті "ціна-якість", що зумовлює пошук альтернатив відпочинку та зростання кількості у кластерах неорганізованих туристів. До курортних регіонів прямують туристи за самостійним маршрутом, чому активно сприяє розвиток сезонного приватного малого бізнесу, що пропонує дуже диференційовані продукти ночівлі, які формують тіньовий ринок туристичних послуг.

ВИСНОВКИ

У статті висвітлено сучасний стан та інфраструктурного сфери туризму в Україні. Проаналізовано динаміку внутрішнього туризму протягом останніх років. Сформульовано основні фактори, які впливають на характер туристичного потоку, а саме: ціна туристичного продукту, кількість населення, розмір доходів населення, курс національної валюти, кількість туроператорів, кількість туристичних об'єктів, кількість колективних засобів розміщення. Зазначається, що внутрішній туристичний потік генерує витрати туристів і відповідно доходи виробників туристичних продуктів та послуг.

У статті проаналізовано характер взаємозв'язку попитом на готельні місця та сукупністю ендогенних і екзогенних факторів. Доведено пряму залежність кількості перебування внутрішніх туристів у колек-

тивних засобах розміщування від ВВП на душу населення, а також загальним обсягом туристичних послуг. З метою зменшення концентрації наявних параметрів та встановлення структурного взаємозв'язку було проведено кластерний аналіз регіонів за адміністративною та природно-кліматичною ознаками.

Аналіз дав можливість виявити 10 кластерів, встановлено, що лише регіони чотирьох кластерів мають достатньо високий рівень розвитку сфери внутрішнього туризму: 1-й кластер — м. Київ, 2-й — Львівська та Івано-Франківська області, 3-й — Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Хмельницька області, 4-й — Запорізька та Херсонська області.

Література:

1. Світовий атлас даних. URL: <https://knoema.ru/atlas/Весь мир/Туризм> (дата звернення 02.02.2020).
2. World Tourism Barometer. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (дата звернення 02.02.2020).
3. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (дата звернення 02.02.2020).
4. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/ttcr> (дата звернення 02.02.2020).
5. Туризм. Кількість засобів розміщення 2018 рік. URL: https://vuzlit.ru/378030/rozvitok_gotel'nogo_gospodarstva_ukrayini (дата звернення 02.02.2020).
6. Названі міста України, де краще все-го займатися бізнесом. URL: <https://www.buro247.ua/lifestyle/ukraine-best-cities-for-business.html> (дата звернення 02.02.2020).
7. Регіональний рейтинг Doing Business 2018: BRDO оцінює легкість ведення бізнесу в українських містах. URL: <http://eu4business.eu/uk/events/regionalnyy-reyting-doing-business-2018-brdo-ocinyuye-legkist-vedennya-biznesu-v-ukrayinskyh> (дата звернення 02.02.2020).
8. Забуранна Л.В. Зарубіжний досвід розвитку сільського зеленого туризму. Економіка АПК. 2011. № 6. С. 178—183.
9. Кальченко С.В., Демко В.С. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки). 2019. № 1. С. 121—128.
10. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник. М.: Финансы и статистика. 2002. 320 с.
11. Малік М.Й., Мамчур В.А. Самозайнятність та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі. Економіка АПК. 2019. № 4. С. 39.
12. Пугач Н. А. Інформаційно-консультатійне забезпечення розвитку сільського туризму. Економіка АПК. 2014. № 9. С. 86.

References:

1. Knoema (2020), "World Data Atlas", available at: <https://knoema.ru/atlas/Весь мир/Туризм> (Accessed 2 February 2020).
2. UNWTO (2019), "World Tourism Barometer", available at: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (Accessed 2 February 2020).
3. UNWTO (2019), "UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition", available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (Accessed 2 February 2020).
4. UNWTO (2019), "The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019", available at: <http://reports.weforum.org/ttcr> (Accessed 2 February 2020).
5. Official site of the Zaporozhye State Statistics Service (2019), "Tourism. Number of accommodation units 2018", available at: https://vuzlit.ru/378030/rozvitok_gotel'nogo_gospodarstva_ukrayini (Accessed 2 February 2020).
6. Buro (2019), "The cities of Ukraine are named, where it is best to do business", available at: <https://www.buro247.ua/lifestyle/ukraine-best-cities-for-business.html> (Accessed 2 February 2020).
7. EU4Business (2019), "Doing Business Regional Ranking 2018: BRDO assesses ease of doing business in Ukrainian cities", available at: <http://eu4business.eu/uk/events/regionalnyy-reyting-doing-business-2018-brdo-ocinyuye-legkist-vedennya-biznesu-v-ukrayinskyh> (Accessed 2 February 2020).
8. Zaboranna, L.V. (2011), "Foreign experience in the development of rural green tourism", *APK economy*, vol. 6, pp. 178—183.
9. Kal'chenko, S.V. and Demko, V.S. (2019), "Strategic directions of tourism industry development in Zaporizhzhya region", *Proceedings of the TDATU (Economic Sciences)*, vol. 1, pp. 121—128.
10. Kvartal'nov, V.A. (2002), *Turizm [Tourism], Finance and statistic*, Moscow, Russia.
11. Malik, M.I. and Mamchur, V.A. (2019), "Self-employment and development of non-agricultural entrepreneurship in rural areas". *APK economy*, vol. 4, pp. 39—46.
12. Pugach, N.A. (2014), "Information and consulting support for the development of rural tourism", *APK economy*, vol. 9, pp. 86—91.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2020 р.

УДК 330.34:332.142

Р. В. Тульчинський,**д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"
ORCID ID: 0000-0003-1605-1403****С. Г. Ханін,****здобувач кафедри менеджменту та адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"
ORCID ID: 0000-0003-1520-9504**

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.30

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

R. Tulchinsky,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management and Public Administration "Academician Yuriy Bugai International Scientific and Technical University"

S. Khanin,

applicant at the Department of Management and Administration

PHEI "Academician Yuriy Bugai International Scientific and Technical University"

METHODICAL SUPPORT OF THE ECONOMIC SECURITY ASSESSMENT OF THE REGION IN MODERN CONDITIONS

У статті розглянуто методичний підхід до визначення економічної безпеки регіонів. Проаналізовано економіко-математичне забезпечення процесу аналізу факторів впливу на економічну безпеку регіонів. Визначено алгоритм проведення оцінки економічної безпеки регіонів на основі використання методів економіко-математичного моделювання. На основі використання економіко-математичних методів було проведено оцінку економічної безпеки Київської області на основі аналізу факторів впливу. Виокремлено основні фактори впливу на економічну безпеку регіону на основі проведення кореляційно-регресійного аналізу для визначення тісноти зв'язку між обраними показниками в якості факторів впливу та визначено наскільки їх вплив має значення на економічну безпеку регіону. На основі проведеної оцінки економічної безпеки регіону в роботі було запропоновано вимоги щодо розробки та використання оптимальної методики оцінки економічної безпеки розвитку регіону. Визначено, що окрім самої методики оцінки економічної безпеки розвитку регіону, необхідно забезпечити розвиток базових галузей економіки.

The article considers a methodical approach to determining the economic security of regions. It is determined that full and reliable data on the socio-economic status of the region, its prospects and opportunities are needed to assess the economic security of the country and its regions.

It is proved that for a more detailed assessment of the state of economic security of the regions, it is necessary to use a comprehensive methodological approach, the essence of which is to identify the list of relevant indicators that affect the socio-economic development of the region, and most fully reflect the structural changes in the economy of the region, and by which it is possible to assess the economic security of regional development. It is found that it is advisable to assess the state of economic security of the development of regions using economic and mathematical models.

The economic and mathematical support of the process of analyzing the factors of influence on the economic security of the regions is analyzed. It is established that the main causes and consequences of emerging threats to the economic security of the region include, first of all, the features of regional development, taking into account the climatic and social aspects.

The algorithm of estimation of economic security of regions on the basis of use of methods of economic-mathematical modeling is determined. Based on the use of economic and mathematical methods, an assessment of the economic security of the Kyiv region was carried out on the basis of the analysis of factors of influence. The main factors of impact on the economic security of the region were identified on the basis of correlation-regression analysis to determine the relationship between the selected indicators as influencing factors and to determine their impact on the economic security of the region. On the basis of the conducted assessment of the economic security of the region, the paper proposed requirements

for the development and use of the optimal methodology for assessing the economic security of the development of the region. It was determined that in addition to the methodology of assessing the economic security of the development of the region, it is necessary to ensure the development of basic industries.

Ключові слова: регіон, економічна безпека, економіко-математичне моделювання, методика, заходи.

Key words: region, economic security, economic and mathematical modeling, methodology, measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку економіки неоднозначно відбуваються процеси регіонального розвитку. Інтеграційні процеси регіональної співпраці, як суб'єктів міжнародних відносин, сприяють їх розвитку та мають вплив на економічну безпеку регіонів та держави загалом. Це зумовлює актуальність дослідження та оцінки саме регіонального виміру економічної безпеки. Актуальність тематики дослідження економічної безпеки регіонів зумовлена необхідністю забезпечення просторового розвитку регіонів за умови обмеженості ресурсного потенціалу, в умовах впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти оцінки економічної безпеки регіонів досліджували: Т. Васильців, А. Мокій, М. Філіпчук, М. Бабяк, Г. Козаченко, О. Ляшенко, І. Недін, Ю. Ткаченко та ін. Зазначені науковці займалися питаннями багаторівневості

формування економічної безпеки, виокремленням факторів впливу на її розвиток як у регіональному аспекті, так і в галузевому розподілу. Проте залишаються актуальними питання щодо визначення та оцінки складових економічної безпеки регіонів.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є аналіз методичного забезпечення оцінки економічної безпеки регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для оцінки економічної безпеки країни та її регіонів необхідні повні та достовірні дані про соціально-економічний стан регіону, його перспективи, можливості та ін.

На рисунку 1 наведено науково-методичні підходи для вимірювання стану економічної безпеки як регіону, так і держави загалом.

Для більш детальної оцінки стану економічної безпеки регіонів необхідним є використання комплексного методичного підходу, сутність якого полягає у виокремленні переліку відповідних показників, які впливають на соціально-економічний розвиток регіону, та найбільш повно відображають структурні зміни в економіці регіону, а за допомогою яких можливо оцінити стан економічної безпеки регіонального розвитку. Такий методичний підхід заснований на визначенні відповідних індексів за кожним окремим елементом з наступним визначенням узагальнюючого індексу, який і буде характеризувати стан економічної безпеки розвитку регіональних економічних систем.

До основних причинно-наслідкових зв'язків виникнення загроз економічної безпеки регіону варто віднести, пе-

моніторинг основних соціально-економічних показників і порівняння їх з граничними значеннями
оцінка темпів економічного зростання і динаміки їх зміни;
методи експертної оцінки, які служать для описання кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів;
метод аналізу і обробки сценаріїв (полягає у організації взаємодії фахівців різних напрямків при постановці та вирішенні складних економічних проблем з використанням сучасних засобів математичного моделювання);
методи оптимізації (використовуються при аналітичному описі процесів, що досліджуються, для синтезу обраного критерію економічної безпеки);
теоретико-ігрові методи (використовуються для аналізу двох- чи багатосторонніх конфліктних ситуацій);
кориснісні методи (дозволяють оперувати з багатьма показниками і кількісними, і якісними);
методи розпізнавання образів (полягають у перетворенні вхідної інформації (параметрів, ознак) у вихідну (висновки про віднесення образу до складових економічної безпеки);
методи теорії нечітких систем (дозволяють формалізувати неточні, недосконалі, суперечливі знання, тобто наближують комп'ютерну мову до природної для спеціалістів мови);
методи багатомірного статистичного аналізу (полягають у переході від першочергової системи сильно корельованих між собою економічних показників до нових некорельованих компонентів чи факторів)

Рис. 1. Науково-методичні підходи для вимірювання економічної безпеки

Джерело: складено на основі [2; 4; 5].

Таблиця 1. Вихідні дані для побудови економіко-математичної моделі

Номер спостережень	Y	X1	X2	X3	X4
1	19653	56477,9	1852,3	3759,1	374717,5
2	24359	73838,6	1690,4	2587,0	236902,0
3	33411	97228,6	1705,1	2951,6	213623,4
4	34494	112919,9	1748,4	3404,1	201632,3
5	40713	143594,6	1856,3	3642,3	1209938,6

Джерело: складено на основі [1].

редусім особливості регіонального розвитку з урахуванням природньо-кліматичних та соціальних аспектів.

Так, більшості регіональних проблем не можливо ефективно вирішувати через недосконалість бюджетної та податкової політики, існуванні митних пільг, що в загальному вигляді ускладнює процеси стратегічного розвитку регіональних економічних систем. Така ситуація призводить до збільшення розбалансованості економічного розвитку регіонів та послаблення їх економічної безпеки.

Аналіз стану економічної безпеки розвитку регіонів доцільно провести на основі застосування методичного підходу на основі використання економіко-математичних моделей, які знаходять все більше застосування, що пов'язано з інтенсивним розвитком інформаційних і комп'ютерних технологій та можливістю давати більш точну оцінку майбутньої величини економічної безпеки розвитку. Тому, розглянувши різноманітні методики, визначивши їх особливості та недоліки, доцільним є проведення оцінки стану економічної безпеки розвитку регіонів за допомогою економіко-математичних моделей.

Так, доцільним є використання кореляційно-регресійного аналізу, який включає в себе побудову економіко-математичної моделі у вигляді рівняння регресії. Таке рівняння є залежністю результативної ознаки від однієї або кількох ознак-факторів та дозволяє оцінити міру тісноти зв'язку. У відповідності до цього, створення економіко-математичної моделі із застосуванням методу регресії вимагає здійснення таких етапів:

- 1) вибір залежної змінної Y і визначення вимог до формул;
- 2) відбір факторів-аргументів X;
- 3) прийняття гіпотези щодо форми зв'язків між залежною й незалежною змінними;
- 4) формування вихідних статистичних даних, на підставі яких буде побудована модель;
- 5) побудова моделі.

Функція, що відображає статистичний зв'язок між ознаками, називається рівнянням регресії. Рівняння множинної регресії має вигляд:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (1),$$

де f — залежна змінна;

x_1, x_2, \dots, x_n — фактори (незалежні змінні)/

Для побудови множинної регресії економіко-математичної моделі були обрані такі фактори: за результативну ознаку було прийнято капітальні інвестиції, за фактори-ознаки було взято обсяг реалізованої промислової продукції, обсяг експорту/імпорту товарів та послуг, обсяг інноваційної продукції. В моделі буде проаналізовано вплив зміни факторів-ознак на рівень капітальних інвестицій, які у свою чергу визначають розвиток регіону і відповідно його економічну безпеку.

Рівень капітальних інвестицій як результативної ознаки розвитку регіонів є тією умовою, що на сьогодні першочерговим завданням для економіки України загалом є забезпечення сталого економічного зростання за рахунок системної модернізації та структурної перебудови. Звісно, важливу роль у реалізації обраної стратегії відіграють капітальні інвестиції, адже вони визначають можливості оновлення основного капіталу, проведення структурних реформ, стійкого довгострокового економічного та соціального розвитку країни, так і регіонів. Для виокремлення основних факторів впливу на економічну безпеку регіонів доцільним є проведення SWOT-аналіз, на основі якого буде визначено основні перешкоди розвитку регіону.

До основних негативних факторів впливу на економічну безпеку регіону має нездатність модернізувати виробництво, незадовільний стан основних засобів, ступінь зношеності яких невпинно зростає і року в рік. Усе це впливає на економічну безпеку розвитку регіону і саме тому, для її забезпечення необхідні суттєві капітальні інвестиції.

Для розрахунку були взяті значення факторів за 5 років, починаючи з 2013 і закінчуючи 2017 рр. Побудова моделі та розрахунки були виконані в програмі MS "Excel". Дані для розрахунку представлені в (табл. 1) [1].

Умовні позначення в таблиці: Y — капітальні інвестиції, X1 — обсяг реалізованої промислової продукції (млн грн), X2 — обсяг експорту

Таблиця 2. Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1	0,4150	-0,5735	0,0058	0,4048
X1	0,4150	1	0,6096	-0,6501	0,6928
X2	-0,5735	-0,6096	1	0,7825	-0,5453
X3	0,0058	-0,6501	0,7825	1	-0,4573
X4	0,4048	0,6928	-0,5453	-0,4573	1

Джерело: складено на основі [1].

товарів та послуг (млн дол. США), X3 — обсяг імпорту товарів та послуг (млн дол. США), X4 — обсяг інноваційної продукції (млн грн).

Перед початком побудови економіко-математичної моделі скористаємося пакетом Аналізу даних "Кореляція" та отримаємо матрицю парних коефіцієнтів кореляції в таблиці 2.

З таблиці 2 видно, що моменти кореляції Пірсона між кожною парою змінних. Ці коефіцієнти кореляції знаходяться в діапазоні $[-1; 1]$ і вимірюють силу лінійної залежності між змінними.

Аналіз матриці парних коефіцієнтів кореляції свідчить, що результативний показник майже на одному рівні пов'язаний з показником X1 — обсяг реалізованої промислової продукції ($r_{yx1}=0,4150$) та X4 — обсяг інноваційної продукції ($r_{yx4}=0,4048$). Згідно шкали Чедока зв'язок — помірний.

Наступним етапом є побудова економіко-математичної моделі рівня капітальних інвестицій Київської області за допомогою аналізу даних "Регресія". Результати аналізу подано у (табл. 3).

Виходячи з отриманих параметрів, економіко-математична модель рівня капітальних інвестицій має вигляд:

$$Y = 12461,88 + 0,0496x_1 - 10,833X_2 + 7,4838X_3 - 0,04816X_4$$

Для визначення ступеня адекватності побудованої моделі використовується коефіцієнт детермінації, який вказує на долю впливу показника на результатний показник та визна-

чається за формулою:

$$R^2 = \frac{\sum (y_i^p - \bar{y})^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2} \quad (2).$$

Згідно з таблицею 3, він становить 0,9957, тобто 99,57% змінності фактору Y у межах цієї економіко-математичної моделі пояснюється факторами X, а 0,43 % — призведено іншими факторами, не врахованими в даній моделі. Більш об'єктивною оцінкою є скоригований коефіцієнт детермінації, який становить 0,978, тобто 97,8 %. Критичне значення коефіцієнта детермінації для даної моделі становить 0,903. Оскільки отриманий коефіцієнт детермінації більше критичного, то з ймовірністю 95 % можна стверджувати про істотність зв'язку між параметрами моделі.

Також за допомогою критерія Фішера необхідним є перевірка адекватності моделі, тобто чи являється значним відхиленням моделі від лінійності. Для перевірки розраховується критерій Фішера, який порівнюється з критичним значенням $F_{0,05}$, якщо розраховане значення менше критичного, то модель адекватна. Табличне значення при ступенях свободи:

$$k_1 = 4 - 1 = 3 \text{ і } k_2 = n - m - 1 = 6 - 4 - 1 = 1, F_{кр}(3; 1) = 216.$$

Для проведення аналізу необхідно обрати величину, обернену до тої, яка була розрахована за допомогою MS "Excel", тобто розрахований показник дорівнює 58,3, обернена величина дорівнює 0,017. Оскільки фактичне значення $F < F_{кр}$, то коефіцієнт детермінації статистично не значимий і рівняння регресії статистично ненадійне (тобто коефіцієнти спільно не значимі).

Тепер необхідним є провести перевірку з використанням рівня значущості α . Для цього використовуємо показник, який MS "Excel" показує як "Значимість F". Там вказано величину 0,0978. Фактично можна визнати, що $\alpha = 0,000$. Це говорить про те, що дійсно існує стійка залежність даної функції у від факторів, що на неї впливають. Для визначення тісноти спільного впливу чинників на результат необхідно розрахувати

Таблиця 3. Результати аналізу економіко-математичної моделі

Регресійна статистика					
Множинний R		0,997862714			
R-квадрат		0,995729996			
Нормований R-квадрат		0,978649982			
Стандартна помилка		475,0500979			
Спостереження		6			
Дисперсійний аналіз					
	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	4	52625007	13156251,85	58,29795959	0,097878385
Залишок	1	225672,6	225672,5955		
Загалом	5	52850680			

Джерело: розраховано авторами.

коефіцієнт кореляції. Для інтерпретації наряду зв'язку показник R не може бути використаний.

У рівнянні, чим ближче фактичні значення x_i розташовуються відповідно лінії регресії, тим самим менше залишкова дисперсія і, як результат, більше величина $R_y(x_1, \dots, x_m)$.

У такому випадку, при значенні R близькому до 1, рівняння регресії краще описує фактичні дані і фактори сильніше впливають на результат. Якщо R близький до 0 рівняння регресії, то фактори мають слабкий вплив на результуючий показник.

Розрахований показник множинної кореляції, який для даної моделі дорівнює 0,9979, свідчить про сильний зв'язок між ознакою y та факторами x .

Таким чином, за результатами побудованої моделі можна зробити такі висновки: в разі, якщо всі використовувані в моделі фактори будуть рівні 0, то Y буде дорівнювати 12461,88. Тобто капітальні інвестиції залежать від неописаних в моделі факторів на 12461,88.

Якщо обсяг промислової продукції збільшиться, то це призведе до відповідного збільшення капітальних інвестицій в середньому на 0,0496 млн грн. Тобто, у разі збільшення капітальних інвестицій відбувається модернізація виробництва та заміна старого обладнання, що також позитивно впливає на обсяг реалізованої промислової продукції регіону.

Якщо обсяг імпорту товарів та послуг збільшиться, то це призведе до відповідного збільшення капітальних інвестицій у середньому на 7,4838 млн грн. Така ситуація може спостерігатися у специфічних галузях Київської області, наприклад, літакобудування. Київська область має потенціал для виробництва літаків, але ще не вистачає окремих імпортованих запчастин наприклад, тому і збільшуються капітальні інвестиції разом з обсягом імпорту товарів та послуг.

Таким чином, отримана регресія відбиває економічний сенс зв'язків між рівнем капітальних інвестицій, обсягом експорту/імпорту товарів та послуг, а також обсягом інноваційної продукції [3].

ВИСНОВКИ

Насамперед, задля забезпечення економічної безпеки розвитку Київської області необхідно впровадити наступні вимоги щодо розробки та використання оптимальної методики оцінки економічної безпеки розвитку регіону:

вхідна інформація повинна містити не тільки офіційні статистичні дані, а й реальні дані з урахуванням тіньового сектору;

методика повинна враховувати вплив політики та реальних дій регіональної та місцевої

адміністрації на показники соціально-економічного стану розвитку, а не навпаки;

необхідно використовувати узагальнюючі показники соціально-економічного розвитку регіонів, а також показники по групах для відображення повної та реальної картини розвитку регіонів.

Окрім самої методики оцінки економічної безпеки розвитку регіону, необхідно забезпечити модернізацію базових галузей економіки та оцінювання її результатів.

Література:

1. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України. Київ, НІСД, 2012. 368 с.
3. Тульчинська С.О. Концепція інноваційного розвитку регіонів на основі регіональних переваг. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9. С. 138—142.
4. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон, Ви-во "ПП Вишемирський В.С.". 2014. 210 с.
5. Тульчинський Р.В. Засади стратегічного управління економічною безпекою регіонів. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2017. № 14. С. 75—80.

References:

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine [Official site of the State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 January 2019).
2. Sukhorukov, A. I. (2012), Modeliuvanie ta proznozuvanie socialno-economicnogo rozvitku regioniv Ukraini [Modeling and forecasting of socio-economic development of Ukrainian regions]. Kiev. NISD (in Ukraine).
3. Tulchinskaya, S. O. (2012), "Konceptsiya innovatsionnogo rozvitku regionov Ukraina na osnovi regionalnih perevag", Current problems of the economy, vol. 9, pp. 138—142.
4. Tul'chyn'ska, S. O. (2014), Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice]. Kherson, Vyd-vo "PP Vyshe-myrs'kyj V.S.". (in Ukraine)
5. Tulchinsky, R. V. (2017), "Fundamentals of strategic management of economic security of regions". Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI", vol. 14, pp. 75—80.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2020 р.

УДК 332.2

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, директор ННІ економіки та екології природокористування,
Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший науковий співробітник відділу проблем економіки земельних
та лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України"

ORCID ID: 0000-0001-7602-8606

О. М. Юсипенко,

аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

ORCID ID: 0000-0001-8774-6857

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.35

РЕКРЕАЦІЙНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ВОДООХОРОННИХ ЗОН ТА ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ МІСТ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of Scientific Research Institute of Economics
and Ecology of Nature Management State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher at the Department of Land and Forest Resources Economics
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

O. Yusipenko,

postgraduate student, State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management

RECREATION LAND USE IN THE BORDER OF WATER PROTECTION ZONES AND COASTAL PROTECTIVE STRIPS OF THE CITIES IN CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано нагальну потребу удосконалення концептуальної основи рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст як елемента суспільного добробуту міського населення. Зазначене обумовлено тим, що в умовах ринкових земельних відносин та в процесі забезпечення сталого розвитку територій зростає роль ефективного управління землекористуванням, зокрема яке має рекреаційний потенціал.

У результаті дослідження з'ясовано, що рекреаційний потенціал будь-якої території в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст мають як пряме, так і опосередковане використання. Також встановлено, що рекреаційне землекористування із певними природно-рекреаційними ресурсами і обмеженими правами є складовою багатофункціонального землекористування. Авторами констатовано основні ознаки рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст. Запропоновано модель сутності використан-

ня рекреаційного потенціалу землекористування, а також модель багатофункціонального характеру міського землекористування в межах таких зон (смуг) міст. Встановлено, що багатофункціональний характер рекреаційного землекористування через економічні, соціальні й екологічні аспекти сприятиме капіталізації міського землекористування.

Nowadays world market conditions and the process of ensuring the sustainable development of the country and its regions, increasing the role of an effective management of land use, which has recreational potential, with the purpose of capitalization and greening. The above text points on the urgent need of improvement of conceptual framework for the development of recreational land use within water protection zones and coastal protective strips of cities, through the lens of sustainable development as an element of public well-being. The existing conditions of anthropogenic load of urban territories requires research for an optimal interaction and balanced relations between man, society and nature, in order to ensure rational use of land and other natural resources of territorial ecosystems, for the purpose of protection and restoration. Therefore, the purpose of this work is to investigate recreational land use within water protection zones and coastal protective strips of cities through the lens of sustainable development and to increase the level of capitalization and greening of such land use.

As a result of the research, theoretical basis of the study was the position of economic theory and economics of land and nature, scientific works of domestic and foreign scientists on the issues related to the nature of the research, which were solved in the article. As well as, legislation and regulation acts of Ukrainian Law on land, water and nature management.

Therefore was established, that the recreational potential of any area, within water protection zones and coastal protective strips of cities has both, direct and indirect use. It is also established that recreational land use with certain natural and recreational resources, and limited rights is a component of multifunctional land use. The authors state the main features of recreational land use within water protection zones and coastal protective strips of cities. A model of the essence of using the recreational potential of land use within such zones (lanes) of cities is proposed. As well as a model of multifunctional nature of urban land use within the territories of water protection zones and coastal protection strips. It is determined, that the multifunctional nature of recreational land use through economic, social and environmental aspects will contribute to the capitalization of urban land use and the social well-being of the territories and the country as a whole.

Ключові слова: рекреаційне землекористування, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, власність на землю, сталий розвиток.

Key words: recreational land use, water protection zones, coastal protection strips, land ownership, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Новітні умови господарювання зумовлюють необхідність розв'язання існуючих суперечностей між екологією і економікою та вирішення проблем у сфері рекреаційного землекористування в контексті забезпечення сталого розвитку. Оскільки на землях рекреаційного використання в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг у містах відбувається поглиблення негативних тенденцій у використанні територіальних природних ресурсів (земельних, рекреаційних, водних тощо), завданням раціонального залучення територій у господарську систему є підвищення їх екологізації та капіталізації. З цієї позиції шляхи підвищення стійкості існуючого антропогенного навантаження міських територій потребують пошуку оптимальної взаємодії та збалансованих відносин між людиною, суспільством і природою. Саме зазначеним обумовлений вибір напрямку дослідження цієї статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питання рекреаційного та водного землекористування присвячена низка праць як вітчизняних, так, і зарубіжних вчених. В Україні поставленою проблематикою займалися такі вчені: В.Ю. Пересоляк, С.О. Малахова [8], якими було розкрито деякі аспекти встановлення прибережних захисних смуг малих річок та струмків у населених пунктах. Також Л.М. Богак, М.В. Тимофєєв, які запропонували у своєму дослідженні [1], упорядкування забудови прибережних територій в межах міських населених пунктів. Крім того, все частіше питанням рекреаційного землекористування водоохоронних зон, прибережних захисних та берегових смуг міст привертає увагу широкого кола науковців, а саме: В.М. Будзяка, О.С. Будзяк [2, 3], Ю.В. Лобунько [5], А.Ю. Якимчук [12] та ін. Незважаючи на наявність досліджень із схожими тематиками, ви-

рішенню питанню рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон і прибережних смуг міст крізь призму забезпечення сталого розвитку територій та підвищення екологізації і капіталізації міського землекористування, зумовили вибір теми дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження засад удосконалення рекреаційного землекористування в межах території водоохоронних зон і прибережних смуг міст як складової сталого розвитку для підвищення рівня екологізації і капіталізації такого землекористування та суспільного добробуту населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наявність рекреаційних об'єктів визначає рекреаційну ємність земельної території. Так, відповідно статті 50 Земельного кодексу України, до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [4].

За деякими дослідженнями, загальні екологічні споживчі цінності земельних й інших природних ресурсів становлять корисність рекреаційного землекористування, а саме можливість використання рекреаційних ресурсів для здійснення визначеної економічної функції (надання рекреаційних послуг тощо) чи особистого користування [11, с. 98]. Водночас рекреаційні ресурси — це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що можуть бути задіяні в розвитку рекреації і туризму [6]. Вони є матеріальною і духовною основою формування територіальних рекреаційних систем різного типу і таксономічного рангу. Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що вони здатні відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини [10, с. 66]. У тлумачному словнику з екології, за редакцією М. Мусієнко, рекреаційний об'єкт трактується як ділянка природи (озеро, лісова галявина, пам'ятка природи і т. д.), яка має привабливі для відпочинку властивості. Наявність достатньої кількості таких об'єктів зумовлює рекреаційну ємність певної території [7, с. 285]. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого використання, надання різноманітних послуг, наприклад, курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру.

Відповідно до Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня

1992 року № 2456-XII, рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. На території рекреаційних зон забороняються:

а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням;

б) зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням [9].

Отже, розглядаючи більше детально рекреаційне землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг у контексті сталого розвитку, потрібно сказати, що воно є складовою багатофункціонального землекористування. Така територія включає в себе повітряний простір, будівлі, ліси, водні об'єкти, надра тощо із відповідними правами на ці природні ресурси. Рекреаційна діяльність у межах цих зон (смуг) зосереджена на обмежених територіях із певними природно-рекреаційними ресурсами і обмеженими правами.

Відмітимо той факт, що поняття рекреаційного землекористування ширше за поняття земельної ділянки, оскільки воно включає в себе рекреаційну, водогосподарську та іншу діяльність. Основними ознаками рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст є:

По-перше, таке землекористування може складатися як з однієї, так і з кількох земельних ділянок. Загалом це земельний масив, який частково офіційно закріплений за користувачем земель водного фонду для водогосподарських цілей та частково ділянки які перебувають у користуванні інших суб'єктів землекористування і мають чіткі межі та юридичний статус.

По-друге, таке землекористування неоднорідне за характером прав власності на землю та інші природні ресурси. Це означає, що земельні ділянки, які формують рекреаційне землекористування територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, можуть бути з різним правовим статусом (приватна, державна, комунальна).

По-третє, види й характер угідь та інтенсивність використання земель у межах землекористування територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, можуть бути різними, особливо у містах. Відмінності полягають у характері складу угідь, наявності природних ресурсів, екологічної ситуації, правового режиму, обмежень і обтяжень.

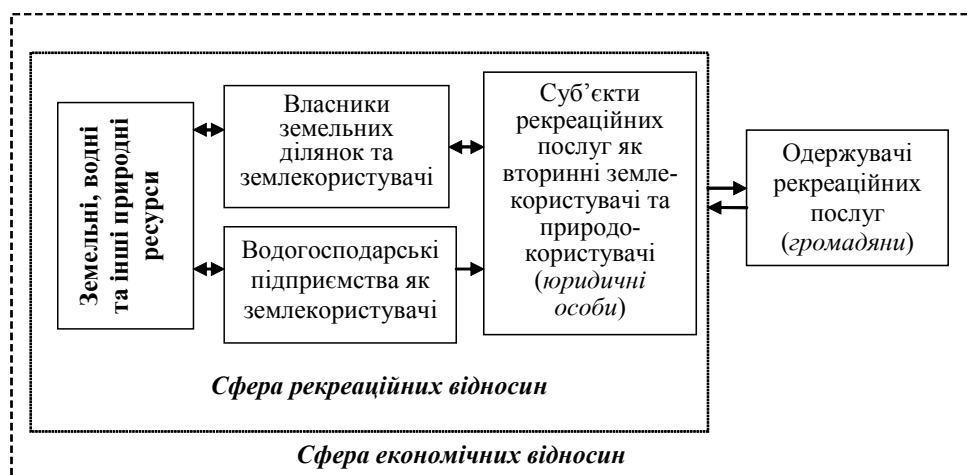

Рис. 1. Логічно-смысловая модель сутності рекреаційного землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст

В умовах міського землекористування ця неоднорідність потребує особливого підходу до організації території, яку використовують для рекреаційної діяльності в контексті суспільного добробуту.

Тобто, можна констатувати, що рекреаційний потенціал землекористування, яке функціонує в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст — це частина земної поверхні з визначеними межами у натурі (на місцевості). На якій використовують земельні та особливо водні ресурси на різних правах власності та користування як об'єкт земельних, екологічних, водогосподарських, рекреаційних, містобудівних та інших відносин, важливих з позицій рекреаційної діяльності.

У прикладному аспекті поняття рекреаційного землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст — це система форм і методів використання землі та водних ресурсів, що складається згідно із сформованими еколого-водними та земельними відносинами під дією об'єктивних соціально-економічних чинників або запроваджена державою.

Рекреаційне землекористування територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст як об'єкт економічних, еколого-водних, соціальних і правових відносин включається в економічний оборот як ресурс, який не має альтернативи взаємозаміни у багатьох сферах діяльності. Його особливість як об'єкта економічних земельних відносин полягає ще і в тому, що кількість запропонованих на ринку таких об'єктів обмежена самою природою. Тому вартість землекористування, і особливо рекреаційного, в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст як

об'єкта економічних відносин визначається переважно попитом на рекреаційні послуги: якщо попит зростає, то підвищується і його вартість або рента. Збільшення попиту на рекреаційні послуги підвищить земельну й екологічну ренту до певного рівня, і відповідно зросте і ціна за рекреаційне землекористування як об'єкта економічних та правових відносин.

Отже, сутність використання рекреаційного потенціалу землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст можна сформулювати як ефективність організації земельних та інших природних ресурсів, яка здійснюється на конкретній території в тій чи тій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом через процес економічних, екологічних та рекреаційних відносин суб'єктів землекористування.

Адже згідно з чинним земельним, водним і природоохоронним законодавством земля, вода та інші природні ресурси на одній і тій території перебувають на різних правах власності.

На рисунку 1 наведено логічно-смыслову модель сутності використання рекреаційного потенціалу землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст, яке залежить від характеру земельних, еколого-водних та рекреаційних відносин.

Відповідно до досліджень ФАО, відповідні типи землекористування, виконують такі основні функції [15]:

— екологічна функція: діяльність та відповідний тип землекористування можуть мати як позитивний, так і негативний ефект на навколишнє середовище. Багатофункціональний

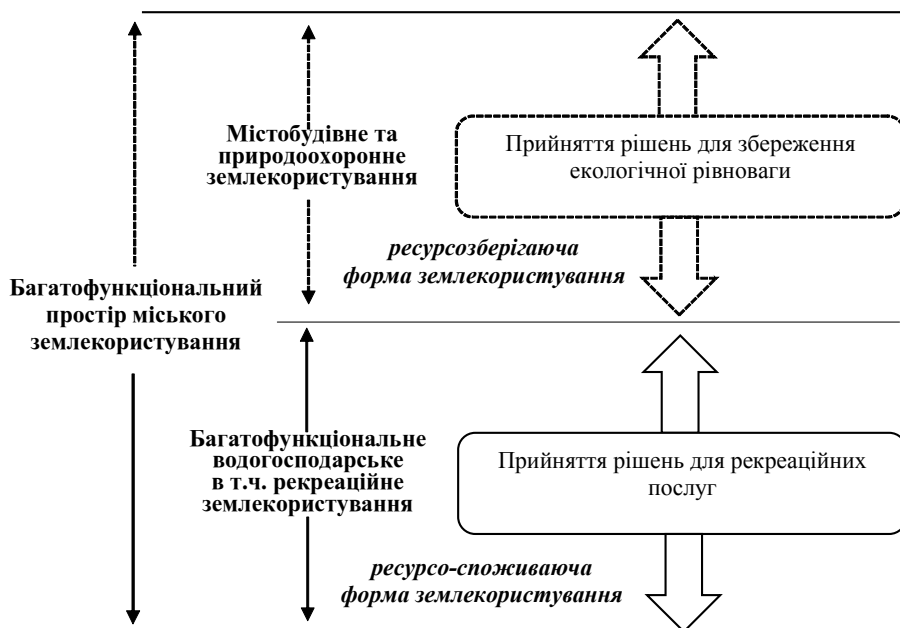

Рис. 2. Логічно-змістовна модель багатфункціонального характеру міського землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг та його складові

Джерело: розроблено авторами з використанням джерела [14].

підхід дає можливість визначити пріоритети для оптимізації взаємозв'язку між використанням водних ресурсів та біологічно-фізичними властивостями природного середовища;

— економічна функція: землекористування залишається принциповим елементом щодо збалансування життєдіяльності населення та операційної діяльності економіки;

— соціальна функція: підтримка й динамізм життя населення та покращення його якості.

Тобто багатфункціональний характер рекреаційного та водогосподарського землекористування сприятиме: в екологічному аспекті — відновленню порушених екосистем у межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, в економічному — формуванню цивілізованих ринкових рекреаційних земельних відносин в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, а в соціальному — залучення усіх суб'єктів (місцеві жителі, землевласники, землекористувачі і т.д.) для прийняття ефективних управлінських рішень щодо досягнення сталого рекреаційного землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг.

Проте рекреаційне землекористування лише в певній частині має реалізувати загальні цілі багатфункціонального розвитку міського землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг (рис. 2).

Іншим аспектом являтиметься поширення в містах специфічних природоохоронних видів землекористування, що закріпленні за певними територіями відновлюваних функцій, які повинні забезпечити екологічну рівновагу, збереження біорізноманіття та сприяти сталому розвитку міських територій.

У цьому контексті пропонується більш детальний поділ функцій землекористування за напрямками формування рекреаційних земельних відносин, запропонований групою вчених [13]:

соціальна: культурна (ландшафтна ідентичність, пейзаж та культурна спадщина): ландшафтна естетичність, якість та цінність місцевої культури та традицій; людське здоров'я та відпочинок (духовне та фізичне): доступ до рекреаційних послуг та факторів; працевлаштування у сферах діяльності, що пов'язані з використанням природних ресурсів;

економічна: забезпечення простором для місцепроживання; забезпечення простором для транспортної та інженерної інфраструктури;

екологічна: забезпечення абіотичними ресурсами: роль землі в регулюванні якості атмосферного повітря, ґрунтових вод; забезпечення біотичними ресурсами: здатність землі підтримувати генетичне та видове біорізноманіття; підтримка екосистемних процесів: роль землі в регулюванні природних гідрологічних циклів та процесів відновлення поживних речовин у ґрунті.

Отже, виходячи з цього, багатофункціональне рекреаційне землекористування в межах територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст забезпечується за таких головних умов:

— коли ступінь впливу багатофункціонального землекористування на екосистему відповідає її здатності до саморегуляції та простого відтворення;

— коли багатофункціональне землекористування забезпечує синергетичний ефект досягнення максимальних економічних результатів, створення сприятливого екологічного середовища та поліпшення рівня рекреаційних послуг на певній території;

— коли повно розкриваються та реалізуються виробнича, трудова, охоронна, екосистемна, просторова та культурна функції землі в просторових межах екосистеми рекреаційного землекористування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу територій водоохоронних зон та прибережних смуг в міському землекористуванні вимагає більш детального дослідження еколого-економічних земельних відносин в системі багатофункціонального міського землекористування. В цьому зв'язку набуває особливої актуальності вивчення економічних та екологічних земельних відносин для підвищення використання рекреаційного потенціалу в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст. Оскільки висока урбанізованість земель та забруднення водних ресурсів обмежує розвиток рекреаційної діяльності, навіть якщо земельні та інші природні ресурси мають високий рекреаційний потенціал. Тому дослідження рекреаційного землекористування в межах території водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст через призму сталості є важливим завданням для подальшої екологізації і капіталізації таких територій та суспільно добробуту населення. Зокрема щодо удосконалення:

— інституційного середовища розвитку рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних смуг великих міст;

— еколого-економічних засад формування обмежень у використанні земель для збереження рекреаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних та прибережних смуг великих міст;

— методичних підходів оцінки еколого-економічної ефективності функціонування рек-

реаційного землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних смуг великих міст.

Література:

1. Богак Л.М., Тимофеев М.В. До питання упорядкування забудови прибережних територій в межах міських населених пунктів. Сучасне промислове та цивільне будівництво. 2007. № 1. Т. 3. С. 47—51.

2. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологобезпечного використання земель України: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.06. Київ, 2013. 469 с.

3. Будзяк О.С., Будзяк В.М. Стратегічні засади державної екологічної політики щодо розвитку екологічної мережі України. Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми: мат. кругл. столу, 20 березня 2015 року. Київ: МВЦ "Медінформ", 2015. С. 45—48.

4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07> (дата звернення 09.03.2020).

5. Лобунько Ю.В. Інформаційне забезпечення формування природоохоронного землекористування. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 5. С. 221—228.

6. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посібник. К.: Знання, 2008. 343 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr5-2.htm

7. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія: тлумачний словник. К.: Либідь, 2004. 376 с.

8. Пересоляк В.Ю. Малахова С.О. Особливості встановлення прибережних захисних смуг малих річок і струмків у населених пунктах (на прикладі Закарпатської області). Науковий вісник НАТУ України. 2013. Вип. 23.18. С. 67—71.

9. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 09.03.2020).

10. Рідей Н.М., Хітренко Т.Ф. Рекреація в Україні: вивченість, перспективи розвитку рекреаційних територій. Вісник Дніпропетровського державного університету. № 17. 2015. С. 64—69.

11. Третьак А.М., Гребенник Г.В. Сутність та поняття економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1—2. 2014. С. 92—100.

12. Якимчук А.Ю. Економіка і організація природно-заповідного фонду: монографія. Рівне: НУБГП, 2007. 209 с.

13. Perez-Soba M., Petit S., Jones L., Bertrand N., Briquel V., Omodei-Zorini L.,... & Wascher D. Land use functions-A multifunctionality approach to assess the impact of land use changes on land use sustainability. URL: <http://www.sfe.ethz.ch/files/07%20Literatur/Land%20use%20functions.pdf>

14. Wilson G.A. Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective. URL: <http://www.cabi.org/cabebooks/ebook/20073109026>

15. FAO. Multifunctional Character of Agriculture and Land. URL: <http://www.fao.org/docrep/meeting/X7073e.htm>

References:

1. Bohak, L.M. and Tymofieiev, M.V. (2007), "To the question of organization of tuning of off shore territories within bounds of city settlements", *Suchasne promyslove ta tsyvilne budivnytstvo*, vol. 1, pp. 47—51.

2. Budziak, O.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of ecologically safe use of lands of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Council for the Study of the Productive Forces of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.

3. Budziak, O.S. and Budziak, V.M. (2015), "Strategic principles of state environmental policy for development of ecological network of Ukraine", *Ekolohichna merezha Ukrainy v konteksti formuvannya pryrodookhoronnoho zemlekorystuvannya: stan ta problemy: mat. kruhl. stolu* [Ecological Network of Ukraine in the Context of Formation of Environmental Land Use: State and Problems: Materials Round. the table], MVTs "Medinform", Kyiv, Ukraine, 20 march, pp. 45—48.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07> (Accessed 09 March 2020).

5. Lobunko, Yu.V. (2016), "Informational support for the formation of environmental land use", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 5, pp. 221—228.

6. Masliak, P.O. (2008), *Rekreatsiina heohrafiia* [Recreational geography], Znannia, Kyiv, Ukraine.

7. Musiienko, M.M. Serebriakov, V.V. and Braion, O.V. (2004), *Ekolohiia: tlumachnyi slovnyk* [Ecology: an explanatory dictionary], lybid, Kyiv, Ukraine.

8. Peresoliak, V.Iu. and Malakhova, S.O. (2013), "Features of establishment of off-shore

defences zonal of the small rivers and brooks are in settlements (on the example of the Zakarpattia region)", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 23.18, pp. 67—71.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On Nature Reserve Fund of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (Accessed 09 March 2020).

10. Ridei, N.M. and Khitrenko, T.F. (2015), "Recreation in Ukraine — state of study and prospects of research", *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 17, pp. 64—69.

11. Tretiak, A.M. and Hrebennyk, H.V. (2014), "The essence and concepts of economy recreation land use in the field of natural use in the conditions new land relations", *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, vol. 1—2, pp. 92—100.

12. Yakymchuk, A.Iu. (2007), *Ekonomika i orhanizatsiia pryrodno-zapovidnoho fondu* [Economics and organization of nature reserve fund], NUVHP, Rivne, Ukraine.

13. Perez-Soba, M. Petit, S. Jones, L. Bertrand, N. Briquel, V. Omodei-Zorini, L. and Wascher, D. (2008), Land use functions — a multifunctionality approach to assess the impact of land use changes on land use sustainability. In *Sustainability impact assessment of land use changes* (pp. 375—404), Springer, Berlin, Heidelberg.

14. Wilson, G.A. (2007), *Multifunctional agriculture: a transition theory perspective*, Cabi, Wallingford, UK.

15. FAO (1999), *Multifunctional Character of Agriculture and Land*, Rome, Italy.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 336.67

Т. В. Соломатіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1949-3277

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.42

ДІАГНОСТИКА РИЗИКІВ ВТРАТИ СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

T. Solomatina,

PhD in Economics, Docent, Associate Professor of the Department of Finance and Banking,

V. Dahl East-Ukrainian national University, Ukraine

DIAGNOSIS OF RISKS OF LOSS OF STRATEGIC FINANCIAL POTENTIAL OF ECONOMIC ENTITIES OF AGRICULTURAL SECTOR

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні основи і практичні аспекти діагностики ризиків втрати стратегічного фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, дані фінансової звітності суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки. Під час проведення дослідження для оцінки фінансово-економічних показників використано методи статистичного аналізу, методи групування, коефіцієнтів, середніх величин. Метою статті є ідентифікація джерел втрати стратегічного фінансового потенціалу та обґрунтування заходів із їх нейтралізації на основі діагностики діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки.

Ідентифікація джерел втрати стратегічного фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки дозволила встановити, що найбільші загрози мають: низька ділова активність, пов'язана з виробництвом і реалізацією сільськогосподарської, від'ємна рентабельність і повільна оборотність капіталу, стан і структура майна (високий знос основних засобів, брак високоліквідних активів і активів, що повільно реалізуються). Менші ризики несуть у собі фактори, пов'язані з формуванням капіталу, проте небезпечними є: втрата власного капіталу через отримані збитки і накопичення від'ємних фінансових результатів у балансі, значна залежність від довгострокових зобов'язань, недостатня забезпеченість власним оборотним капіталом.

Встановлено, що переважна більшість досліджених підприємств має передкризовий та кризовий фінансовий стан. Його показники визначаються також галузевою приналежністю суб'єктів господарювання: у кращому стані знадяться ті, що здійснюють діяльність у сфері рослинництва і змішаного сільського господарства, у гіршому — тваринницькі і рибницькі підприємства. Доведено, що обґрунтування заходів із нейтралізації ризиків втрати фінансового потенціалу потребує реалізації індивідуального підходу до їх виявлення, оцінки, моніторингу, складання карти ризиків, впровадження ресурсозберігаючих технологій виробництва, інноваційного оновлення виробничого потенціалу, застосування методів диверсифікації і страхування.

The subject of the research is theoretical bases, methodological bases and practical aspects of diagnostics of risks of loss of strategic financial potential of economic entities of agricultural sector of economy. The methodological and informational basis of the work are scientific works, periodicals, Internet resources, financial statements of economic entities in the agricultural sector. When conducting the study, the methods of statistical analysis, methods of grouping, coefficients, average values were used to evaluate financial and economic indicators. The purpose of the article is to identify the sources of loss of strategic financial potential and justify the measures for their neutralization on the basis of diagnostics of activities of economic entities in the agricultural sector of the economy.

Identification of sources of loss of strategic financial potential of economic entities in the agricultural sector allowed to establish that the greatest threats are: low business activity related to agricultural production and sale, negative profitability and slow capital turnover, condition and structure of property (high wear and tear) fixed assets, lack of highly liquid assets and slow-moving assets). Smaller risks include factors related to the formation of capital, but the dangerous ones are: loss of equity due to losses and accumulation of negative financial results in the balance sheet, significant dependence on long-term liabilities, insufficient availability of working capital.

It is established that the vast majority of the surveyed enterprises have pre-crisis and crisis financial status. Its indicators are also determined by the sectoral affiliation of economic entities: the best are those operating in the field of crop and mixed agriculture, and at the worst — livestock and fishery enterprises. It is proved that justification of measures for neutralization of risks of loss of financial potential requires implementation of individual approach to their identification, assessment, monitoring, drawing up of risk map, introduction of resource-saving production technologies, innovative updating of production potential, application of methods of diversification and insurance.

Ключові слова: діагностика, ризики втрати, стратегічний фінансовий потенціал, суб'єкти господарювання, аграрний сектор економіки.

Key words: diagnostics, risks of loss, strategic financial potential, economic entities, agricultural sector of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ризик — ознака ринкової економіки, яка іманентна зовнішньому і внутрішньому середовищу функціонування економічних суб'єктів на різних рівнях. Для протидії ризикам на сучасних підприємствах створюється система ризик-менеджменту, яка розглядається як сукупність заходів, методів та важелів, результатом функціонування якої є антиризикова політика з чітко сформульованими стратегією та тактикою, об'єднаними завданнями і цільовими орієнтирами [1, с. 106]. Ризики негативно впливають на усі показники діяльності підприємств, у т.ч. на їх фінансовий потенціал, оскільки викликають дефіцит фінансування, неплатоспроможність, зниження кредитоспроможності, погіршення якості активів. Зазначені ризики можуть трансформуватися у ризик неприбутковості, а в подальшому — і ризик банкрутства. Тісний зв'язок і взаємозалежність ризиків приводять до виникнення поняття "сукупний ризик".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Ризик-орієнтований підхід до управління фінансовими відносинами досліджується ба-

гатьма ученими. На думку Портної О.В. [2], сукупним ризиком фінансового потенціалу країни є: ймовірність втрат бюджетних ресурсів в процесі приватизації через опортуністичну поведінку учасників; значна боргова залежність України, яка ставить під загрозу її фінансову безпеку; формування "споживачького" типу економіки; періодична девальвація національної валюти, яка знижує реальні доходи населення і суб'єктів господарювання. На думку Карташова С.В., рівень сукупного ризику вимірюється в процесі комплексної діагностики ризиків, яка дозволяє простежити їх розвиток та сфери поширення, негативні наслідки кумуляції, взаємного їх впливу і нагромадження на основі широких джерел інформації і різноманітних методів аналізу і оцінки [3]. Корсун Т.В. визначає ризики як потенційну можливість втрати активів, ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у разі виникнення несприятливих ситуацій і наслідків для підприємства, що кількісно вимірюється [4]. Синонімом поняття ризиків є невизначеність, загроза, ймовірність втрат, небезпека.

Досліджуючи взаємозв'язок категорій "фінансовий ризик" і "загроза фінансовій безпеці", Картузов Є. П. зазначає, що ризик щодо загрози є первинною (загальною, неконкретною) категорією, тоді як загроза — вторинна і є конкретизованим (виявленим) ризиком [5]. Підходи до визначення сутності ризиків є значно диференційованими, залишається багато невирішених питань, безліч аспектів оцінки впливу ризиків на фінансовий потенціал аграр-

них підприємств залишаються дискусійними та потребують наукового обґрунтування і впровадження дієвих механізмів управління на рівні суб'єктів господарювання, їх контрагентів, галузі, держави загалом. Бракує прикладних досліджень діагностики ризиків втрати фінансового потенціалу суб'єктів господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є ідентифікація джерел втрати стратегічного фінансового потенціалу та обґрунтування заходів із їх нейтралізації на основі діагностики діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ризики іманентно притаманні фінансовій діяльності, вони містять загрози, які проявляються за певних обставин. Фінансовий потенціал і фінансова безпека — це категорії, які знаходяться між собою у пропорційній залежності, тоді як ризик — категорія, яка є зворотною до них. Ситуації нульового ризику відповідає стан абсолютної безпеки і максимального фінансового потенціалу.

Стійким сполученням є поняття "загрози фінансовій безпеці", тоді як щодо фінансового потенціалу коректніше вживати термін "ризик втрати фінансового потенціалу". Фінансовий ризик можна трактувати як імовірність збоїв у функціонуванні механізму розвитку фінансового потенціалу підприємства під впливом загроз, від яких воно не було убезпечено. Складовими системи управління ризиком втрати фінансового потенціалу є: по-перше, виявлення, ідентифікація, вимірювання ризиків; по-друге, розробка комплексу заходів, спрямованих на зменшення ймовірності впливу ризику на фінансовий потенціал та/або зменшення наслідків втрати частини фінансового потенціалу для суб'єкта господарювання.

Джерелом ризику є всі види діяльності підприємства: операційна, фінансова, інвестиційна, а результатом реалізації — збиток (недоотримання доходів), який негативно впливає на сукупний фінансовий результат підприємства та ефективність використання ресурсів (а деколи, навіть, на їх наявність та якість).

Кількісна оцінка ризиків і обсягу потенційних втрат дозволяє встановити ліміти (допустимі рівні) втрати фінансового потенціалу. Вимоги його розвитку і забезпечення фінансової безпеки потребують складання карт типових

ризиків для кожного суб'єкта господарювання. Стецюк П.А., Гудзь О.Є. вводять поняття ризикозахищеності підприємства, висновок про яку роблять на основі оцінки його ризик-профілю [6].

Процес побудови карти ризиків називається картографією, який передбачає виділення ризиків, розташування ризиків за пріоритетами, кількісна оцінка (розбивка ризиків на класи) [7, с. 197]. Карта ризиків розмальовується за правилом світлофора: червона зона — фінансові ризики, які можуть спричинити критичну втрату фінансового потенціалу; жовта зона — ризики, які можуть завдати суттєвих втрат фінансового потенціалу; зелена зона — малоімовірнісні ризики, які не мають значного впливу на фінансовий потенціал підприємства. Під час зонування ризиків враховується схильність суб'єкта господарювання до ризиків, або толерантність — припустимий рівень, при якому він зберігає цільові орієнтири розвитку фінансового потенціалу [8, с. 104], а метою управління ризиками є максимальне переміщення існуючих ризиків у зону толерантності.

Мохор В., Бакалинський О., Цуркан В. надають критичну оцінку інформаційної ємності карт ризику: до переваг лінгвістичних значень можна віднести їх простоту, недоліком — складність оцінки їх комбінацій, а також порівняння з граничними рівнями ризиків; перевагою кількісних оцінок ймовірності та величини втрат є їх більша конкретика, недоліком — дискретність та нерівномірність кроку значень ризиків, яка ускладнює їх системне сприйняття [9, с. 103].

Об'єктом фінансової діагностики є діяльність 41 суб'єкта господарювання аграрного сектора економіки протягом 2009—2018 рр., які представляють такі види діяльності: 01.11 — вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, 01.21 — вирощування винограду, 01.50 — змішане сільське господарство, 01.41 — розведення великої рогатої худоби молочних порід, 01.46 — розведення свиней, 01.47 — розведення свійської птиці, 03.22 — прісноводне рибництво (аквакультура), 10.11 — виробництво м'яса, 68.20 — надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна.

Вибірка підприємств репрезентує 13 областей України, а також різні організаційно-правові форми: ПАТ — публічні акціонерні товариства, ПрАТ — приватні акціонерні товариства, СТОВ — сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю, СПОП — сільськогосподарське приватно-орендне під-

Таблиця 1. Джерела ризиків втрати фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки за середніми даними 2009–2018 рр.

Показник	Нормативне значення	Кількість, од.	Частка підприємств, %
Коефіцієнт забезпечення запасів власним оборотним капіталом (КЗЗВОК)	>1	32	78,05
Оборотність капіталу (ОК), разів на рік	>0,6	30	73,17
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КАЛ)	>0,2	29	70,73
Коефіцієнт проміжної ліквідності (КПЛІ)	>1	27	65,85
Коефіцієнт маневреності робочого капіталу (КМРК)	>0,1	27	65,85
Рентабельність капіталу (РК), %	> 5	25	60,98
-У т.ч. Збитковість капіталу		19	46,34
Фондовіддача, грн/грн	>1	21	51,2
Коефіцієнт зносу основних засобів, коеф.	> 0,56	20	48,8
Коефіцієнт маневреності власного капіталу (КМВК)	>0,2	19	46,34
Коефіцієнт покриття (КП)	>2	18	43,90
Частка власного капіталу, коеф.	>0,5	16	39,02
Нерозподілений прибуток	>0	15	36,6
Власний оборотний капітал (ВОК)	>0	10	24,39
Коефіцієнт співвідношення довго- і короткострокових пасивів	>1	5	12,20

Джерело: власні розрахунки.

приємство, СФ — сільськогосподарські фірми, СП — сільськогосподарське підприємство, ВСРП — виробниче сільськогосподарсько-риболовне підприємство, СРБП — сільськогосподарське рибоводно-будівельне підприємство, СРПП — сільськогосподарське риболовецьке промислове підприємство.

Середній обсяг активів підприємств варіює від 160,0 тис. грн до 1194694,8 тис. грн, річний обсяг продаж — від 9,7 тис. грн до 395020,3 тис. грн. За пропорційним поділом за розміром активів виконано їх такі групи: (1) найбільші підприємства — більше 900 млн грн (2 підприємства (4,8%)), (2) від 600 до 900 млн грн — 3 підприємства (7,3%), (3) від 300 до 600 млн грн — 1 підприємство (2,6%), (4) найменші підприємства — до 300 млн грн — 35 підприємств (85,3%). За пропорційним поділом за розміром обсягу продаж виконано їх такі групи: (1) найбільші підприємства — більше 300 млн грн (2 підприємства (4,8%)), (2) від 200 до 300 млн грн — 2 підприємства (4,8%), (3) від 100 до 200 млн грн — 3 підприємства (7,3%), найменші підприємства — до 100 млн грн — 34 підприємства (83,1%).

Методом зіплення "номер групи за розміром активів" — "номер групи за розміром обсягом продаж" виділено такі їх комбінації: (11) — СТОВ ім. Духова, Полтавська обл., КВЕД 01.11; (12) — СПОП "Березоволуцьке" Полтавська обл., КВЕД 01.11; (21) — ПрАТ "СФ "Агротон", Луганська обл., КВЕД 01.11; (23) — СТОВ "Прогрес-Плюс", Львівська обл., КВЕД 01.50 та СТОВ "Калина", Полтавська обл., КВЕД 01.11; (32) — ПрАТ "Агрокомбінат "Сло-

божанський", Харківська обл., КВЕД 01.46; (43) — ПАТ "Агрокомбінат "Калита", Київська обл., КВЕД 01.46. Інші підприємства входять до групи (44). Таким чином, найбільші суб'єкти господарювання аграрного сектора економіки у галузевому аспекті репрезентують рослинництво (вирощування зернових і олійних культур), свинарство, змішане сільське господарство.

За типом фінансової стійкості за середніми даними суб'єкти господарювання розподілені таким чином: в інтервалі від 1 до 2 балів (найвищі показники) знаходяться 8 підприємств (19,5%), від 2 до 3 (середні показники) — 6 підприємств (14,6%), від 3 до 4 (найгірші показники) — 27 підприємств (65,9%). Протягом всього аналізованого періоду 2009–2018 рр. кризовий стан (оцінка 4) мали такі підприємства: із розведення свиней (ПАТ "СП "Дмитрівка", Запорізька обл.; ПАТ "Агрокомбінат "Калита", ПрАТ "Агрокомбінат "Слобожанський"); із розведення великої рогатої худоби молочних порід (ПрАТ "Етнопродукт", Чернігівська обл.); із виробництва м'яса (ПрАТ ім. Щорса, Сумська обл.); із вирощування зернових і олійних культур (СПАТ "Поділля", Тернопільська обл.; СПРАТ "Водолій", Херсонська обл.; ПрАТ "Ново-Майданецьке", Черкаська обл.; 01.11, СТОВ "Україна", Чернігівська обл.); із прісноводного рибництва (ПАТ "Хмельницьке виробниче ВСРП", Хмельницька обл.; ПрАТ "Здолбунівське СРБП", Рівненська обл.; СРППРАТ "Вільшанка", Черкаська обл.). Незначно кращі показники фінансової стійкості мали підприє-

мства з розведення свійської птиці, оскільки окрім оцінок 4, СПРАТ "Охоче" (Харківська обл.) мало дві оцінки 1 та одну 2, ПРАТ "Ольгівське" (Херсонська обл.) — дві оцінки 2. Абсолютний тип фінансової стійкості (всі оцінки 1) мали такі підприємства: 01.11 — СПРАТ ім. Шевченка, Черкаська обл.; 01.50 — ПАТ СП "Чорноморська перлина", Одеська обл.; 68.20 — ПРАТ "Обрій", Полтавська обл.

Позитивну динаміку фінансової стійкості підприємств і тенденцію до зростання фінансового потенціалу демонструють такі підприємства: 01.11, ПАТ "СП "Надія Нова", Кіровоградська обл. — протягом 2009—2011 рр. мало кризовий стан (оцінка 46), у наступні роки — абсолютний тип фінансової стійкості (16), за виключенням 2016 р. (26); 01.11, ПРАТ "Миколаївське", Миколаївська обл. — тип фінансової стійкості коливався, проте протягом 2009—2010 рр. він був кризовим (46), у 2016—2018 рр. — абсолютно стійким (16); 01.11, ПРАТ "Васищево", Харківська обл. — протягом 2009—2011 рр. оцінка типу фінансової стійкості становила 46; 2012—2016 рр. — 16; 2017—2018 рр. — 26.

Ознаки втрати фінансового потенціалу притаманні таким підприємствам: 01.11, ПАТ "СП "Турбівське", Вінницька обл.; 01.50, СТОВ "Прогрес-Плюс"; 01.11, СТОВ ім. Духова; 01.11, СПОП "Березоволуцьке"; 01.11, СТОВ "Калина"; 01.11, ПРАТ "СП Шубківське", Рівненська обл. — протягом 2009—2018 рр. фінансова стійкість погіршилася із нормальної (26) до кризової (46); 01.11, ПРАТ "Олексіївське", Кіровоградська обл. — погіршення фінансової стійкості — із абсолютної (16) до кризової (46).

Джерела ризиків втрати фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки, пов'язані з недотриманням фінансових коефіцієнтів, наведено у таблиці 1.

У переважній більшості досліджуваних підприємств (більше 60%) значні ризики втрати фінансового потенціалу пов'язані з такими чинниками: недостатня забезпеченість запасів власним оборотним капіталом, низька оборотність капіталу, недостатня абсолютна і проміжна ліквідність, повільна маневреність робочого капіталу, низька рентабельність капіталу (у т.ч. збитковим використанням капіталу характеризується діяльність 19 підприємств (46,34% їх загальної кількості)) і фондовіддача, висока зношеність основних засобів. Однією з причин, яка стримує покращення ділової активності підприємств, є їх недостатній виробничий потенціал, коефіцієнт зносу основних засобів варіює від 0,219 до 0,859.

Незначно зношеними [0,219; 0,389] є основні засоби лише у 6 підприємств (14,6%), помірно зношеними [0,389; 0,559] — у 15 підприємств (36,6%), значно зношеними [0,56; 0,729] — у 12 підприємств (29,3%), критично зношеними (більше 0,73) — у 8 підприємств (19,5%).

Середні показники фондовіддачі мають значний розмах варіації — від 0 до 31,258 (СТОВ "Прогрес-Плюс"), також високими вони є в умовах СПОП "Березоволуцьке" (13,823), СТОВ ім. Духова (10,732), СТОВ "Калина" (9,570). У решти підприємств (37) вони менше 5,5, у т.ч. у 21 підприємства (51,2%) менше 1,0.

Джерелом середніх ризиків втрати фінансового потенціалу є такі фактори, які зустрічаються у 15—19 підприємств (36,6—46,34%): низькі рівні маневреності власного капіталу, коефіцієнта покриття, частки власного капіталу, а також від'ємне значення нерозподіленого прибутку у балансі підприємства.

Низький рівень ризиків втрати фінансового потенціалу притаманний 5—10 підприємствам (12,20—24,39%) пов'язаний із від'ємним розміром власного оборотного капіталу, низьким співвідношенням довго- і короткострокових пасивів. Слід відмітити, що недостатня частка власного капіталу спостерігається у 16 підприємств, а співвідношення довго- і короткострокових пасивів — у 5, тобто значну роль у забезпеченні фінансової стійкості досліджуваних підприємств відіграють довгострокові зобов'язання.

Також від'ємне середнє значення нерозподіленого прибутку мають 15 підприємств, а власного оборотного капіталу — 10 підприємств, тобто у третини підприємств значну роль у фінансуванні оборотних активів у частині перекриття дефіциту власного капіталу також відіграють довгострокові зобов'язання.

Середнє значення власного оборотного капіталу, що менше нульової відмітки, притаманні підприємствам, які знаходяться в кризовому стані і мають середню оцінку, що тяжіє до 4 балів: ПАТ "СП "Дмитрівка" (-1296,7 тис. грн, 46); ПАТ "Агрокомбінат "Калита" (-7798,8 тис. грн, 46); 01.11, ПРАТ "Сула Агро", Сумська обл. (-192,7 тис. грн, 3,36); СПАТ "Поділля" (-186,9 тис. грн, 46); ПРАТ "Ольгівське" (-461,3 тис. грн, 3,66); ПРАТ "Ново-Майданецьке" (-912,1 тис. грн, 46); 03.22, СРППРАТ "Жовтень", Київська обл. (-691,2 тис. грн, 46); ПРАТ "Здолбунівське СРБП" (-1101,7 тис. грн, 46); ПРАТ "Етно-продукт" (-942,0 тис. грн, 3,86); СТОВ "Україна" (-25048,0 тис. грн, 46).

Суто від'ємні значення нерозподіленого прибутку протягом всього аналізованого пері-

оду мали 10 підприємств: ПАТ "СП "Дмитрівка" (зростання із -6485 тис. грн до -7059,4 тис. грн); ПрАТ "СП Шубківське" (зростання із -107 тис. грн до -871 тис. грн); ПрАТ "Сула Агро" (зростання із -2425,5 тис. грн до -10352 тис. грн); СПАТ "Поділля" (зростання із -2051 тис. грн до -2825 тис. грн); ПрАТ "Ольгівське" (зростання із -16100 тис. грн до -16824 тис. грн); ПрАТ "Ново-Майданецьке" (зростання із -1727 тис. грн до -3550 тис. грн); СРППРАТ "Жовтень" (зростання із -712 тис. грн до -728,8 тис. грн); ПрАТ "Здолбунівське СРБП" (скорочення із -958 тис. грн до -629 тис. грн); ПАТ "Хмельницьке виробниче ВСРП" (зростання із -1428 тис. грн до -15876 тис. грн); СРППРАТ "Вільшанка" (зростання із -2175 тис. грн до -32738 тис. грн).

Суттєва втрата власного капіталу протягом 2009-2018 рр. спостерігається в умовах ПАТ "Агрокомбінат "Калита" — обсяг нерозподіленого прибутку скоротився з 16331 тис. грн до (-452730) тис. грн. Протилежну тенденцію до нарощування обсягу власного капіталу за рахунком нерозподіленого прибутку мають 12 підприємств: ПАТ "СП "Надія Нова" (із 2859 тис. грн до 221303 тис. грн); ПрАТ "Олексіївське" (із 162 тис. грн до 31309 тис. грн); ПрАТ "СФ "Агротон" (із 27713 тис. грн до 1436106 тис. грн); 01.11, СПРАТ "Україна", Миколаївська обл. (1164 тис. грн до 63138 тис. грн); ПрАТ "Миколаївське" (із -398 тис. грн до 76345 тис. грн); ПрАТ "Добробут" (із 82 тис. грн до 6408 тис. грн); ПАТ СП "Чорноморська перлина" (із 45542 тис. грн до 301864 тис. грн); 01.21, ПрАТ "Украгро", Одеська обл. (із 3707 тис. грн до 7552 тис. грн); СПРАТ "Охоче" (із 4317 тис. грн до 18543 тис. грн); СПРАТ ім. Шевченка (із 3530 тис. грн до 99865 тис. грн); 01.11, ПрАТ "Кремень", Чернігівська обл. (із 21960 тис. грн до 147063 тис. грн); ПрАТ "Агрокомбінат "Слобожанський" (із -22662 тис. грн до 191496 тис. грн).

Одночасне виконання трьох нормативів ліквідності і концентрації власного капіталу, наявність додатної суми робочого капіталу притаманне таким підприємствам (яким відповідає така середня оцінка фінансової стійкості): ПрАТ "Олексіївське" (1,9); ПрАТ "Миколаївське" (2,3); 01.11, ПрАТ "Україна", Миколаївська обл. (1,9); 01.11, ПрАТ "Добробут", Миколаївська обл. (2,5); ПрАТ "Обрій" (1,0); 01.11, ПАТ "Моспанівське", Харківська обл. (1,7); 01.11, ПрАТ АФ "Іржавецька", Чернігівська обл. (3,5).

Оборотність капіталу коливається від 0 до 1,81 оборотів на рік. Найвищу оборотність (більше 1,2) мають ПАТ "СП "Турбівське" (1,4) і СПРАТ "Охоче" (1,81) — середня оцінка фінансової стійкості становить відповідно 3,46

і 3,26. Оборотність капіталу в інтервалі 0,6—1,2 оборотів га рік мають 9 підприємств, проте середня оцінка типу їх фінансової стійкості коливається в інтервалі [36; 46], за виключенням ПрАТ "Добробут".

Середня рентабельність власного капіталу за 2009—2018 рр. досліджуваних суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки знаходиться в інтервалі [-35,2%; 23,9%]. Показники більше 20% мають 6 підприємств: ПАТ "Моспанівське" (23,93%), СПРАТ ім. Шевченка (23,36%), ПАТ "СП "Надія Нова" (21,54%), 01.50, СПАТ "Україна", Одеська обл. (20,8%), ПрАТ "Миколаївське" (15,66%), ПрАТ "СФ "Агротон" (15,36%). Середню рентабельність від 5% до 10% мають 10 підприємств (24,4%).

Завершальним етапом управління ризиками втрати фінансового потенціалу є їх контроль, який здійснюється такими способами: уникнення (припинення здійснення відповідних операцій чи відносин), зменшення, мінімізація, обмеження, локалізація, диверсифікація (розсіювання з метою уникнення надмірної концентрації), поділ ризику, хеджування (компенсація збитків від об'єкта хеджування за рахунок прибутку від інструменту хеджування, які виникають за одних і тих самих умов чи подій). Інструментами зниження (пом'якшення) ризиків є: розробка ефективних профілактичних дій щодо їх виникнення; створення резервних (страхових) запасів; зовнішнє страхування; отримання законодавчих гарантій захисту від окремих видів ризиків; інші форми страхування ризиків [10, с. 17]. Для мінімізації втрат від настання ризиків є необхідність в розробці системи ефективного ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств на підставі оцінки впливу ризиків на ресурси підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Ідентифікація джерел втрати стратегічного фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки дозволила встановити, що найбільші загрози мають: низька ділова активність, пов'язана з виробництвом і реалізацією сільськогосподарської, від'ємна рентабельність і повільна оборотність капіталу, стан і структура майна (високий знос основних засобів, брак високоліквідних активів і активів, що повільно реалізуються). Менші ризики несуть у собі фактори, пов'язані з формуванням капіталу, проте небезпечними є: втрата власного капіталу через отримані збитки і на-

копичення від'ємних фінансових результатів у 1 розділі пасиву балансу, значна залежність від довгострокових зобов'язань, недостатня забезпеченість власним оборотним капіталом.

Переважає більшість досліджених підприємств має передкризовий та кризовий фінансовий стан. Його показники визначаються також галузевою приналежністю суб'єктів господарювання: у кращому стані знадяться ті, що здійснюють діяльність у сфері рослинництва і змішаного сільського господарства, у гіршому — тваринницькі і рибницькі підприємства. Обґрунтування заходів із нейтралізації ризиків втрати фінансового потенціалу потребує реалізації індивідуального підходу до їх виявлення, оцінки, моніторингу, складання карти ризиків, впровадження ресурсозберігаючих технологій виробництва, інноваційного оновлення виробничого потенціалу, застосування методів диверсифікації і страхування.

Метою подальших досліджень є фінансова діагностика стратегічного потенціалу зростання вартості суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки.

Література:

1. Карташов С.В. "Ризик-менеджмент" як якісно перетворюючий процес в економіці підприємства. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 3 (1). С. 104—110.
2. Портна О.В. Архітектура сукупного фінансового потенціалу України: позитивні синергетичні ефекти та сукупні ризики. Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 122—127.
3. Карташов С.В. Комплексна діагностика "ризик-менеджменту" на підприємствах. Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. Вип. 3. С. 96—102.
4. Корсун Т.В. Систематизація ризиків та проблеми їх страхування як засоби управління фінансовою безпекою потенційно небезпечних об'єктів. Наукові праці НДФІ. 2010. Вип. 2. С. 112—119.
5. Картузов Є.П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9. С. 115—124.
6. Стецюк П.А., Гудзь О.Є. Концептуальні основи управління ризикозахищеністю підприємства. Економіка АПК. 2014. № 11. С. 61—68.
7. Герасименко О.М. Побудова карти ризиків як метод управління ризиками в компанії. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 6. С. 191—198.
8. Артищук І.В. Підходи до побудови карти ризиків на основі врахування впливу базових

факторів на діяльність торговельного підприємства. Торгівля, комерція, підприємництво. 2011. Вип. 13. С. 101—106.

9. Мохор В., Бакалинський О., Цуркан В. Представлення оцінок ризиків інформаційної безпеки картою ризиків. Information Technology and Security. 2018. Vol. 6, Iss. 2. С. 94—104.

10. Стецюк П.А. Управління ризиками фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 3. С. 13—19.

References:

1. Kartashov, S. V. (2016), "Risk management as a qualitatively transforming process in the economy of the enterprise", *Problemy i perspektivy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 3 (1), pp. 104—110.
2. Portna, O. V. (2016), "Architecture of Ukraine's Aggregate Financial Potential: Positive Synergistic Effects and Aggregate Risks", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 122—127.
3. Kartashov, S. V. (2015), "Comprehensive diagnostics of "risk management" at enterprises", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 3, pp. 96—102.
4. Korsun, T. V. (2010), "Systematization of risks and problems of their insurance as a means of managing the financial security of potentially dangerous objects", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2, pp. 112—119.
5. Kartuzov, Ye. P. (2012), "Impact of risks and threats on the financial security of enterprises", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 115—124.
6. Stetsiuk, P. A. and Hudz O. Ye. (2014), "Conceptual bases of enterprise risk management", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 61—68.
7. Herasymenko, O. M. (2013), "Building a risk map as a method of risk management in a company", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 6, pp. 191—198.
8. Artyshchuk, I. V. (2011), "Approaches to building a risk map based on the impact of underlying factors on the trading enterprise", *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo*, vol. 13, pp. 101—106.
9. Mokhor, V. Bakalynskiy, O. and Tsurkan, V. (2018), "Presentation of information security risk assessments by risk card", *Information Technology and Security*, vol. 6, no. 2, pp. 94—104.
10. Stetsiuk, P. A. (2017), "Management of risks of financing of innovative-investment activity of the enterprises", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 3, pp. 13—19.

Стаття надійшла до редакції 07. 04. 2020 р.

УДК 338.43:631.1

С. В. Петруха,

к. е. н., доцент кафедри "Управління фінансово-економічною безпекою", Університету "КРОК"

ORCID ID: 0000-0002-8859-0724

Б. В. Стахов,

аспірант економічного факультету,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-4000-2456-8544932

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.49

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

S. Petrukha,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, "KROK" University, Ukraine

B. Stakhov,

postgraduate student of the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

CURRENT CHALLENGES TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE ECONOMY: THEORETICAL-CONCEPTUAL ASPECTS

У роботі досліджено передумови (еволюційні та революційні) переходу аграрного сектору світової економіки до моделі сталого розвитку, встановлено міру їх транспарентності та паритетності до внутрішніх (національних) інституціонально-регуляторних умов, зокрема породжених аграрною реформою Л.Д. Кучми, історіографією співіснування (залежно від масштабів сільськогосподарської діяльності, її соціально-економічних цілей) дрібно- і високотоварного аграрного виробництва, культурними цінностями й менталітетом ведення домашнього господарства, а також відносно високою мірою параметризації бідності в країні, у т. ч. щодо частки домогосподарств, у яких у сукупних витратах переважають витрати на продукти харчування. Встановлено гносеологію категорії "сталий розвиток аграрного сектору економіки" та пов'язано її термінологічний апарат через Глобальні Цілі сталого розвитку ООН до 2030 р. Визначено національні "рамки" паритетності й відмінності трактування категорії "сталий розвиток" у наукових роботах провідних вчених-економістів, у т. ч. аграрного профілю, національних та регіональних (локальних) стратегічних і тактичних документах, що регуляторно "тактують" трансформаційні зрушення в аграрному секторі економіки загалом та рослинно-тваринній сфері й переробно-харчовій промисловості зокрема відповідно до глобальних завдань у сфері розвитку сільського господарства та "духу" реформи місцевого самоврядування і бюджетної децентралізації. У межах цілей дослідження визначено ефективність використання аграрним сектором національної економіки потенціалу, наданого Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, у контексті забезпечення оптимуму між екологічним, соціальним та економічним аспектами його розвитку, низького рівня кризогенної чутливості, застосовуючи як "подразник" протиепідемічний режим, спричинений пандемією коронавірусу COVID-19. Це дало змогу розглянути "сталий розвиток аграрного сектору" під кутом зору нової економічної реальності, запропонувати новий підхід до класифікації його факторів, їх поділ та змістове наповнення відповідно до ендogenous умов, обґрунтувати необхідність короткострокової зміни "полюсних" пріоритетів у ортодоксальній 3-D моделі сталості: "екологія — соціологія — економіка" під гаслом "Робити багато! Дешево!".

Prerequisites (evolutionary and revolutionary) of transition of the world economy agrarian sector to the sustainable development model were investigated in the work, it was established the degree of their transparency and equality to the domestic (national) institutional and regulatory conditions, in particular, generated by L.D. Kuchma agrarian reform, by the historiography of coexistence (depending on the range of agricultural activity, its socio-economic purposes) the small commodity production and high agriculture, cultural values and housekeeping mentality, as well as the relatively high degree of poverty parameterization in the country, including the share of households in which the aggregate expenditure was outweighed by the cost of food. There was established the gnoseology of the category "sustainable development of the economic agricultural sector" and its research vocabulary was concerned with the UN Sustainable Development Goals to 2030. There were defined the national "frameworks" of equality and differences in category "sustainable development" interpretation in the scientific works of leading scientists-economists, including scientists of agrarian specialization, national and regional (local) strategic and tactical documents that "beat" regulatory the transformational shifts in economic agrarian sector totally and in the vegetal and animal sphere and in food-and-pharmaceutical processing sectors in particular; in accordance with the global objectives for agriculture and the "spirit" of local self-government reform and budgetary decentralization. In the frame of investigation purposes the effectiveness of the national economy potential usage by the agricultural sector was identified in the work; the potential, provided by the Ukraine-European Union Association Agreement in the context of ensuring the optimum between ecological, social and economic aspects of its development, low level of susceptibility to crisis, using the anti-epidemic regime caused by the coronavirus COVID-19 pandemic as an "irritant". It gave an opportunity to consider the "sustainable development of the agrarian sector" from the perspective of the new economic reality; to offer a new approach to its factors' classification, their dividing and substantive content according to endogenous and exogenous conditions; to substantiate the necessity for short-term change of "pole" priorities in orthodoxal 3-D model of sustainability: "ecology — sociology — economy" under the slogan "Do a lot! Cheap!".

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, переробно-харчова промисловість, сталий розвиток, стійкість, Глобальні Цілі сталого розвитку ООН, коронавірус COVID-19, парадигма, бідність, продовольство, експорт, екологія, соціологія, економіка.

Key words: economic agrarian sector, agriculture, food-and-pharmaceutical processing sectors, sustainable development, sustainability, UN Sustainable Development Goals, COVID-19 coronavirus, paradigm, poverty, food, export, ecology, sociology, economy.

Світ, який ми знали три місяці тому і який ми побачимо після наступного нового року — це будуть два різні світи, з іншим світовим економічним устроєм і зовсім іншими економічними, політичними моделями існування. Якими вони будуть, не знає поки ніхто.

Майже всі базові міжнародні документи, на яких будувалася вся система відносин, втратили свій функціональний сенс. Далі будуть втрачати ще більше. Далі розвиватиметься ситуація — кожен сам за себе, кожен буде закриватися в своїй мушлі. Тобто це буде абсолютно інша конструкція світу. Я не здивуюся, якщо зміниться карта світу, в тому числі політично.

I. I. Уманський

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор економіки належить до життєзабезпечуючих систем суспільства, формуючи його продовольчий ресурс, стан якого визначає національну, економічну й продовольчу безпеку країни, особливо після заяви Всесвітньої організації здоров'я — "поширення нового коронавірусу COVID-19 досягло стадії пандемії, оскільки торкнулося більшості країн і всіх континентів" [1], а також критичної втрати платоспроможного попиту в результаті вимушеного простою виробництва, ситуативної переорієнтації фінансових пріоритетів від Цілей сталого розвитку ООН до боротьби з коронавірусом, його поширенням і наслідками

[2]: Китай — понад 15 млрд дол. США, Південна Корея — 25 млрд, Сполучені Штати Америки — 8,3 млрд, Японія — 4,1 млрд, Великобританія — 39 млрд дол. США, Італія — 25 млрд євро, Австралія — 11,4 млрд дол. США, Канада — 750 млрд дол. США, Україна — 100 млн грн. Однак навіть після завершення протиепідеміологічних заходів економіка просто так не "запрацює", оскільки сукупний попит перебуватиме на мінімальному екстремумі, а сама економічна система у змінній парадигмі більше нагадуватиме виснажений організм, який може знову "працювати" лише за допомогою "вітамінізації". Цим "вітаміном" для аграрного сектору, який на відміну від інших галузей еконо-

міки глибоко інтегрований в природно-територіальну середу (це проявляється як у специфічній структурі його чинників, так і в безпосередній участі у формуванні еколого-ландшафтного вигляду країни), з урахуванням процесів розподілу товаропотоків у реаліях глобалізації, глибокої трансформації сектору під впливом постіндустріального етапу розвитку, пов'язаних із загостренням проблем зайнятості, зростанням кваліфікаційних вимог, технологічними й інфраструктурними перетвореннями, поглибленням суперечностей між загальним підвищенням рівня економічного прогресу і традиційним відставанням галузі порівняно з іншими сферами, саме і можуть виступити оновлені національні пріоритети в рамках Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. У цих умовах підвищення кризо-адаптивності аграрного сектору не тільки вимагає формування його диверсифікованої функціональної структури, органічно вбудованої в національну соціально-економічну систему, а й моніторингу прогресу досягнення "аграрних" Цілей сталого розвитку (з урахуванням необхідності реалізації завдань, визначених в Указі Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 [3]), що дасть змогу оцінити результати його діяльності, сформулювати об'єктивну багатофункціональну теоретико-концептуальну основу, що є відображенням поліаспектних процесів розвитку сільського соціуму як системи вищого порядку, здатної узгодити різновекторні інтереси сільської економіки та екології.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні проблеми і концептуальні питання забезпечення сталого розвитку економіки в цілому і її аграрного сектору зокрема відображено в науковій літературі (в роботах теоретиків-класиків і фундаторів міждисциплінарних досліджень стійкості, якот: В.І. Вернадський, А.С. Гурвич, Г.Е. Дейлі, В. Джегатеzen, Дж.Б. Кларк, М. Котабі, Д.А. Медоуз, Р.М. Солоу, Г. Хотеллінга і ін.), у тому числі крізь призму:

глибоко координованого вирішення продовольчої та екологічної проблем, їх фінансового забезпечення з урахуванням регуляторних тактів зміни системи управління державними фінансами, гомеостазу сталого господарювання агропромислових структур (О.Г. Білорус, І.К. Бистряков, С.С. Гасанов, В.М. Геєць, А.І. Даниленко, М.Я. Дем'яненко, Т.І. Єфименко,

В.М. Жук, А.В. Забловський, С.М. Кваша, В.П. Кудряшов, І.О. Лютий, Є.В. Любіна, В.В. Небрат, Г.О. Обіход, Д.В. Полозенко, А.Д. Рожко, П.Т. Саблук, А.Д. Тулуш, М.А. Хвесик, П.Г. Пікуляк та ін.);

трансформації аграрної політики під впливом еволюційних процесів у національній регуляторній системі, її зближення з баченням аграрної реформи А.Д. Кучми, нормами й правилами регулювання сектору (державної підтримки (допомоги), контролю якості та безпеки харчових продуктів і т. ін.) країн-членів Європейського Союзу, під впливом Угоди про асоціацію, глобальної "екологізації" сільськогосподарської діяльності (О.М. Бородіна, П.І. Гайдучкий, В.А. Голян, А.В. Дейнеко, М.І. Кисель, М.Ф. Кропивка, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, А.В. Молдаван, Т.А. Осташко, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, М.І. Пугачов, Н.М. Петруха, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська, А.М. Шубалий та ін.);

зміни місця та ролі фінансово-економічної безпеки функціонування аграрного сектору економіки, його адаптивності й кризостійкості до національних і світових соціальних, економічних, екологічних потрясінь, зокрема в рамках глобальної продовольчої проблеми, значення цивільного будівництва для сталого розвитку сільськогосподарських ареалів: (П.І. Бакуменко, З.С. Варналій, А.С. Власюк, А.І. Захаров, І.П. Мігус, А.А. Олефір, А.В. Ортинов, В.Л. Осецький, С.В. Петруха, К.А. Приб, Г.М. Рижакова, А.Г. Шемаєва, Я.Я. Швачка та ін.).

Відаючи належне результатам досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, варто зауважити, що не всі соціально-економічні, політико-фінансові та теоретичні аспекти прогресу аграрного сектору економіки в рамках архітектури регуляторної системи досягнення "аграрних" Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. відповідно до нових умов — гіпертрансформації економічних систем під впливом кризового інерціювання внаслідок коронавірусу COVID-19, достатньо повно вивчені. Тому вивчення, узагальнення, обґрунтування й уточнення теоретичних, практичних і концептуальних підходів до проблеми стійкості економічної динаміки агроекономічних систем є актуальними та можуть бути висунуті як пріоритетні завдання в структурі соціально-економічних досліджень. Актуальність цієї проблеми, а також недостатній ступінь її вивченості зумовили вибір теми, формулювання мети дослідження (вивчення теоретико-концептуальних передумов у формуванні та втіленні в життя моделі

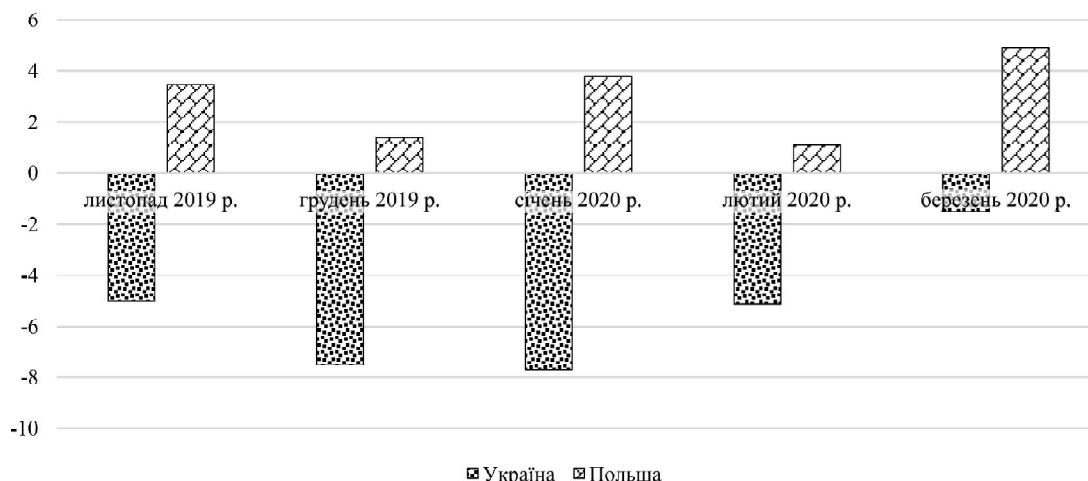

Рис. 1. Порівняння темпів зростання (зменшення) фактичного промислового виробництва в Україні та Польщі

Джерело: побудовано автором за даними [14].

сталого розвитку аграрного сектору за нової економічної реальності), його внутрішню логіку і структуру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна — єдина серед європейських країн, яка не тільки забезпечила кризове інерційован-ня системоутворюючих проблем, набутих за часів незалежності (1991 р. — дотепер) з апогеєм фінансово-економічної рецесії (2008—2009 рр.), на Цілі розвитку тисячоліття [4] (2000—2015 рр.), а й не відновила позитивну економічну динаміку, яка б дала змогу успішно реалізувати глобальні Цілі сталого розвитку ООН [5] до 2030 р., сформувавши кризостійкість у 2014 р. — на початку 2020 р. (зокрема щодо світової пандемії коронавірусу COVID-19) на виконання національних завдань для економіки загалом [6] та аграрного її сектору зокрема. Вкрай слабка економічна динаміка, забарвлена проведенням Операції об'єднаних сил, поглибленням і розширенням негативних тенденцій в економіці, низьким рівнем довіри до системи державного управління, високою корупцією, незадовільною фінансовою дисципліною, низькою інвестиційною привабливістю, надмірним борговим навантаженням, нетривалим політичним циклом (лише 188 днів пропрацював уряд О.В. Гончарука [7]) — вказує на збереження "переддефолтної" загрози, загострення продовольчої проблеми (ООН додала Україну до списку з 26 країн, де люди страждають від голоду через конфлікти і кліматичні явища: "26 % жителів окупованих територій Донбасу і 15 % населення прилеглих до зони конфлікту підконтрольних Києву тери-

торій відчувають дефіцит продовольства" [8]) та втрату країною достойного місця у світовій економіці — за рівнем номінального ВВП на одну особу 2,963 тис. дол. США (за даними Міжнародного валютного фонду [9]) або 3,095 тис. дол. США (122-ге місце серед 181 країни, що розвиваються [10]), відкидаючи Україну до групи країн Нової Європи, які розвиваються (відповідно до нової економічної класифікації країн МВФ [11]).

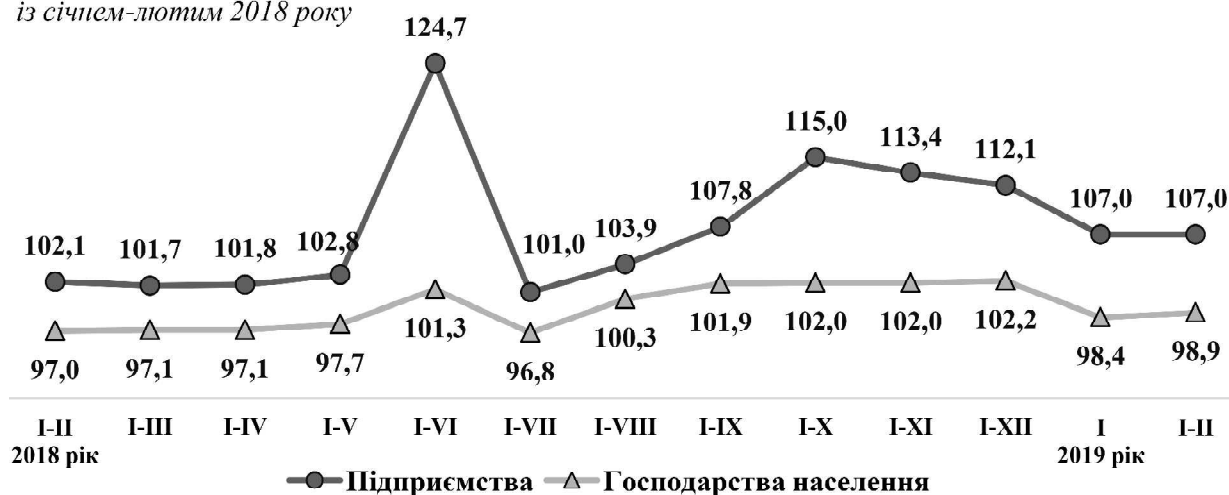
При цьому, відповідно до моніторингової системи реалізації плану заходів з виконання Угоди про асоціацію [12], станом на березень 2020 р. Україна недостатньо ефективно використала потенціал Угоди [13]. Так, розділ 17 "Сільське господарство та розвиток сільських територій" виконано на рівні трохи більше 60%, а загальний прогрес із 1 листопада 2014 р. по 11 жовтня 2024 р., за нашими прогнозами, не перевищуватиме 34 %, що формуватиме стійкі бар'єри на шляху доступу українських агрови-робників на внутрішній ринок країн — членів ЄС, реалізації окремих завдань у рамках національно пріоритизованих Цілей сталого розвитку до 2030 р.

Яскравою ілюстрацією неадекватності використання створених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС можливостей, скорочення регуляторного потенціалу внаслідок недостатньої ефективності останньої адміністративної реформи в Україні (почалася 2 вересня 2019 р. як утілення положень передвиборчих програм В. Зеленського та політичної партії "Слуга народу"), вираженої в оптимізації системи центральних органів виконавчої влади (зокрема, ліквідоване Міністерство аграрної політики та продовольства України, функції

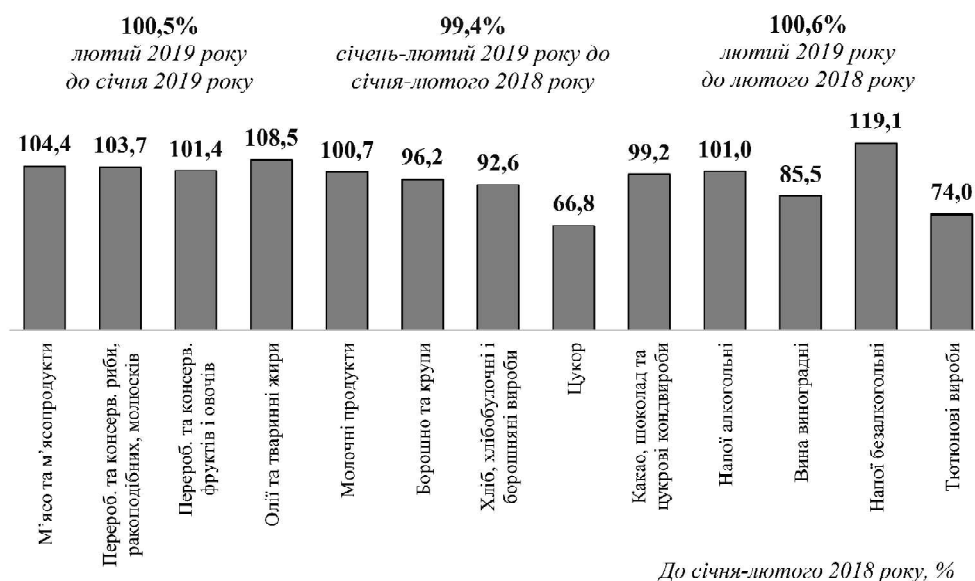
Початок рис. 2

103,2 % - у січні-лютому
2019 року порівняно
із січнем-лютом 2018 року

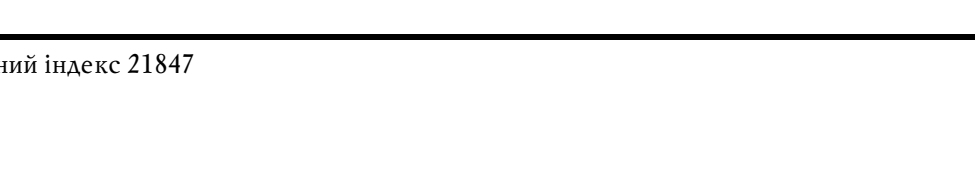
107,0 % - у підприємствах
98,9 % - у господарствах населення

а) Динаміка індексу сільськогосподарської продукції

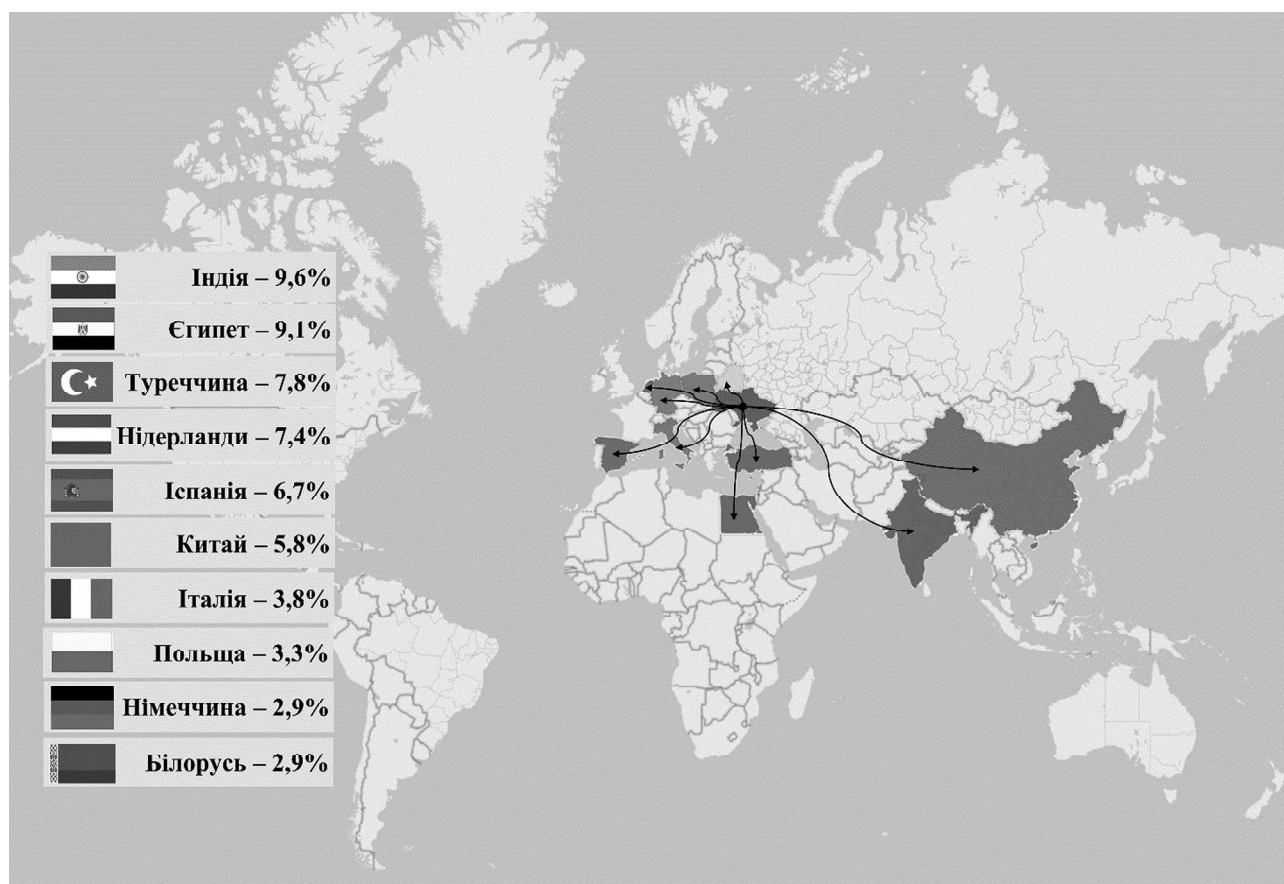

б) Динаміка індексу виробництва переробно-харчової промисловості

в) Регіональний розподіл приросту сільськогосподарської продукції та продукції переробно-харчової промисловості

г) Країна пріоритетності зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору національної економіки

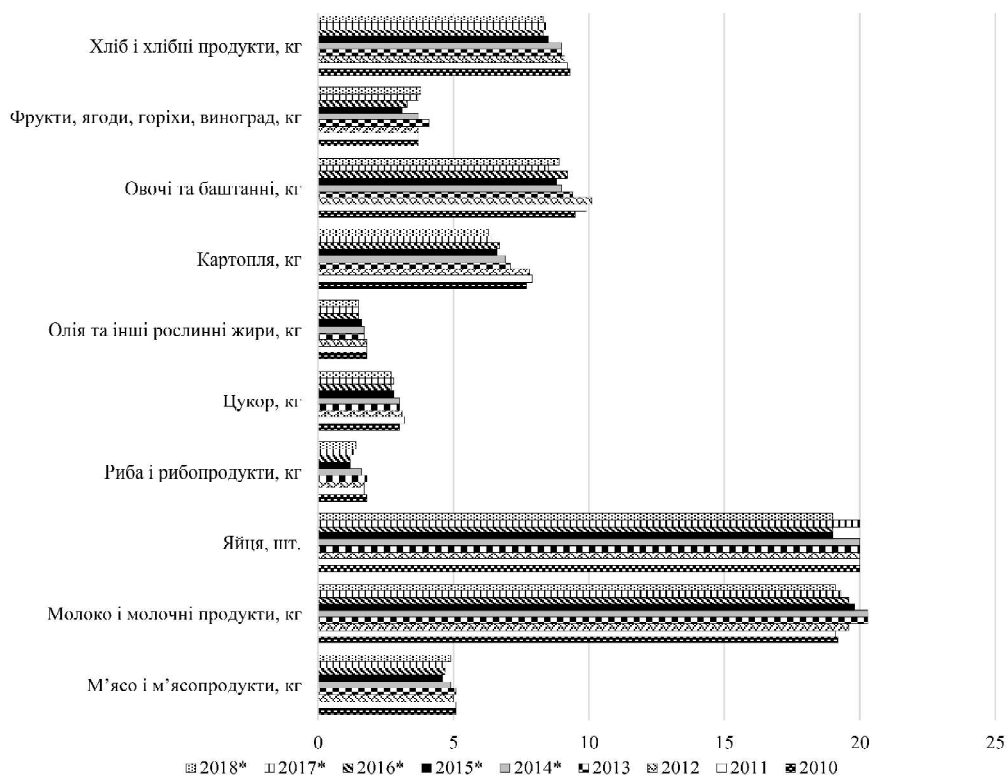
Рис. 2. Візуалізація місця та ролі аграрного сектору в економіці України, її інтеграції до світових продовольчих ринків

Джерело: побудовано автором за даними [15–18].

якого передані Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України), є катастрофічне скорочення фактичного промислового виробництва в Україні (на -1,5% у березні 2020 р. на тлі стійких негативних тенденцій протягом IV кварталу 2019 р.), тоді як у сусідніх європейських країнах, наприклад у Польщі, спостерігається виключно висхідний позитивний тренд (рис. 1).

Наголосимо, що з огляду на відносно невисокий рівень кореляції промислового виробництва з тенденціями розвитку аграрного сектору економіки, для обґрунтування подальших висновків щодо стійкості його онтогенезу в умовах імплементації Угоди про асоціацію, створених державними інститутами регуляторні можливості та в межах виконання завдань Цілей сталого розвитку, використаємо офіційно опубліковані [15] очікування сільськогосподарських підприємств стосовно перспектив розвитку їх ділової активності. Так, виробники продукції як тваринного, так і рос-

линного походження очікують у II кварталі 2020 р. суттєве скорочення обсягів виробництва (від'ємний баланс опитаних респондентів: -14 та -4, відповідно, виробників рослинної і тваринної агропродукції), що паритетно до значень у період панування світової фінансово-економічної рецесії (II квартал 2018 і 2019 рр.). Заради справедливості зауважимо, що в межах оцінювання змін обсягу реалізованої продукції сільського господарства на внутрішньому ринку країн-членів ЄС у I кварталі 2020 р. агрови-робники очікують позитивний тренд за продукцією рослинного походження та дотримання нульового балансу за тваринною продукцією. Хоча, якщо подивитись динаміку "балансових часток", то вона, хоча й позитивна, однак найменша за період як реалізації Угоди про асоціацію (з 27 червня 2014 р. дотепер), так і виконання завдань Цілей сталого розвитку (з 2016 р. до сьогодні). Проте на перший план серед факторів, що стримують розвиток сільського господарства, виходять погодні умови, які по-

Умовні позначення: "*" — без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3. Динаміка споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу

Джерело: побудовано автором за даними [15; 19].

діляють першу позицію з фінансовими обмеженнями (наприкінці реалізації завдань Цілей розвитку тисячоліття їх відставання було більше ніж двократним — відповідно, 15 і 29 опитаних респондентів зазначили вказані перешкоди).

Варто нагадати, що аграрний сектор на відміну від інших галузей національної економіки істотною мірою визначає соціально-економічний розвиток не лише сільських територій, а й міського соціуму, забезпечуючи формування близько 14 % валової доданої вартості (ВДВ), понад 40 % сукупного експорту, майже 90 % внутрішніх потреб у продовольстві [15; 16], фактично створюючи "обличчя" України у світі як надійного виробника високоякісної аграрної продукції (рис. 2).

Діяльність сектору визначається не лише зовнішніми можливостями (водночас вони вирішальною мірою детермінуються як країновими пріоритетами в досягненні завдань Цілей сталого розвитку, прогресом їх реалізації в глобальній, регіональній та локальній площині, так і ранжуванням Україною країн — торговельних партнерів), а й внутрішніми ресурсами, в яких не останнє місце посідає споживач. У цьому контексті, на тлі перелічених вище деструкцій у розвитку аграрного сектору, підкресли-

мо позитивні зрушення, що відбулись у 2018 р. порівняно з 2010—2017 рр. у структурі споживання продуктів харчування (рис. 3). Так, збільшилося споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду, кавунів, динь — на 11,1 % (порівняно з 2017 р.), риби та рибопродуктів — на 7,7 %, м'яса і м'ясопродуктів — на 2,3, молока та сиру — на 1,5 %, а також скоротилось споживання яєць — на 5,0 %, цукру, меду — на 3,6 %, хліба і хлібних продуктів — на 1,2 %, овочів, картоплі, грибів — на 0,7 %. Водночас сільські домогосподарства традиційно спрямовували на харчування (включаючи харчування поза домом) більшу частину сукупних витрат, ніж міські (відповідно 51,7 % проти 48,4 %), однак споживали більше овочів, картоплі, грибів, сала та жирів тваринних — у 1,3 раза, хліба і хлібних продуктів — у 1,2, молока та сиру, олії та інших рослинних жирів, цукру, меду — в 1,1 раза.

Незважаючи на суттєвий "продовольчий" поступ із точки зору розвитку аграрного сектору української економіки, він несе в собі низку загроз.

По-перше, інерцію до подальшої концентрації продуцентів на традиційній продукції з відносно невисоким рівнем доданої вартості. На користь цієї моделі свідчить тенденція до

(1987 р.), коли з'явилася, зокрема, дефініція "сталий розвиток суспільства", яка передбачає встановлення збалансованих, гармонійних відносин між людиною, суспільством і природою [24] і не викликає жодних суперечок у його тлумаченні. Це трактування ґрунтується на міжнародних постановах ООН, першою з яких стала прийнята на Генеральній асамблеї ООН (1962 р.) резолюція "Економічний розвиток і охорона природи" [25], що стала основою доповіді ООН "Наше спільне майбутнє" [24], яка відображає Концепцію сталого розвитку суспільства. У ній стійкість розвитку трактувалася як "розвиток, що відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби" [24]. Це положення передбачало той факт, що розвиток сучасних економічних, сільськогосподарських і виробничих систем, які задовольняють потреби суспільства, не повинен забруднювати навколишнє середовище. Це надасть для майбутніх поколінь можливість подальшого існування, забезпечуючи рівень життя, не нижчий від теперішнього. Відтоді в зарубіжній науці й практиці поняття "сталий розвиток" невідокремлюване від поняття "захист навколишнього середовища". У Концепції цей термін використаний щодо сталого розвитку суспільства загалом, що передбачає стійкість розвитку трьох складових — економічної, соціальної та екологічної. Той самий документ може бути термінологічною базою для визначення "нестійкого економічного розвитку". Таким, на думку Комісії ООН, є розвиток, що чутливо реагує на кризи в економіці, породжувані негативними наслідками дії природної стихії або стихії ринку [24]. Однак така уразливість може бути зменшена завдяки використанню сучасних технологій та економічних (у тому числі інституційних) інструментів, що зменшують коливання ринкової кон'юнктури.

Лоуел-центр сталого виробництва Массачусетського університету формулює стійкість розвитку виробництва як виробництво продуктів і послуг із дотриманням таких умов: охорона навколишнього середовища, енергозбереження та дбайливе ставлення до природних ресурсів, економічна життєздатність, додержання науково обґрунтованих режимів праці й відпочинку працівників, соціальна і творча корисність [26]. Тобто для забезпечення сталого розвитку слід дотримуватись таких принципів: екологічність упаковки; екологічна безпека товару протягом усього життєвого циклу; організація послуг на засадах рівного ставлення до клієнтів незалежно від їхнього со-

ціального рівня; переробка (знищення) відходів виробництва, що становлять загрозу здоров'ю людей; енергозбереження; безпека праці; забезпечення ефективності праці та умов для творчого розвитку особистості.

Характеризуючи розвиток суспільства у цілому, наведене трактування сталого розвитку має право на існування, коли його представляють як процес взаємодії трьох сфер — соціальної, екологічної й економічної.

У західній науковій літературі термін "сталый розвиток аграрного сектору економіки (сільського господарства)" також передбачає обов'язкову умову збереження навколишнього середовища. Так, у Законі США "Про охорону сільського господарства, забезпечення продовольством і торгівлю" [27] інтегрована система таких способів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, яка при задоволенні потреб населення в продуктах харчування водночас дає змогу підвищувати якість навколишнього середовища, максимально ефективно використовувати природні ресурси, підвищувати економічну ефективність сільськогосподарського виробництва та якість життя фермерів.

На обов'язковому врахуванні екологічного чинника ґрунтується тлумачення сталого розвитку аграрного сектору економіки багатьма зарубіжними вченими. Однак у зарубіжній науці цей термін не викликає наукових суперечок і використовується однозначно. Наприклад, на думку Р. Дастерхауса, стосовно сільського господарства стійкими можуть вважатися системи його ведення, які здатні необмежено довго підтримувати свою результативність і корисність для суспільства. Це — ресурсозберігаючі, такі, що соціально підтримують, економічно конкурентоспроможні й екологічно безпечні системи [28]. На думку Д. Преті та Х. Картера [29], за останні десятиліття сільське господарство істотно підвищило свою результативність, використовуючи переважно здобутки сучасної хімії, проте, оскільки це вступає в суперечність із концепцією сталого розвитку і завдає шкоди навколишньому середовищу, необхідний пошук нових факторів зростання виробництва продовольства [30]. Це також спричинено загостренням питань надлишкового приросту населення в "бідних" регіонах світу, перенаселенням у "багатих", ожирінням, урбанізацією, а також істотними кліматичними змінами, які негативно позначаються на провадженні традиційної сільськогосподарської діяльності, сповільнюючи "проникнення" в неї продукції з екологічно чистим паспортом.

Рис. 4. Парадигмальна мегааспектність сталого розвитку

Джерело: побудовано автором за даними [33—37].

Один із засновників Української академії наук В.І. Вернадський ще у 20—30-х роках ХХ ст. у фундаментальній праці "Біосфера і ноосфера" [31] дійшов висновку, що розум людини перетворюється на основну геологоформуєчу силу і, як наслідок, люди повинні взяти на себе відповідальність за майбутній розвиток природи (тобто під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан — ноосферу), фактично не тільки започаткував міждисциплінарність подальшого еволюціонування категорії "сталий розвиток", а й позиціонування сільського господарства як визначальної сфери суспільного життя, що домінує в природних й екологічних процесах.

Із того часу у вітчизняній науковій думці триває втілення ідеї міждисциплінарності з акцентованим сплеском уваги дослідників до того чи іншого аспекту сталого розвитку (рис. 4), виходячи з енд- й екзогенних обставин, що задають темп і вектор подальшого піднесення економічних систем. Найбільш цитовані в системі Google Академії наукові позиції сучасних дослідників стосовно провідного аспекту забезпечення сталого розвитку наведено на рисунку 4. Наголосимо, що до класичної тріади (яка найбільше вивчена вітчизняними дослідниками) "екологія — економіка — соціум", з огляду на набутий досвід реалізації Цілей розвитку тисячоліття, на початку ХХІ ст. додалися такі аспекти, як фінанси, інформація, інституціональна спроможність і глобальний вимір. Останні кілька років питання безпеки, у тому числі фінансово-економічної, воєнних і соціальних конфліктів, "пронизують" мультиаспектність сталого розвитку, виводячи їх фактично на перший план. У цьому контексті варто згадати роботи А. Тойнбі — англійського

філософа, культуролога й соціолога, котрий створив теорію "виклику і відповіді" (challenge and response) — "закономірність, що, на його думку, визначає розвиток цивілізації", і С. Хан-тінгтона — американського філософа, соціолога й політолога, який стверджував, що "кожна цивілізація бачить себе центром світу і представляє історію людства відповідно до цього розуміння, ... між цивілізаціями постійно відбувається протистояння, і нерідко виникають конфлікти, ... результат такої боротьби залежить від того, наскільки певна цивілізація "відповідає" світопорядку, який склався" [32].

У тлумаченнях українських учених, наведених на рисунку 4, термін "сталий розвиток", крім аспектоцентричної кластеризації мають одну істотну відмінність — залежність від об'єкта застосування стійкої моделі. Їх поглиблений аналіз показав, що відносно розвитку суспільства або його осередку — сільської території трактування в цілому схожі й базуються на екологічному аспекті, який має ступінь важливості, не нижчий від економічної або соціальної стійкості, а щодо аграрного сектору економіки думки українських вчених розділилися. Одна група вчених (М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, О.В. Хомаківська, О.М. Могильний, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, В.Я. Месель-Веселяк, Я.М. Гадзало, М.Й. Малік, А.П. Сава, І.І. Лукінов, А.М. Болдирєва, Г.М. Підлісецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Пугачов, В.В. Юрчишин, В.С. Дієсперов, О.В. Шубравська, А.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер, С.М. Кваша, П.Т. Саблук тощо) вважає екологічну стійкість невід'ємною складовою сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, а друга (Ю.Б. Шпильова, О.В. Сакаль, В.М. Жук, А.Д. Тулуш, М.М. Могилова, О.В. Ковальова, Н.І. Па-

тика, А.О. Гуторов, Ю.О. Ярмоленко, В.П. Рябоконт, М.Г. Лобас, В.В. Россоха, Н.В. Вдовенко, А.В. Невесенко, О.М. Бородіна, Д.Ф. Крисанов, Н.М. Вдовенко тощо) розглядає підтримання якості навколишнього середовища як необхідне лише частково, оскільки це може завдавати шкоди подальшому веденню сільського господарства та його економічній стійкості загалом.

Трактування українськими вченими терміна "сталий розвиток", на жаль, не спираються на нормативно визначену термінологію, оскільки в базовому Указі Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" немає відповідної дефініції, однак спостерігається його чітка кореляція з Цілями сталого розвитку ООН до 2030 р., які заплановано досягати через "суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності" [38]. Для ліквідації цього нормативного вакууму 28 лютого 2020 р. у Комітеті з питань економічного розвитку Верховної Ради України IX скликання створено робочу групу з розробки проекту Закону "Про засади державної політики сталого розвитку України", який "доручено напрацювати та винести на обговорення проект вказаного Закону, що визначить модель подальшого розвитку України для досягнення Глобальних цілей ООН до 2030 р." [39].

На відміну від загальної (суспільної) сталості розвитку, поняття "стійкість" в українській науці та практиці, що використовується щодо розвитку сільських територій, як це не парадоксально, було врегульоване ще в середині 2005 р., на базі синергії нішевості й локальності, втіленої в комплексній програмі "Перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 роках та на період до 2015 року", де надано таке визначення: "це така організація і соціально-економічна результативність, за яких кожне сучасне покоління формує не лише якомога кращі умови для себе, а й дбає про те, щоб їх мали також наступні покоління. Інакше кажучи, сталий розвиток всією своєю сутністю, формами організації і механізмами здійснення поступально спрямовується в стратегічне майбутнє" [40].

Спроби забезпечити термінологічну єдність розуміння парадигми сталого розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій на національному рівні здійснено в проекті Єдиної комплексної стратегії і плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 рр. (підготовлена Радою з питань розробки проекту Єдиної

комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015—2020 рр., утвореної наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 січня 2015 р. № 31 [41]), де під сталим розвитком запропоновано розуміти "розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не обмежуючи при цьому спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів" [42], що цілком транспарентно до концептуального бачення, викладеного в доповіді Комісії Брундтланда "Наше спільне майбутнє". Однак вказана стратегія так і залишилась проектом нормативного документа, дійшовши лише до стадії розгляду на 15-му засіданні Національної ради реформ (функціонувала як спеціальний консультативно-дорадчий орган при Президентові України [43]).

Подальші спроби, уречевлені, зокрема в проекті Закону України "Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку" (реєстраційний № 9162 від 4 жовтня 2018 р.) [44], який мав заповнити нормативний вакуум, що інерціює в національній регуляторній системі сталого розвитку аграрного сектору економіки внаслідок ідеологічно-парадигмальної втрати чинності Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" (станом на квітень 2020 р., за даними головної сторінки розділу "Законодавство України" Верховної Ради України, позиціонується як чинний) також не дійшли до стадії нормативного закріплення, однак наскрізно ідеологічно пронизані "духом" сталого розвитку. Наприклад, у ст. 16 "Підвищення рівня зайнятості сільського населення у сільській місцевості" чітко зафіксовано, що "сталий сільський розвиток включає узгодженість соціального, економічного, екологічного вимірів" [45], а цього можна досягти лише за дотримання таких умов:

- 1) раціонального використання природних ресурсів;
- 2) стимулювання розвитку сільського підприємництва, у тому числі органічного виробництва та послуг сільської гостинності;
- 3) розвитку соціальної та виробничої інфраструктури в сільській місцевості;
- 4) підготовки фахівців (на базі регіонального замовлення) для забезпечення формування локальних проектів сільського розвитку;
- 5) упровадження енергозберігаючих та альтернативних систем інженерно-технічного забезпечення сільської місцевості.

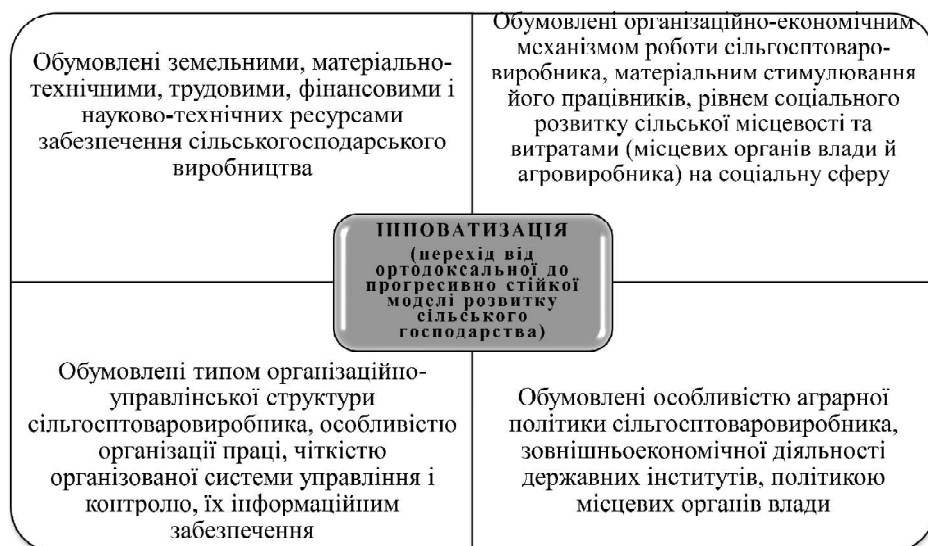

Рис. 5. Класифікація чинників сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

Джерело: авторська візуалізація та адаптація джерел [50—53].

У чинній Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р, тобто на перетині часових лагів завершення виконання завдань, що передбачені Цілями розвитку тисячоліття, та підготовки в напрямі інституційної зрілості державних регуляторів до забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку категорія "стійкість" підмінена на "стабільність". Під нею запропоновано розуміти "створення організаційно-економічних умов з метою ефективного розвитку аграрного сектору шляхом забезпечення єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю сільськогосподарською сировиною" [46].

Однак, як це не парадоксально, хоча й транспарентно "духу" реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [46] (зокрема й у частині забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад, їх соціо-еколого-економічної орієнтації), питання сталого розвитку сільських територій чітко викладені в Концепції стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020—2027 рр. [47], що розміщена на офіційному веб-сайті обласної державної адміністрації. Так, її метою є "з'ясування та аналіз ключових проблем розвитку сільських територій, задіяння важелів соціально-економічного та управлінського характеру, спрямованих на досяг-

нення якісно нового рівня розвитку села, який забезпечує комплексне вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань, ефективну реалізацію соціального, природно-ресурсного та транскордонного потенціалу сільських територіальних громад з метою підвищення стандартів якості життя сільського населення" [47].

Аграрний сектор економіки, в якому домінує сільське господарство, є галуззю, де нестійкість виробництва визначається дією природно-кліматичних факторів. У коливаннях рівня врожайності сільськогосподарських культур присутня як трендова, так і випадкова складова. У наших дослідженнях [16; 19; 48] доведено, що існує зв'язок між рівнем урожайності сільськогосподарських культур і ступенем коливання врожайності під впливом погодних умов — при зростанні врожайності ступінь коливання зростає, оскільки біологічні процеси, що відбуваються всередині рослини, реалізують її потенціал майже повною мірою, він стає найбільш чутливим до невеликих відхилень природно-кліматичних умов від оптимальних. У зв'язку з цим ключовим завданням управління стійкістю сільськогосподарського виробництва є не тільки згладжування коливань, а й забезпечення суттєвості тренду. Також на стійкість сільськогосподарського виробництва великою мірою впливають такі показники системи землеробства [49]: родючість земель, рельєф місцевості, еродованість ґрунтів, конфігурація полів, величина схилів, освітленість полів, їх водозабезпеченість. Якщо врахувати, що система землеробства багато в чому визна-

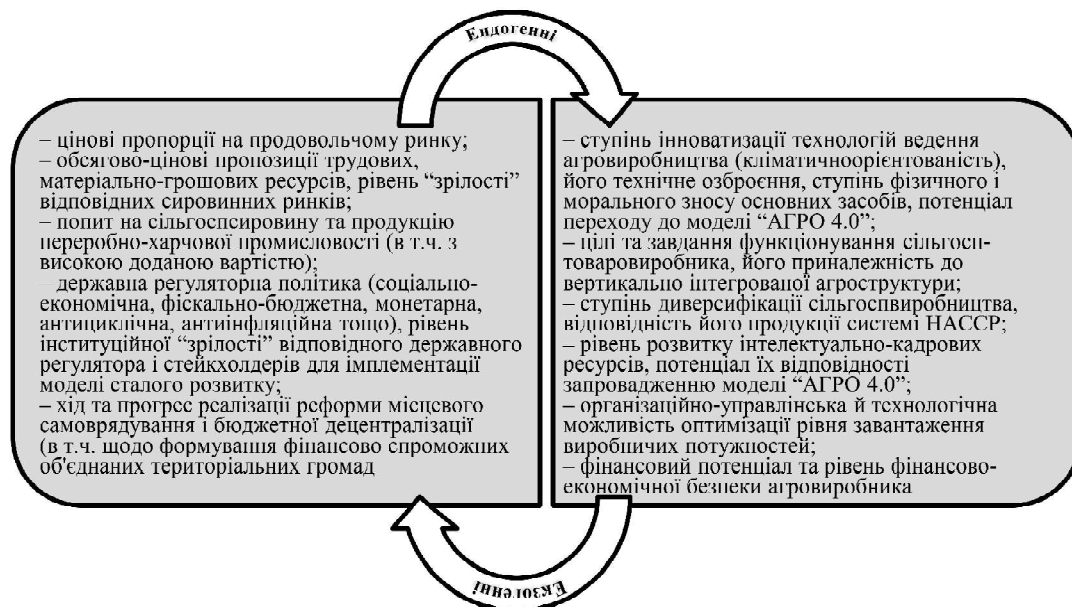

Рис. 6. Наповнення та взаємозв’язок ендо- та екзогенних факторів стійкого розвитку аграрного сектору економіки

Джерело: авторська візуалізація та адаптація джерел [19; 56; 57].

чає систему рослинництва й кормовиробництва, зокрема їхню стійкість, то вона безпосередньо визначає й систему ведення тваринництва. Тобто на стійкість ведення тваринництва прямо впливають структура посівних площ кормових культур, віддаленість природних і штучних кормових угідь, їхня продуктивність. Це ті чинники, на які може впливати людина через застосування інновацій, а інноваційна орієнтація на стабілізацію перерахованих факторів дає змогу по-новому поглянути на їх класифікацію (рис. 5).

Стійким розвиток аграрного сектору економіки буде тоді, коли зміна обсягів виробництва буде транспарентною зміни попиту (окреми методологічний прогрес у цій царині забезпечило у 2004 р. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції спільно з Міністерством аграрної політики в рамках підготовки методики та форми для складання балансів попиту й пропозиції сільськогосподарської продукції і продовольства [54], а також учені ННЦ “Інститут аграрної економіки”, які з 2013 р. на своєму офіційному веб-сайті публікували річні баланси (їх прогнози) сільськогосподарської продукції та продовольства, наприклад [55]). У сільськогосподарському виробництві знизити коливання, спричинені природно-кліматичними факторами, можна, регулюючи агротехнічні прийоми, організацію виробництва, диверсифікацію, кооперацію, застосовуючи раціональне поєднання рослинниц-

тва і тваринництва та ін. Саме тому нами запропоновано фактори сталого розвитку аграрного сектору економіки розділити на ендо- й екзогенні, наповнення яких наведено на рисунку 6.

На думку О.Г. Михайленко [58], в останні двадцять років відбулася поступова еволюція завдань сталого розвитку від підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки до пріоритизації соціального добробуту без виснаження екосистем, змін клімату, заподіяння шкоди навколишньому середовищу за умови економічно ефективного виробництва. Таке еволюціонування парадигми сталого розвитку, її мейнстрим на природо-ресурсних системах, зокрема діяльності аграрного сектору економіки, дало змогу О.Г. Михайленко розглядати сталий розвиток у взаємозв’язку й взаємовпливі зі сталою міжнародною торгівлею сільськогосподарськими товарами, під якою запропоновано розуміти “торгівлю як фактор й механізм соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених і перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв’язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питан-

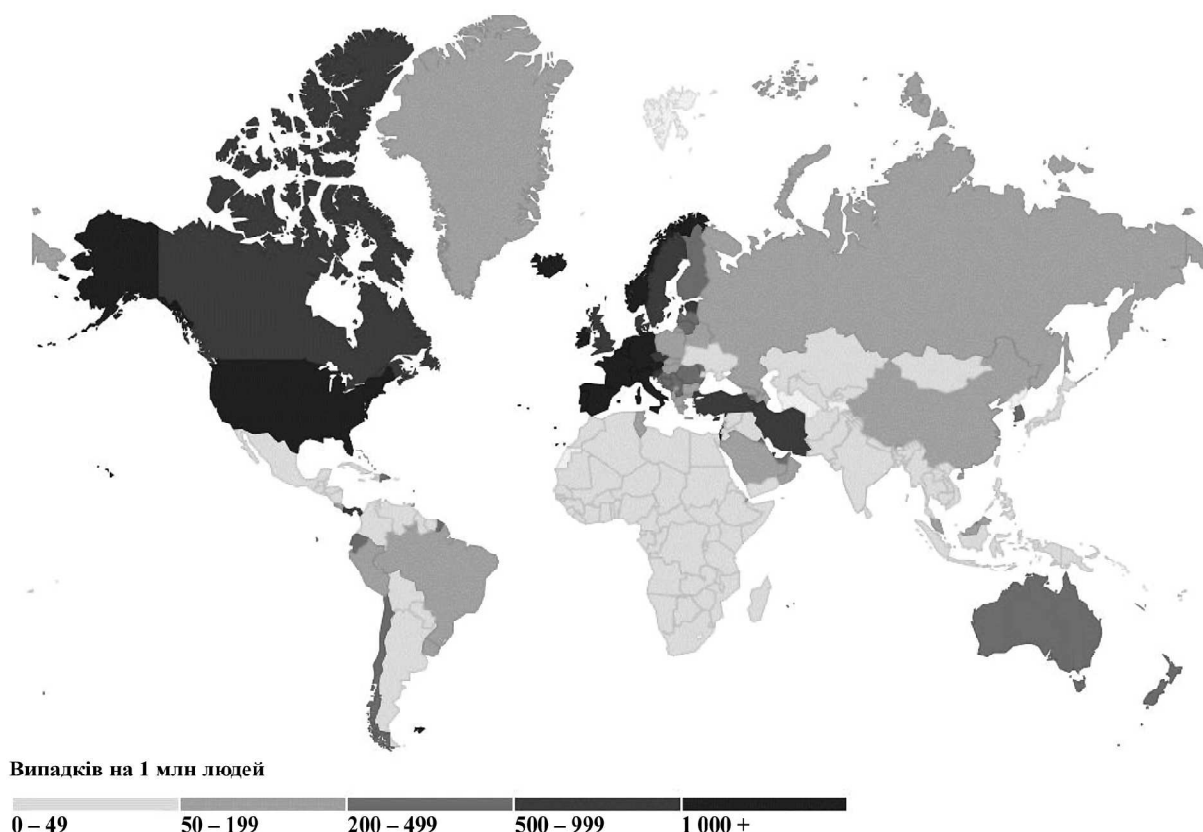

Рис. 7. Карта розповсюдження коронавірусу COVID-19 у світі станом на 29 березня 2020 р.

Джерело: джерело [60].

ня економічного, соціального та екологічного розвитку країн" [58].

Нагадаємо, що за результатами 2018 р. зовнішньоторговельний оборот аграрного сектору економіки України становив 24,3 млрд дол. США, з яких 18,8 млрд дол. США припало на сільське господарство (зернові культури — 38,4% від загального обсягу експорту сільгоспсировини, масла — 23,3 і насіння олійних культур — 10,2 %), що дало йому можливість перевищити рекордні показники 2012 р. у розмірі 18,2 млрд дол. США. Найбільшими імпортерами української агропродукції у світі у 2018 р. були Індія (1,8 млрд дол. США), Китай (1,2 млрд), Нідерланди (1,2 млрд), Іспанія (1 млрд), США і Єгипет (по 0,9 млрд дол. США). Також за травень 2018 р. — квітень 2019 р. Україна увійшла в трійку найбільших експортерів сільськогосподарської продукції в ЄС, продавши йому продовольства на 6,3 млрд євро, що на 14,2 % більше, ніж за аналогічний період 2017—2018 рр. [15]. Якщо накласти перелічені показники на емпіричні результати Johns Hopkins University's Center for Systems Science and Engineering щодо поширення коронавірусу COVID-19 (рис. 7), зокрема у країнах — торговельних партнерах

(у США всього хворих 123 750 осіб, з них 19 тис. нових випадків за 28 березня 2020 р., Італія — відповідно 92 472 і 5,9 тис., Китай — 81 439 і 45, Іспанія — 73 235 і 7,5 тис. та Німеччина — 57 695 осіб і 6,8 тис.) на тлі вжиття ними безпрецедентних протиепідеміологічних заходів, які створюють штучні торговельні бар'єри, бар'єри доступності продовольства для широких верст населення, у тому числі через зупинку низки переробно-харчових підприємств, які були імпортерами української сільськогосподарської сировини, можна припустити, що фокус у короткостроковій перспективі в питанні стійкого розвитку аграрного сектору економіки зміститься з екологічного складника на забезпечення його максимальної результативності в продукуванні дешевого продовольства задля забезпечення ним населення світу, що потерпає від коронавірусної інфекції. На користь цієї моделі короткострокової сталості розвитку аграрного сектору національної економіки також свідчать результати опитування, проведеного дослідницькою компанією Gradus, щодо рівня матеріального добробуту українців у період карантинних заходів національного й локального масштабу — "в 57 % жителів України

закінчатся гроші на життя за чотири тижні або менше" [59], тобто до 20 квітня 2020 р. Якщо взяти до уваги, що дата проведеного опитування — 22 березня поточного року, ще навіть до офіційної дати завершення всіх карантинних обмежень, встановлених Урядом України (24 квітня 2020 р.), можна констатувати суттєву загрозу заміщення розповсюдження коронавірусу COVID-19 територією України бідністю у всіх її проявах. У свою чергу, ефект параметричного резонансу бідності суттєво деформуватиме усталені споживчі вподобання населення країни в напрямі калорійної й недорогої агропродукції з низьким рівнем доданої вартості, фактично зводячи нанівець раніше сформовану екологічну культуру споживання, змушуючи продуцентів продовольства не лише переформатувати виробничі плани на 2020 р., а й забезпечити пріоритизацію в них високої продуктивності з одиниці задіяних природних ресурсів, незважаючи на екологічні стандарти, користуючись гаслом "Робити багато! Дешево!".

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У проведеному дослідженні здійснено теоретико-методичне та концептуально-методологічне узагальнення й запропоновано нове розв'язання науково-прикладного завдання, що полягає у поглибленні парадигмально-теоретичних підойм переходу аграрного сектору національної економіки до моделі сталого розвитку в умовах нової економічної реальності. Це уречевлюється насамперед у таких наукових положеннях:

1) протягом періоду становлення і розгортання вітчизняної школи сталого розвитку аграрного сектору економіки України спостерігається одночасне співіснування діаметрально протилежних методологічних позицій. Так, перша група вчених агроекономістів на чолі з академіком НААН П.Т. Саблуком абсолютно солідарна із зарубіжними вченими та прийнятими наднаціональними документами у сфері сталого розвитку щодо його невід'ємності й необхідності балансування з екологічними питаннями. Прихильники другої, зважаючи на кризогенність розвитку сектору в 90-х роках ХХ ст., незавершеність аграрної реформи, проголошеної ще за президентства Л.Д. Кучми, недостатній рівень інституційної зрілості державних регуляторів унаслідок, зокрема, постійних метаморфоз зі спеціалізованим центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування політики сталого розвитку,

"пронизування" нею аграрного сектору та його рослинно-тваринної ланки і переробно-харчової промисловості, виводять на перший план економічний контекст, використовуючи категорію "економічна стійкість", яка в подальшому еволюціонує в напрямі безпекотворення, детермінуючи її з фіскально-бюджетною підтримкою аграрної галузі;

2) аграрний сектор світової й національної економіки на противагу класичним промислово-економічним системам не лише обмежений природо-біологічними межами зростання, що суттєво стримує досягнення програмованих параметрів сталого розвитку, а й характеризується економічною нестійкістю через відсутність реальної можливості інноваційного відтермінування (на кшталт такої, що доступна суб'єктам промисловості) дії закону спадної віддачі, відомого також як "закон родючості ґрунту". Вказані природо-біологічні обмеження й особливості виробничої поведінки економічних агентів на перетині століть і до цього часу пріоритизують інтенсивний тип (апогеєм якого стало "АГРО 4.0") ведення сільського виробництва над екстенсивним у питаннях забезпечення сталого розвитку. Однак, з огляду на дію відомого еколого-економічного закону Лібіха ("Бочка Лібіха"), фокусування сталого розвитку аграрного сектору економіки на інтенсифікаційній моделі власного розвитку не лише забезпечує інерціювання "екологічного фактору" на економіко-продуктивну параметризацію, а й суттєво збільшує ризикогенність. Специфічними формами її прояву в умовах нової економічної реальності є втрата платоспроможного попиту, бідність, формальні й неформальні соціально-побутові, локаційні й економічні "бар'єри" доступу вітчизняних і зарубіжних споживачів до продукції аграрного сектору національної економіки через карантинні заходи, запроваджені урядами низки країн, у тому числі України, внаслідок пандемії коронавірусу COVID-19. Саме коронавірусні ризики розвитку аграрного сектору економіки України змінили полюси в питання сталості: від екологічно до соціо-економічного аспекту, гаслом якого є "Робити багато! Дешево!".

Література:

1. Вступительное слово Генерального директора ВОЗ на пресс-брифинге по COVID-19 13 марта 2020 г. / ВОЗ. 2020. 13 марта. URL: <https://www.who.int/ru/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---13-march-2020>

2. Война с COVID-19. Какие суммы разные страны направили на борьбу с коронавирусом. Лига. Финансы. 2020. 12 марта. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/vlasti-raznyh-stran-vydelyayut-bespretsedentnye-summy-na-borbu-s-koronavirusom>

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

4. United Nations Millennium Declaration: General Assembly resolution 55/2 of 8 September 2000. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx>

5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations. 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

6. Цілі Сталого Розвитку: Україна: нац. доповідь. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

7. Відставка Гончарука: нинішній Кабмін може побити антирекорд по "тривалості життя". Слово і діло. 2020. 3 берез. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/03/infografika/polityka/vidstavka-honcharuka-nynishnij-kabmin-mozhe-pobyty-antyrekor-d-po-tryvalosti-zhyttya>

8. Monitoring food security in countries with conflict situations / FAO, WFP. 2018. January. <http://www.fao.org/3/I8386EN/i8386en.pdf>

9. Report for Selected Countries and Subjects / IMF. URL: [https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=-1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%](https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=-1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=)

2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=

10. GDP per capita (current US\$) / World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?most_recent_value_desc=true

11. World Economic Outlook Database / IMF. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>

12. Напрямки Угоди про асоціацію — прогрес виконання. Пульс Угоди. URL: <http://pulse.eu-ua.org/ua>

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

14. Ukraine Industrial Production. Trading economics. <https://tradingeconomics.com/ukraine/industrial-production>. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/tda.htm

15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Петруха С.В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки України: від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. Агросвіт. 2017. № 18. С. 3—46.

17. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua>

18. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua>

19. Петруха С.В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України: монографія; Ін-т екон-правових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 524 с.

20. Україна займає 20-те місце у світі та 11-те місце в Європі за площею сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, — Ольга Трофімцева. Урядовий портал. 2019. 2 лип. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zajmae-20-te-misce-u-sviti-ta-11-te-misce-v-yevropi-za-ploshcheyu-silskogos>

podarskih-ugid-zajnyatih-pid-organichnim-virobnictvom-olga-trofimceva

21. USDA Scheduled Release Dates for Agency Reports and Summaries. URL: <https://www.usda.gov/media/agency-reports>

22. Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації стратегії подолання бідності: затв. рішенням Рахункової палати від 11.09.2018 № 23-3. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf

23. Hardesty D. L. The Human Ecological Niche. *American Anthropologist. New Series.* 1972. Vol. 74, No. 3 P. 458-466. URL: <https://www.jstor.org/stable/671528?seq=1>

24. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

25. Economic development and the conservation of nature / United Nations. 1962. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/204288>

26. Effect of Lameness on Ovarian Activity in Postpartum Holstein Cows / E. J. Garbarino, J.A. Hernandez, J. K. Shearer, C.A. Risco. *Journal of Dairy Science.* 2004. Vol. 87 (12). P. 4123—4131. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15545374>

27. Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990 / Congress of USA. URL: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/2830>

28. Duysterhaus, R. Sustainable promise. *Journal of Soil and Water Conservation.* 1990. Vol. 45 (1). P. 4.

29. Carter H. O. Agricultural sustainability: An overview and research assessment. *California Agriculture.* 1989. Vol. 43 (3). P. 16-18. URL: <http://calag.ucanr.edu/Archive/?article=ca.v043n-03p16>

30. Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990. Section 2503 — Protection of Pets / USDA. URL: <https://www.nal.usda.gov/awic/public-law-101-624-food-agriculture-conservation-and-trade-act-1990-section-2503-protection>

31. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва; Наука, 1989. 261 с. URL: <http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/vernadsky.pdf>

32. Тойнби А., Хантингтон С. Вызовы и ответы. Как гибнут цивилизации. URL: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%92%D1%8B%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B%D0%9A%-%D0%B0%D0%BA_%D0%B3%D0%B8.html?id=LgUIDAAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

33. Фраєр О.В. Перехід сільського господарства України на засади сталого розвитку: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. 2016. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/dis_Fraier_web.pdf

34. Дяченко М.О., Нігородова С.А., Петруха С.В. Міжнародне фінансування для вирішення глобальних екологічних проблем у проектах сталого розвитку. *Світове господарство та міжнародні економічні відносини: сучасні трансформації та перспективи розвитку: монографія* / за ред. С.Г. Мізюк. Київ: Кондор, 2019. С. 228—244.

35. Петруха С.В. Інституціональні виклики та регуляторні загрози проєвропейській моделі сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.; Луцький НТУ. Луцьк, 2017. Ч. 1.* С. 173—176.

36. Коваленко А. О. Стратегічне планування сталого розвитку України. Київ: ПрофКнига, 2018. 424 с.

37. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: нац. доповідь / за ред. Е.М. Лібанової, М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.

38. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

39. У Комітеті з питань економічного розвитку створено Робочу групу з розробки проекту Закону "Про засади державної політики сталого розвитку України". Верховна Рада України. 2020. 28 лют. URL: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/189875.html>

40. Про проект Комплексної програми перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 роках та на період до 2015 року: розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 13.06.2005 № 267. URL: http://search.liga-zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/IF050103.html

41. Про утворення Ради з питань розробки проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015—2020 роки: наказ Міністерства аграрної політики та продоволь-

ства України від 28.01.2015 № 31. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-ukraini-pro-utvorenniya-radi-z-pitan-rozrobki-proektu-edinoi-kompleksnoi-strategii-rozvitku-silskogo-gospodarstva-i-silskikh-teritoriy-v-ukraini-na-2015-2020-roki>

42. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html

43. Питання Національної ради реформ, Дорадчої ради реформ та Виконавчого комітету реформ: указ Президента України від 13.08.2014 № 644/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6442014-17529>

44. Проект Закону про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку № 9162 від 04.10.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64742

45. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: закон України від 18.10.2005 № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

46. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів від 17.10.2013 № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

47. Концепція стійкого розвитку сільських територій Закарпатської області на 2020-2027 рр. URL: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190625_ksr_oda.pdf

48. Голян В., Петруха С., Забловський А. Земельна реформа в Україні: пріоритети та інституційні передумови поглиблення. Економіст. 2017. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_8_6

49. Building a common vision for sustainable food and agriculture: principles and approaches / FAO. Rome, 2014. 55 p. URL: <http://www.fao.org/3/a-i3940e.pdf>

50. Factors influencing the adoption of sustainable agricultural practices in developing countries: A review / Y.S. Tey, E.Li, J. Bruwer, A.M. Abdullah, M. Brindal, A. Radam, M. M. Ismail, S. Darham. Environmental engineering and management journal. 2017. Vol. 16 (2). P. 337—349. January. URL: https://www.researchgate.net/publication/317759463_Factors_influencing_the_adoption_of_sustainable_agricultural_practices_in_developing_countries_A_review

51. Opportunities and challenges of sustainable agricultural development in China / J. Zhao, Q.

Luo, H. Deng, Y. Yan. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci. 2008. No. 363 (1492). February 27. P. 893—904. URL: <https://dx.doi.org/10.1098%2Frstb.2007.2190>

52. The determining factors of farm sustainability in a context of growing agricultural intensification / M. Baccar, A. Bouaziz, P. Dugue, M. Gafsi, P.-Y. Le Gal. Agroecology and Sustainable Food Systems. 2018. Vol. 43, Iss. 4. URL: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1489934>

53. Roling N., Pretty J. N. Chapter 20 — Extension's role in sustainable agricultural development. URL: <http://www.fao.org/3/w5830e0m.htm>

54. Методика складання балансів попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства від 04.06.2004. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=e9e36d97-5978-460b-a69b-d178a2d463a5&title=MetodikaSkладanniaBalansivPopituIPropozitsiiSilskogospodarskoiProduktiiTaProdovolstva>

55. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2020 році (лютий 2020 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Волосюк Ю.В.]; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2020. 20 с. URL: <http://www.iae.org.ua/activity/books/2771-prohnoz-vyrobnyts-tva-silskohospodarskoyi-produktsiyi-v-ukrayini-u-2020-rotsi-lyuty-2020-roku-lupenko-yu-o-mesel-veselyak-v-ya-hryshchenko-o-yu-volosyuk-yu-v-za-red-yu-o-lupenka-v-ya-mesel-veselyaka-k-nnts-liaer-2020-.html>

56. Фраєр О.В. Концептуальні засади сталого розвитку та їх реалізація у сільському господарстві в сучасних умовах. Український соціум. 2018. № 2 (65). С. 96—106.

57. Sustainable Development for Agriculture and Environment / ed. by J. Singh, R. Nigam, W. Hasan, A. Kumar. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/329611518_Sustainable_Development_for_Agriculture_and_Environment

58. Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні Цілей сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Дніпро, 2018. 26 с. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/autoreferat_5a8d9b6076509.pdf

59. Карантин в Україні: Коли в людей закінчатся гроші, — опитування. Zik. 2020. 25 берез. URL: https://zik.ua/news/ludyna/karantyn-v-ukraini-koly-v-liudei-zakinchatsia-hroshi-opytuvannia_963298

60. Coronavirus COVID-19 Global Cases by the Center for Systems Science and Engineering

(CSSE) at Johns Hopkins University (JHU). URL: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40-299423467b48e9ecf6>

References:

1. Official website of World Health Organization (2020), "Opening remarks by the WHO Director-General at a COVID-19 press briefing", available at: <https://www.who.int/ru/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---13-march-2020> (Accessed 7 April 2020).

2. Liga. Finansy (2020), "War on COVID-19. What amounts have different countries used to fight against coronavirus?", available at: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/vlasti-raznyh-stran-vydelyayut-bespretsedentnyesummy-na-borbu-s-koronavirusom> (Accessed 7 April 2020).

3. President of Ukraine (2019), The Decree "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (Accessed 7 April 2020).

4. General Assembly (2020), "United Nations Millennium Declaration", available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx> (Accessed 7 April 2020).

5. United Nations (2015), "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (Accessed 7 April 2020).

6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), "Sustainable Development Goals: Ukraine: national report", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_National-ReportUA_Web_1.pdf (Accessed 7 April 2020).

7. Slovo i dilo (2020), "Goncharuk's resignation: current Cabinet may break "life expectancy", "anti-record". available at: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/03/infografika/polityka/vidstavka-honcharuka-nynishnij-kabmin-mozhe-pobyty-antyrekord-po-tryvalosti-zhyttya> (Accessed 7 April 2020).

8. FAO, WFP (2018). "Monitoring food security in countries with conflict situations", available at: <http://www.fao.org/3/I8386EN/i8386en.pdf> (Accessed 7 April 2020).

9. Official website of IMF (2019), "Report for Selected Countries and Subjects", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2018&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C668%2C914%2C672%2C612%2C946%2C614%2C137%2C311%2C546%2C213%2C674%2C911%2C676%2C314%2C548%2C193%2C556%2C122%2C678%2C912%2C181%2C313%2C867%2C419%2C682%2C513%2C684%2C316%2C273%2C913%2C868%2C124%2C921%2C339%2C948%2C638%2C943%2C514%2C686%2C218%2C688%2C963%2C518%2C616%2C728%2C223%2C836%2C516%2C558%2C918%2C138%2C748%2C196%2C618%2C278%2C624%2C692%2C522%2C694%2C622%2C962%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C734%2C576%2C644%2C936%2C819%2C961%2C172%2C813%2C132%2C726%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C144%2C336%2C146%2C263%2C463%2C268%2C528%2C532%2C923%2C944%2C738%2C176%2C578%2C534%2C537%2C536%2C742%2C429%2C866%2C433%2C369%2C178%2C744%2C436%2C186%2C136%2C925%2C343%2C869%2C158%2C746%2C439%2C926%2C916%2C466%2C664%2C112%2C826%2C111%2C542%2C298%2C967%2C927%2C443%2C846%2C917%2C299%2C544%2C582%2C941%2C474%2C446%2C754%2C666%2C698&s=NGDPDPC&grp=0&a=> (Accessed 7 April 2020).

10. Official website of the World Bank (2020), "GDP per capita (current US\$)", available at: https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?most_recent_value_desc=true (Accessed 7 April 2020).

11. Official website of IMF (2020), "World Economic Outlook Database", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx> (Accessed 7 April 2020).

12. Pul's Uhody (2020), "The directions of the Association Agreement are the progress of implementation", available at: <http://pulse.eu-ua.org/ua> (Accessed 7 April 2020).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 7 April 2020).

14. Trading economics (2020), "Ukraine Industrial Production", available at <https://tradingeconomics.com/ukraine/industrial-production> (Accessed 7 April 2020).

15. Official website of State Statistics Service of Ukraine (2020), available at <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 7 April 2020).

16. Petrukha, S. V. (2017), "Market transformation of agricultural sector of Ukraine's economy: from agricultural crisis to formation the basis for achievement the Global Sustainable Development Goals", *Agrosvit*, No. 18, pp. 3—46.

17. Official website of State Fiscal Service of Ukraine (2020), available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 7 April 2020).

18. Information-analytical portal of AIC of Ukraine (2020), available at: <https://agro.me.gov.ua/ua> (Accessed 7 April 2020).

19. Petrukha, S. V. (2018), *Derzhavne antykrizove rehuliuвання аhrарноho сектору економiky Украйны* [State anti-crisis regulation of the agrarian sector of the Ukrainian economy], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv.

20. Government portal (2019), "Ukraine ranks 20th in the world and 11th in Europe in terms of agricultural land occupied by organic production — Olga Trofimtseva", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zajmaye-20-temisce-u-sviti-ta-11-te-misce-v-yevropi-za-ploshcheyu-silskogospodarskih-ugid-zajnyatih-pid-organichnim-virobnictvom-olga-trofimceva> (Accessed 7 April 2020).

21. Official website of USDA (2020), "Scheduled Release Dates for Agency Reports and Summaries", available at: <https://www.usda.gov/media/agency-reports> (Accessed 7 April 2020).

22. Accounting Chamber (2018), "Report on the results of the analysis of the implementation of measures to implement the Poverty Reduction Strategy", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf (Accessed 7 April 2020).

23. Hardesty, D. L. (1972), "The Human Ecological Niche", *American Anthropologist*, New Series, [Online], vol. 74, no. 3, pp. 458—466, available at: <https://www.jstor.org/stable/671528?seq=1> (Accessed 7 April 2020).

24. World Commission on Environment and Development (2020), Report "Our Common Future", available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (Accessed 7 April 2020).

25. United Nations (1962), "Economic development and the conservation of nature", available at: <https://digitallibrary.un.org/record/204288> (Accessed 7 April 2020).

26. Garbarino, E. J. Hernandez, J. A. Shearer, J. K. and Risco, C. A. (2004), "Effect of Lameness on Ovarian Activity in Postpartum Holstein Cows", *Journal of Dairy Science*, [Online], vol. 87 (12), pp. 4123—4131, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15545374> (Accessed 7 April 2020).

27. Congress of USA (1990), "Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990", available at: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/2830> (Accessed 7 April 2020).

28. Duysterhaus, R. (1990), "Sustainable promise", *Journal of Soil and Water Conservation*, vol. 45 (1), p. 4.

29. Carter, H. O. (1989), "Agricultural sustainability: An overview and research assessment", *California Agriculture*, [Online], vol. 43, no. 3, pp. 16—18, available at: <http://calag.ucanr.edu/Archive/?article=ca.v043n03p16> (Accessed 7 April 2020).

30. Official website of USDA (2020), "Food, Agriculture, Conservation, and Trade Act of 1990. Section 2503 — Protection of Pets", available at: <https://www.nal.usda.gov/awic/public-law-101-624-food-agriculture-conservation-and-trade-act-1990-section-2503-protection> (Accessed 7 April 2020).

31. Vernadskij, V. I. (1990), *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere], [Online], Nauka, Moscow, Russia, available at: <http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/vernadsky.pdf> (Accessed 7 April 2020).

32. Tojnbi, A. and Hantington, S. (2016), "Challenges and answers. How civilizations perish", [Online], available at: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%92%D1%8B%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%8B_%D0%B8_%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B_%D0%9A%D0%B0%D0%BA_%D0%B3%D0%B8.html?id=LgUIDA-AAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed 7 April 2020).

33. Fraier, O. V. (2016), "Transition of agriculture of Ukraine to the principles of sustainable development", Abstract of Ph.D. dissertation, [Online], available at: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/dis_Fraier_web.pdf (Accessed 7 April 2020).

34. Diachenko, M. O. Nihorodova, S. A. and Petrukha, S. V. (2019). "International funding to address global environmental issues in sustainable development projects", *Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: suchasni transformatsii ta perspektyvy rozvytku* [World Economy and International Economic Relations:

Current Transformations and Prospects for Development], Kondor, Kyiv, Ukraine, pp. 228—244.

35. Petrukha, S. V. (2017). "Institutional challenges and regulatory threats to the pro-European model of sustainable development of the agrarian sector of Ukraine's economy", Mizhnarodna naukova-praktychna internet-konferentsiia. Aktual'ni problemy upravlinnia sotsial'no-ekonomichnymy systemamy [International scientific-practical Internet conference. World Economy and International Economic Relations: Current Transformations and Prospects for Development], NTU, Lutsk, Ukraine, vol. I, pp. 173—176.

36. Kovalenko, A. O. (2018), Stratehichne planuvannia staloho rozvytku Ukrainy [Strategic planning for sustainable development of Ukraine], ProfKnyga, Kyiv, Ukraine.

37. Libanova, E. M. and Hvesyk, M. A. (2017), Sotsial'no-ekonomichnyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta ii rehioniv: vektory real'noho postupu: natsional'na dopovid' [Socio-economic potential for sustainable development of Ukraine and its regions: vectors of real progress: national report], IESPR NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

38. President of Ukraine (2015), The Decree "About Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 7 April 2020).

39. Official website of Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "The Committee on Economic Development established a Working Group to draft the Law on the Principles of State Policy for Sustainable Development of Ukraine", available at: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/189875.html> (Accessed 7 April 2020).

40. Ivano-Frankivsk Regional State Administration (2005), Decree "On the Project of the Integrated Perspective Program for Agro-Industrial Complex and Rural Development of Ivano-Frankivsk Oblast in 2005-2010 and for the Period up to 2015", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/IF050-103.html (Accessed 7 April 2020).

41. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2015), "Order "On the Establishment of the Council for the Development of the Draft Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Territories in Ukraine for 2015—2020", available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/npa/nakaz-minagropolitiki-ukraini-pro-utvorennia-radi-z-pitan-rozrobki-proektu-edinoi-kompleksnoi-strategii-rozvitku-sil'skogo-gospodarstva-i-sil'skikh-teritoriy-v-ukraini-na-2015-2020-roki> (Accessed 7 April 2020).

42. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2015), "The only comprehensive strategy and action plan for agriculture and rural development in Ukraine for 2015—2020", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html (Accessed 7 April 2020).

43. President of Ukraine (2014), The Decree "Questions from the National Reform Council, the Advisory Council on Reforms and the Executive Committee on Reform", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/6442014-17529> (Accessed 7 April 2020).

44. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Draft Law on Fundamental Principles of State Agrarian Policy and State Rural Development Policy", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64742 (Accessed 7 April 2020).

45. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the basic principles of state agricultural policy for the period up to 2015", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15> (Accessed 7 April 2020).

46. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), The Decree "On approval of the Strategy for the development of the agricultural sector for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (Accessed 7 April 2020).

47. Official website of Transcarpathian Regional State Administration (2020), "The concept of sustainable development of rural territories of Transcarpathian region for 2020-2027", available at: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190625_ksr_oda.pdf (Accessed 7 April 2020).

48. Golyan, V. Petrukha, S. and Zablovskiy, A. (2017), "Land reform in Ukraine: priorities and institutional prerequisites for deepening", Ekonomist, [Online], vol. 8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_8_6 (Accessed 7 April 2020).

49. FAO (2014), Building a common vision for sustainable food and agriculture: principles and approaches, [Online], Rome, available at: <http://www.fao.org/3/a-i3940e.pdf> (Accessed 7 April 2020).

50. Tey, Y. S. Li, E. Bruwer, J. Abdullah, A. M. Brindal, M. Radam, A. Ismail, M. M. and Darham, S. (2017), "Factors influencing the adoption of sustainable agricultural practices in developing countries: A review", Environmental engineering and management journal, [Online], vol. 16 (2), pp. 337—349, available at: https://www.researchgate.net/publication/317759463_Factors_

influencing_the_adoption_of_sustainable_agricultural_practices_in_developing_countries_A_review (Accessed 7 April 2020).

51. Zhao, J. Luo, Q. Deng, H. and Yan, Y. (2008), "Opportunities and challenges of sustainable agricultural development in China", Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci, [Online], vol. 363 (1492), pp. 893—904, available at: <https://dx.doi.org/10.1098%2Frstb.2007.2190> (Accessed 7 April 2020).

52. Baccar, M. Bouaziz, A. Dugue, P. Gafsi, M. and Le Gal P.-Y. (2018), "The determining factors of farm sustainability in a context of growing agricultural intensification", Agroecology and Sustainable Food Systems, [Online], vol. 43, no. 4, available at: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1489934> (Accessed 7 April 2020).

53. Roling, N. and Pretty, J. N. (2020), "Chapter 20 — Extension's role in sustainable agricultural development", available at: <http://www.fao.org/3/w5830e0m.htm> (Accessed 7 April 2020).

54. Ministry of Economy and European Integration of Ukraine (2004), "The method of drawing up balances of supply and demand for agricultural products and food", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=e9e36d97-5978-460b-a69b-d178a2d463a5&title=-MetodikaSkkladanniaBalansivPopituIPropozitsiiSilskogospodarskoiProduktsiiTaProdovolstva> (Accessed 7 April 2020).

55. Lupenko, Yu. O. Mesel'-Veseliak, V. Ya. Hryshchenko, O. Yu. and Volosiuk, Yu. V. (2020), Prohnoz vyrobnytstva sil's'kohospodars'koi produktsii v Ukraini u 2020 rotsi (liutyj 2020 roku) [Forecast of agricultural production in Ukraine in 2020 (February 2020)], [Online], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.iae.org.ua/activity/books/2771-prohnoz-vyrobnytstva-silskogospodarskoyi-produktsiyi-v-ukrayini-u-2020-rotsi-lyutyj-2020-roku-lupenko-yu-o-mesel-veselyak-v-ya-hryshchenko-o-yu-volosyuk-yu-v-za-red-yu-o-lupenka-v-ya-mesel-veselyaka-k-nnts-liaer-2020-.html> (Accessed 7 April 2020).

56. Fraier, O. V. (2018), "Conceptual basics of sustainable development and their implementation in agriculture in modern conditions", Ukr. socium, vol. 2 (65), pp. 96—106.

57. Singh, J. Nigam, R. Hasan, W. and Kumar, A. (2018), Sustainable Development for Agriculture and Environment, [Online], available at: https://www.researchgate.net/publication/329611518_Sustainable_Development_for_Agriculture_and_Environment (Accessed 7 April 2020).

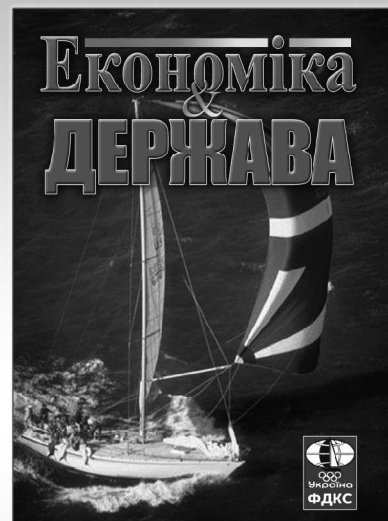
58. Myhailenko, O. H. (2018), "International agricultural trade in achieving the Sustainable Development Goals, Ph. D. Thesis", [Online], available at: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/autoreferat_5a8d9-b6076509.pdf (Accessed 7 April 2020).

59. Zik (2020), "Quarantine in Ukraine: When people run out of money — polls". available at: https://zik.ua/news/ludyna/karantyn_v_ukraini_koly_v_liudei_zakinchatsia_hroshi_opytuvannia_963298 (Accessed 7 April 2020).

60. Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU) (2020), "Coronavirus COVID-19 Global Cases", available at: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/opsdashboard/index.html#/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6> (Accessed 7 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 08.04.2020 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 332.1

М. В. Шашина,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-6676-3316

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.72

ПАРАМЕТРИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

M. Shashyna,

PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economics and Business,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

PARAMETERS OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMY

У статті проаналізовано основні цілі і задачі структурної модернізації регіональної економіки та визначено відповідні напрямки її проведення. Автором окреслено поточне наповнення регіональних економічних відносин та встановлено бажаний їх стан як результат трансформаційних процесів. У результаті вдалося окреслити параметри модернізації регіональних економічних систем та провести аналіз фундаментальних статистичних даних щодо показників інноваційної активності, соціального партнерства та ефективного використання ресурсів. За результатами аналізу виявлено, що початкові етапи модернізації аналізованих систем проходять недостатньо ефективно. Окрім того, конкретизовано перспективні параметри процесу регіональної модернізації, на підставі яких можуть бути здійснені проміжні підсумки ефективності здійснюваних заходів.

The regional link of economic systems acts as an interconnecting element between particular economic entities and the country's development strategy: local governments are entrusted with a responsible function — a soft adjustment of the missions of enterprises in accordance with the government's objectives. That is why the structure of the regional economic space must be adequate to the global economic environment while meeting the needs of the population of the territorial unit. In the context of incomplete decentralization processes, the search for ways, ways and parameters of structural modernization of the regional economy becomes especially relevant. The article analyses the main goals and objectives of structural modernization of the regional economy and determines the corresponding directions of its implementation. The author outlines the current nature of regional economic relations and establishes their desired state as a result of transformation processes. To date, the structure of the regional economic space is determined by the peculiarities of the administrative-territorial structure and the realization of functions of local self-government bodies. Accordingly, it will consist of three main blocks: local self-governments, population and economic entities that interact within the country. Post-industrial development involves the transformation of state power into a system of support and development of business and community in an integrated space. In this structure, the functions of the elements and the ways of their interact action are changing: the control and supervision functions must be modified to promote and support socially significant sectors of the economy and the environment; the community changes its role from the consumer to a partner and a resource at the same time. As a result, the parameters of modernization of the regional economic systems were outlined, and fundamental statistics on indicators of innovation activity, social partnership and resource efficiency were analyzed. The results of the analysis revealed that the initial stages of modernization of the analyzed systems are not effective enough.

Ключові слова: громада, інновації, модернізація, підприємництво, регіон, розвиток.

Key words: community, innovation, modernization, entrepreneurship, region, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Динамічний розвиток світової економіки та трансформаційні ринкові процеси створюють

новітні умови для функціонування систем господарювання усіх рівнів. Континентальні економічні системи об'єднуються спільними геопросторовими ознаками, однак складаються з національних економік, котрі часто мають абсолютно різні вектори розвитку. Регіональна

ланка економічних систем виступає взаємопов'язаним елементом між конкретними суб'єктами господарювання та стратегією розвитку країни: на органи місцевого самоврядування покладається відповідальна функція — м'якого коригування місій підприємств у відповідності до цілей уряду. В умовах незавершених децентралізаційних процесів пошук шляхів, способів та параметрів структурної модернізації регіональної економіки стає особливо актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання оптимізації регіональних економічних систем піднімаються вітчизняними науковцями достатньо давно, зокрема у працях таких науковців як Дунаєв І.В., Карпенко Ю.В., Коротеєва Г.С., Штефан С.І. та інші. Потребу в регіональних економічних перетвореннях саме з позиції структурної модернізації розкривали Андрєєва В.Г., Лепетюха Н.В., Липська А.С., Сосновська О.О. та інші. Однак все ж варто відзначити недостатність досліджень у частині параметрів та оцінок ефективності планових та фактично проведених заходів такої модернізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є пошук та обґрунтування параметрів, що свідчатимуть про майбутню ефективність структурної модернізації регіональної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Параметри структурної модернізації регіональних економічних систем покликані характеризувати бажані показники розвитку. Для їх встановлення необхідно визначити першочергові завдання даного процесу та визначити ті складові, що потребують ґрунтовних структурних перетворень. Відповідно, встановивши необхідні індикатори, можна створити систему параметрів оцінки їх досягнення.

Регіональна економічна система включає в себе велику кількість елементів, зокрема ресурсний, інвестиційний, соціальний, організаційний, комунікаційний тощо котрі реалізують комплекс функцій із забезпечення соціально-економічного розвитку. Відповідно, структура такої системи достатньо складна та багато в чому мінлива, що і зумовлює проблеми в її реформуванні. У процесі структурної модернізації регіональних економічних систем має бути розв'язаний комплекс взає-

мопов'язаних завдань: встановлення потреб розвитку регіону, їх конкретизація; перехід від абстрактних декларативних цілей до конкретних задач; виокремлення факторів розвитку регіональної економічної системи; структуризація існуючих відносин в рамках регіональної економіки та визначення бажаного стану; розробка моделі структурної модернізації регіональної економічної системи; конкретизація параметрів оцінки ефективності перетворень та дієвості модернізованих елементів системи.

Конкретизація задач структурної модернізації визначається в рамках кожного регіону індивідуально. Так, для областей карпатського регіону однією із таких задач може стати розвиток інноваційних форм екотуризму, підвищення якості у сфері гостинності, активізація інноваційного потенціалу туристичної сфери для цілей реконструкції історичних цінностей тощо. Перед регіонами Сходу країни стоять інші задачі: модернізація виробничих процесів, переорієнтація виробництва з сировинного сектору на високотехнологічний продукт, розвиток існуючих центрів науково-дослідних розробок.

На функціонування регіональної економічної системи впливає цілий ряд зовнішніх та внутрішніх факторів, водночас для кожного регіону можна виокремити як індивідуальні, так і загальні чинники. Спільними для всіх регіонів є загальнонаціональні чинники: політична система та нестабільність, загальнодержавні умови господарювання, соціальні та ментальні особливості, система нормативно-правового забезпечення, кліматичні умови, ресурсний потенціал, розміщення продуктивних сил тощо. Внутрішньорегіональні фактори розвитку визначаються індивідуально для кожної системи, однак переважно охоплюють наявність ресурсів, виробничо-промисловий потенціал, вихідний рівень розвитку, інноваційно-інвестиційний поточний потенціал, кадровий та науковий потенціал тощо.

На сьогодні структура регіонального економічного простору визначається особливостями адміністративно-територіального устрою та реалізаціями функцій органів місцевого самоврядування. Укладатиметься вона із трьох основних блоків: органів місцевого самоврядування, населення та суб'єктів господарювання, що взаємодіють у рамках країни. Постіндустріальний розвиток передбачає трансформацію державної влади у систему підтримки і розвитку бізнесу та громади в інтегрованому просторі.

Таблиця 1. Впровадження інновацій на підприємствах регіонів України

За даними Державної служби статистики за період 2016-2018 рр.	Кількість підприємств	У тому числі з них			
		Інноваційно активних підприємств	Частка у загальній кількості, %	Підприємства з технологічними (продуктовими та/або процесовими) інноваціями	Частка у загальній кількості, %
1	2	3	4	5	6
Україна	29129	8173	28,06	2937	10,08
Вінницька	840	203	24,17	66	7,86
Волинська	549	143	26,05	56	10,20
Дніпропетровська	2677	776	28,99	270	10,09
Донецька	809	145	17,92	67	8,28
Житомирська	788	187	23,73	80	10,15
Закарпатська	554	149	26,90	57	10,29
Запорізька	1225	352	28,73	125	10,20
Івано-Франківська	654	177	27,06	72	11,01
Київська	1687	520	30,82	154	9,13
Кіровоградська	500	164	32,80	87	17,40
Луганська	280	61	21,79	26	9,29
Львівська	1867	544	29,14	187	10,02
Миколаївська	636	133	20,91	57	8,96
Одеська	1576	357	22,65	115	7,30
Полтавська	921	217	23,56	94	10,21
Рівненська	589	105	17,83	18	3,06
Сумська	559	142	25,40	73	13,06
Тернопільська	494	156	31,58	87	17,61
Харківська	2226	670	30,10	382	17,16
Херсонська	487	127	26,08	40	8,21
Хмельницька	703	166	23,61	56	7,97
Черкаська	714	155	21,71	70	9,80
Чернівецька	379	76	20,05	15	3,96
Чернігівська	574	140	24,39	37	6,45
Київ	6841	2308	33,74	646	9,44

Примітка: * без врахування тимчасово окупованих територій АРК та зони АТО.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [1].

В такій структурі змінюються функції елементів та способи їх взаємодії: функції контролю та нагляду мають модифікуватися у стимулювання та підтримку соціальнозначимих сфер господарювання та екосередовища; громада із споживача переходить у роль партнера та водночас ресурсу.

Визначившись із основним напрямками структурної модернізації регіональних економік можемо окреслити основні параметри її реалізації. Зважаючи на превалювання

ролі інновацій та науки в постіндустріальному суспільстві, саме ступінь впровадження інновацій на підприємствах регіонів України має стати першим таким параметром (табл. 1). Лідерами в частині впровадження інновацій, в т.ч. технологічних виявились підприємства Кіровоградської області, незважаючи на концентрацію сучасних технопарків у зовсім інших регіонах — Харківському та Київському, хоча там інноваційна активність також досить висока. Варто та-

Таблиця 2. Оцінка позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу

Складники Глобального інноваційного індексу	2014		2015		2016		2017		2018	
	бал	місце (143)	бал	місце (141)	бал	місце (128)	бал	місце (128)	бал	місце (126)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Глобальний інноваційний індекс	36,3	63	36,5	64	35,7	56	37,6	50	38,5	43
Інституції	52,9	103	52,8	98	48,7	101	47,9	101	49,1	107
Людський капітал і дослідження	36,6	45	40,4	36	40,8	40	39,6	41	37,9	43
Інфраструктура	27,1	107	26,3	112	32,3	99	39,3	90	38,1	89
Рівень розвитку ринку	45,1	90	43,9	89	42,1	75	43,2	81	42,7	89
Рівень розвитку бізнесу	29,1	87	32,4	78	30,6	73	35,3	51	34,5	46
Результати застосування знань та технологій	38,2	32	36,4	34	34,1	33	32,8	32	36,7	27
Результати творчої діяльності	30,6	77	31,3	75	31	58	35,6	49	36,5	45
Індекс ефективності інновацій	0,9	14	0,9	15	0,8	12	0,8	11	0,9	5

Джерело: [2].

Таблиця 3. Заборгованість з оплати праці в Україні станом на 01 лютого 2020 року

1	2 тис. грн	Сума невиключеної заробітної плати з неї у %						
		3 державні підприємства	4 комунальні підприємства	5 акціонерні товариства	6 товариства з обмеженою відповідальністю	7 філії (інші відокремлені підрозділи)	8 приватні підприємства	9 інші організаційні форми
Україна	1902196	31,5	3,1	28,6	9,0	22,4	0,1	5,3
Вінницька	825	—	—	—	25,0	8,8	—	66,2
Волинська	39453	12,6	12,7	10,9	2,1	60,3	0,8	0,6
Дніпропетровська	239831	70,4	2,9	17,2	2,8	2,9	—	3,8
Донецька	386604	37,7	0,5	9,7	11,0	35,6	0,1	5,4
Житомирська	12740	7,9	—	80,9	0,3	7,1	—	3,8
Закарпатська	2646	86,6	—	13,4	—	—	—	—
Запорізька	46489	53,3	11,0	3,3	4,1	1,4	0,2	26,7
Івано-Франківська	11686	72,5	26,2	—	1,3	—	—	—
Київська	22239	91,7	—	—	7,6	—	—	0,7
Кіровоградська	6530	26,6	28,9	—	30,6	5,2	—	8,7
Луганська	197519	5,5	4,8	15,3	0,7	72,4	—	1,3
Львівська	109840	7,6	—	20,2	0,2	68,3	—	3,7
Миколаївська	35269	17,6	19,2	—	30,5	26,5	—	6,2
Одеська	25747	58,4	—	17,7	18,1	5,8	—	—
Полтавська	47184	11,8	—	47,0	33,8	7,0	—	0,4
Рівненська	4457	92,4	—	—	7,6	—	—	—
Сумська	314787	0,3	0,1	85,7	2,2	0,7	0,1	10,9
Тернопільська	28007	14,8	5,0	21,8	1,4	47,8	—	9,2
Харківська	124265	35,8	6,4	28,0	24,1	0,1	0,0	5,6
Херсонська	7722	8,4	59,3	16,4	6,0	4,2	—	5,7
Хмельницька	5186	100,0	—	—	—	—	—	—
Черкаська	25668	3,5	1,6	31,8	24,6	30,1	0,5	7,9
Чернівецька	3907	—	95,2	4,8	—	—	—	—
Чернігівська	11023	51,3	5,7	35,3	2,0	—	2,7	3,0
м.Київ	192575	56,3	—	24,1	19,6	—	—	0,0

Примітка: * без врахування тимчасово окупованих територій АРК та зони АТО.

Джерело: [1].

кож відзначити високі показники впровадження інновацій на підприємствах Тернопільської області.

Отримані показники виглядають оптимістично: середній показник інноваційної активності досягає по Україні 28%. Однак на тлі світової спільноти за даним параметром підприємства України значно відстають від світових лідерів. У міжнародній практиці для оцінки інноваційності використовується показник Глобального інноваційного індексу, за яким рейтинуються країни (табл. 2).

Отже, за параметром інноваційності економічного розвитку регіони України суттєво відстають від бажаного рівня. За умови досягнення лідируючих позицій у світових рейтингах та зростанні частки інноваційно-активних підприємств у загальній структурі принаймні рівня в 50%, можна буде робити висновок про ефективність модернізації регіонального економічного простору в цьому напрямі.

Важливим напрямком оцінки ефективності модернізації регіональних економічних систем

є створення умов соціального партнерства в регіоні.

Таке поняття включає комфортні умови взаємної співпраці бізнесу та громади, органів державної та місцевої влади, дотримання трудового законодавства, високу самосвідомість, зацікавленість та вмотивованість персоналу. Кількісними показниками оцінки даного параметру може стати охопленість персоналу колективним договорами та участю у профспілках, обсягами трудових спорів у регіоні, наявністю судових суперечок між бізнесом та територіальними підрозділами адміністрування господарської діяльності тощо. Найважливішим показником, на наш погляд, у контексті цього параметру, є обсяги накопиченої заборгованості з оплати праці (табл. 3).

Найбільші суми накопиченої заборгованості з оплати праці відмічаються в Донецькій та Сумській областях, найменша — у Вінницькій. Варто відмітити, що у структурі зобов'язань переважає заборгованість державних підприємств, а от частка комунальних — достатньо низька. Тобто, місцеві бюджети

України переважно справляються із виконанням функції оплати праці, а відповідно, створення однієї із передумов соціального партнерства, а от державне управління — ні. Однак повною мірою цього недостатньо: варто оцінити також достатність та дієвість громадських слухань у регіоні, оперативність та результативність розгляду звернень громадян та ініціатив бізнесу тощо.

Результуючими параметрами модернізації регіональних економічних систем стануть показники прямого та опосередкованого впливу: валовий регіональний продукт та додана вартість, рівень реального доходу населення, індекс промислового розвитку, обсяг податкових надходжень до місцевого бюджету, залучення інвестицій в розвиток регіону тощо. Однак оцінку зазначених параметрів, на наш погляд, варто проводити вже на етапі моніторингу попередніх результатів перших кроків процесу модернізації. А виходячи з оцінки базових параметрів, про це говорити ще зарано.

ВИСНОВКИ

Потреба в структурній модернізації регіональної економіки зумовлена інтеграційними процесами в глобалізованому середовищі. Відповідно, регіональні зміни мають відбуватися в контексті прагнення створення прогресивного, постіндустріального середовища функціонування економічних підсистем. За результатами аналізу фундаментальних параметрів із окреслених встановлено, що рівень розвитку економічних систем в контексті модернізації перебуває на початковому етапі трансформацій та потребує ще багатьох зусиль з органу місцевого самоврядування.

Література:

1. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.20).
2. Лепетюха Н.В., Липська А.С. Сучасний стан інноваційної діяльності промислових підприємств України. Економіка та суспільство. 2018. № 18. С. 150—158. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/21.pdf (дата звернення: 01.03.2020).
3. Андреева В.Г., Сосновська О.О. Оцінка сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств реального сектора економіки України. Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 68—74.
4. Карпенко Ю.В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвитку. Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 54—57.
5. Дунаєв І. В. Модернізація регіональної економічної політики: ідентифікація і семан-

тичний аналіз понятійного апарату. Актуальні проблеми державного управління. Одеса: Вид-во ОРІ НАДУ, 2015. № 4 (64). С. 16—20.

6. Штефан С.І., Коротеєва Г.С. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України. Комунальне господарство міст. 2014. № 113. С. 223—228.

References:

1. State Statistics Service (2020), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 01 March 2020).
2. Lepetiukha, N.V. and Lypska, A.S (2018), "The current camp of the innovation industry of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 18, pp. 150—158.
3. Andriyeva, V.H. and Sosnovska, O.O. (2016), "Evaluation of the current state of investment and innovation activity of enterprises in the real sector of Ukraine's economy", *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 68—74.
4. Karpenko, Yu. V. (2017), "Paradigm of modernization of economy: formation and development", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1, pp. 54—57.
5. Dunaiev, I. V. (2015), "Modernization of regional economic policy: identification and semantic analysis of the conceptual apparatus", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4 (64), pp. 16—20.
6. Shtefan, S. I. and Korotieieva, H. S. (2014), "Paradigm of modernization of economy: formation and development", *Komunalne hospodarstvo mist*, vol. 113, pp. 223—228.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657.6

В. Ю. Фабіянська,
к. е. н., доцент кафедри аудиту та державного контролю,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-2753-1894

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.77

АУДИТОРСЬКІ ДОКАЗИ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГ ДОСТАТНОСТІ ТА ПРИЙНЯТНОСТІ

V. Fabiianska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Chair of Audit
and State Control, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

AUDIT EVIDENCE: ESSENCE, EVALUATION IN THE CONTEXT OF MEETING THE REQUIREMENTS OF SUFFICIENCY AND APPROPRIATENESS

Досліджено, що аудиторські докази є свідченнями, які одержуються аудитором в процесі проведення аудиторського дослідження, на основі яких ґрунтується аудиторська думка, висловлена у звіті аудитора. Міжнародними стандартами аудиту, зокрема МСА 500 "Аудиторські докази" до аудиторських доказів висуваються вимоги достатності та прийнятності, які є взаємопов'язані та формують у сукупності якісні та кількісні показники аудиторських свідчень. На потрібну кількість аудиторських доказів впливають оцінювання аудитором ризиків суттєвого викривлення та якості аудиторських доказів. На потрібну якість аудиторських доказів впливають: доречність та достовірність для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора; надійність, яка залежить від джерела отримання та характеру доказів, а також від індивідуальних обставин, за якими їх отримано.

Виокремлено правила, якими керуються аудитори під час оцінювання надійності аудиторських доказів. Узагальнено чинники, які впливають на судження аудитора щодо достатності та прийнятності аудиторських доказів. У результаті оцінювання інформації, яка використовується аудитором в якості доказів, аудитор визначає міру довіри до них, яка залежить від джерела отримання доказів, а також незалежності джерела інформації.

Вважаємо, що лише за умови дотримання вимог достатності та прийнятності аудитор може покладатися на отриману інформацію під час формування висновків щодо достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності замовника. У разі існування сумніву щодо твердження у фінансовому звіті та неможливості отримання аудиторських доказів для усунення такого сумніву, аудитор має відобразити це в аудиторському звіті шляхом висловлення відповідної думки. Це може бути будь-яка модифікована аудиторська думка відповідно до МСА 705 "Модифікації думки у звіті незалежного аудитора": аудиторська думка із застереженням, негативна аудиторська думка, відмова від висловлення аудиторської думки. Який саме вид модифікованої думки висловить аудитор у звіті, є об'єктом його професійного судження, і залежатиме від достовірності фінансової звітності та можливості аудитора зібрати достатні та прийнятні аудиторські докази.

It has been investigated that audit evidence is the evidence obtained by the auditor in the course of the audit study, which is based on the audit opinion expressed in the auditor's report. International Standards on Auditing, in particular ISA 500 Audit Evidence, provide audit and audit requirements for adequacy and acceptability that are interrelated and aggregate qualitative and quantitative audit evidence. The required amount of audit evidence is affected by the auditor's assessment of the risks of material misstatement and the quality of the audit evidence. The required quality of audit evidence is influenced by: relevance and credibility to confirm the conclusions on which the auditor's opinion is based; reliability, which depends on the source of the receipt and the nature of the evidence, as well as the individual circumstances under which it was obtained.

The rules governing auditors in assessing the reliability of audit evidence are highlighted. Factors that influence the auditor's judgment about the adequacy and acceptability of audit evidence are generalized. As a result of evaluating the information used by the auditor as evidence, the auditor determines the degree of trust in them, which depends on the source of the evidence and the independence of the source of information.

We believe that only if the requirements of adequacy and eligibility are met, the auditor can rely on the information obtained when drawing conclusions about the accuracy of accounting and financial statements of the customer. Where

there is doubt about the assertion in the financial statement and the inability to obtain audit evidence to eliminate such doubt, the auditor should reflect this in the audit report by expressing an appropriate opinion. This may be any modified audit opinion in accordance with ISA 705 "Modifications of Thought in the Independent Auditor's Report": Audit Opinion, Negative Audit Opinion, Disclaimer of Audit Opinion. What kind of modified opinion the auditor will express in the report is the subject of his professional judgment and will depend on the reliability of the financial statements and the auditor's ability to gather sufficient and acceptable audit evidence.

Ключові слова: аудиторські докази, суттєвість, достатність, прийнятність, доречність, достовірність, Міжнародні стандарти аудиту.

Key words: audit evidence, materiality, sufficiency, acceptability, appropriateness, reliability, International Standards on Auditing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аудиторські докази є ключовою категорією в незалежному аудиті, оскільки вони є основою, на якій повинна ґрунтуватися думка аудитора. Докази в аудиті — це свідчення, що стосуються фінансової звітності підприємства-клієнта, які отримує аудитор з різноманітних джерел, передусім від управлінського персоналу, третіх осіб, самостійно за допомогою аудиторських процедур, з інших джерел.

Згідно із Законом України "Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність" метою аудиту фінансової звітності є висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам [1].

Думка аудитора базується на доказах, які здатні підтвердити інформацію керівництва щодо результатів діяльності та показників звітності. Докази аудитор може отримати шляхом вибору і використання відповідних процедур аудиту. Міжнародні стандарти аудиту передбачають чіткий перелік аудиторських процедур для отримання доказів при формуванні висновків аудитора. Проте в наукових дослідженнях і нормативних документах виділено різний перелік процедур, методів, прийомів та способів аудиту. Розуміння сутності аудиторських процедур для отримання доказів є досить важливим питанням у теоретичних аспектах і практичному значенні, оскільки це впливає на розкриття методики аудиторського контролю [2].

Крім зазначеного, важливим аспектом є оцінка аудиторських доказів щодо їх відповідності критеріям якості та кількості, оскільки аудитор зобов'язаний зібрати та задокументувати прийнятні та достатні свідчення, на підставі яких буде сформований аудиторський звіт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних та практичних аспектів сутності аудиторських доказів, їх оцінки та процедур отримання займалися такі відомі вчені, як: Горяєва М.С. [4], Грицак І.І. [5], Мултановська Т.В. [4], Подолянчук О.А. [2], [3], Проскуріна Н.М. [6], Редько О.Ю., Редько К.О. [7], Сурніна К.С. [8], Чубай В.М. [5], Юр'єв О.В. [9].

О.А. Подолянчук, досліджуючи сутність процедур одержання аудиторських доказів, уточнює, що процедури аудиту — це методичні дії аудитора, спрямовані на отримання доказів щодо об'єктів аудиту. Метод аудиту, вважає науковець, — це сукупність прийомів і способів, за допомогою яких ведеться дослідження предмета та об'єктів, що підлягають аудиті; прийоми аудиту — це система або сукупність дій аудитора, що передбачають дослідження об'єкта аудиту; способи аудиту — дії аудитора, спрямовані на виконання мети аудиту [2].

Дослідження особливостей процесу отримання аудиторських доказів дало змогу І.І. Грицак, В.М. Чубай сформулювати алгоритм їх отримання та оцінювання. На всіх етапах аудиту відіграють ключову роль вимоги до доказів і, у випадку їх невідповідності, пошук інформації продовжується. На потрібну кількість аудиторських доказів впливає оцінка ризиків викривлення. На достовірність доказів впливають їх джерело та характер, вона також залежить від індивідуальних обставин, за яких їх отримано. Для того щоб відповісти на запитання — чи отримані достатні та прийнятні аудиторські докази, науковці вважають, що аудитор покладається на власне професійне судження, однак це судження повинне бути відповідним чином обґрунтованим і задокументованим у робочих документах аудитора [5].

Т.В. Мултановська, М.С. Горяева роблять висновок про те, що для підвищення рівня якості аудиту запевнення управлінського персоналу є одним з найважливіших аудиторських доказів, якими не можна нехтувати. На основі правильного документування письмових і усних заяв керівництва клієнта стає можливим більш реалістично судити про діяльність замовника та якість наданої ним фінансової інформації для виконання умов договору на аудит [4].

Н.М. Проскуріна, здійснивши дослідження сучасного стану застосування процедур аудиту, зазначила, що забезпечення відповідної якості виконання завдань потребує створення сучасного процедурного забезпечення, яке передбачає як розвиток загальновідомих, так і впровадження нових аудиторських процедур [6].

О.Ю. Редько, К.О. Редько вважають, що вибір процедури аудиту залежить як від компетенції та досвіду самого аудитора, так і від мети й обставин замовлення на аудиторські послуги. Водночас вибір методів і процедур — право самого аудитора на власне професійне судження. Однак таке судження обов'язково має бути аргументованим, обґрунтованим і задокументованим у робочих документах аудитора [7].

К.С. Сурніна зазначає, що аналітичні процедури є основним методом доказовості достовірності звітності підприємства. Основною метою застосування аналітичних процедур є виявлення наявності або відсутності незвичайних або невірно відображених фактів і результатів господарської діяльності, що визначають області потенційного ризику та потребують особливої уваги аудитора [8].

О.В. Юр'єв вважає, що головна відмінність формування доказів, які застосовуються в аудиті ефективності операційної діяльності торговельних підприємств полягає у застосуванні більшої кількості аналітичних процедур, а також у накопиченні і аналізі інформації та формуванні власної аудиторської думки на основі експертних оцінок [9].

Відзначаючи цінність отриманих результатів щодо дослідження проблем визначення процедур отримання аудиторських доказів, вважаємо за необхідне зосередити увагу на дослідженні теоретичних аспектів їх сутності, складу, оцінки щодо забезпечення вимог достатності та прийнятності відповідно до Міжнародних стандартів аудиту.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності, особливостей оцінки аудиторських доказів в контексті забезпечення вимог достатності та прийнятності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аудитор у своїй діяльності керується Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі — Міжнародні стандарти аудиту, МСА), що розроблені Міжнародною федерацією бухгалтерів. Міжнародні стандарти постійно змінюються, оновлюються, відповідно, станом на сьогодні чинними є МСА 2016—2017 рр. видання.

Як основу для аудиторської думки МСА вимагають, щоб аудитор отримав обґрунтовану впевненість у тому, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилки.

Відповідно до МСА, суттєвість для виконання аудиторських процедур (Performance materiality) — сума або суми, визначені аудитором на рівні, нижчому від суттєвості для фінансової звітності в цілому, для того, щоб знизити до прийнятно низького рівня ймовірність того, що сукупність не виправлених і не виявлених викривлень перевищить розмір суттєвості для фінансової звітності в цілому [10].

Науковці вважають, що суттєвість в аудиторській практиці є багатограним поняттям, виходячи з його значимості та застосування в аудиторському процесі, а тому це поняття можна розглядати з кількох позицій:

- як гранично допустимий розмір викривлення фінансової звітності;
- як критерій, яким керується аудитор під час планування та визначення об'єкта аудиту та відповідних аудиторських доказів;
- як критерій для оцінки отриманих аудиторських доказів;
- як фактор, який впливає на вибір форми висловлення незалежної думки аудитора в аудиторському звіті [11].

Обґрунтована впевненість — це високий рівень впевненості. Вона досягається, якщо аудитор одержав прийнятні аудиторські докази у достатньому обсязі для зменшення аудиторського ризику (тобто ризику того, що аудитор висловить невідповідну думку, якщо фінансова звітність суттєво викривлена) до прийнятно низького рівня. Проте обґрунтована впевненість не є абсолютним рівнем впевненості, оскільки існують властиві обмеження аудиту, які призводять до того, що більшість аудиторських доказів, на основі яких аудитор формує висновки та на яких ґрунтується аудиторська думка, є швидше переконливими, ніж остаточними [10, с. 97].

Таблиця 1. Міжнародні стандарти аудиту, в яких визначено сутність, склад, вимоги щодо кількості та якості аудиторських доказів і процедур їх отримання

Документ	Застосування
МСА 500 «Аудиторські докази»	Пояснює, з чого складаються аудиторські докази під час аудиту фінансової звітності, та відповідальність аудитора за розробку й виконання аудиторських процедур для отримання прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі, що дадуть йому можливість сформулювати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора
МСА 501 «Аудиторські докази – особливі положення щодо відібраних елементів»	Розглядає особливі положення, які використовує аудитор при отриманні прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі відповідно до МСА 330, МСА 500 та інших застосовних МСА щодо певних аспектів запасів, судових справ і претензій, які стосуються суб'єкта господарювання, а також інформації за сегментами під час аудиту фінансової звітності
МСА 505 «Зовнішні підтвердження»	Розглядає використання аудитором процедур зовнішнього підтвердження для отримання аудиторських доказів відповідно до вимог МСА 330 і МСА 500
МСА 520 «Аналітичні процедури»	Розглядає питання використання аудитором аналітичних процедур як процедур по суті (аналітичних процедур по суті). Він також стосується питання відповідальності аудитора за виконання аналітичних процедур наприкінці аудиту, які допомогли аудитору в формулюванні загального висновку щодо фінансової звітності
МСА 530 «Аудиторська вибірка»	Застосовується в тому разі, якщо аудитор прийняв рішення використати аудиторську вибірку під час виконання аудиторських процедур. Доповнює МСА 500, який стосується відповідальності аудитора за розробку та виконання аудиторських процедур для отримання прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі для того, щоб дійти обґрунтованих висновків, на яких ґрунтуватиметься аудиторська думка

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Тому в процесі аудиторської перевірки аудитор має отримання достатні та відповідні аудиторські докази, щоб мати змогу сформулювати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора. Основні положення та рекомендації щодо кількості та якості аудиторських доказів і процедур їх отримання викладено в Міжнародних стандартах аудиту (табл. 1).

Докази — це свідчення, які констатують будь-який факт і є незаперечними.

Міжнародні стандарти аудиту визначають докази (evidence) — це інформація, яку використовує практикуючий фахівець, щоб дійти висновку. Докази складаються з інформації, що міститься у відповідних інформаційних системах (якщо вони є), а також з іншої інформації [10, с. 29].

Відповідно до МСА 500 "Аудиторські докази", аудиторські докази (audit evidence) — інформація, яку використовує аудитор під час формування висновків, на яких ґрунтується думка аудитора. До аудиторських доказів належить інформація, що міститься в бухгал-

терських записах, які є основою для фінансової звітності, та інформація, отримана з інших джерел [10, с. 435].

Більшість науковців притримуються даного трактування і відзначають, що аудиторські докази — це інформація, яку отримує аудитор або використовує для висловлення думки при формуванні аудиторського звіту (табл. 2).

Ціллю аудитора є розробка та виконання аудиторських процедур у такий спосіб, який уможливить отримання прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі, що дадуть йому змогу сформулювати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора [10, с. 435].

Основні чинники, що формують вимоги до аудиторських доказів:

- 1) обґрунтованість висновку аудитора;
- 2) ефективність аудиту за рахунок зменшення витрат на його проведення.

Для цілей Міжнародних стандартів завдань з надання впевненості:

- 1) достатність доказів є мірою кількості доказів;

Таблиця 2. Наукові підходи до сутності аудиторських доказів

Автор	Характеристика
Л.О. Кадуріна	Аудиторські докази – це інформація, отримана аудитором у ході перевірки самостійно, від клієнта, третіх осіб чи результат її аналізу, що дозволяє зробити висновок і виразити власну думку з предмету перевірки
С.І. Дерев'янка, С.О. Олійник, Н.П. Кузик, О.М. Ганяйло	... певна частина інформації та результат її аналізу аудитором можуть слугувати підтвердженням або спростуванням існування та достовірності відображення факту, події, процесу чи явища фінансово-господарської діяльності підприємства-клієнта у його звітності на певну дату. Така інформація становить сутність аудиторських доказів та слугує основою для аудиторського висновку і звіту
А.Ж. Пшенична	Аудиторські докази – це інформація, отримана аудитором для вироблення думок, на яких ґрунтується підготовка аудиторського висновку та звіту
В.В. Рядська, Я.В. Петраков	Аудиторські докази – це вся інформація, яку використовує аудитор для формування висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка
В.Я. Савченко	Аудиторські докази – це інформація, одержана аудитором для вироблення думок, на яких ґрунтується підготовка аудиторського висновку та звіту
К.П. Чосова	Аудиторські докази – це інформація, що використовує аудитор під час формулювання висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка
Н.Л. Шкіря, Т.Г. Нікульникова, Н.В. Залізник	Аудиторські докази – це інформація, одержана аудитором у процесі формування висновків, на якій ґрунтується думка аудитора

Джерело: [3].

2) прийнятність доказів є мірою якості доказів.

Достатність (аудиторських доказів) (Sufficiency (of audit evidence)) — міра кількості аудиторських доказів. На потрібну кількість аудиторських доказів впливають оцінювання аудитором ризиків суттєвого викривлення та якості таких аудиторських доказів [10, с. 30].

Прийнятність (аудиторських доказів) (Appropriateness (of audit evidence)) — міра якості аудиторських доказів, тобто їх доречність та надійність для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора [10, с. 50].

Достатність та прийнятність аудиторських доказів взаємопов'язані. Достатність є мірою кількості аудиторських доказів. На потрібну кількість аудиторських доказів впливає оцінка аудитором ризиків викривлення (чим вищі оцінені ризики, тим, імовірно, більше аудиторських доказів буде потрібно), а також якість таких аудиторських доказів (чим вища якість, тим менше потрібно таких доказів). Проте отримання більшої кількості аудиторських доказів може не компенсувати їхню незадовільну якість.

Прийнятність є мірою якості аудиторських доказів, тобто їх доречності та достовірності для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора. На надійність доказів впливають їх джерело та характер, вона також залежить від індивідуальних обставин, за якими їх отримано.

На рисунку 1. узагальнені якісні та кількісні вимоги до аудиторських доказів, сформовані відповідно до Міжнародних стандартів аудиту.

Щоб бути достатнім, доказ повинен адекватно підтримувати (пояснювати) аудиторську думку щодо фінансової звітності. Аудитор на основі свого професійного судження має самостійно приймати рішення щодо кількості інформації, необхідної для складання висновку про достовірність фінансової звітності економічного суб'єкта. Достатність є питанням аудиторського судження і зазвичай базується на суттєвості, аудиторському ризику та адекватності існуючої системи внутрішнього контролю. Аудитор взагалі потребує більшої кількості доказів щодо основних рахунків балансу та класів господарських операцій.

Чи отримані прийнятні аудиторські докази у достатньому обсязі для зменшення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня і надання можливості аудитору дійти обґрунтованих висновків, на яких ґрунтується думка аудитора, є питанням професійного судження. МСА 500 та інші доречні МСА установлюють додаткові вимоги і надають додаткові рекомендації, які застосовують протягом усього аудиту, стосовно міркувань аудитора під час отримання прийнятних аудиторських доказів у достатньому обсязі.

Для отримання достатньої впевненості аудитор повинен отримати прийнятні аудиторські докази у достатньому обсязі для змен-

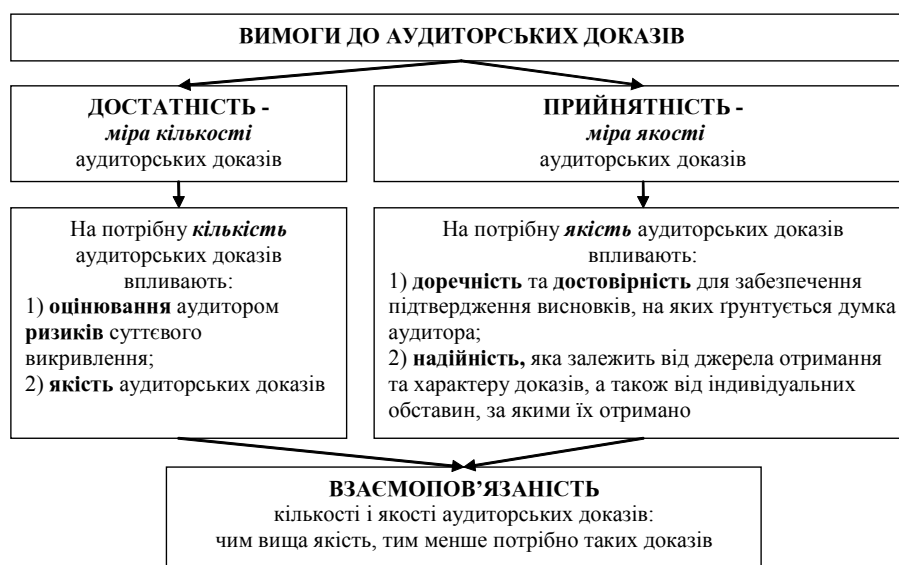

Рис. 1. Вимоги до аудиторських доказів відповідно до МСА 500 "Аудиторські докази"

Джерело: сформовано автором на основі [10].

шення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня, які надають аудитору можливість дійти обґрунтованих висновків, на яких ґрунтується думка аудитора.

Отже, під достатністю доказу розуміють обсяг інформації, який достатній для визначення стану об'єкта аудиту. Водночас варто зазначити, що якщо аудиторський доказ одержано в результаті суцільної перевірки господарських операцій, то аудитор може бути впевнений у повноті отриманої характеристики об'єкта аудиту і висловити відповідну аудиторську думку. Однак, якщо аудиторський доказ містить дані, отримані за допомогою вибіркової перевірки об'єкта контролю, то, приймаючи на їх основі остаточне рішення, аудитор допускає певний ступінь ризику, який завжди є наявним за аудиторської вибірки.

Достовірність стосується умов, за яких доказ одержується і тісно пов'язана з обраними процедурами аудиту. Її можна підвищити тільки шляхом застосування процедур більш якісних з погляду неупередженості, незалежності й оцінки джерела інформації, ефективності системи внутрішнього контролю.

Доречність стосується специфічних цілей аудиту. Докази можуть бути доречними щодо однієї мети і недоречними щодо іншої. Наприклад, інвентаризація запасів, наприклад, забезпечує докази стосовно їх фізичного існування (наявності), але не є прийнятною щодо визначення власності на такі цінності.

Надійність — це якість інформації, що дає змогу забезпечити обґрунтовану впевненість про відсутність у ній помилок та викривлень.

Така вимога, як надійність аудиторських доказів, залежить від джерела їх отримання: внутрішнього чи зовнішнього, а також від їх характеру. У кожному конкретному випадку аудитор самостійно оцінює надійність аудиторських доказів, оскільки це є предметом його професійного судження.

Існують такі правила, якими керуються аудитори при оцінці надійності аудиторських доказів (рис. 2).

Аудиторські докази є переконливішими, якщо вони отримуються з різних джерел або джерел різного характеру і коли вони відповідають один одному. За таких обставин аудитор може одержати сумарний розмір довіри вищий, ніж той, що був би отриманий за різними позиціями аудиторських доказів, розглянутих окремо. І навпаки, коли аудиторські докази одержані з одного джерела та не відповідають тим, що отримані з іншого, то аудитор визначає, які додаткові процедури необхідні для розв'язання цієї невідповідності.

Дотримання вказаних вище вимог забезпечує одержання достовірної інформації про стан об'єктів аудиту, необхідної для формування аудиторського звіту.

На аудиторську думку про достатність та прийнятність аудиторських доказів впливає низка факторів, а саме: оцінювання характеру та рівня властивого ризику на рівні фінансової звітності, залишків на рахунках бухгалтерського обліку; оцінювання системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, визначення ризику контролю; ефективність дій управлінського персоналу у відповідь і заходів кон-

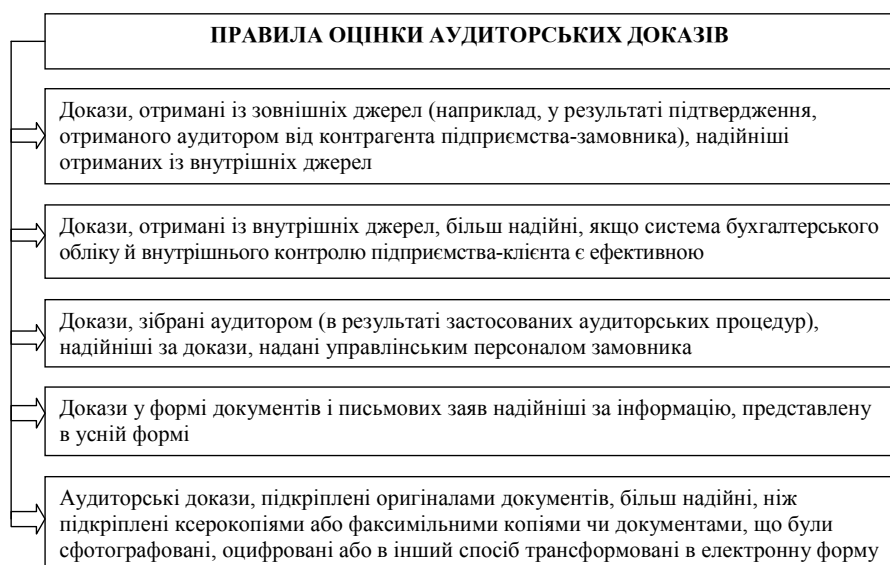

Рис. 2. Правила оцінки надійності аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором.

тролю для розгляду ризиків; суттєвість статті фінансового звіту, що перевіряється аудитором; значущість питань, які вивчаються і розглядаються; досвід аудитора, набутий протягом попередніх аудиторських перевірок; результати аудиторських процедур, включно з можливими виявленими випадками шахрайства чи помилок; джерело отриманих аудиторських доказів і надійність отриманої інформації; переконливість аудиторських доказів.

Узагальнено чинники, які впливають на судження аудитора щодо достатності та прийнятності аудиторських доказів на рисунку 3.

У результаті оцінювання інформації, яка використовується аудитором в якості доказів, аудитор визначає міру довіри до них, яка залежить від джерела отримання доказів а також незалежності джерела інформації. Міру довіри до аудиторських доказів представлено на рисунку 4.

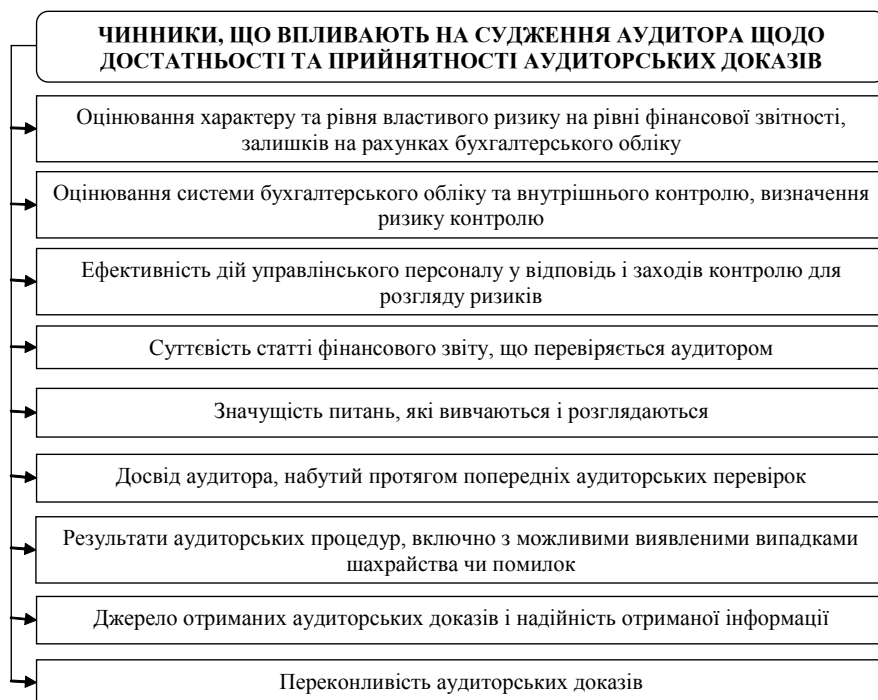

Рис. 3. Чинники, які впливають на судження аудитора щодо достатності та прийнятності аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором.

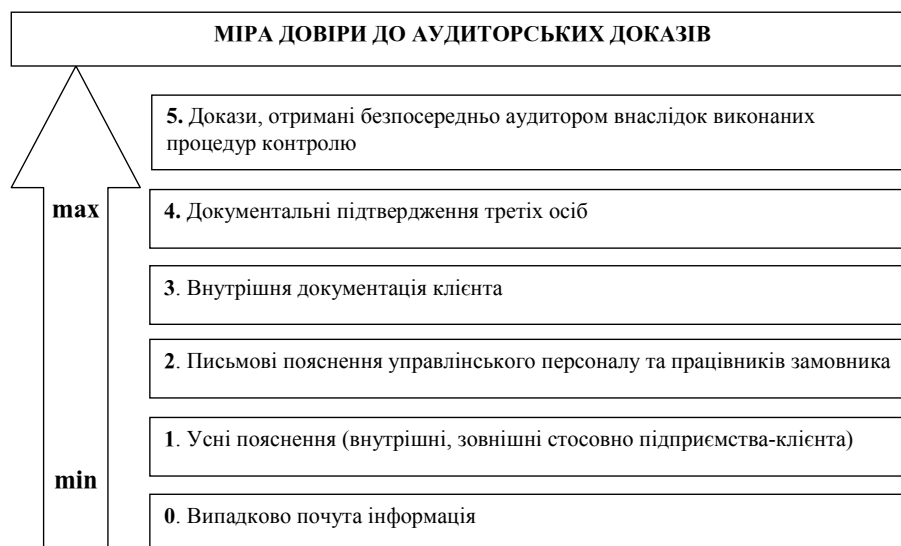

Рис. 4. Міра довіри до аудиторських доказів

Джерело: сформовано автором.

Характеризуючи рисунок 4, варто зазначити, що міра довіри до аудиторських доказів залежить, передусім, від незалежності джерела інформації, з якого аудитор отримує відповідні свідчення. Так, найнижча довіри до випадково почутої, нічим не підтвердженої інформації. Це може бути інформація з Інтернет, засобів масової інформації, а також інші випадково почуті свідчення, які не можна обґрунтувати. Наступними по мірі довіри є усні пояснення, які можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми стосовно підприємства-клієнта. Такий низький рівень довіри до цих доказів пов'язаний із тим, що вони мають усну форму. З метою збільшення довіри до таких свідчень аудитор оформляє їх у письмовому вигляді з відповідними підписами, що дає змогу ідентифікувати осіб, які надали інформацію, а відтак збільшується довіра до них, оскільки в МСА зазначено, що аудитор зобов'язаний документувати аудиторські докази в робочих документах аудитора.

Аудиторська документація, яка відповідає вимогам МСА, надає:

- 1) докази наявності у аудитора основи для висновку про досягнення загальних цілей аудитора;
- 2) докази того, що аудит планувався та виконувався відповідно до МСА і застосовних законодавчих і нормативних вимог [10, с. 170].

На другому та третьому рівнях довіри перебувають письмові пояснення управлінського персоналу, працівників замовника та внутрішня документація клієнта відповідно. Такий порівняно невисокий рівень довіри аудитора пов'язаний із застосуванням ним професійного скептицизму під час оцінювання незалежності аудиторських доказів.

Професійний скептицизм (Professional skepticism) — ставлення, що поєднує допитливість, уважність до обставин, які можуть вказувати на можливе викривлення внаслідок помилки або шахрайства, та критичну оцінку доказів [10].

МСА вимагають, щоб аудитор здійснював професійне судження та зберігав професійний скептицизм протягом планування і виконання аудиту, зокрема:

- ідентифікував і оцінював ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилки виходячи з розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, включаючи внутрішній контроль суб'єкта господарювання;
- отримував прийнятні аудиторські докази у достатньому обсязі щодо існування суттєвих викривлень, розробляючи та виконуючи відповідні дії у відповідь на оцінені ризики;
- формував думку про фінансову звітність, виходячи з висновків, зроблених на основі отриманих аудиторських доказів [10, с. 97].

Відповідно, оскільки управлінський персонал та працівники підприємства є зацікавленими особами, відтак аудитор повинен критично та уважно оцінювати свідчення, отримані всередині підприємства-замовника.

На четвертому рівні довіри перебувають аудиторські докази, отримані у письмовій формі від третіх осіб стосовно замовника. Такий високий рівень довіри до інформації можна пояснити тим, що фізичні та юридичні особи, які взаємодіяли із підприємством-клієнтом, є незацікавленими щодо результатів аудиту, а тому інформацію, отриману від них у вигляді письмових підтверджень, можна вважати незалежною.

Найвищий рівень довіри мають докази, отримані безпосередньо аудитором внаслідок виконаних процедур контролю, оскільки він є експертом у галузі бухгалтерського обліку і аудиту, відтак використовує власне професійне судження під час планування та вибору форм та методів аудиту.

Отже, аудиторські докази необхідні для підтвердження думки та звіту аудитора. Вони є сукупними за характером та їх отримують в основному внаслідок аудиторських процедур, виконаних під час аудиту. Проте вони можуть також містити інформацію, отриману з інших джерел, зокрема попередніх аудитів (за умови, що аудитор визначив, чи відбулися зміни з часу попереднього аудиту, які можуть вплинути на їхню доречність для поточного аудиту або процедур фірми щодо контролю якості стосовно прийняття клієнтів і продовження стосунків із ними).

Крім інших джерел у межах суб'єкта господарювання та поза ними, важливим джерелом аудиторських доказів є бухгалтерські записи суб'єкта господарювання. Інформацію, яку можна використати як аудиторський доказ, також може скласти експерт, найнятий або залучений суб'єктом господарювання. Аудиторські докази складаються як з інформації, яка підтверджує та доповнює твердження управлінського персоналу, так і з інформації, яка суперечить цим твердженням. Крім того, в деяких випадках аудитор використовує відсутність інформації (наприклад, відмова управлінського персоналу надати необхідну інформацію) і, отже, вона також становить аудиторські докази. Більшість роботи аудитора під час формулювання думки аудитора складається з отримання й оцінювання аудиторських доказів.

Міжнародними стандартами аудиту вимагається, щоб аудитор використовував визначені цілі для оцінки того, чи отримані достатні та прийнятні аудиторські докази в контексті загальних цілей аудитора. Якщо в результаті аудитор доходить висновку, що аудиторські докази не є достатніми та прийнятними, тоді він може дотримуватися одного чи кількох із наведених далі підходів, щоб виконати вимоги МСА 200 "Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту":

1) оцінити, чи отримані або чи будуть отримані додаткові доречні аудиторські докази в результаті дотримання вимог інших МСА;

2) розширити роботу, виконану під час застосування однієї або кількох вимог;

3) виконати інші процедури, які, за судженням аудитора, необхідні за конкретних обставин [10, с. 123].

Якщо очікується, що ніщо з наведеного вище не буде доцільним або можливим за конкретних обставин, аудитор не зможе отримати достатні та прийнятні аудиторські докази, тоді за вимогами МСА він має визначити вплив на аудиторський звіт або на здатність аудитора завершити завдання.

ВИСНОВКИ

Аудиторські докази є свідченнями, які одержуються аудитором в процесі проведення аудиторського дослідження, на основі яких ґрунтується аудиторська думка, висловлена у звіті аудитора. Міжнародними стандартами аудиту до аудиторських доказів висуваються вимоги достатності та прийнятності, які є взаємопов'язані та формують у сукупності якісні та кількісні показники аудиторських свідчень. На потрібну кількість аудиторських доказів впливають оцінювання аудитором ризиків суттєвого викривлення та якості аудиторських доказів. На потрібну якість аудиторських доказів впливають: доречність та достовірність для забезпечення підтвердження висновків, на яких ґрунтується думка аудитора; надійність, яка залежить від джерела отримання та характеру доказів, а також від індивідуальних обставин, за якими їх отримано.

Лише за умови дотримання вимог достатності та прийнятності аудитор може покладатися на отриману інформацію під час формування висновків щодо достовірності бухгалтерського обліку та фінансової звітності замовника.

У разі існування сумніву щодо твердження у фінансовому звіті та неможливості отримання аудиторських доказів для усунення такого сумніву, аудитор має відобразити це в аудиторському звіті шляхом висловлення відповідної думки. Це може бути будь-яка модифікована аудиторська думка відповідно до МСА 705 "Модифікації думки у звіті незалежного аудитора": аудиторська думка із застереженням, негативна аудиторська думка, відмова від висловлення аудиторської думки. Який саме вид модифікованої думки висловить аудитор у звіті є об'єктом його професійного судження, і залежатиме від достовірності фінансової звітності та можливості аудитора зібрати достатні та прийнятні аудиторські докази.

У подальших дослідженнях слід приділити увагу джерелам та процедурам одержання

аудиторських доказів, що є основою для забезпечення обґрунтованості аудиторської думки.

Література:

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
2. Подолянчук О.А. Процедури одержання аудиторських доказів. Економічний часопис-XXI. 2014. № 1—2 (2). С. 60—63. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2014_1-2\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2014_1-2(2)_16)
3. Подолянчук О.А., Захарчук І.С. Первинний документ в аудиті: факт господарських операцій чи доказ? Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2013. Вип. 10 (4). С. 135—140. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(4\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)_23)
4. Мултановская Т.В., Горяева М.С. Использование заверений управленческого персонала клиента как аудиторских доказательств для повышения качества аудита. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 245—248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_12_61
5. Грицак І.І., Чубай В.М. Аудиторські докази: вимоги, процедури отримання та процес оцінювання. Науковий вісник НАТУ України. 2013. Вип. 23.14. С. 173—183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2013_23
6. Проскуріна Н.М. Розвиток процедур аудиту: теорія та методологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)". Держ. служба статистики України, Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. К., 2012. 38 с.
7. Редько О.Ю., Редько К.О. Процедури аудиту як основа професійної практики. Бухгалтерський облік і аудит. 2011. № 6. С. 45—50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2011_6_6
8. Сурніна К.С. Отримання аудиторських доказів методом застосування аналітичних процедур. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2012. № 2. С. 30—34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2012_2_8
9. Юр'єв О. В. Докази в аудиті ефективності операційної діяльності торговельних підприємств. Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. 2013. Вип. 10(1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_72](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_72)
10. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016—2017 рр. частина 1 / Пер. з англ. К.: Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська палата України. 2017. — 978 с.

11. Томчук О.В., Фабіянська В.Ю. Концепція суттєвості в обліковій та аудиторській практиці. Економіка Фінанси Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 6. С. 72—86.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the audit of financial reporting and audit activity", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (Accessed 12 April 2020).
2. Podolianchuk, O.A. (2014), "Procedures for obtaining audit evidence", *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, vol. 1—2, pp. 60—63.
3. Podolianchuk, O.A. and Zakharchuk, I.S. (2013), "Initial audit document: fact of business transaction or evidence?", *Ekonomichni nauky. Serie: Oblik i finansy*, vol. 10 (4), pp. 135—140.
4. Multanovskaia, T.V. and Horiaeva, M.S. (2012), "Using the assurances of the client's managerial staff as audit evidence to improve the quality of the audit", *Biznes Inform*, vol. 12, pp. 245—248.
5. Hrytsak, I.I. and Chubai, V.M. (2013), "Audit evidence: requirements, procedures for obtaining and evaluation process", *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 14, pp. 173—183.
6. Proskurina, N.M. (2012), "Development of audit procedures: theory and methodology", Ph.D. Thesis, Accounting, analysis and audit (by type of economic activity), National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, Kyiv, Ukraine.
7. Redko, O.Iu. and Redko, K.O. (2011), "Audit procedures as a basis for professional practice", *Accounting and Auditing*, vol. 6, pp. 45—50.
8. Surnina, K.S. (2012), "Obtaining audit evidence by applying analytical procedures", *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva*, vol. 2, pp. 30—34.
9. Yuriev, O.V. (2013), "Evidence in auditing the effectiveness of operating activities of trading enterprises", *Ekonomichni nauky. Serie: Oblik i finansy*, [Online], vol. 10 (1), available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_72](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_72) (Accessed 12 April 2020).
10. Audit Chamber of Ukraine (2016), "International Standards on Quality Control, Audit, Review, Other Assurance and Related Services, Edition 2016—2017", available at: <https://www.apu-net.ua/component/content/article/2-uncategorised/1151-miznarodni-standarti-kontrolyakosti-2016-2017> (Accessed 12 April 2020).
11. Tomchuk, O.V. and Fabiianska, V.Iu. (2018), "Concept of materiality in accounting and auditing practice", *Ekonomika Finansy Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 6, pp. 72—86.

Стаття надійшла до редакції 14. 04. 2020 р.

УДК 504.05

С. М. Лутковська,

к. пед. н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,
 проректор з науково-педагогічної роботи, євроінтеграції та міжнародної діяльності,
 Вінницький національний аграрний університет
 ORCID ID: 0000-0002-8350-5519

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.87

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА УМОВ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

S. Lutkovska,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Administrative Management and Alternative Energy
 Sources, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, European integration and international activities
 Vinnytsia National Agrarian University

ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT UNDER MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF ENVIRONMENTAL SAFETY EVALUATION

У статті визначено, що комплексну оцінку рівня екологічної безпеки доцільно здійснювати на основі нової організаційної структури екологічного контролю та інформаційної моделі шляхом залучення спеціально сформованих показників стану довкілля — індикаторів та індексів якості. Запропоновано під час розробки методичних підходів до оцінки екологічної модернізації з позицій екологічної і природно-техногенної безпеки використовувати показники за трьома сферами: охорона атмосферного повітря, водні ресурси, поводження з відходами. Така класифікація дала змогу визначити рівень навантаження на населення і територію, а також загрози та ризики за умов збереження існуючої тенденції значного негативного впливу вражаючих чинників екологічної безпеки. Розроблено алгоритм оцінки рівня екологічної безпеки в аспекті процедури модернізації у сфері охорони атмосферного повітря, водних ресурсів та поводження з відходами протягом 2014—2018 рр. по регіонах та Україні загалом. Розраховано індекси екологічної модернізації. Запропоновано методику екологічної модернізації охорони повітря регіонів та загалом по Україні. Проведено аналіз кількості повітроохоронних заходів у 2014—2018 роках. З позиції екологічної модернізації та забрудненням довкілля можна відмітити загальну тенденцію, до збільшення кількості модернізаційних заходів у регіонах, що викидають найбільше отруйних речовин. Запропоновано напрями формування технологічної здатності економічної системи до забезпечення екологічної безпеки держави. Ці заходи доцільно розглядати в розрізі чотирьох етапів: 1) традиційного виробництва та забезпечення його ефективності; 2) розширення інвестиційних можливостей, що підвищує здатність купувати та впроваджувати сучасні іноземні технології; 3) формування адаптивних здібностей до пристосовування та покращення імпортованих технологій; 4) забезпечення відповідного рівня науково-дослідних розробок. У розрізі регіонів активність запровадження вищезазначених повітроохоронних заходів була досить високою. Харківська та Дніпропетровська області утримували лідируючі позиції протягом усього аналізованого періоду. Досить активно повітроохоронні заходи реалізовувалися у Хмельницькій, Кіровоградській, Черкаській області, місті Київ. Низькими показниками характеризуються Запорізька, Житомирська, Миколаївська та низка інших областей. Жодних заходів не було проведено на території Закарпаття, Тернопільської та Чернівецької областей.

It is determined in this article that it is advisable to carry out a comprehensive assessment of the level of environmental safety on the basis of a new organizational structure of environmental control and information model by involving specially formed indicators of the state of the environment — indicators and quality indices. It is proposed to use indicators in three areas: atmospheric air protection, water resources, waste management, when developing methodological approaches to the assessment of environmental modernization from the standpoint of environmental and technogenic safety. This classification made it possible to determine the level of burden on the population and the territory, as well as the threats and risks, provided that the existing tendency of significant negative impact of the environmental factors was maintained. The algorithm of estimation of the level of ecological safety in the aspect of the procedure of modernization in the field of atmospheric air protection, water resources and waste management during 2014—2018 by regions and Ukraine as a whole is developed. Ecological modernization indices are calculated. The method of ecological modernization of air protection of regions and in the whole of Ukraine is offered. The analysis of the number of air protection measures in 2014-2018 was conducted. From the point of view of ecological modernization and pollution, it is possible to note the general tendency to increase the number of modernization measures in the regions that emit the most toxic substances. The directions of formation of technological ability of the economic system to ensure the ecological security of the state are proposed. These measures should be considered in the context of four stages: 1) traditional production and ensuring its efficiency; 2) expansion of investment opportunities, which enhances the ability to buy and implement modern foreign technologies; 3) the formation of adaptive capacities to adapt and improve imported technologies; 4) ensuring the appropriate level of research and development. In the regions, the activity of the above-mentioned air protection measures was quite high. Kharkiv and Dnipropetrovsk oblasts maintained leading positions throughout the analyzed period. Quite

actively air protection measures were implemented in Khmeltsky, Kirovograd, Cherkasy region, Kyiv, Zaporizhzhia, Zhytomyr, Mykolayiv and a number of other regions are characterized by low indicators. There were no events in the territory of Transcarpathia, Ternopil and Chernivtsi regions.

Ключові слова: екологічна безпека, оцінка, критерії, сталий розвиток.

Key words: environmental safety, evaluation, criteria, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є обов'язковою умовою сталого економічного та соціального розвитку суспільства. Проте на сьогодні в Україні спостерігається високий рівень забруднення навколишнього природного середовища, спричиненого нераціональним природокористуванням, недосконалістю нормативно-правового регулювання в цій сфері [1], використанням застарілих та екологічно небезпечних основних засобів, зниженням соціальної відповідальності бізнесу, що супроводжується негативними еколого-економічними наслідками як для економіки країни, так і для суспільства загалом.

У зв'язку з цим важливим завданням державної політики у сфері захисту населення та господарських об'єктів від природно-техногенних загроз є забезпечення гарантованого рівня екологічної безпеки, що відповідає рівню розвинених країн світу. Це зумовлює необхідність здійснення комплексного аналізу природно-техногенних загроз, їхнього постійного моніторингу та розроблення на цій основі обґрунтованих запобіжних заходів, спрямованих на попередження та мінімізацію негативних наслідків у разі їх реалізації. Але для вирішення цього завдання потрібно розробити систему оцінки рівня екологічної безпеки держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом поглиблюються фундаментальні наукові дослідження, в яких екологічні та економіко-екологічні проблеми стають об'єктом особливої уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, розробці цих питань присвячені праці: С.П. Іванюти, К.В. Таранюка, А.Б. Качинського, В.В. Вітлінського, Г.М. Калетника, С.В. Козловського, О.В. Длугопольського, О.О. Веклича, М.В. Голованенко, С.М. Ілляшенко, О.В. Козьменко, С.К. Харічкова, О.Н. Русака, О.В. Садченко, К.Ф. Фролова, О.В. Харламової, В.М. Шмандія та інших [2—4].

Однак у сучасній науковій літературі та чинних нормативних документах міститься значна кількість окремих критеріїв оцінки екологічної безпеки чи небезпеки підприємства, але методики розрахунку загального її рівня немає. Це обумовлює актуальність обраного напрямку дослідження і підтверджує його надзвичайно важливе значення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розроблення системи оцінки рівня екологічної безпеки та її модернізації спрямованої на запобігання та зниження рівня негативних наслідків природного та антропогенного характеру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до рекомендацій Комісії зі сталого розвитку при ООН і Комісії з глобальної екології новий підхід до проблеми вивчення екологічної безпеки територій базується на екологічній парадигмі [5]. Перевага нового методу, на відміну від попереднього, загальноприйнятого, який спирається на т. зв. забруднювально-ресурсну парадигму, полягає в тому, що комплексну оцінку рівня екологічної безпеки пропонується здійснювати на основі нової організаційної структури екологічного контролю та інформаційної моделі шляхом залучення спеціально сформованих показників стану довкілля — індикаторів та індексів якості. Невід'ємною складовою цього є рівень екологічної модернізації, котрий тісно пов'язаний з екологічним ризиком та дає змогу кількісно оцінити екологічну безпеку. Запропонований підхід не потребує залучення гранично допустимих концентрацій як бази для підрахунку, котрі, як відомо, є санітарно-токсикологічними, а не екологічними нормативами. Індикатори екологічної безпеки — це показники, що характеризують ступінь захищеності від негативного екологічного впливу з урахуванням досягнення цілей соціально-економічної системи. Індикатор є показником і символом одночасно, визначає міру величини, властивості, процесу. Математична суть екологічного індикатора полягає у тому, що він може бути скаляром, вектором і більш склад-

Таблиця 1. Показники екологічної модернізації у сфері охорони атмосферного повітря

Показник
Впровадження заходів з удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.)
Кількість заходів
Загальний обсяг витрат за кошторисною вартістю, тис. грн
Фактично виконано з початку виконання заходу, тис. грн
Фактичне зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря після впровадження заходу
Впровадження заходів з підвищення ефективності існуючих очисних установок (включаючи їх модернізацію, реконструкцію і ремонт)
Кількість заходів
Загальний обсяг витрат за кошторисною вартістю, тис. грн
Фактично виконано з початку виконання заходу, тис. грн
Фактичне зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря після впровадження заходу
Впровадження заходів з будівництва і введення в дію нових газоочисних установок і споруд
Кількість заходів
Загальний обсяг витрат за кошторисною вартістю, тис. грн
Фактично виконано з початку виконання заходу, тис. грн
Фактичне зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря після впровадження заходу
Впровадження заходів з ліквідації джерел забруднення
Кількість заходів
Загальний обсяг витрат за кошторисною вартістю, тис. грн
Фактично виконано з початку виконання заходу, тис. грн
Фактичне зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря після впровадження заходу
Впровадження інших заходів

Показники екологічної модернізації у сфері охорони водних ресурсів

Показник
Економія забору води за рахунок оборотного та повторно-послідовного водопостачання, млн м ³
Частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні, у %
Водосмість ВРП, у м ³ /грн
Потужність очисних споруд за регіонами, млн м ³
Втрати води при транспортуванні, у % до загального забору води з природних водних об'єктів
Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону та раціональне використання природних Ресурсів за регіонами, всього, тис. грн
Капітальні інвестиції в очищення, тис. грн
Капітальні інвестиції в інтегровані технології, тис. грн

Показники екологічної модернізації сфери поводження з відходами

Показник
Частка капітальних інвестицій в інтегровані технології у сфері поводження з відходами в загальному обсязі капітальних інвестицій на поводження з відходами, %
Обсяги капітальних інвестицій в інтегровані технології у сфері поводження з відходами, млн грн
Частка капітальних інвестицій поводження з відходами у відсотках до ВРП, %
Обсяги утворення відходів I-IV класів небезпеки на особу, т на од. ВРП;
Обсяги утилізації відходів I-IV класів небезпеки, тис. т;
Обсяги спалення відходів I-IV класів небезпеки, тис. т;
Обсяги видалення відходів I-IV класів небезпеки, тис. т;
Частка знешкоджених та утилізованих відходів I-IV класів небезпеки від їх утворення, %
Частка спалювання з використанням енергії у загальному обсязі спалювання відходів, %

Джерело: складено на основі [6].

ною величиною, яку можна подати у вигляді матриці.

Теоретико-методологічні засади екологічної модернізації ґрунтовно досліджуються у

роботах В.Я. Шевчука [6], де системно розкривається необхідність екологізації всіх складових виробництва: системи управління, технологічних процесів, господарської та інвестиційної підприємницької діяльності. Це передбачає екологізацію функцій системи загального управління підприємством із запровадженням міжнародних стандартів системи екологічного менеджменту, екологічного аудиту, а також досвіду екологічного інжинірингу, маркетингу, лізингу, страхування; оновлення виробничих процесів (технологічних систем) для поліпшення екологічних характеристик виробництва з економічним ефектом; аналогічну модернізацію очисних споруд; екологічне оздоровлення промайданчика і прилеглої території; підвищення екологічної свідомості та кваліфікації персоналу. Необхідність у модернізації виробництва виникає у зв'язку зі зношуванням або старінням виробничого обладнання. Класичними видами зношування є фізичне, функціональне, технологічне (моральне) і вартісне.

Значну кількість наукових досліджень присвячено теоретико-методологічним засадам формування поняття екологічна модернізація соціально-економічного розвитку. Автори, враховуючи напругу використання загальноновживаної категорії модернізація, пропонують виокремити таке трактування поняття, яке б охоплювало всі стратегічні цілі сталого розвитку для регіону в контексті "зеленого" зростання [7].

Під час розроблення методичних підходів до оцінки екологічної модернізації з позицій екологічної і природно-технологічної безпеки пропонується використовувати показники за трьома сферами: охорона атмос-

ферного повітря, водні ресурси, поводження з відходами (табл. 1). Їх комплексна оцінка дала змогу визначити рівень навантаження на населення і територію, а також загрози та ризики за умов збереження існуючої тенденції значного негативного впливу уражаючих чинників. Перелік показників визначено згідно з наявною інформацією Державної служби статистики України, Держводгоспу, Євростату та інших джерел.

Регіони України, будучи об'єктом дослідження, можуть розглядатися як велика багаторівнева динамічна система зі складними зв'язками всередині окремих рівнів та між ними. Як складники цієї системи аналізуються різні об'єкти захисту: населення, ВРП, елементи довкілля, інвестиції тощо. З урахуванням зазначених положень можливо оцінити рівень модернізації.

Власне оцінку проведено в декілька етапів: перший — аналіз та групування вхідної інформації; другий — оцінювання за обраними показниками та їх сукупністю у регіональному розрізі.

Загальна схема оцінки включає:

— Компонування векторів показників α_{ij} первинної інформації згідно з визначеними завданнями.

— Розподіл показників на стимулятори (st) та дестимулятори (ds).

Перші покращують загальну оцінку об'єкта, а другі — навпаки, погіршують її. Приналежність показника можна визначити на основі експертного підходу, аналізу його динаміки упродовж останніх років та аналітичної бази.

Нормування показників, тобто перехід від абсолютних за своїм характером (векторів α_i) до відносних (x_i), що здійснюється за формулою:

$$X_i = \sqrt[k]{\frac{a_{i(a)}}{a_{i(b)}} \times \dots \times \frac{a_{i(\phi)}}{a_{i(\phi)}}} \quad (1),$$

де $\alpha_{i(\phi)}$ — показник і-го регіону фактичного року (або поточного);

$\alpha_{i(b)}$ — показник і-го регіону базового року (або попереднього);

Таблиця 2. Індекси інтенсивності екологічної модернізації у 2018 р.

Регіон	Складові екологічної модернізації			Інтегральний індекс	Рівень інтенсивності модернізації
	Повітря	Водні ресурси	Відходи		
Автономна Республіка Крим			-	-	
м. Севастополь			-	-	Високий
Дніпропетровська область	0,381	0,647	0,726	0,585	
Донецька область	0,685	0,521	0,136	0,447	
Запорізька область	0,218	0,442	0,176	0,279	Підвищений
м. Київ	0,130	0,174	0,218	0,174	Середній
Луганська область	0,047	0,370	0,034	0,150	
Харківська область	0,152	0,151	0,082	0,128	
Івано-Франківська область	0,080	0,086	0,214	0,127	
Львівська область	0,180	0,082	0,114	0,125	
Миколаївська область	0,119	0,100	0,130	0,117	
Рівненська область	0,075	0,105	0,139	0,107	
Київська область	0,011	0,030	0,240	0,094	Помірний
Полтавська область	0,088	0,072	0,057	0,072	
Житомирська область	0,114	0,029	0,046	0,063	
Хмельницька область	0,028	0,113	0,019	0,053	
Кіровоградська область	0,032	0,023	0,090	0,048	Низький
Сумська область	0,083	0,035	0,020	0,046	
Вінницька область	0,024	0,031	0,080	0,045	
Черкаська область	0,033	0,029	0,040	0,034	
Чернівецька область	0,001	0,067	0,028	0,032	
Волинська область	0,013	0,007	0,068	0,030	
Одеська область	0,004	0,042	0,028	0,025	
Чернігівська область	0,033	0,024	0,015	0,024	
Херсонська область	0,014	0,011	0,037	0,021	
Закарпатська область	0,000	0,000	0,022	0,007	
Тернопільська область	0,009	0,004	0,002	0,005	
Всього по Україні	0,102	0,128	0,142	0,113	Середній

Джерело: розроблено автором.

k — кількість показників варіюється залежно від обраної сфери;

x_i — нормоване значення показника і-го регіону;

Згідно із формулою (1) обчислюються нормовані значення окремо для стимуляторів та дестимуляторів.

Розрахунок агрегованого показника на основі нормованих значень st та ds за формулою:

$$Q_{ij} = \frac{st}{\sqrt{st^2 + ds^2}} \quad (2),$$

де Q_{ij} — агрегований показник модернізації.

За вищевказаною методикою було визначено рівень модернізації у сфері охорони атмосферного повітря, водних ресурсів та поводження з відходами протягом 2014—2018 рр. по регіонах та України загалом. Ранжирування регіонів України на основі агрегованого показника [8] та їх групування за рівнем модернізації — низьким, помірним, середнім, підвищеним і високим (табл. 2).

Окрім специфічних абсолютних значень, при обчисленні взято до уваги групу відносних показників, що відображають рівень екологіч-

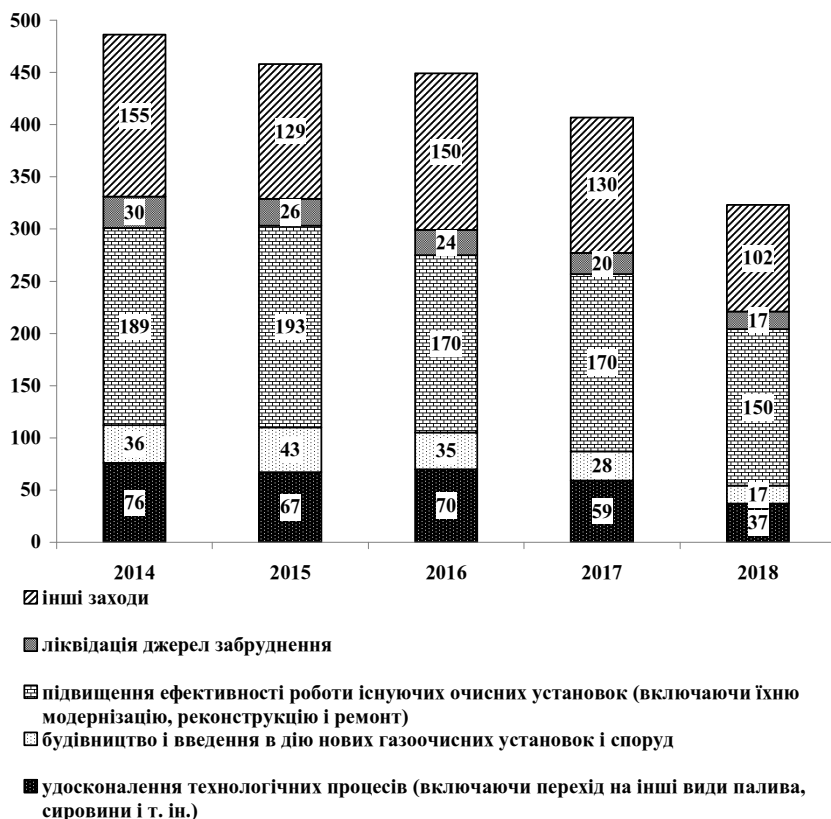

Рис. 1. Впровадження повітроохоронних заходів протягом 2014–2018 рр.

Джерело: розроблено автором.

ного навантаження на одиницю площі (км²), населення (особи) та валового регіонального продукту (млн грн).

Запропонована методика може бути скоригована та доповнена залежно від змін у державі та методології статистичних обстежень. Порівнянність динамічного ряду можливо здійснити за ретроспективними розрахунками.

Зупинимося детальніше на аналізі й оцінці параметрів екологічної модернізації охорони повітря регіонів в Україні, оскільки саме повітряний басейн є складним за методологіями дослідження та підбором показників, індикаторів оцінки стану модернізації.

Екологічна модернізація охорони повітря регіонів та в цілому по Україні, може бути проаналізована та оцінена на основі показників запровадження повітроохоронних заходів на підприємствах. Їх перелік та кількість обліковуються, відповідно вимогам статичної звітності та Закону України "Про охорону атмосферного повітря", а саме: удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.); будівництво і введення в дію нових газоочисних установок і споруд; підвищення ефективності існуючих очисних установок (включаючи їх модерні-

зацію, реконструкцію і ремонт); ліквідація джерел забруднення; перепрофілювання підприємства (цеху, дільниці) на випуск іншої продукції; інші заходи.

Протягом аналізованого періоду, а саме за 2014–2018 рр. на території областей було проведено загалом понад 2000 заходів, переважна більшість яких стосувалася підвищення ефективності роботи існуючих очисних установок (включаючи їхню модернізацію, реконструкцію і ремонт). Проте кількість повітроохоронних заходів скорочувалася: як загалом, так і за окремими видами (рис. 1).

Загальний обсяг витрат на повітроохоронні заходи, за кошторисною вартістю, зростає. Проте їх розподіл був нерівномірний протягом аналізованого періоду. Обсяги фактично витрачених коштів з початку виконання заходів завжди перевищували заплановані на 25–30%, а зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря після

заходів було нижчим, ніж очікувалося. Результативність таких витрат була низькою і становила лише 83%. Аналогічною була ситуація і за інші роки, де витрачені понаднормові кошти (на 5–60% більше, від запланованих) давали 70–90% ефективності (рис. 1). З усіх природоохоронних заходів, що передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 року № 1655 "Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря", на території України фактично було відсутнє природоохоронне перепрофілювання (підприємств) на випуск іншої продукції. Заходи за цією категорією не обліковувалися протягом періоду [9].

Аналізуючи регіональний розподіл заходів, варто відмітити нерівномірність їх запровадження як за часовим, так і територіальним принципом. Зокрема впровадження заходів з удосконалення технологічних процесів (включаючи перехід на інші види палива, сировини і т. ін.) було відсутнє у 2014 році як на території депресивних, традиційно аграрних регіонів (Закарпатська, Волинська, Хмельницька області), так в промислово розвинених (Луганська, Харківська області). Високим цей показник залишався впродовж досліджуваного періоду для

м. Київ та Дніпропетровської області. Загальний індикатор активності областей значно відрізняється, залежно від аналізованого року. Так, на території Полтавської, Дніпропетровської та Черкаської областей, а також м. Київ заходи фінансувалися протягом 2014—2016 рр. В той же час, Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Херсонська та Чернівецька області не удосконалювали технологічні процеси у сфері охорони атмосферного повітря

Запровадження заходів з підвищення ефективності існуючих очисних установок (включаючи їх модернізацію, реконструкцію і ремонт) відбувалося протягом 2014—2018 рр. нерівномірно, проте активніше за регіонами, ніж попередній показник. Так, найбільша кількість коштів в регіональному розрізі на заходи була освоєна у 2014 та 2017 рр., значно менше — у 2015 та 2016. У регіональному розрізі найбільша кількість заходів була запланована та проведена на території Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей (у часовому вимірі — протягом 2012 року). Фактично відсутніми були заходи на території Волинської, Житомирської, Закарпатської, Одеської та Херсонської областей. Низькою була активність на території м. Києва — одного із лідерів за попереднім показником.

Впровадження заходів з будівництва і введення в дію нових газоочисних установок і споруд відбувалося на території лише окремих регіонів. Загалом по Україні подібні заходи протягом 2014—2018 рр. було представлено у найменшій кількості, однак їх фінансування сягало показників у мільярд гривень. Високою була і ефективність освоєння коштів: показники очікуваного та фактичного зменшення викидів досягали практично 100%. Традиційним лідером була Дніпропетровська область, де модернізація за цим видом робіт була активною протягом усіх років. Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області та м. Севастополь не профінансували жодних газоочисних установок. Аналізуючи систему впровадження заходів з ліквідації джерел забруднення варто відмітити, що їх інтенсивність за усіма регіонами протягом аналізованого періоду була низькою, а, відповідно, і фінансування — слабким (загальний обсяг витрат не перевищував 10 млн грн). Більшість областей вищеназваних заходів не запроваджували; лише Харківська область фінансувала ліквідацію джерел забруднення протягом 2014—2017 рр. Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська області та м. Київ проводили подібні заходи не

планомірно, залучаючи для цих цілей мінімальну суму коштів. Інші природоохоронні заходи протягом 2014—2018 рр. становили приблизно третю частину від усієї кількості впроваджених робіт. Їх фінансування (за кошторисом і фактичне) протягом знаходилося в межах 100—200 млн грн, і постійно зростало. Ефективність запроваджених заходів була досить висока, оскільки обсяги зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря практично завжди були стовідсоткові.

У розрізі регіонів активність запровадження вищеназаних повітроохоронних заходів була досить високою. Харківська та Дніпропетровська області утримували лідируючі позиції протягом усього аналізованого періоду. Досить активно повітроохоронні заходи реалізовувалися у Хмельницькій, Кіровоградській, Черкаській області, місті Київ. Низькими показниками характеризуються Запорізька, Житомирська, Миколаївська та ряд інших областей. Жодних заходів не було проведено на території Закарпаття, Тернопільської та Чернівецької областей.

ВИСНОВОК

Аналізуючи взаємозалежність між рівнем запровадження заходів з екологічної модернізації та забрудненням довкілля, можна відмітити загальну тенденцію до збільшення кількості модернізаційних заходів у регіонах, що викидають найбільше отруйних речовин. Подібна тенденція спостерігалася практично протягом усього аналізованого періоду, де високим викидам по Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областям відповідав і високий індекс модернізаційних заходів. Проте у якісному вимірі витрачені кошти не завжди призначалися на нове модернізаційне обладнання та технології, а переважно на ремонт та переоснащення вже існуючих, котрі належать до низьких технологічних укладів.

Процес формування технологічної здатності економічної системи, відповідно, доцільно розглядати в розрізі чотирьох етапів:

1. Традиційного виробництва та забезпечення його ефективності.
2. Розширення інвестиційних можливостей, що підвищує здатність купувати та впроваджувати сучасні іноземні технології.
3. Формування адаптивних здібностей до пристосовування та покращення імпортованих технологій.
4. Забезпечення рівня НДДКР, які "йдуть у ногу" із сучасним науково-технічним прогресом, що дає можливість генерувати нові технології.

З часом за умов появи національних постачальників технологій відбудеться формування реальної конкуренції, що й сприятиме більш динамічному розвитку національного ринку.

Таким чином, забезпечення ефективності виробництва за сучасних умов вимагає використання нових технологій, але проста комбінація міжнародної торгівлі, інвестицій та інформації може не забезпечити одержання позитивного результату, якщо не вибудовувати нові можливості. Сприйняття господарством знання, отриманого внаслідок трансферу технологій, залежить від багатьох чинників та має в межах національної економіки низку обмежень: загальний інвестиційний клімат у країні, макроекономічна нестабільність, рівень розвитку інвестиційно-інноваційної інфраструктури, досягнутий рівень науково-технічного, технологічного, інформаційного та освітнього розвитку тощо.

Література:

1. Радевич Т.В., Ночовна Ю.О., Самбурська Н.І. Моделювання інтегрального показника загального рівня екологічної безпеки підприємства. Економічний аналіз. 2017. № 2 (27). С. 182—191.
2. Kaletnik G.M., Zabolotnyi G.M., Kozlovskyi S.V. Innovative models of strategic management economic potential within contemporary economic systems. Actual Problems of Economics. 2011. vol. 4 (118), pp. 3—11.
3. Калетнік Г.М., Козловський С.В., Козловський В.О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16—25.
4. Koziuk V., Hayda Y., Dluhopolskyi O., Kozlovskyi S. Ecological performance: ethnic fragmentation versus governance quality and sustainable development. Problemy ekorozwoju — Problems of sustainable development, 2020. Vol. 15 № 1, pp. 53—64. <https://ekorozwoj.polib.pl/no29/h.pdf> (дата звернення 01.04.2020).
5. Патон Б.Є. Національна парадигма сталого розвитку України. К.: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 72 с.
6. Шевчук В.Я. Екологічне управління. К.: Либідь, 2004. 432 с.
7. Калетнік Г.М., Козак К.В. Зелений бізнес — перспективи підприємництва. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 12. с. 36.
8. Козловський С.В. Стратегічний аналіз розвитку регіональних економічних систем. Ефективна економіка. 2010. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=178> (дата звернення 01.04.2020).
9. Закон України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року" від 21.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення 01.04.2020).

References:

1. Radevich, T.V. Nochova, Y.O. and Samburska, N.I. (2017), "Modeling of the integral indicator of the general level of ecological safety of the enterprise", Economic analysis, vol. 2 (27), pp. 182—191.
2. Kaletnik, G. M. Zabolotnyi, G. M. and Kozlovskyi, S. V. (2011), "Innovative models of strategic management economic potential within contemporary economic systems", Actual Problems of Economics, vol. 4, (118), pp. 3—11.
3. Kaletnik, H.M. Kozlovskyi, S.V. and Kozlovskyi, V.O. (2012), "Sustainability of the economy as a factor of security and development of the state", Ekonomika Ukraini, vol. 7, pp. 16—25.
4. Koziuk, V. Hayda, Y. Dluhopolskyi, O. and Kozlovskyi, S. (2020), "Ecological performance: ethnic fragmentation versus governance quality and sustainable development", Problemy ekorozwoju — Problems of sustainable development, vol. 15 (1), pp. 53—64.
5. Paton, B.E. (2016), Nacionalna paradigm stalogo rozvitku Ukraini [National paradigm of sustainable development of Ukraine], DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
6. Shevchuk, V.Ya. (2004), Ecologiche upravlinnia [Environmental management], Libid, Kyiv, Ukraine.
7. Kaletnik, H.M. and Kozak, K.V. (2016), "Green Business — Perspectives on Entrepreneurship", Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice, vol. 12, p. 36.
8. Kozlovskyi, S.V. (2010), "Strategic analysis of the development of regional economic systems", Efektivna ekonomika, vol.4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=178> (Accessed 01.04.2020).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "About the basic principles (strategy) of the state ecological policy for the period till 2020", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/lavs/shov/2818-17> (Accessed 01 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2020 р.

УДК 658.7:338.012

Р. М. Набока,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу і туризму,
Херсонський національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-3417-8216

В. В. Шукліна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу і туризму,
Херсонський національний технічний університет

ORCID ID: 0000-0002-9697-092X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.94

ОСОБЛИВОСТІ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

R. Naboka,

PhD in Economics, Associate professor, Department of Management,
Marketing and Tourism, Kherson National Technical University

V. Shuklina,

PhD in Economics, Associate professor, Department of Management,
Marketing and Tourism, Kherson National Technical University

FEATURES OF SITUATIONAL MANAGEMENT OF LOGISTIC ACTIVITY OF FOOD ENTERPRISES

У статті розглянуто особливості ситуаційного управління логістичною діяльністю харчових підприємств. Констатовано, що ситуаційне управління логістичними системами виробництва харчової продукції полягає у пошуку та прийнятті управлінських рішень у різних проблемних ситуаціях. Виявлено, що метою ситуаційного управління у логістичних системах виробництва харчової продукції є усунення результатів впливу зовнішніх чинників та забезпечення максимально можливої відповідності фактичного виробництва запланованому з мінімальними втратами часу та використанням на виробництві ресурсів. Встановлено, що управління ланками логістичного ланцюга в реальному масштабі часу відбувається за допомогою специфічних систем оперативного управління. Впровадження запропонованих методів ситуаційного управління логістичною діяльністю на підприємствах харчової галузі надасть можливість підвищити ефективність, ритмічність, прогнозованість, продуктивність та прибутковість виробництва продуктів харчування.

The article considers the features of situational management of the logistics activities of food enterprises. It is stated that situational management of the logistics systems for food production consists in the search and adoption of managerial decisions in various problem situations. It is established that in the logistics systems of food producers, situational management is the operational management of the process of food production, which consists in making a management decision in case of problems caused by the production situation. At the same time, the problematic situation itself arises from the influence of external and internal factors. It was revealed that the goal of situational management in the logistics systems of food production is to eliminate the effects of disturbances and ensure the maximum possible correspondence of the actual production to the planned one with minimal loss of time and resources used in the production. It is substantiated that situational management of logistic activity of food enterprises involves recognition of levels of management and decision makers in problem situations, decisions aimed at eliminating the results of external influences at different levels of management, as well as changing operational and production plans, tasks and schedules. It has been established that real-time management of the links in the supply chain occurs using specific operational management systems, such as procurement and supply of source components; storage of raw materials and products; production, distribution and consumption of finished food products. It is concluded that the structure of the operational management elements of an individual link in the logistics chain includes interrelated functions: rationing, planning, accounting,

control, analysis and regulation. Implementation of the proposed methods of situational management of logistics activities in the food industry will improve the efficiency, rhythm, predictability, productivity and profitability of food production and will contribute to the smooth operation of the logistics chain as a whole.

Ключові слова: ситуаційне управління, логістична діяльність, логістичний ланцюг, підприємства харчової галузі, управлінські рішення, оперативне управління.

Key words: situational management, logistics activities, the logistics chain, food industry enterprises, management decisions, operational management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне функціонування і розвиток сучасних харчових підприємств обумовлені не тільки якістю вироблених продуктів харчування, економічністю і ритмічністю виробництва і операцій, а й значною мірою успішним і результативним управлінням логістикою, для якої сьогодні дуже актуальні велика динамічність та гнучкість у прийнятті рішень. Бажаних результатів діяльності підприємств харчової галузі реально досягти за допомогою створення адекватних методів управління логістичною діяльністю.

Однією з визначальних умов удосконалення управління логістичною діяльністю харчових підприємств виступає розробка відповідних теоретичних і методичних основ, що дозволяють передусім забезпечити широке використання ситуаційного підходу для підвищення ефективності управління логістичними системами в харчовому виробництві з урахуванням їх специфіки (необхідність дотримання і контролю безпечності та якості сировини і продуктів, короткі терміни придатності більшості продукції, дотримання температурних умов її зберігання, сезонність тощо).

Для харчових виробництв характерним є нестабільність логістичного процесу. Заходи, спрямовані на стабілізацію логістичного процесу дозволяють зменшити нестабільність, тому ситуаційне управління здійснюється з урахуванням поточної ситуації, яка склалася на виробництві. Загалом ситуаційне управління логістичною діяльністю харчових підприємств має бути системно узгоджене з цілями, завданнями, ресурсами й очікуваними результатами, бути оперативним та результативним, відбуватися в реальному масштабі часу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання ситуаційного управління розглядали у своїх наукових працях Р. Моклер [1], В.В. Домарєв [2], І.Н. Герчикова [3], В.О. Василенко [4], В.І. Дубницький [6]. Управлінню логістичною діяльністю присвячені наукові розвідки М.І. Іванової [7] Є.В. Крикавського [9], Б.А. Анікіна [11] та інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

Проте питанням ситуаційного управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання, зокрема і харчових підприємств, досі не приділено належної уваги науковців. У зв'язку з чим, обрана для дослідження тематика є актуальною.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей ситуаційного управління логістичною діяльністю на харчових підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загалом термін "ситуація" у перекладі з латинської означає: положення, обстановка, сукупність обставин. Для того щоб підприємство досягло успіху, керівник має передбачити можливість, імовірність появи тих або інших виробничих ситуацій, бути готовим до них і діяти адекватно до обставин.

Загальновідомим є факт, що поняття "ситуаційне управління" уперше було введено до наукового обігу вченим зі США Р. Моклером [1], а загалом дослідження в цьому напрямі ведуться вже понад півстоліття. Найбільш значущими результатами розробок у сфері ситуаційного менеджменту є констатація того, що

форми, системи, методи, стилі управління мають істотно варіюватися залежно від об'єктивно існуючих умов діяльності [2, с. 84]. У межах ситуаційних теорій, підприємства розглядаються як відкриті системи, що активно взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Науковець І.Н. Герчикова розглядала ситуаційний підхід як концепцію, яка стверджує, що оптимальне рішення є функцією чинників середовища на самому підприємстві і в навколишньому середовищі [3, с. 45]. На думку В.О. Василенка та В.І. Шостки, головним завданням ситуаційного підходу є розуміння того, як організація має реагувати на мінливі умови та специфічні обставини і як саме можна сформувати типи організацій, системи та процеси управління, які б найбільше відповідали різноманітним специфічним ситуаціям [4, с. 71].

Ситуаційний підхід концентрований на тому, що ефективність різноманітних методів управління зумовлюється конкретними обставинами. Оскільки існує значна чисельність факторів впливу як безпосередньо на підприємстві, так і ззовні, не існує універсального способу управління об'єктом. Найбільш ефективним методом у певній конкретній ситуації буде той, який найбільше відповідатиме даній ситуації та буде максимально адаптованим до неї. Застосування ситуаційного підходу засноване на альтернативності досягнення тієї самої мети під час ухвалення чи реалізації управлінських рішень (планів та ін.), урахування непередбачуваних обставин [5, с. 352].

Варто відзначити, що методи ситуаційного управління економічними системами посилено розвиваються і використовуються для вирішення різних організаційно-технічних проблем [6], в той час як організаційно-економічним завданням в рамках ситуаційного управління поки що не приділяється належної уваги. Ці обставини визначають актуальність для економічної науки і господарської практики розгляду основ ситуаційного управління логістичною діяльністю харчових підприємств.

Ситуаційне управління має на увазі прийняття управлінських рішень в ході виникнення проблем відповідно до поточної ситуації.

У логістичних системах виробників харчової продукції ситуаційне управління являє собою оперативне управління процесом виробництва продуктів харчування, яке полягає у прийнятті управлінського рішення при виникненні проблем, зумовлених виробничою ситуацією. Сукупність проблем та виробничої ситуації на певний момент часу являє собою проблемну ситуацію, виникнення якої в процесі

виробництва обумовлено впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Внутрішні протиріччя, які виникають у результаті впливу контрольованих чинників, що змінюють процеси функціонування логістичної ланки і викликають незаплановані зміни величин задіяних ресурсів, вимагає прийняття грамотних управлінських рішень. До типових проблемних ситуацій виробничої логістики можна віднести, наприклад, вихід з ладу робочого обладнання, травмування працівника тощо. Управлінські рішення можуть стосуватися визначення рівня відповідальності в системі управління за певну ланку логістичного ланцюга, за конкретну проблемну ситуацію, за внесення змін в графіки виконання робіт, корегування оперативних планів тощо [7, с. 67]. Метою ситуаційного управління в логістиці харчового виробництва у реальному масштабі часу є усунення результатів впливу зовнішніх чинників та забезпечення відповідності фактичного протікання процесу виробництва запланованому, причому за мінімальних витрат ресурсів, що використовуються у виробництві.

Управління елементами логістичного ланцюга в логістичних системах виробництва харчової продукції в реальному масштабі часу реалізується специфічними системами оперативного управління: закупівлями, поставками і зберіганням необхідних для виробництва компонентів (харчової та сільськогосподарської сировини, пакувальних матеріалів, комплектуючих та ін.); виробництвом, зберіганням, розподілом та споживанням виробленої харчової продукції.

Структура складових елементів оперативного управління кожної ланки логістичного ланцюжка підприємства з виробництва харчової продукції уявляє собою взаємно пов'язані функції планування, нормування, обліку, аналізу, контролю та регулювання.

Функціонування допоміжного та обслуговуючого виробництва взаємопов'язане з функціонуванням основного виробництва харчового підприємства в рамках планово-економічних розрахунків і скоординованої взаємодії системи оперативного менеджменту основного виробництва з системами оперативного менеджменту допоміжних виробництв та обслуговуючих служб. У результаті має місце злагоджене функціонування служб основного виробництва, яке гарантується необхідними ресурсами.

У дискретному виробництві харчової продукції специфічними системами оперативного менеджменту здійснюється моделювання найбільш оптимальних поточних процесів до-

поміжного та основного виробництва, які обслуговують різні служби та здійснюють управління їх рухом у просторі та часі.

Діяльність харчового підприємства постійно піддається впливу зовнішніх та внутрішніх факторів впливу. Системи управління підприємством в залежності від швидкості реакції на ці збурення класифікують на контрольовані та неконтрольовані. Система управління харчовим підприємством реагує на контрольовані чинники впливу під час їх виникнення, попереджаючи значущі відхилення фактичних станів реалізованих бізнес-процесів від запланованих (цілових, встановлених). На неконтрольовані фактори впливу система управління харчовим підприємством не реагує під час їх виникнення; їх дія призводить до значних відхилень фактичних станів реалізованих бізнес-процесів від цілових. У цьому випадку управління здійснюється за фактом виникнення неконтрольованих чинників.

Перший вид управління істотно ефективніше управління за фактом виникнення неконтрольованих чинників. Проте реалізація управління за фактом впливу контрольованих факторів вимагає більш значних одноразових та поточних витрат на створення і забезпечення функціонування систем управління підприємством, аніж за фактом виникнення неконтрольованих чинників.

У зв'язку із зазначеним, в умовах недостатніх фінансових ресурсів і технічних можливостей фіксування збурень в режимі реального часу перевагу доцільніше віддавати системам управління за принципом переважного управління за фактом впливу контрольованих факторів і часткового управління за фактом виникнення неконтрольованих факторів [8, с. 26]. Водночас це може призводити до того, що підприємство може отримувати невиправдано менший економічний ефект від виробничо-господарської та фінансово-економічної діяльності.

Для існуючих систем оперативного управління окремими ланками логістичних ланцюжків виробництва харчової продукції, що реалізують принципи управління за фактом впливу контрольованих факторів та за принципом переважного управління за фактом впливу контрольованих факторів і часткового управління за фактом виникнення неконтрольованих факторів, характерна орієнтація переважно на "людський фактор" (послідовна передача інформації про проблемні ситуації знизу вгору для встановлення повноважних в частині їх вирішення осіб та передача команд у

зворотному порядку). У зв'язку з цим існуючі системи управління логістикою виробництва харчової продукції здебільшого не забезпечують необхідної відповідності фактичного стану поточних процесів їх цільовому стану за встановленими показниками. Так, для харчового виробництва характерними є такі цільові показники: часові, номенклатурні, вартісні, об'ємні. Всі операції з управління ланками логістичного ланцюга за наявності проблемної ситуації (констатація проблемної ситуації на всіх рівнях ієрархії управління, прийняття рішень щодо її вирішення, зі зміни оперативних планів, графіків роботи тощо) займають надмірно тривалі проміжки часу. Внаслідок цього виникають непродуктивні витрати ресурсів (трудових, матеріальних, енергетичних та ін.). Ці різного роду втрати в кінцевому підсумку негативно відбиваються на ефективності діяльності логістичного ланцюга загалом.

Отже, функціонування логістичних ланцюгів в сучасних умовах пов'язано з нестабільністю зовнішнього середовища та інтенсивним впливом випадкових чинників, що генерують різні проблеми [9, с. 209]. У зв'язку з цим зростає роль істотного підвищення швидкодії оперативного управління поточними процесами в логістиці виробництва. Для вирішення зазначених проблем управління логістичними ланками гостро необхідне збільшення кількості формалізованих процедур у процесах констатації, генерації, аналізу можливих альтернатив; у виборі більш адекватних оперативних планів, графіків, завдань для вирішення проблемних ситуацій.

Головними альтернативами сучасної організації управління окремими ланками логістичних ланцюжків виробництва харчової продукції в умовах інтенсивного впливу випадкових збурень виступають:

- адресне встановлення управлінських рівнів та осіб, які мають повноваження вирішувати проблемні ситуації, що виникають;
- організація управління на принципах управління за фактом впливу контрольованих факторів та за принципом переважного управління за фактом впливу контрольованих факторів і часткового управління за фактом виникнення неконтрольованих факторів;
- адресна констатація проблемних ситуацій, що виникли у логістичних ланках;
- прийняття адекватних управлінських рішень у мінімально можливій за тривалістю інтервали часу в режимі реального часу [10, с. 227—228].

Такі варіанти управління логістикою харчового виробництва дозволяють реагувати на будь-які значущі виклики зовнішнього і внутрішнього середовища, оперативно здійснювати адекватну реакцію, що особливо важливо при виробництві та реалізації продукції з обмеженими термінами зберігання при обов'язковому дотриманні необхідних температурних режимів.

Також можливе управління логістикою в інший спосіб за допомогою ідентифікації проблемних ситуацій. Подібна система розпізнавання отримує певні вхідні дані та перетворює їх на вихідні, що дає змогу прийняти і реалізувати потрібні управлінські рішення. Серед вимог до таких систем — урахування впливу зовнішніх збудників, визначення рівня менеджменту, відповідального за їх усунення [11].

Продуктивність сучасних інформаційних технологій в галузі управління харчовим виробництвом гарантує мінімальні витрати часу на вияв результатів дії зовнішніх впливів та прийняття рішень, що спрямовані на їх усунення при застосуванні спеціалізованих систем ідентифікації проблемних ситуацій на виробництві.

Швидкодія спеціалізованих систем ідентифікації проблемних ситуацій в логістиці виробництва забезпечується значними витратами різних ресурсів на стадії їх утворення та мінімально необхідними ресурсами для їх сталого функціонування. Саме в процесі розробки і побудови системи, яка розпізнає відповідні типи призначення здійснюється значна за обсягами робота: дослідження безлічі варіантів можливих ситуацій; їх аналіз; класифікації; розробка алгоритмів розпізнавання; вибір та/або розробка комплексу технічних засобів тощо. Одноразові витрати на створення спеціалізованих систем ідентифікації проблемних ситуацій можуть окупатися в досить стислі терміни через економію різних ресурсів при їх багаторазовому застосуванні на працюючих харчових підприємствах.

Загалом ситуаційне управління ланками логістичного ланцюга в основному виробництві включає розпізнавання: рівнів управління й осіб, що приймають рішення в проблемних ситуаціях; рішень, спрямованих на усунення результатів зовнішніх впливів на різних рівнях менеджменту (на рівні підприємства, міжцеховому, цеховому, дільничному рівнях); фактів необхідності зміни оперативно-виробничих планів, завдань і графіків на різних рівнях; рішень, спрямованих на коригування завдань, графіків, планів виробничих систем на різних рівнях.

Організація ситуаційного управління логістичною ланкою — дискретним виробництвом, за умов впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, на основі застосування спеціальних систем ідентифікації проблемних ситуацій дозволяє формалізувати функції оперативного регулювання, контролю та аналізу і може бути адаптована для здійснення схожих функцій оперативного управління.

Сукупність гнучко коригованих календарних планів (завдань, графіків) ланок логістичних ланцюжків, адекватні реакції систем управління на зовнішні та внутрішні збурення у реальному масштабі часу, що ґрунтуються на широкому використанні спеціалізованих систем ідентифікації проблемних ситуацій, вимагають існування єдиної взаємно пов'язаної сукупності цільових управлінських рішень, які гарантують організацію злагодженої роботи логістичного ланцюга загалом.

ВИСНОВКИ

Ситуаційне управління логістичними системами виробництва харчової продукції полягає у пошуку та прийнятті управлінських рішень у різних проблемних ситуаціях. Мета ситуаційного управління у логістичних системах виробництва харчової продукції — усунення результатів впливу збурень та забезпечення максимально можливої відповідності фактичного виробництва запланованому з мінімальними втратами часу та використовуваних на виробництві ресурсів.

Управління ланками логістичного ланцюга в реальному масштабі часу відбувається за допомогою специфічних систем оперативного управління, таких, як закупівлі та поставки вихідних компонентів; зберігання сировини і продукції; виробництво, розподіл і споживання готової харчової продукції. Структура елементів оперативного управління окремої ланки логістичного ланцюга містить взаємопов'язані функції: нормування, планування, облік, контроль, аналіз та регулювання. Впровадження ситуаційного управління логістичною діяльністю на підприємствах харчової галузі надає можливість підвищити ефективність, ритмічність, прогнозованість, продуктивність та прибутковість виробництва продуктів харчування для суб'єктів господарювання.

Література:

1. Mockler R.J. Situational Theory of Management / R.J. Mockler // Harvard Business Review. — 1971. — Vol. 49. — № 3. — P. 151.

2. Домарєв В.В. Система ситуаційного управління: Теорія, методологія, рекомендації / В.В. Домарєв. — Київ, 2017. — 347 с.

3. Герчикова И.Н. Менеджмент / И.Н. Герчикова. — Москва: ЮНИТИ, 2012. — 499 с.

4. Василенко В.О. Ситуаційний менеджмент / В.О. Василенко, В.І. Шостка. — К.: ЦУА, 2003. — 285 с.

5. Трофимчук О.М. Алгоритмічний базис ситуаційного управління / О.М. Трофимчук, О.О. Кряжич // Інформатика та системні науки: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Полтава, 19—21 берез. 2015 р.). — Полтава, 2015. — С. 351—353.

6. Дубницький В.І. Розподілена динамічна модель розвитку та виявлення проблемних ситуацій на підприємствах в рамках ситуаційного управління / В.І. Дубницький, Н.Ю. Науменко, О.В. Овчаренко // Економічний вісник ДВНЗ "Український державний хіміко-технологічний університет". — 2017. — № 2. — С. 14—23.

7. Іванова М.І. Наукові засади управління логістичними системами на промислових підприємствах: монографія / М.І. Іванова. — Дніпро: Грані, 2017. — 427 с.

8. Осініна Л.М. Ситуаційний менеджмент / Л.М. Осініна. — К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2006. — 110 с.

9. Крикавський Є.В. Логістика та управління ланцюгами поставок / Є. Крикавський, О. Похильченко, М. Фертч. — Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. — 801 с.

10. Попова Ю.М. Логістична діяльність підприємства харчової промисловості та її оптимізація / Ю.М. Панюкова, Ю.А. Попова // Финансы, учет, банки. — 2014. — Вып. 1. — С. 223—231.

11. Анікін Б.А. Логістика виробництва / В.А. Волочійенко, Р.В. Серишев; відп. ред. Б.А. Анікін. — К., 2014. — 454 с.

References:

1. Mockler, R.J. (1971), "Situational Theory of Management", Harvard Business Review, vol. 49, no. 3, pp. 151.

2. Domarev, V.V. (2017), Systema sytuatsijnoho upravlinnia: Teoriia, metodolohiia, rekomendatsii [System of situational management: Theory, methodology, recommendations], Kyiv, Ukraine.

3. Herchykova, Y.N. (2012), Menedzhment [Management], YuNYTY, Moscow, Russia.

4. Vasylenko, V.O. and Shostka, V.I. (2003), Sytuatsijnyj menedzhment [Situational management], TsUL, Kyiv, Ukraine.

5. Trofymchuk, O.M. and Kriazhych, O.O. (2015), "Algorithmic basis of situational management", Informatyka ta systemni nauky: materialy VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu [Informatics and Systems Sciences: Proceedings of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation], Poltava, Ukraine, 19—21 march, pp. 351—353.

6. Dubnyts'kyj, V.I. Naumenko, N.Yu. and Ovcharenko, O.V. (2017), "Distributed dynamic model of development and identification of problem situations in enterprises within the context of situational management", Ekonomichnyj visnyk DVNZ "Ukrains'kyj derzhavnyj khimiko-tekhnolohichnyj universytet", vol. 2, pp. 14—23.

7. Ivanova, M.I. (2017), Naukovi zasady upravlinnia lohystychnymy systemamy na promyslovykh pidpryemstvakh [Scientific principles of logistics systems management at industrial enterprises], Hrani, Dnipro, Ukraine.

8. Osinina, L.M. (2006), Sytuatsijnyj menedzhment [Situational management], Vydavnytstvo Yevropejs'koho un-tu, Kyiv, Ukraine.

9. Krykav's'kyj, Ye. Pokhyl'chenko, V.O. and Fertch, M. (2017), Lohistyka ta upravlinnia lantsiuhamy postavok [Supply chain logistics and management], Vyd-vo L'viv. politekhniki, L'viv, Ukraine.

10. Popova, Yu.M. and Popova, Yu.A. (2014), "Logistic activity of the food industry enterprise and its optimization", Fynansy, uchet, banky, vol. 1, pp. 223—231.

11. Anikin, B.A. Volochienko, V.A. and Seryshev, R.V. (2014), Lohistyka vyrobnytstva [Production logistics], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 352

Ю. А. Романовська,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0002-1099-0787

А. В. Курієнко,

студентка освітнього ступеня "магістр", Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0003-2726-3591

І. В. Коротчук,

студентка освітнього ступеня "магістр", Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID: 0000-0001-9629-061X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.100

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Yu. Romanovska,

PhD in Economics, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

A. Kuriienko,

master student, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

I. Korotchuk,

master student, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

ANALYSIS OF SOCIAL POLICY OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Охарактеризовано децентралізацію повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Визначено основні сучасні підходи щодо формування та реалізації соціальної політики розвитку територіальних громад. Виділено основні завдання в ході реалізації соціальної політики в територіальній громаді. Визначено основні функції та діючу інфраструктуру соціального захисту в розрізі рівнів адміністративно-територіального устрою. Розглянуто власні повноваження об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захист та соціального забезпечення. Проаналізовано соціальну політику Вінницької міської об'єднаної територіальної громади (ОТГ). Проаналізовано динаміку середньомісячної заробітної плати та середньомісячної заробітної плати Вінницької ОТГ. Продемонстровано рівень безробіття Вінницької ОТГ. Проаналізовано видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на прикладі ОТГ. Обґрунтовано, що основною метою аналізу соціальної політики об'єднаної територіальної громади є визначення напрямів стратегічного розвитку цієї громади.

The decentralization of powers in the field of social protection and social security is characterized. The basic modern approaches in forming and realization of social policy of development of territorial communities are defined. The main tasks during the implementation of social policy in the territorial community are highlighted. The basic functions and the existing social protection infrastructure in terms of levels of the administrative and territorial structure have been determined. The authority of the united territorial community in the field of social protection and social security has been considered. The dynamics of the average monthly wage in Vinnitsa is illustrated. The dynamics of the average monthly wage of Vinnitsa for the research period is shown. The dynamics of the unemployment rate in Vinnitsa is demonstrated. It is determined that the primary task is to optimize the social interests of the territorial community with regional social policy. They found that effective management of social policy requires an assessment of the capacity of the current system of state and regional government to solve the task of ensuring social security. It is proved that

justification of the vectors of socio-economic development of territorial communities should be based on the application of experience of successful implementation of such transformations in developed countries. It is determined that the provision of social security of territorial communities lies in the plane of realization of state social policy, the main subject of which is the state, which defines its general principles, goals, objectives and priorities. Expenditures on social protection and social security of the Vinnytsia territorial community are analyzed. It is determined that the main priority development of society should be the preservation of life and human health, and the right of the person to safety — one of the basic inalienable rights. Possible ways of improving the legal protection of social protection are outlined.

Ключові слова: соціальна політика, територіальна громада, децентралізація, соціальна безпека, соціальна допомога, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Key words: social policy, territorial community, decentralization, social security, social assistance, social protection, social security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Соціальна політика це цілеспрямована діяльність держави щодо розробки та реалізації питань, які безпосередньо стосуються людини, її становища в суспільстві; врахування особливостей різних верств населення та надання людині соціальних гарантій. Призначення соціальної політики полягає в покращенні здоров'я нації, забезпеченні відповідного доходу та соціальної підтримки в певних складних життєвих ситуаціях, створення для населення сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві. Втілення в життя ефективної соціальної політики потребує об'єднання зусиль усіх гілок та рівнів публічної влади, а також широкої підтримки з боку громадянського суспільства. Соціальна політика є своєрідною системою, яка включає до свого складу закони, державні інститути, спеціальну інфраструктуру установ, інститути громадянського суспільства, людські та фінансові ресурси. Разом із функцією реалізації та захисту соціальних прав громадян, соціальна політика координує інтереси і потреби соціальних груп в економічній, соціальній та політичній сферах.

Соціальна політика, яка проводиться всіма суб'єктами влади, має орієнтуватися на певні цінності і очікування населення, що дозволить сформувати комфортний простір для громадянського суспільства. Саме тому процес реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні зумовлюють нагальну потребу у встановленні чіткого механізму розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, виконання повноважень у сфері соціального захисту на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації. Децентралізація повноважень у сфері соціаль-

ного захисту та соціального забезпечення покликана сприяти наданню соціальної допомоги, послуг та пільг на засадах доступності, якості та ефективності. Враховуючи зазначене, актуалізується потреба в проведенні комплексного дослідження соціальної політики в умовах децентралізації влади, зокрема в об'єднаних територіальних громадах, як одного з важливих напрямів соціально-економічного розвитку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо проблем в управлінні державною соціальною політикою піднімаються в наукових роботах вітчизняних авторів О. Білоруса, О. Власюка, З. Герасимчук, В. Гошовської, І. Гнібіденко, О. Іляш, Е. Лібанової, О. Новікової, проте їх наукові праці торкаються лише окремих аспектів і найчастіше мають загально-описовий характер щодо визначення орієнтирів дослідження понятійно-категорійного апарату. Що стосується соціальної політики територіальних громад, то фахівцями в цій сфері виступають О. Бобровська¹ І. Дробушем, М. Кравченко, А. Михненко, В. Онікієнком та О. Шibaєвою, які обґрунтовують лише окремі її елементи — питання соціальної безпеки та надання соціальних послуг.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розмежування владних повноважень соціальна політика України набуває істотних змін, тому виникає необхідність дослідження та оцінювання її через призму фінансово-бюджетних відносин. Аналіз соціальної політики є невід'ємною складовою досліджень соціально-економічного розвитку будь-якої країни, тому дослідження зазначеної проблеми є актуальним.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є обґрунтування особливостей розвитку соціальної політики на рівні територіальних громад, аналіз соціальної політики на прикладі Вінницької міської об'єднаної територіальної громади.

**ВИКЛАД
ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Державну соціальну політику потрібно розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити не тільки соціальний, а й економічний розвиток країни шляхом активізації людського потенціалу та його оптимального використання [1, с. 207]. Дієвість соціальної політики на будь-якому рівні передусім залежить від достатності та ефективності використання фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію соціальних програм. Формування таких фінансових ресурсів здебільшого відбувається за рахунок держави та територіальних громад, але роль підприємств, громадських організацій, приватних фондів також не можна недооцінювати. У процесі розвитку системи місцевого самоврядування України підвищується роль територіальних громад в процесі реалізації соціальної політики, і як наслідок, створюються умови для соціальної безпеки.

Формуючи політику соціального розвитку територіальних громад та моделюючи стратегію фінансового забезпечення соціального захисту громади, мають застосовуватися фінансові підходи щодо їхнього оцінювання. В сучасних умовах реформи місцевого самоврядування особливої уваги потребують питання секторної децентралізації. Децентралізація повноважень у сфері соціальної політики покликана сприяти наданню соціальних допомог, послуг та пільг на засадах доступності, якості та ефективності. Оскільки значна частина видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення передається на місцевий рівень, питання, що потребують першочергового розв'язання, полягають у налагодженні ефективних механізмів їх розподілу, виявленні неефективних видатків, що сприятиме залученню додаткового ресурсу для фінансування найбільш важливих завдань. Водночас обґрунтування регіональних особливостей фінансового забезпечення соціального захисту дозволить виявити причини, що зумовлюють і поглиблюють проблему бідності населення країни [2, с. 91].

Основним завданням в ході реалізації соціальної політики в територіальній громаді

має бути виявлення рівня невідповідності між потребами населення та діяльністю влади. Результатом має бути взаємодія владних структур, метою якої є вирішення ряду проблем, усунення зазначених протиріч шляхом розробки планів та програм, спрямованих на реалізацію інтересів визначених соціальних груп та територіальних громад, забезпечення поступової реалізації соціальних потреб конкретних соціальних суб'єктів, в даному контексті — такими соціальними суб'єктами є усі жителі відповідної території. Першочерговим завданням є оптимізація соціальних інтересів територіальної громади з регіональною соціальною політикою. Соціальна політика спрямована на реалізацію соціальних інтересів територіальних громад та її ефективність залежить насамперед від зацікавленості усіх рівнів влади у розв'язанні соціальних проблем, які не дозволяють територіальній громаді нормально функціонувати, а також від активізації спільної діяльності населення та влади щодо їх вирішення [3].

За таких умов самоврядна діяльність територіальних громад насамперед має забезпечувати стабільність та розвиток соціальних і економічних процесів. На створення цих умов і повинні спрямовуватись адміністративні зміни і механізми управління органів влади територіальних громад. Обґрунтування векторів соціально-економічного розвитку територіальних громад має спиратися на застосування досвіду успішної реалізації таких трансформацій у розвинених країнах. Забезпечення соціальної безпеки територіальних громад лежить у площині реалізації державної соціальної політики, основним суб'єктом реалізації якої є держава, що визначає її загальні принципи, цілі, завдання та пріоритети. Тому політика забезпечення соціальної безпеки територіальної громади — це цілеспрямована діяльність держави в соціальній сфері, яка переслідує, певні цілі, що співвіднесені з конкретними історичними і політичними обставинами, підкріплені необхідними організаційними зусиллями, фінансовими ресурсами і розраховані на певні соціальні результати. Ефективність реалізації такої політики обумовлюється рівнем добробуту, освіти, здоров'я населення, соціальною стабільністю, конструктивністю відносин між різними соціальними групами [1, с. 208].

В Україні визначено основні повноваження органів місцевого самоврядування базового рівня у сфері соціального захисту, що передбачають:

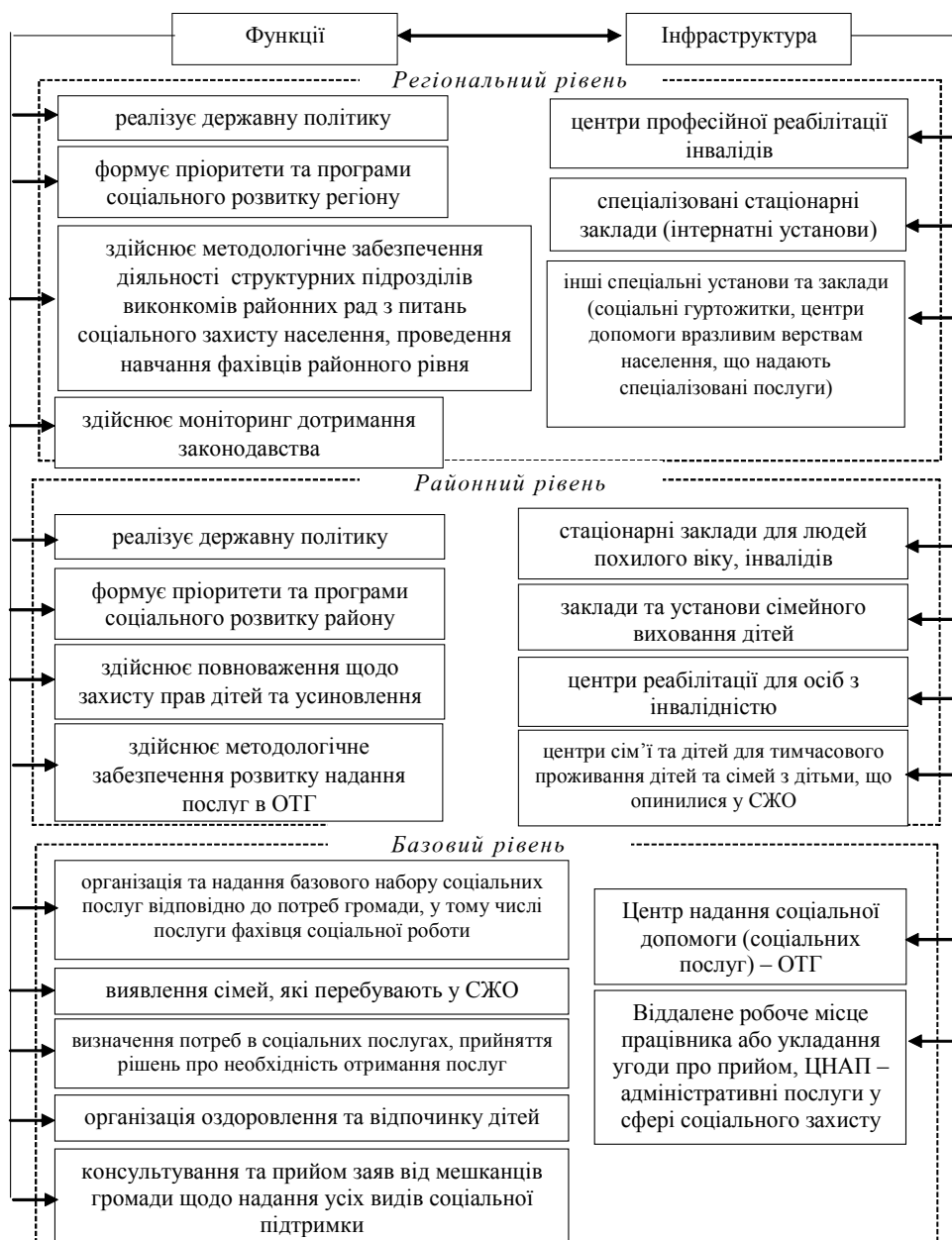

Рис. 1. Функції та інфраструктура соціальної політики в розрізі рівнів адміністративно-територіального устрою

Джерело: [4].

1) надання соціальної допомоги через територіальні центри — власні повноваження;

2) надання структурними підрозділами територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні послуг з соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг) — делеговані повноваження

Реформування адміністративно-територіального устрою в Україні зумовлює необхідність визначення територіальної основи органів місцевого самоврядування та виконавчої влади в сфері соціального захисту. За матеріалами Міністерства соціальної по-

літики визначено основні функції та діючу інфраструктуру соціального захисту в розрізі рівнів адміністративно-територіального устрою (рис. 1).

Таким чином, велику роль в ефективному розвитку соціальної політики відіграє дослідження соціального захисту та соціального забезпечення, реалізація яких можлива за допомогою повноважень об'єднаної територіальної громади (рис. 2).

Таким чином, територіальні громади наділені значною кількістю повноважень, які впливають на розвиток соціальної політики певного територіального угруповування (рис. 2).

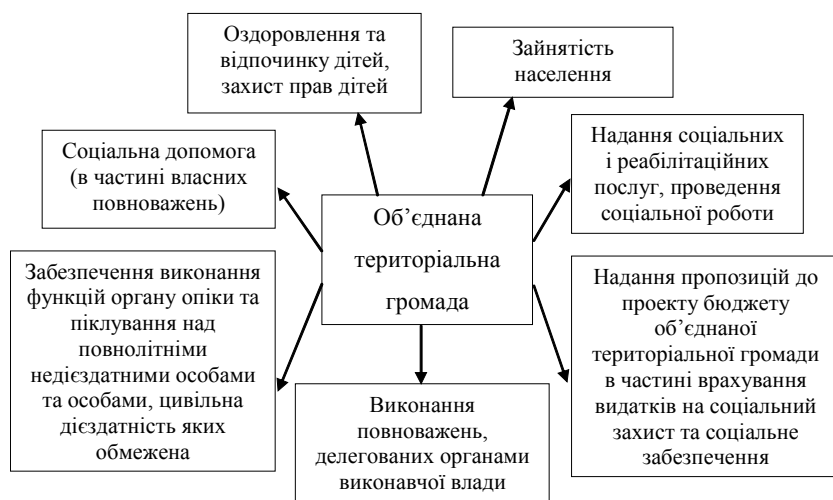

Рис. 2. Власні повноваження об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захист та соціального забезпечення

Джерело: [5].

Наведений розподіл повноважень та фінансових ресурсів в системі соціального захисту в умовах реформування місцевого само-

врядування та територіальної організації влади вказує на складність та широке коло власних повноважень ОТГ (диференціація за

Таблиця 1. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення по Вінницькій міській об'єднаній територіальній громаді протягом 2017–2019 років, тис. грн

№	Найменування показників	Рік:			Відхилення, %	
		2017	2018	2019		
1	Пільги ветеранам війни, особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, багатодітним сім'ям	84481,5	115698,2	28190,7	36,9	-75,6
2	Житлові субсидії населенню	922495,2	496173,9	223920,4	-46,2	-54,8
3	Компенсаційні виплати на пільговий проїзд в автомобільному та електротранспорті загального користування, який працює в звичайному режимі руху, залізничному транспорті приміського сполучення окремим категоріям громадян міста Вінниці	18265,5	20399,0	23876,6	11,7	17,1
4	Допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та тимчасова державна допомога дітям	306710,6	273783,7	267833,0	-10,7	-2,2
5	Допомога особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, особам, які не мають права на пенсію, непрацюючим особам, які досягли загального пенсійного віку, але не набули права на пенсійну виплату, допомога по догляду за особами з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу	87131,2	115668,6	199867,5	32,7	72,8
6	Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях	1226,5	965,7	1343,0	-21,3	39,1
7	Пільги на медичне обслуговування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	1097,5	1538,2	1793,0	40,2	16,5
8	Витрати на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни	182,7	123,3	105,0	-32,5	-14,8
9	Компенсаційні виплати особам з інвалідністю на бензин, ремонт, техобслуговування автотранспорту та транспортне обслуговування	166,3	164,1	486,0	-1,3	196,1
10	Видатки на виконання міських програм	22863,6	26582,6	26598,3	16,2	0,06
11	Утримання територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	10860,2	12516,4	6544,9	15,2	-47,7
12	Соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей	12222,0	17187,7	13940,6	40,6	-18,9
13	Компенсаційні виплати за навчання учасників антитерористичної операції та їх дітей	731,7	944,5	972,4	29,08	2,95
	Разом	1468434,5	1081745,9	795471,4		

Джерело: побудовано за даними [9].

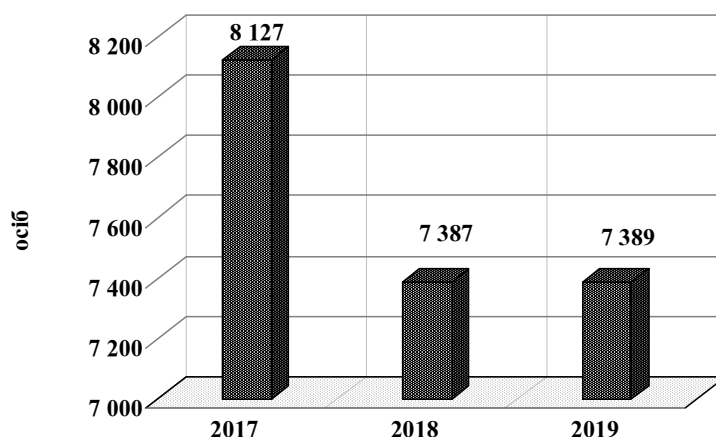

Рис. 3. Динаміка кількості безробітного населення в м. Вінниці протягом 2017–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [9].

різними напрямками, охоплення та розуміння специфіки життєдіяльності значної кількості соціальних груп в громаді), що не дозволяє об'єднаними територіальними громадами комплексно охопити усі питання соціального захисту [6, с. 108].

Сучасні підходи у формуванні та реалізації соціальної політики розвитку територіальних громад потребують соціальної відповідальності органів державної влади різного рівня та органів місцевого самоврядування, яка полягає у розробці та реалізації ефективної внутрішньої та зовнішньої регіональної соціально-економічної політики, її правової основи, яка має спрямовуватись на стабільне забезпечення високого рівня життя, соціального захисту та соціальної допомоги, мінімізацію соціальних ризиків та сприяння розвитку територіальних утворень різних рівнів в соціальному аспекті [7, с. 48].

Ефективне управління соціальною політикою вимагає досліджень, що торкаються соціальної безпеки та соціального забезпечення. Це передбачає аналіз соціальної політики на всіх щаблях її ієрархії, починаючи з міст та територіальних громад. Висновки, отримані з досліджень щодо оцінювання соціальної сфери надають змогу обґрунтувати чи вірно обрано вектор соціального розвитку як певного регіону, громади, так і країни загалом. Але через постійні процеси соціально-економічного реформування соціальні проблеми, які виникають на кожному етапі розвитку суспільства, потребують щоразу інших підходів до їх аналізу.

Важливим етапом в усвідомленні дослідження соціальної політики територіальної громади є оцінювання її через призму концепції сталого розвитку. Концепція сталого розвит-

ку, яка спочатку формувалася як модель економічного зростання при збереженні природних ресурсів та екологічної безпеки, поступово переросла в комплексну модель безпечного і стабільного існування суспільства, що включає різні чинники — екологічні, економічні і соціальні. Соціальний аспект концепції сталого розвитку передбачає збереження стабільності соціальних і культурних систем, скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми. Головним пріоритетним розвитком суспільства має стати збереження життя і здоров'я людини, а право особи на безпеку — одним із базових невідчужувальних прав [8, с. 16].

Ключову роль у дослідженні соціальної політики відіграє фінансування таких галузей соціальної сфери, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення. Тому аналіз видатків на реалізацію соціальної політики потребує пильної уваги. Проаналізуємо розвиток соціальної політики на прикладі Вінницької міської об'єднаної територіальної громади за допомогою динаміки таких показників:

- 1) видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- 2) рівень безробіття;
- 3) рівень середньої заробітної плати;
- 4) видатки на освіту та медицину.

Вінницька об'єднана територіальна громада була створена 29 листопада 2018 року, тому показники за попередні роки відносяться до м. Вінниці, що мають однаковий територіальний розмір.

У економічній літературі дається визначення видатків бюджету на соціальний захист населення як видатків, спрямованих на адресну підтримку малозабезпечених громадян, вста-

Рис. 4. Динаміка середньомісячної заробітної плати по Вінницькій міській об'єднаній територіальній громаді, грн

Джерело: побудовано за даними [9].

новлення певного рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних груп населення, соціальний захист осіб, що опинилися в екстремальних умовах (біженці, безпритульні тощо) [8, с. 15]. Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення передбачають фінансування таких програм, як соціальний захист пенсіонерів, соціальний захист сім'ї, дітей і молоді, соціальний захист на випадок непрацездатності, соціальний захист ветеранів війни та праці, соціальний захист інших категорій населення, допомога у вирішенні житлового питання, інша діяльність у сфері соціального захисту, соціальний захист безробітних, фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту тощо (табл. 1).

Показник житлових субсидій населенню у 2017 році був найвищим та становив 922495,2 тис. грн, а найменший спостерігається у 2019 році та становить 223920,4 тис. грн. Соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей також найбільший показник мали у 2019 році — 972,4 тис. грн, а найменший показник становить 731,7 тис. грн у 2017 році. Що стосується фінансування соціального захисту та соціального забезпечення Вінниці за останні три роки спостерігається зменшення загальної суми видатків на 26%. Проте більшість показників мали зростаючу динаміку. Разючі зміни спостерігаються в наданні житлових субсидій, оскільки щороку відбуваються зміни в системі надання субсидій населенню, то видатки зменшились на 75% що й займає суттєву

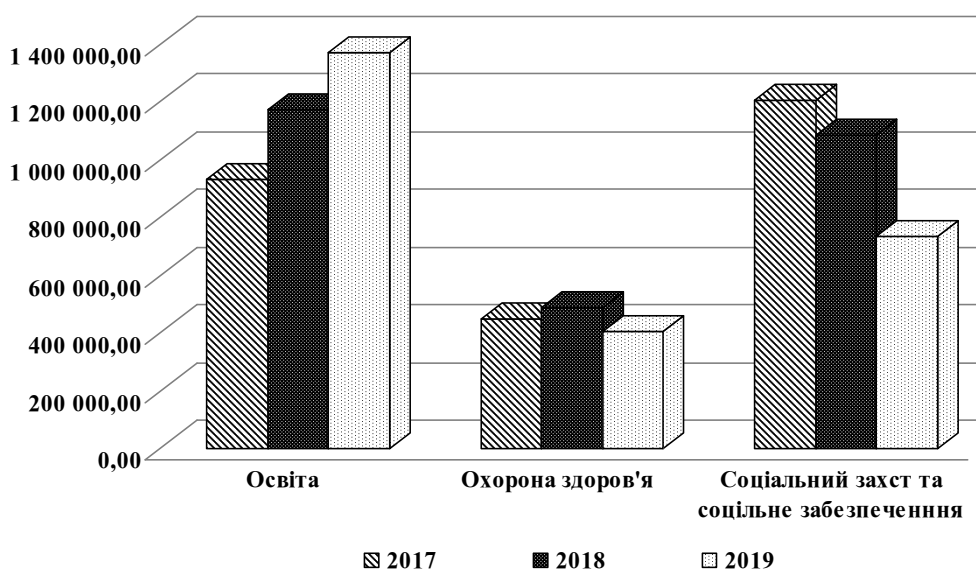

Рис. 5. Динаміка видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення по Вінницькій міській об'єднаній територіальній громаді, тис. грн

Джерело: побудовано за даними [9].

частку в загальній сумі соціального фінансування. Що стосується зменшення витрат які спрямовуються на надання пільг ветеранам війни, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, багатодітним сім'ям, то це спричинено тим, що у складі видатків на соціальний захист з'являються нові статті щодо цього показника і в такому випадку кошти спрямовуються на чітко визначені цілі.

Показник безробіття — це один з центральних показників для визначення соціально-економічного розвитку. Безробіття сприяє зростанню соціальної нестабільності та злиднів у суспільстві, поширенню чисельності соціально незахищених верств населення та інших негативних соціально-економічних явищ, що спричинені відсутністю необхідної кількості робочих місць в територіальній громаді. Динаміку рівня безробіття наведено на рисунку 3.

За даними Вінницького міського центру зайнятості в 2018 році було зареєстровано на 740 осіб менше ніж у 2017 році, що свідчить про активну діяльність центру зайнятості щодо працевлаштування осіб, які набули в звітному періоді статус безробітного. У 2019 році кількість населення, що звернулося по допомогу в центр зайнятості, становить на 2 особи більше попереднього року, така ситуація свідчить про меншу кількість вакансій від роботодавців порівняно з 2018 роком, які були представлені на ринку праці.

Заробітна плата являє собою один з головних показників рівня соціально-економічної політики країни, територіальної громади, міста. Незалежно від формулювання сутності заробітної плати, науковці вважають [10], що вона повинна відбивати існуючі в державі соціальні, економічні та виробничі відносини. Розмір заробітної плати визначає рівень матеріального добробуту громадян певного суспільства, наприклад, на рівні територіальної громади (рис. 4).

Середньомісячна заробітна плата у Вінницькій міській об'єднаній територіальній громаді протягом трьох років постійно зростала, на це вплинуло підняття мінімальної заробітної плати, інфляція та збільшення соціальних стандартів рівня життя (рис. 4).

Фінансування освіти і охорону здоров'я є стратегічними напрямками розвитку суспільства, тому аналіз видатків по цим розкриває соціальний напрям розвитку територіальної громади (рис. 5).

Видатки на освіту протягом аналізованих років мають зростаючий характер, видатки на охорону здоров'я в 2018 році збільшилися за рахунок реформування сфери охорони здоров'я, в 2019 році видатки зменшилися. Видатки на соціальну сферу щороку зменшувалися.

Таким чином, дослідивши динаміку розвитку соціальної політики Вінницької міської об'єднаної територіальної громади по окреслених показниках, можна стверджувати про окремі недоліки у сфері соціального забезпечення на рівні даної громади, які можна усунути за допомогою:

- подальший стратегічний розвиток програми соціального розвитку, яка прогнозує щорічне зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення;

- вдосконалення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади в сфері надання соціальних послуг з метою забезпечення їх високої якості;

- обґрунтування чіткого алгоритму фінансування в сфері соціального захисту та соціального забезпечення на рівні об'єднаних територіальних громад;

- розробка Дорожньої карти децентралізації у сфері соціальної безпеки на рівні міста тощо.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, аналіз соціальної політики дозволяє отримати ґрунтовні висновки щодо соціального результату діяльності територіальних громад. Основною метою отриманих даних аналізу соціальної політики об'єднаної територіальної громади має бути визначення напрямів стратегічного розвитку, а саме скорочення бідності й нерівності, розширення залученості населення до створення ВВП, забезпечення рівних можливостей для реалізації людського потенціалу незалежно від соціально-економічних умов, статі, місця проживання та етнічних коренів.

Систематизація здійсненого аналізу на прикладі Вінницької міської об'єднаної територіальної громади дозволяє дійти висновку, що сучасний стан реалізації соціальної політики є не ідеальним, незважаючи на реформування соціальної політики сталого соціально-економічного розвитку України, та підвищення соціальних стандартів життя.

Таким чином, в основі реформування напрямів розвитку соціальної політики виступають такі компоненти, як вдосконалення правової регламентації соціальної політики, а також

ня чинного законодавства в галузі державного та регіонального соціального управління, забезпечення його зорієнтованості на забезпечення соціальної безпеки та соціального захисту.

Подальша наукова робота буде спрямована на дослідження проблематики наукової обґрунтованості соціальної безпеки об'єднаної територіальної громади та виокремлення системи показників для її оцінювання.

Література:

1. Помаза-Пономаренко А.А. Ефективність реалізації державної соціальної політики: методичні підходи до оцінювання та світова практика забезпечення. Актуальні проблеми державного управління. 2016. 2 (50). С. 206—211.

2. Дробуш І. Соціальна політика у територіальній громаді: актуальні питання реалізації в умовах формування соціальної державності. Історико-правовий часопис. 2015. № 1 (5). С. 90—94.

3. Кравченко М. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. Науковий вісник. "Демократичне врядування". 2014. № 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8 (дата звернення 03.04.2020).

4. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення 01.04.2020).

5. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: монографія / наук. ред. В.С. Кравців. Львів: НАН України. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України", 2016. С. 70—76.

6. Мещан І.В. Територіальна громада як суб'єкт соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування. Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 2 (22). С. 106—110.

7. Бобровська О.Ю., Жадан Є.В. Концептуальний підхід до створення системи соціальної безпеки територій як чинник успішного реформування місцевого самоврядування. Держава та регіон. 2015. № 2 (50). С. 46—50.

8. Бедринець М.Д., Вітюк Н.П. Оцінка бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1. С. 15—26.

9. Вінницька міська рада. URL: <https://www.vmr.gov.ua/> (дата звернення 20.03.2020).

10. Михайлова Ю.Г., Самотоєнкова О.В. Аналіз динаміки середньої заробітної плати в

Україні. Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. 2017 рік. Вип. 3. Ч. I. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.PDF> (дата звернення 27.03.2020).

References:

1. Pomaza-Ponomarenko, A. L. (2016), "Effectiveness of state social policy implementation: methodological approaches to evaluation and world practice of provision", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol.2 (50), pp. 206—211.

2. Drobush, I. (2015), "Social Policy in the Territorial Community: Topical Issues of Implementation in the Formation of Social Statehood", *Istoryko-pravovyi chasopys*, vol.1(5), pp. 90—94.

3. Kravchenko, M. (2014), "Mechanisms of decentralization of social services in Ukraine", *Demokratychnе vriadyuvannia*, vol. 14, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8 (Accessed 3 April 2020).

4. Ministry of Social Policy of Ukraine (2020), available at: <https://www.msp.gov.ua/> (Accessed 1 April 2020).

5. Kravtsiv, V.S. (2016), *Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna polityka v Ukraini* [Territorial development and regional policy in Ukraine], NAN Ukrainy. DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy", Lviv, Ukraine, pp. 70—76.

6. Meshchan, I. V. (2014), "Territorial community as a subject of social partnership in the management of social services", *Visnyk NTUU "KPI". Politologiya. Sotsiologiya. Pravo*, vol. 2 (22), pp. 106—110.

7. Bobrovska, O. Yu. and Zhadan, Ye. V. (2015), "Conceptual approach to creating a social security system of territories as a factor of successful reform of local self-government", *Derzhava ta rehion*, vol. 2 (50), pp. 46—50.

8. Bedrynets, M. D. and Vitiuk, N. P. (2015), "Estimation of budget financing of social protection and social security in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 15—26.

9. Vinnytsia City Council (2020), available at: <https://www.vmr.gov.ua/> (Accessed 20 March 2020).

10. Mykhailova, Yu. H. and Samotoienkova, O. V. (2017), "Analysis of the dynamics of the average wage in Ukraine", *Statystyka — instrument sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh studentskykh prats*, vol. 3 (I), available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.PDF> (Accessed 27 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 16.04.2020 р.

УДК 658.15

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди", м. Переяслав-Хмельницький
ORCID ID: 0000-0003-3127-5181

К. В. Авдалян,

аспірант 3-го року навчання, кафедри фінансів, обліку і оподаткування,
спеціальності 071 Облік і оподаткування ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"
ORCID ID: 0000-0002-3605-4997

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.109

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor, SHEE "Pereyaslav-Khmelnytskyi
SPU after Grygoriy Skovoroda", Pereyaslav-Khmelnytskyi

K. Avdalian,

postgraduate student, of Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi
State Pedagogic University, Pereyaslav-Khmelnytskyi

THE FEATURES OF ACCOUNTING OF FINANCIAL RESULTS OF ASSOCIATIONS OF ENTERPRISES

У статті досліджено теоретичні основи бухгалтерського обліку господарської діяльності об'єднання підприємств та формування фінансових результатів. Розглянуто особливості нормативного регулювання економічної категорії прибуток (збиток) або фінансовий результат, що дало змогу встановити особливості сутності та бухгалтерського обліку прибутку об'єднань підприємств. Визначено основні нормативно-правові документи щодо здійснення будь-якої господарської діяльності в Україні. Проведено аналіз переліку захищених дисертацій з проблем бухгалтерського обліку корпорацій та акціонерних підприємств. Здійснено розгляд особливостей бухгалтерського обліку фінансових результатів відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Визначено, що однією з особливостей відображення прибутку або збитку від господарської діяльності є наявність взаємодіючих, що існували раніше між покупцем та об'єктом придбання, під час здійснення процесу об'єднання підприємств.

The theoretical bases of accounting of economic activity of association of enterprises and formation of financial results are investigated in the article. The article describes the accounting profit and the importance of control in the workplace. The features of statutory regulation of the economic category of profit (loss) or financial result were considered, making it possible to establish peculiarities of the essence and accounting of profit of associations of enterprises. The pressing questions of forming of financial results of enterprises activity are considered in the modern terms of management. The basic normative legal documents on carrying out of any economic activity in Ukraine are defined. An analysis of the list of defended dissertations on the problems of accounting of corporations and incorporated enterprises was carried out, which made it possible to form an opinion about the practical lack of scientific research on accounting of financial results of any of the types of associations of enterprises. The peculiarities of accounting of financial results in accordance with the requirements of international standards of accounting and financial reporting were considered. This made it possible to determine that the accounting of associations of enterprises and the procedure of preparation of consolidated financial statements are also regulated by national regulations (standards) of accounting, but the latter are imperfect and do not always take into account all possible situations in practice. It is proved that, in addition to the traditional financial result arising from the comparison of income and expenses incurred during the reporting period, a

business combination, as a separate entity, must account and reflect the financial result of the unification in the consolidated financial statements. This enabled us to form the components of the financial result of the unification of the enterprises. It is determined that one of the features of profit or loss statement from business activities is the existence of relationships that previously existed between the customer and the property to be acquired during the process of the unification of the enterprises.

Ключові слова: облік фінансових результатів, прибуток, об'єднання підприємств, фінансовий результат, господарська діяльність.

Key words: accounting of financial results, profit, association of enterprises, financial result, economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі становлення та розвитку ринкових відносин об'єднання підприємств України зіткнулися з рядом проблем, які пов'язані з визначенням фінансових результатів та їх відображенням у бухгалтерському обліку. Найважливішим показником, який характеризує ефективність фінансової діяльності об'єднань підприємств являється фінансовий результат (прибуток або збиток). Фінансовий результат об'єднань підприємств виступає основою його економічного розвитку і зміцнення фінансових відносин з контрагентами та відображає ефективність його господарювання за всіма напрямками діяльності. На законодавчому рівні питання обліку фінансових результатів достатньо вирішено, проте збільшуються дискусії науковців з приводу пошуку шляхів зростання та стабілізації фінансових результатів об'єднань підприємств, особливостей їх створення та особливостей ведення їх бухгалтерського обліку. Ці питання потребують уточнення та додаткового вивчення. Актуальними залишаються питання щодо формування методичних підходів визначення фінансових результатів об'єднань підприємств та ведення їх обліку в обліковій практиці підприємств, вирішення яких впливає на зміцнення економічного стану суб'єкта господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання обліку фінансових результатів об'єднань підприємств знайшли своє відображення у працях багатьох вчених, зокрема В.Г. Білика, С.В. Кучер, Л.Г. Ловінської, С.В. Мочерного, О.В. Олійника, О.Є. Ширягіної, Л.М. Яременко та інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не вирішеними залишаються питання діючої практики ведення бухгалтерського обліку

фінансових результатів об'єднань підприємств щодо формування методичних підходів визначення фінансових результатів об'єднань підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних основ бухгалтерського обліку господарської діяльності об'єднання підприємств та формування фінансових результатів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бухгалтерський облік фінансових результатів враховуючи особливості створення різних видів господарських об'єднань підприємств, особливості їх економіко-організаційної структури, мети створення має суттєво відрізнятися від практики бухгалтерського обліку звичайних суб'єктів господарювання.

На складність бухгалтерського обліку фінансових результатів впливають також обсяги здійснюваних господарських операцій, оперативність та чіткість обробки інформації, такі операції залежать від організації системи бухгалтерського обліку, послідовності застосування обраної облікової політики тощо.

Розглянемо особливості нормативного регулювання такої економічної категорії, як прибуток (збиток) або фінансовий результат з метою встановлення особливостей сутності та бухгалтерського обліку прибутку об'єднань підприємств.

Основи здійснення будь-якої господарської діяльності в Україні регулюються Господарським кодексом України, Цивільним Кодексом України, Податковим кодексом України, Митним кодексом України тощо.

Господарський кодекс України визначає сутність прибутку суб'єкта господарювання, загальний порядок його розподілу та порядок вилучення у зв'язку з порушенням суб'єктом господарювання норм чинного законодавства.

Відповідно до ст. 142 Господарського кодексу України "прибуток (дохід) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань" [1].

Склад валового доходу та валових витрат суб'єктів господарювання визначається законодавством, а для цілей оподаткування може встановлюватися спеціальний порядок визначення доходу як об'єкта оподаткування. Порядок використання прибутку (доходу) суб'єкта господарювання визначає власник або уповноважений ним орган відповідно до законодавства та установчих документів. Держава може впливати на вибір суб'єктами господарювання напрямів та обсягів використання прибутку (доходу) через нормативи, податки, податкові пільги та господарські санкції відповідно до законодавства.

Отже, попри наявність значної кількості змін в податковому законодавстві за останні роки, норми Господарського кодексу не приведені у відповідність до норм Податкового кодексу України. Така невідповідність представлена, перш за все, використанням термінів "валовий дохід" та "валові витрати", які вилучені з податкового законодавства з прийняттям Податкового кодексу. Крім того, наявне ототожнення прибутку з доходом, без зазначення ситуацій, за яких прибуток буде тотожним поняттю доходу.

Відповідно до ст. 240 Господарського кодексу України зазначається, що прибуток (дохід), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в дохід відповідного бюджету в порядку, встановленому законом. Прибуток (дохід), незаконно одержаний суб'єктами підприємницької діяльності стягується за рішенням суду до Державного бюджету України [1].

На відміну від Господарського кодексу України, Цивільний кодекс України визначає загальний характер розподілу прибутку між учасниками підприємства.

Відповідно до ст. 123 Цивільного кодексу України "Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким до-

говором або домовленістю учасників. Позбавлення учасника повного товариства права на участь у розподілі прибутку чи збитків не допускається" [9].

Як бачимо ця стаття визначає характер розподілу прибутку повного товариства, а положення, які регулюють порядок розподілу інших суб'єктів господарювання — відсутні.

Відповідно ст. 30 Закону України "Про акціонерні товариства", однією із частин прибутку акціонерного товариства є дивіденди, що виплачуються акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів. Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів [2].

Що ж до дивідендів за привілейованими акціями, то їх виплата здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року або минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Чинний на сьогодні Закон України "Про холдингові компанії в Україні" визначає, що виключне право визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств мають загальні збори холдингової компанії [3]. Тобто ця норма підкреслює, що кожне акціонерне товариство або об'єднання підприємств можуть на власний розсуд встановлювати напрями розподілу отриманого ними чистого прибутку за наслідками звітного року.

Варто відмітити, що відповідно до останніх змін податкового законодавства, чинна редакція Податкового кодексу України також не містить визначення або будь-якого іншого підходу до розуміння поняття "прибуток". Лише ст. 14 визначає поняття інвестиційний прибуток, під яким можна розуміти "дохід у вигляді позитивної різниці між доходом, отриманим платником податку від проведення операцій з цінними паперами з урахуванням курсової різниці, деривативами та корпоративни-

Таблиця 1. Перелік захищених дисертацій з проблем бухгалтерського обліку корпорацій

Автор	Рік захисту	Тема наукового дослідження
Онїстрат А.А. [7]	2005	Організаційно-методологічні спрямування обліку і аналізу в системі оподаткування (на прикладі акціонерних товариств України)
Шухман Н.Е. [11]	2009	Організація внутрішнього аудиту в корпораціях
Мельничук І.І. [5]	2015	Облік та аудит фінансових результатів страхової діяльності
Шепелюк В.А. [10]	2015	Бухгалтерський облік і внутрішній контроль корпоративних прав: організація та методика

ми правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах, та витратами на придбання таких інвестиційних активів" [8].

Враховуючи вищевикладене можна стверджувати, про практичну відсутність законодавчої бази, яка б встановлювала єдиний підхід до розуміння сутності фінансового результату господарської діяльності. Нині наявні теоретичні надбання щодо поняття терміну "фінансовий результат", його класифікації тощо, сформувалися в результаті досвіду його формування та розподілу на практиці. Сьогодні фінансовий результат, вважається одним із економічних показників, який важко порівняти, особливо, якщо мова йде про різні підприємства. Така ситуація склалась у зв'язку з наявністю різних варіативних частин у формуванні облікової політики суб'єкта господарювання, які в кінцевому результаті впливають на величину отриманого прибутку.

Аналізуючи стан наукових досліджень щодо удосконалення бухгалтерського обліку процесу формування та розподілу фінансових результатів об'єднань підприємств, встановлено, що в Україні практично відсутні наукові дослідження щодо бухгалтерського обліку фінансових результатів будь-якого з видів об'єднань підприємств. Проте за останні роки захищено декілька дисертацій на здобуття ступенів як кандидатів, так і докторів економічних наук, присвячених дослідженню питання бухгалтерського обліку корпорацій, акціонерних підприємств (табл. 1).

Як бачимо з таблиці, питанням бухгалтерського обліку фінансових результатів корпорацій присвячено лише одну дисертацію І.І. Мельничук, яка досліджувала безпосередньо страхову діяльність. Нами до уваги взято цю наукову роботу, оскільки відповідно до законодавства України страховою діяльністю мають право займатися юридичні особи, створені в організаційно-правовій формі: акціонерного товари-

ства; повного товариства; командитного товариства та товариства з додатковою відповідальністю. В основному в Україні страхові компанії представлені у формі акціонерних товариств.

Мельничук І.І. в дисертації розглянула питання обґрунтування елементів облікової політики щодо визначення фінансового результату страхових компаній, організації й методики обліку формування фінансових результатів та удосконалення відображення прибутку в балансі. Проте результати її дослідження більше стосувались доходів, витрат страхових компаній та формування страхових резервів. Стосовно фінансових результатів, то автором рекомендовано прибуток від страхової (основної) діяльності розглядати в розрізі двох складових: прибутку від базової (основної) діяльності та прибутку від іншої страхової діяльності [5, с. 54].

Онїстрат А.А., досліджуючи організаційно-методологічні спрямування обліку і аналізу в системі оподаткування (на прикладі акціонерних товариств України), запропонував інноваційну методику аналізу, яка дозволить спрогнозувати фінансовий результат і визначити корисність використання сум податкових пільг. А також автор розробив факторну модель аналізу ефективності надання податкових пільг, яка на практиці прискорює проведення факторного аналізу впливу податкових стимулів на зміну рівня рентабельності та фінансового результату за даними звітності. Визначено такі кількісні і якісні характеристики, що показують чутливість значення коефіцієнта до змін вхідних даних або їх варіацій в системі впливу на фінансовий результат діяльності підприємства: середньозважений коефіцієнт використання податкової пільги; показник оборотності податкової пільги; показник ефективності податкового пільгування; коефіцієнт впливу пільги на фінансовий результат [7].

Шепелюк В.А. у своїй дисертації на основі порядку бухгалтерського обліку визначення фінансового результату від операцій з цінними паперами, визначила наступні основні правила обліку фінансових результатів:

а) облік фінансових результатів від операцій з продажу та інших способів відчуження корпоративних прав ведеться окремо за акціями публічних та приватних акціонерних товариств;

б) облік загального фінансового результату за операціями з торгівлі цінними паперами ведеться окремо від інших доходів і витрат;

в) ведеться окремий облік фінансового результату від операцій з цінними паперами в залежності від того, чи перебувають такі акції в обігу на фондовій біржі;

г) збитки по операціях з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, переноситься у зменшення загального фінансового результату за такими операціями в таких звітних періодах до повного погашення;

д) збитки по операціях з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі, переноситься у зменшення загального фінансового результату за такими операціями в наступних звітних періодах;

е) прибутки, отримані від операцій з цінними паперами, що перебувають в обігу на фондовій біржі, не можуть бути зменшені на збитки від операцій з цінними паперами, що не перебувають в обігу на фондовій біржі [10].

Дослідивши інші наукові роботи, встановлено, що науковцями не вивчались питання бухгалтерського обліку фінансових результатів акціонерних компаній ні в якості основного об'єкта наукового дослідження, ні в якості другорядного.

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що за останні роки в Україні практично відсутні наукові дослідження стосовно бухгалтерського обліку фінансових результатів корпорацій та інших видів об'єднань підприємств.

Враховуючи те, що відповідно до чинного законодавства України підприємства, що становлять суспільний інтерес та публічні акціонерні товариства, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами, вважаємо за необхідне здійснити розгляд особливостей бухгалтерського обліку фінансових результатів відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Бухгалтерський облік об'єднань підприємств та порядок складання консолідованої фінансової звітності регулюється й національними по-

ложеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, проте останні є недосконалими, що не завжди враховують усі можливі ситуації на практиці.

Щодо недосконалості національних стандартів наголошувала й Р.В. Кузіна в своїй монографії "Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку". Зокрема, за її словами "П(С)БО хоча й розроблені на основі МСФЗ, проте не відображають повністю останніх змін, внесених до МСФЗ. До прикладу, в рамках П(С)БО не охоплені певні останні стандарти (МСФЗ 7 "Фінансові інструменти: розкриття інформації", МСФЗ 4 "Договори страхування"), а також інші стандарти, затверджені певний час тому (МСБО 37 "Резерви, умовні зобов'язання та умовні активи", МСБО 34 "Проміжна фінансова звітність"). Вимоги до розкриття інформації в П(С)БО є не такими суворими; наприклад, МСФЗ вимагають розкриття виплат підприємства ключовим співробітникам, а П(С)БО цього не вимагають. Вплив цих розбіжностей на корисність фінансової звітності, складеної за П(С)БО, порівняно з МСФЗ може в певних випадках бути суттєвим. Наявність розбіжностей може призвести до неможливості порівняння з фінансовою звітністю, складеною за МСФЗ, та обмежує корисність фінансової звітності за П(С)БО для користувачів, незнайомих з українськими національними стандартами бухгалтерського обліку [4, с. 191–192].

Особливості бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності об'єднань підприємств регулюються однойменним міжнародним стандартом МСФЗ 3 "Об'єднання бізнесу", яким визначається порядок визнання та оцінки гудвілу, придбаного під час об'єднання підприємств, або прибутку від вигідної покупки та перелік інформації, яку слід розкривати, щоб користувачі фінансової звітності могли оцінити характер і фінансовий результат від об'єднання підприємств.

Тобто основним моментом, який регулюється зазначеним міжнародним стандартом є порядок визнання та оцінки активів, зобов'язань, складових капіталу, гудвілу або прибутку саме на дату об'єднання бізнесу з метою в подальшому об'єктивного та достовірного представлення інформації в консолідованій фінансовій звітності.

Відповідно до МСФЗ 3 суб'єкт господарювання обліковує кожне об'єднання бізнесу із застосуванням методу придбання, що вимагає:

- а) визначення покупця;
- б) визначення дати придбання;

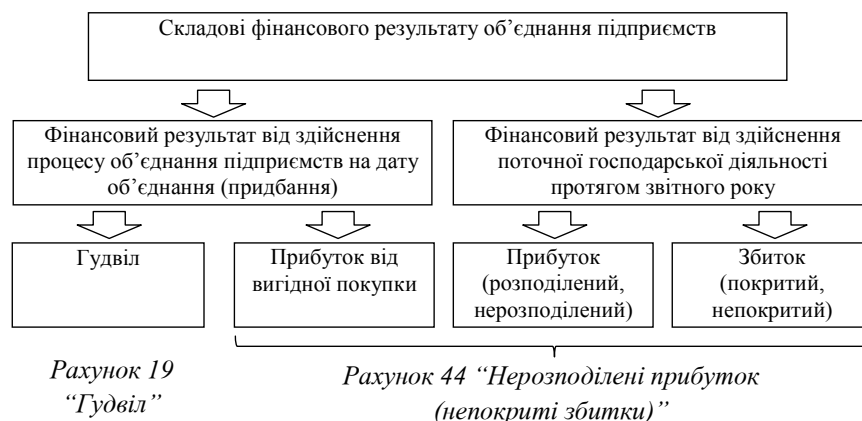

Рис. 1. Складові фінансового результату об'єднання підприємств

в) визнання та оцінку ідентифікованих придбаних активів, прийнятих зобов'язань та будь-якої неконтрольованої частки в об'єкті придбання;

г) визнання та оцінки гудвілу чи прибутку від вигідної покупки [6].

Тобто в результаті об'єднання підприємств можливі дві ситуації: перша виникає якщо вартість сплачених грошових коштів або переданих інших активів є вищою за справедливу вартість отриманих активів у результаті об'єднання, а друга — якщо справедлива вартість отриманих активів є вищою за вартість сплачених грошових коштів або переданих інших активів. Варто відмітити, що відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності, в першій ситуації виникає гудвіл, а в другій — прибуток.

Так, МСФЗ 3 визначає гудвіл як станом на дату придбання, оцінений як перевищення: а) над б), наведених далі [6]:

а) сукупна сума:

i) переданої компенсації, оціненої відповідно до цього МСФЗ, який, як правило, вимагає справедливої вартості на дату придбання;

ii) суми будь-якої неконтрольованої частки в об'єкті придбання, оціненої відповідно до цього МСФЗ;

iii) при поетапному об'єднанні бізнесу — справедливої вартості на дату придбання частки участі в капіталі, раніше утримуваної покупцем в об'єкті придбання.

б) сальдо сум на дату придбання ідентифікованих придбаних активів і прийнятих зобов'язань, оцінених відповідно до цього МСФЗ.

Процедура визначення прибутку в результаті об'єднання бізнесу є дещо іншою. З метою забезпечення належної оцінки з урахуванням всієї доступної інформації станом на дату придбання, перед визнанням прибутку від вигідної покупки, покупець повторно оцінює пра-

вильність ідентифікації усіх придбаних активів та всіх прийнятих зобов'язань, і визнає будь-які додаткові активи чи зобов'язання, ідентифіковані під час цієї перевірки.

Після повторної оцінки покупець визнає у фінансовій звітності наступні об'єкти бухгалтерського обліку:

а) ідентифіковані придбані активи і прийняті зобов'язання;

б) неконтрольовану частку в об'єкті придбання, якщо така існує;

в) частку участі в капіталі, раніше утримувану покупцем в об'єкті придбання (у випадку поетапного об'єднання бізнесу);

г) розмір переданої компенсації.

Якщо після здійснення вказаних вище процедур зберігається перевищення над розміром переданої компенсації, то покупець визнає остаточний прибуток у прибутку чи збитку на дату придбання.

На практиці ситуації, за яких сума переданої компенсації може бути нижчою за вартість отриманих активів та прийнятих зобов'язань відбувається досить рідко. Така ситуація може статися, наприклад, у разі об'єднання підприємств, у випадку примусового продажу тощо.

Варто відмітити, що передана компенсація може складатися з активів або зобов'язань покупця, балансова вартість яких відрізняється від їхньої справедливої вартості на дату придбання (наприклад, з немонетарних активів або бізнесу покупця). У такому випадку покупець переоцінює передані активи чи зобов'язання до їхньої справедливої вартості станом на дату придбання та визнає остаточні прибутки або збитки, якщо такі існують, у прибутку чи збитку. Однак іноді передані активи чи зобов'язання залишаються в об'єднаному суб'єктові господарювання після об'єднання бізнесу (наприклад, тому що активи чи зобов'язання були пе-

редані об'єктові придбання, а не його колишнім власникам), і тому покупець зберігає контроль над ними. В такій ситуації покупець оцінює ці активи та зобов'язання за їхньою балансовою вартістю безпосередньо перед датою придбання та не визнає прибуток або збиток в прибутку чи збитку від активів чи зобов'язань, які він контролює до об'єднання бізнесу та після нього [6].

У випадку поетапного об'єднання підприємств покупець переоцінює свою раніше утримувану частку участі в капіталі об'єкта придбання за її справедливою вартістю на дату придбання та визнає остаточний прибуток або збиток, якщо такий існує, в прибутку чи збитку або іншому сукупному прибутку, залежно від обставин.

Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що об'єднання підприємств як окрема господарська одиниця, окрім традиційного фінансового результату, який виникає в результаті порівняння отриманих протягом звітного періоду доходів та понесених витрат, повинен обліковувати та відображати в консолідованій фінансовій звітності й фінансовий результат від здійснення процесу об'єднання (рис. 1).

Наведений узагальнений класифікаційний підхід на рисунку впливає на побудову системи аналітичних розрізів до рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)". Виділення аналітичного розрізу для прибутку від вигідної покупки викликане необхідністю відокремленого обліку такого об'єкта, оскільки він підлягатиме постійній переоцінці або коригуванню у випадку поетапного об'єднання бізнесу.

Окремої уваги для коректного ведення бухгалтерського обліку, побудови відповідних розрізів аналітики для потреб управління та полегшення процедури складання консолідованої фінансової звітності потребують вимоги до розкриття інформації в такій звітності, визначені міжнародними стандартами.

Оскільки консолідована фінансова звітність є продовженням фінансової звітності юридичного дочірнього підприємства, за винятком структури його капіталу, консолідована фінансова звітність відображає [6]:

а) активи та зобов'язання юридичного дочірнього підприємства (покупця, що здійснює облік), визнані й оцінені за їхньою балансовою вартістю до об'єднання;

б) активи та зобов'язання юридичного материнського підприємства (об'єкта придбання, що здійснює облік), визнані й оцінені відповідно до міжнародних стандартів;

в) нерозподілений прибуток та інші залишки власного капіталу юридичного дочірнього підприємства (покупця) перед об'єднанням бізнесу.

Зрозумілим залишається той факт, що в консолідованому обліку об'єднання підприємств необхідно передбачити розріз аналітики для фінансових результатів — за учасниками об'єднання. Проте для виконання наведеної нижче норми необхідно здійснити аналітичний розріз наступного рівня: відображати фінансові результати материнської компанії та інших учасників об'єднання в розрізі: фінансовий результат на дату, що передує даті об'єднання; фінансовий результат на дату об'єднання; фінансовий результат за результатами звітного періоду.

Крім того, обов'язкової уваги потребує інформація, яка є обов'язковою до розкриття пояснювальній записці до фінансової звітності. Зокрема МСФЗ 3 наводить такі вимоги до розкриття зазначеної інформації [6]:

1) у разі вигідної покупки (при відображенні прибутку): а) сума будь-якого прибутку та стаття у звіті про сукупні доходи, за якою визнається прибуток; б) опис причин, з яких результатом операції є прибуток;

2) у разі поетапного об'єднання підприємств: а) справедлива вартість на дату придбання часток участі в капіталі об'єкта придбання, утримуваних покупцем безпосередньо перед датою придбання; б) сума будь-якого прибутку або збитку, визнана внаслідок переоцінки до справедливої вартості частки участі в капіталі об'єкта придбання, утримуваної покупцем перед об'єднанням бізнесу та конкретна стаття в звіті про сукупні доходи, за якою визнається такий прибуток або збиток;

3) інша інформація щодо: а) суми доходу та прибутку або збитку об'єкта придбання після дати придбання, включені в консолідований звіт про сукупні доходи за звітний період; б) дохід та прибуток або збиток об'єднаного суб'єкта господарювання за поточний звітний період, так ніби дата придбання для всіх об'єднань бізнесу, які відбулися протягом року, припадала на початок річного звітного періоду.

Наступною вимогою щодо відображення показника прибутку, яка визначена не лише міжнародними стандартами, але й національними стандартами бухгалтерського обліку, є визначення частки прибутку, яка припадає на одну акцію. Така інформація зазвичай відображається у Звіті про сукупний дохід суб'єкта господарювання.

Відповідно до МСФЗ 3, під час обчислення середньозваженої кількості звичайних акцій, які перебувають в обігу (обчислення знаменника прибутку на акцію) протягом періоду, в якому відбувається зворотне придбання [6]:

а) кількість звичайних акцій, які перебувають в обігу від початку такого періоду і до дати придбання, обчислюється на основі середньозваженої кількості звичайних акцій юридичного об'єкта придбання (покупця, що здійснює облік), які перебувають в обігу протягом цього періоду, помножують на курсовий коефіцієнт, установлений в угоді про злиття;

б) кількістю звичайних акцій, які перебувають в обігу з дати придбання до кінця такого періоду, вважається фактична кількість звичайних акцій юридичного покупця (об'єкта придбання, що здійснює облік), які перебувають в обігу протягом цього періоду.

Базисний прибуток на акцію за кожен порівняльний звітний період перед датою придбання, відображений у консолідованій фінансовій звітності після придбання, обчислюється шляхом ділення:

а) прибутку або збитку суб'єкта господарювання, що придбається, які відносяться до утримувачів звичайних акцій за кожний з таких періодів;

б) середньозважену кількість звичайних акцій юридичного об'єкта придбання в обігу за минулі періоди, помножену на курсовий коефіцієнт, установлений в угоді про придбання.

Однією з особливостей відображення прибутку або збитку від господарської діяльності є наявність взаємовідносин, що існували раніше між покупцем та об'єктом придбання, при здійсненні процесу об'єднання підприємств. У такому випадку покупець та об'єкт придбання можуть мати взаємовідносини, які існували до розгляду ними процедури об'єднання бізнесу, та які називаються як "взаємовідносини, що існували раніше". Взаємовідносини, що існували раніше між покупцем та об'єктом інвестування, можуть бути договірними (наприклад, продавець і клієнт або власник ліцензії та отримувач ліцензії) або позадоговірними (наприклад, позивач та відповідач).

Якщо об'єднання підприємств фактично врегульовує взаємовідносини, що існували раніше, покупець визнає прибуток або збиток, оцінений [6]:

а) у випадку позадоговірних взаємовідносин, що існували раніше (наприклад, судовий процес), за справедливою вартістю;

б) у випадку договірних взаємовідносин, що існували раніше, за меншою з і) або ii);

i) сума, за якою контракт є сприятливим або несприятливим з погляду покупця порівняно з умовами поточних ринкових операцій стосовно таких самих або подібних об'єктів. (Несприятливий контракт — це контракт, несприятливий, якщо виходити з поточних ринкових умов. Це необов'язково обтяжливий контракт, в якому неминучі витрати на виконання зобов'язань за контрактом перевищують економічні вигоди, що їх очікують отримати від нього);

ii) сума будь-яких установлених у контракті положень про розрахунки (забезпечень на розрахунки), доступних контрагентів, для якого контракт є несприятливим.

Якщо сума ii) менше i), різниця включається як частина обліку об'єднання бізнесу.

Сума визнаного прибутку або збитку може залежати частково від того, чи визнавав раніше покупець відповідний актив або зобов'язання, і тому відображений в звітності прибуток або збиток може відрізнятися від суми, розрахованої із застосуванням вищевказаних вимог [12].

Взаємовідносини, що існували раніше, можуть бути контрактом, який покупець визнає як викуплене право. Якщо контракт містить умови, які є сприятливими або несприятливими в порівнянні з поточними ринковими господарськими операціями для таких самих або подібних об'єктів, покупець визнає, окремо від об'єднання бізнесу, прибуток або збиток щодо ефективного врегулювання контракту, оцінений відповідно до вище вказаних вимог.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, нами здійснено огляд особливостей формування прибутку, що утворюється в результаті здійснення процесу об'єднання підприємств. Встановлено, що це формування прибутку не здійснюється відповідно до традиційної системи порівняння отриманих доходів та понесених витрат протягом звітного періоду, а формується з метою взаємоузгодження господарських операцій з сумами переданої компенсації та вартістю придбаного бізнесу в результаті об'єднання.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на вивчення міжнародних стандартів фінансової звітності та напрямів формування можливих аналітичних розрізів фінансових результатів з метою достовірного розкриття консолідованої фінансової звітності відповідно до вимог законодавства.

Література:

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)

2. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 року № 514-VI зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>

3. Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 березня 2006 року № 3528-IV зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>

4. Кузіна Р.В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: [монографія]. Херсон: 2015. — 416 с.

5. Мельничук І.І. Формування моделі внутрішнього аудиту фінансових результатів страхових компаній: синергетичний підхід до побудови / І.І. Мельничук // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. — 2017. — Вип.1(49). Том 1. — С. 347—350.

6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 "Об'єднання бізнесу" від 01.01.2012 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_006

7. Оністрат А.А. Організаційно — методологічні спрямування обліку і аналізу в системі оподаткування (на прикладі акціонерних товариств України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.06.04 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ. 2005. 20 с.

8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI зі змінами та доповненнями. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n10624>

9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435+IV.

10. Шепелюк В.А. Бухгалтерський облік і внутрішній контроль корпоративних прав: організація та методика: автореф. дис. ... канд. ек. наук: спец. 08.00.09 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" (за видами економічної діяльності). Київ. 2015. 21 с.

11. Шухман М.Е. Організація внутрішнього аудиту на корпораціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Одеса. 2010. 22 с.

12. Яременко Л.М. Загальні підходи до формування та розподілу прибутку в обліку підприємствах / Л.М. Яременко // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. — 2011. — Вип. 17/2. — С. 86—90.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 19 March 2020).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (Accessed 10 March 2020).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On holding companies in Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3528#15> (Accessed 20 March 2020).

4. Kuzina, R.V. (2015). Korporatyvnyi oblik i zvitnist v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Corporate Accounting and Reporting in Ukraine: Current State and Development Prospects]. Kherson: Grin D. S. [in Ukrainian].

5. Melnychuk, I.I. (2017), "Forming an internal audit model for financial performance of insurance companies: a synergistic approach of formation", Visnyk UzhNU. Seria: Ekonomika, Vol. 1, pp. 347—350.

6. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Financial Reporting Standard 3 "Business Combinations", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_006 (Accessed 10 March 2020).

7. Onistrat, A.A. (2005), "Organizational and methodological directions of accounting and analysis in the tax system (on the example of joint-stock companies of Ukraine)", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 March 2020).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435+15> (Accessed 18 March 2020).

10. Shepeljuk, V.A. (2015), "Buhgalters'kyj oblik i vnutrishnij kontrol' korporatyvnyh prav: organizacija ta metodyka", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

11. Shukhman, M.E. (2010), "Organization of internal audit on corporations", Ph.D. Thesis, Economy, Odesa, Ukraine.

12. Yaremenko, L.M. (2011), "General approaches to formation and distribution of profit in accounting of enterprises", Ekonomichnyj visnyk universytetu: zb. nauk. pr. Pereiaslav-Khmel'nyts'koho derzh. ped. un-tu im. H. Skovorody, vol. 17/2, pp. 86—90.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2020 р.

УДК 336.61

Ю. Б. Малиновська,

аспірант кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ORCID ID: 0000-0001-8622-0351

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.118

ОСОБЛИВОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Yu. Malynovska,

postgraduate student, Department of Corporate Finance and Controlling,
SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

FEATURES AND EFFECTIVENESS OF FINANCIAL PLANNING OF ENTITIES OF UKRAINE'S PUBLIC SECTOR ECONOMY

У статті аналізуються прагматичні аспекти фінансового планування на підприємствах державного сектору економіки України. На прикладі вибірки підприємств проведено аналіз ключових нормативно-правових, інформаційних та аналітичних засад фінансового планування суб'єктів господарювання державного сектору економіки України. Визначено місце та роль фінансового планування у реалізації загальної стратегії таких підприємств. Встановлено зв'язок між результатами підприємств державного сектору економіки та рівнем ефективності фінансового планування. Розкрито роль фінансового планування у передприватизаційній підготовці таких підприємств до продажу приватним власникам. Детерміновано фактори, які суттєво знижують ефективність фінансового планування на підприємствах державного сектору економіки України. Обґрунтовано ризик заходів, які дадуть можливість суттєво підвищити рівень фінансового планування на підприємствах державного сектору економіки.

The article analyzes pragmatic aspects of financial planning at enterprises of Ukraine's public sector economy. On the basis of sample of enterprises analysis of key regulatory, informational and analytical principles of financial planning of public sector entities in Ukraine is made. The place and role of financial planning in implementation of overall strategy of such enterprises is determined. The correlation between results of public sector economy enterprises and level of financial planning efficiency is justified. The role of financial planning in the pre-privatization preparation of such enterprises for sale to private owners is disclosed. It is justified that financial planning level is one of the key factors that ultimately affect the results of enterprises and their possible price during privatization process. The factors that significantly reduce the effectiveness of financial planning at enterprises in public sector of Ukraine's economy have been determined. In particular, it has been established that corporate governance model created nowadays actually negates the role of motivational factors for executives in the process of forming and realization of financial plans. It is for these reasons that governing bodies of public sector economy enterprises in general formally approach to the creation of financial plans. It is concluded that regulatory principles proposed by the state significantly limit the use of modern approaches of financial planning at public sector economy enterprises. In, There are numerous cases of information asymmetry during the financial planning at the enterprises thus reducing the relevance of financial plans. A number of measures are justified, which will significantly increase the level of financial planning at enterprises of public sector of economy. In particular, author questions reasonableness of "areas of responsibility" imposed on management bodies within state-owned enterprises in the process of developing and realization of financial plans. In this context, it is necessary to apply modern tools of financial management and controlling.

Ключові слова: державний сектор економіки, підприємства державного сектору економіки, фінансова стратегія, корпоративна фінансова стратегія, фінансове планування.

Key words: public sector of economy, public sector economy enterprises, financial strategy, corporate financial strategy, financial planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Початок 2020 року вкотре ознаменувався підвищенням зацікавленості з боку суспільства

до проблематики функціонування державного сектору економіки та приватизації. Не в останню чергу це відбулося через оприлюднення вла-

дою планів масштабної приватизації. Загальновизнано, що питання приватизаційних процесів ще з середини 90-х років минулого століття надзвичайно гостро сприймаються більшістю пересічних громадян. Це є наслідком і реалізації моделі сертифікатної та грошової приватизації в Україні, і соціально-економічними наслідками роздержавлення, які відчуваються навіть зараз — через десятиліття. Треба об'єктивно розуміти, що з цих причин будь-яка приватизація в Україні приречена на досить прискіпливу увагу з боку суспільства та природний скепсис. Не менше інформаційних приводів пов'язано і з функціонуванням суб'єктів господарювання державного сектору вітчизняної економіки. Корупція, "тіньові" обладнання, надзвичайно низька результативність — все це формує відповідне інформаційне тло та викликає недовіру з боку громадян. Зазначимо, що виправлення ситуації за сценарієм "продаємо все" є цілком можливим, але в стратегічному контексті може призвести до втрати державою важелів впливу на стратегічні сектори економіки. Відповідно, на часі розробка прагматичних підходів удосконалення функціонування суб'єктів господарювання державного сектору економіки (далі — ДСЕ), у тому числі — за рахунок впровадження новітніх підходів до фінансового планування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансового планування, в т.ч. на підприємствах державного сектору економіки України розглядалися в працях Г. Аніловської, Н. Бабяк, І. Барської, М. Білик, О. Білої, О. Білоусової, І. Бланка, А. Даниленка, О. Капкак-іної, В. Коваленко, О. Кравченко, В. Марущака, Н. Петришиної, Л. Підпригори, А. Равенкова, А. Стисишин, О. Терещенка, Є. Удовичко, О. Чумак та ін. Водночас криза 2013—2016 рр. суттєво видозмінила вітчизняну економіку, що визначає необхідність аналізу особливостей фінансового планування на підприємствах державного сектору економіки України в посткризових умовах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити ефективність фінансового планування суб'єктів господарювання державного сектору економіки України, фактори, що її визначають, а також обґрунту-

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ

СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- відображення результатів фінансової стратегії;
- контроль дотримання фінансових індикаторів;
- фінансове забезпечення діяльності підприємства;
- інформаційно-аналітичний базис економічної діяльності

ДЕРЖАВА-АКЦІОНЕР

- відображення політики управління державною власністю;
- висвітлення пріоритетів у функціонуванні державного сектору економіки;
- наповнення централізованих фондів фінансових ресурсів;
- позаекономічні завдання

Рис. 1. Місце фінансового планування в корпоративному фінансовому менеджменту суб'єктів господарювання ДСЕ та функціонуванні держави-акціонера

Джерело: розроблено автором.

вати заходи, спрямовані на вдосконалення корпоративного фінансового менеджменту.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Абсолютна більшість наукових праць, присвячених функціонуванню державного сектору економіки в Україні, робить акцент на проблематиці оптимального його розміру [1—3]. Як свідчить досвід інших країн, кількість функціонуючих підприємств державного сектору економіки не завжди іманентно до його ефективності. У зв'язку з цим, для України на сучасному етапі постає складний вибір між необхідністю збереження впливу держави на окремі сектори та забезпеченням прийнятних з точки зору суспільного розвитку результатів діяльності таких суб'єктів господарювання. Подальша стратегія приватизації в Україні має насамперед виходити з описаної ідеології, а не з певних, як правило дуже суб'єктивних, уявлень про оптимальні розміри державного сектору вітчизняної економіки. На наш погляд, аналізуючи проблематику ефективності функціонування суб'єктів господарювання державного сектору економіки, слід особливу увагу звернути на питання їх фінансового планування.

Місце фінансового планування в господарській діяльності підприємств державного сектору та загалом у стратегії держави-акціонера виглядає так (рис. 1).

Аналіз наведених на рисунку 1 положень щодо місця та ролі фінансового планування у

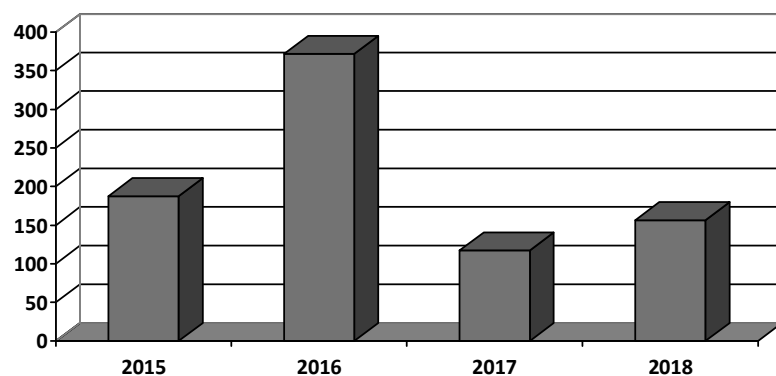

Рис. 2. Виконання фінансового плану підприємств ДСЕ за показником чистого прибутку, середнє по вибірці, %

Джерело: складено автором за даними державних підприємств.

корпоративних стратегіях підприємств ДСЕ та фінансовій політиці держави-акціонера дає можливість зробити висновок про комплексний характер їх взаємозв'язку. Більше того, саме з акцентом на фінансове планування, з нашої точки зору, варто аналізувати і перспективи функціонування окремих суб'єктів господарювання в рамках ДСЕ або їх приватизації. Досвід інших країн переконливо свідчить, що держава може бути ефективним власником, а суб'єкти господарювання ДСЕ — не тільки формувати податкові платежі до бюджету, але й досягати інших, у тому числі — соціальних цілей.

З метою дослідження поточного стану фінансового планування на підприємствах ДСЕ та його впливу на ефективність корпоративних фінансових стратегій, нами було сформовано вибірку з 5 підприємств, яка характеризується наступними параметрами.

По-перше, основна сфера діяльності таких суб'єктів господарювання за КВЕД-2010: діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення (55.10); діяльність лікарняних закладів (86.10). Вибір таких видів діяльності є зовсім не випадковим — з боку суспільства та фахівців однією із головних претензій щодо функціонування підприємств ДСЕ є наявність широкого спектру суб'єктів господарювання, діяльність яких слабко пов'язана з виконанням державою своїх функцій, а скоріше спрямована на обслуговування обмежених категорій населення (досить часто на пільгових умовах).

По-друге, зазначені суб'єкти господарювання ДСЕ розташовані переважно у м. Києві та області (за виключенням одного підприємства, що знаходиться у Львівській обл.). Таке місце розташування (потужні кластери української економіки) формує сприятливе зовнішнє середовище підприємств та потенційно має

підвищувати ефективність їх господарювання. Місцезнаходження посилює конкурентні переваги цих суб'єктів господарювання ДСЕ на рівні сфер їх діяльності.

По-третє, усі підприємства вибірки функціонують у сфері послуг, яка на сьогодні превалює у розвитку світової економіки і має перспективи для подальшого зростання. Більше того, саме акцент на сфері послуг, на думку багатьох дослідників може стати реальним активатором формування довгострокових позитивних тенденцій в українській

економіці [4; 5]. А готельне господарство та лікувальні заклади мають бути "на вістрі" таких змін.

По-четверте, в залежності від форми власності досліджувані бізнес-одиниці є державними підприємствами і діють у відповідності з нормами вітчизняного законодавства у цій сфері, а також у відповідності з документами, що затверджені на рівні органу державної влади, до сфери управління якого входять такі підприємства.

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні на основі аналізу даних зазначених підприємств можна зробити висновки щодо стану фінансового планування та його впливу на функціонування суб'єктів господарювання ДСЕ. Зокрема на рисунку 2 наведено виконання співвідношення фактичних до планових показників чистого прибутку у 2015—2018 рр. Вибір показника чистого прибутку в якості головного індикатора є цілком природним, через його релевантність процесам, що відбуваються в господарській діяльності будь-якого суб'єкта господарювання (рис. 2).

На перший погляд, дані рисунка 2 свідчать як про високий рівень фінансового планування, так і про значимі результати у господарській діяльності таких підприємств. Так, привертає увагу той факт, що співвідношення "Чистий прибутокфакт/Чистий прибутокплан" у середньому по вибірці коливається в межах 120—360%. Окрім того, лише в 6 випадках з 20 можливих фактичні показники прибутку для зазначених підприємств були нижчими у порівнянні з плановими. Детальний аналіз існуючої ситуації дає можливість поставити зазначені висновки під сумнів. На користь саме такої позиції можна навести наступні важливі аргументи:

— наведене співвідношення скоріше відображає суб'єктивну позицію розробників плану

підприємства ДСЕ, а не реальні можливості розвитку виходячи зі стану внутрішнього та зовнішнього середовища. Сам процес розробки затвердження фінансового плану є в достатній мірі "вихолощеним" та багато в чому визначений оцінками зі сторони осіб, які виконують функції управління як представники держави-власника [6—8];

— чинна в Україні процедура затвердження фінансового плану підприємств ДСЕ акцентує головну увагу насамперед на фінансальних інтересах держави, ігноруючи при цьому інші складові розвитку таких суб'єктів господарювання.

Аналіз звітності досліджуваних підприємств свідчить радше про існування вагомих проблем у їх фінансовій діяльності, ніж про стійкий розвиток. На наш погляд, ключовими з них є такі.

1. Стагнація інвестиційної діяльності підприємств ДСЕ. В існуючих умовах абсолютна більшість таких суб'єктів господарювання фактично втратили реальні можливості для здійснення масштабного оновлення основних засобів. Зокрема, рівень зносу основних засобів на підприємствах вибірки коливається в межах 50—70 %. Зрозуміло, що відсутність прогресу в інвестиційній політиці фактично змушує такі суб'єкти господарювання функціонувати на застарілій техніко-технологічній основі та знижує їх конкурентну позицію. Водночас абсолютна більшість капітальних інвестицій (90—95 %) представляються собою придбання (виготовлення) основних засобів, тоді як питома вага капітального будівництва є мінімальною.

2. У питанні залучення фінансування звернемо увагу на кілька симптоматичних фактів. Виходячи з організаційно-правової форми, для суб'єктів господарювання ДСЕ є ускладненим доступ до зовнішніх джерел фінансування (особливо для тих, які не є акціонерними товариствами). Фактично, за умови прибутковості діяльності, ключовим джерелом фінансування є тезаврація прибутку, рідше — використання банківських кредитів та випуск облігацій. В досліджуваний період підприємства фактично не використовували довгострокові джерела боргового капіталу — лише 1 підприємство з 5 має непогашені кредити банків. Зауважимо, що проблематика фінансової політики суб'єктів господарювання ДСЕ є однією із найскладніших в Україні. Держава, як власник, не має достатніх ресурсів для поповнення їх капіталу, тоді як зовнішні джерела якщо і використовуються, то дуже рідко і вкрай неефективно.

3. З точки зору управлінських пріоритетів держави-власника показовим є присутність у фінансовому плані показника "Усього виплат на користь держави", куди входять відрахування частини чистого прибутку, сплата податків, зборів та інших обов'язкових платежів, інші збори та платжі на користь держави. Фактично, все зазначені складові відображають фінансові апетити держави. Зауважимо, що досліджувані підприємства у 2014—2018 рр. досить виважено підходили до виконання зазначених статей фінансового плану. Середнє значення відхилення фактичного показника від планового становило +12,7 %. Цей аспект фінансової дисципліни можна аналізувати та іншому ракурсі — значна частина виплат на користь держави (неподаткові платежі) скорочує потенційний бюджет фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані на розвиток підприємств. Не можна також ігнорувати і той факт, що в окремі періоди на досліджуваних підприємствах утворюється податковий борг.

4. У 2018 році рентабельність діяльності за видом діяльності "Тимчасове розміщування й організація харчування" становила в Україні 5,8% [9]. Разом з тим, аналогічний показник для досліджуваних підприємств був нижче на 1,1 п.п. Таким чином, він у цілому був на рівні загального показника по ринку (зазначимо, що тут враховані тільки показники тих підприємств, що отримали прибуток). Прибутковість діяльності для підприємств ДСЕ має бути важливим, але не єдиним критерієм для оцінки їх діяльності, адже досить часто їх функціонування розглядають в якості інструментів подолання ринкових "провалів", у секторах, діяльність в яких приватного капіталу є недостатньо привабливою.

ВИСНОВКИ

Аналіз ефективності рівня фінансового планування на підприємствах державного сектору економіки України дає можливість зробити такі висновки:

— чинні нормативно-правові підходи до фінансового планування на підприємствах ДСЕ містять значну суб'єктивну складову, що суттєво ускладнює роль фінансового планування як важливої складової корпоративного фінансового менеджменту;

— отримані з використанням чинних методик оцінки в суттєвій своїй частині недостатньо релевантні до поточного фінансово-господарського стану підприємств;

— акцент у фінансовому плануванні на жорсткій фінансовій дисципліні в контексті виплат на користь держави свідчить про відсутність у держави-власника стратегічного бачення щодо розвитку таких суб'єктів господарювання. Фіскальні пріоритети держави ігнорують роль внутрішніх джерел фінансування у розвитку підприємств;

— встановлення будь-яких показників фіскального характеру має враховувати: а) поточний фінансово-господарський стан підприємства; б) перспективи його приватизації; в) потреби у додаткових фінансових ресурсах для капітальних інвестицій. У випадку, якщо підприємство у середньостроковій перспективі має бути приватизоване, його фінансовий план має враховувати цей факт, а ключовим показником буде вартість продажу такої бізнес-одиниці приватним власникам.

Література:

1. Марущак В.М. Роль і місце державного сектору економіки у країнах світу. Формування ринкової економіки. 2012. № 28. С. 27—35.

2. Підпригора Л. Проблема оптимізації ролі державного сектору економіки України як умова економічної безпеки. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 19—23.

3. Стасишин А., Дубик В., Барська І. Державний сектор економіки України: проблеми та стан розвитку. Молодий вчений. 2018. № 10. С. 889—893.

4. Михайлова О., Брінь П. Основні проблеми готельного бізнесу в Україні. Вісник НТУ "ХПІ". 2012. № 58 (964). Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. С. 101—106.

5. Стратегія розвитку туризму і курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення 01 березня 2020).

6. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12> (дата звернення 01 березня 2020).

7. Порядок складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 205 від 02.03.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15> (дата звернення 01.03.2020 р.).

8. Порядок здійснення витрат суб'єктами господарювання державного сектору еконо-

міки у разі незатвердження (непогодження) річних фінансових планів у встановленому порядку. Постанова Кабінету Міністрів України № 899 від 3.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2012-%D0%BF> (дата звернення 01 березня 2020).

9. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 1 березня 2020).

References:

1. Maruschak, V.M. (2012), "The role and place of the public sector in the world", *Formuvannia rinkovoi ekonomiky*, vol. 28, pp. 27—35.

2. Pidprigora, L. (2017), "The problem of optimization of the role of the public sector of the economy of Ukraine as a condition of economic security", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 10, pp. 19—23.

3. Stasyshyn, A. Dubyk, V. and Bars'ka I. (2018), "Public Sector of Ukrainian Economy: Problems and State of Development", *Molodiy vcheniy*, vol. 10, pp. 889—893.

4. Myhailova, O. and Brin', P. (2012), "Main problems of hotel business in Ukraine", *Visnyk NTU "KhPI"*. Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva, vol. 58, pp. 101—106.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "About approval of Strategy of development of tourism and resorts on a period to 2026", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017> (accessed 01 March 2020).

6. Verkhovna rada Ukrainy (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12> (accessed 01 March 2020).

7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2015), "Procedure for preparation, approval and control of the implementation of the financial plan of the entity of the public sector of the economy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15> (accessed 01 March 2020).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Procedure for expenditure by public sector economic entities in case of failure to approve (disagree) annual financial plans in due course", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-2012-%D0%BF> (accessed 01 March 2020).

9. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Statistical information", available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 01 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 03.04.2020 р.

УДК 338.436 (477)

Д. М. Шмаров,
аспірант, Луцький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0003-3382-9408

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.123

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНОЇ ЛАНКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА

D. Shmarov,
postgraduate student, Lutsk National Technical University

MECHANISM OF FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT FOR THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF THE PROCESSING SECTOR OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Встановлено, що інвестиційний дефіцит у діючих суб'єктів переробно-харчових виробництв та висока вартість кредитних ресурсів на вітчизняному ринку позикового капіталу не дають можливості в повному обсязі профінансувати проекти модернізації та реконструкції існуючих потужностей та введення додаткових потужностей і тим самим забезпечити випуск харчової продукції, яка відповідатиме міжнародним стандартам та регламентам якості і безпечності. Доведено, що формування сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора зумовлено необхідністю подолання інституціональних пасток, які є на ринку позикового капіталу і не дають можливості сільськогосподарським товаровиробникам вчасно залучати фінансові ресурси для розширеного відтворення. У статті обґрунтовується необхідність формування механізму фінансово-кредитного забезпечення переробної ланки аграрного сектора, виходячи з інституціональної матриці національної фінансової системи та основних трендів на ринку позикового капіталу. Встановлено, що система фінансово-кредитного забезпечення виступає складовою системою фінансового забезпечення і є сукупністю відносин з приводу отримання фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу на основі платності та поворотності. Дослідження показали, що незважаючи на значне підвищення в останні роки вагомості аграрного сектора у розширеному відтворенні потенціалу національної економіки, сектор переробно-харчових виробництв не використовує усіх резервів підвищення рівня капіталізації за рахунок збільшення обсягів поглибленої переробки сільськогосподарської сировини. Обґрунтовано, що механізм фінансово-кредитного забезпечення переробної ланки аграрного сектору має забезпечувати диференційований підхід до участі держави в процесі надання кредитних ресурсів для різних організаційно-правових форм аграрного бізнесу, що здійснює переробку сільськогосподарської сировини. Встановлено, що ефективною формою кредитування переробно-харчових виробництв виступає створення кластерних формувань за участю безпосередніх виробників харчових продуктів та інших продуктів переробки сільськогосподарської сировини, органів державного управління та місцевого самоврядування, а також фінансово-банківських установ.

It is established that the investment deficit in the existing food processing companies and the high cost of credit resources in the domestic debt capital market do not allow to fully finance the projects of modernization and reconstruction of existing capacities and the introduction of additional capacities and thus ensure the output of food products. It is proved that the formation of a modern mechanism for financial and credit support of the agricultural sector is due to the need to overcome institutional traps that exist in the debt capital market and do not allow agricultural producers to attract financial resources in a timely manner for expanded reproduction. The article substantiates the need to form a mechanism for financial and credit support of the processing sector of the agricultural sector, based on the institutional matrix of the national financial system and the main trends in the debt capital market. It is established that the system of financial and credit security is a component of the system of financial security and is a set of relations regarding the receipt of financial resources in the loan capital market based on payment and repayment. Studies have shown that despite a significant increase in recent years, the role of the agricultural sector in the expanded reproduction capacity of the national economy, sector of food processing production does not use all reserves of increase of level of capitalization due to the increase in volumes of deep processing of agricultural raw materials. It is proved that the mechanism of financial-credit support of the processing level of the agricultural sector should provide a differentiated approach to state involvement in the provision of credit resources for different organizational and legal forms of agricultural

businesses, processing agricultural raw materials. It is established that an effective form of crediting food-processing production is the creation of cluster formations with the participation of direct producers of food and other products of processing of agricultural raw materials, state and local governments, as well as financial and banking institutions.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, комплексний розвиток, переробка сільськогосподарської сировини, переробно-харчові виробництва, харчові продукти, комерційні банки.

Key words: financial and credit support, integrated development, processing of agricultural raw materials, processing and food production, food products, commercial banks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Переробний сегмент аграрного сектора національної економіки є однією з найбільш інвестиційно привабливих ланок господарського комплексу, оскільки сприятливі природно-ресурсні передумови для ведення сільського господарства потенційно можуть забезпечити значну ресурсну базу для нарощення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, що стане можливим за умови підвищення відсотка переробки сільськогосподарської сировини. Однак інвестиційний дефіцит у діючих суб'єктів переробно-харчових виробництв та висока вартість кредитних ресурсів на вітчизняному ринку позикового капіталу не дають можливості в повному обсязі профінансувати проекти модернізації та реконструкції існуючих потужностей та введення додаткових потужностей і тим самим забезпечити випуск харчової продукції, яка відповідатиме міжнародним стандартам та регламентам якості і безпечності.

За таких умов виникає гостра необхідність формування сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення розвитку переробної ланки аграрного сектору, який враховуватиме глобальні тренди руху інвестиційного капіталу в пріоритетні напрями розвитку переробно-харчових виробництв та буде зорієнтований на стимулювання підвищення рівня комплексності переробки сільськогосподарської сировини. Саме результативне фінансово-кредитне забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору дасть можливість подолати багаторічну сировинну спрямованість національного АПК і прискорити збільшення обсягів виробництва продукції з високою часткою доданої вартості, що прямо корелює зі зростанням рівня капіталізації аграрного бізнесу і соціально-економічним піднесенням передусім сільських поселень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі теоретичні та прикладні проблеми фінансово-кредитного забезпечення розвитку окремих ланок та підгалузей аграрного сектора особливо актуалізувалися в останні роки, коли національний АПК став чи не основною структуроутворюючою ланкою економіки України. Окремі вчені перспективи зростання вагомості аграрного сектора у макровідтворювальних пропорціях наряду пов'язують з налагодженням механізму фінансово-кредитного забезпечення проектів модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази сільського господарства та переробно-харчових виробництв.

Зокрема Д. Клименко стверджує, що вітчизняний аграрний сектор має величезний потенціал для зростання. Це визнають як вітчизняні, так і іноземні експерти, прогнозуючи можливість потроїти валове виробництво сільськогосподарської продукції. А щоб реалізувати цей потенціал необхідна підтримка виробників сільськогосподарської продукції зі сторони банківського фінансування та інвестування [3]. Якраз відсутність альтернативних варіантів отримання фінансових ресурсів для модернізації і реконструкції основних засобів та вчасного поповнення обігових коштів і не дає можливостей сільськогосподарським підприємствам та іншим формам аграрного підприємництва повною мірою використати наявні резерви для підвищення рівня капіталізації.

На думку К. Северин, основними важелями фінансово-кредитного стимулювання сільськогосподарського виробництва мають стати: активізація банківського кредитування, особливо довгострокового; забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих та середніх виробників; зниження процентних ставок; зменшення співвідношення суми кредитів до вартості їх забезпечення; покращення умов кредитування виробників продукції тваринництва за рахунок

першочергової компенсації процентних ставок для позичальників, які працюють у тваринництві; відновлення спеціального режиму сплати податку на додану вартість у тваринництві, за якого виробникам повністю залишалася сума цього податку [5]. Отже, фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектора, особливо його переробного сегмента, є багатоаспектним процесом, який охоплює інструменти, що визначаються макроекономічним регулюванням та специфікою кредитування різних категорій сільськогосподарських товаровиробників, а також особливостями функціонування найбільш капіталомістких ланок АПК, якою виступає зокрема галузь тваринництва.

Необхідність розроблення механізму фінансово-кредитного забезпечення переробної ланки АПК зумовлена також перманентним дефіцитом банківських кредитів для суб'єктів аграрного бізнесу. А. Вдовенко та С. Вдовенко констатують факт того, що важливим фактором впливу на розвиток аграрного сектору економіки є забезпеченість фінансовими ресурсами (в т.ч. кредитами банків). За різними оцінками в Україні частка банківського кредитування займає менше 20% обігових коштів аграрного сектора, в той час як у розвинутих країнах вона досягає 70%. Основними причинами низької активності залучення кредитних ресурсів у сільськогосподарське виробництво зі сторони позичальника є передусім відсутність ліквідної застави в позичальників, а з позиції кредитора обмежена кількість кредитних програм для малого і середнього бізнесу, операційні ризики банків при співпраці з підприємствами аграрної сфери [1]. Відсутність ліквідної застави пов'язана з тим, що переважна більшість суб'єктів аграрного бізнесу не має можливості використати сільськогосподарські землі в якості об'єкта іпотечно-заставних операцій у зв'язку з наявністю інституціональних обмежень на оборот даної категорії земельного капіталу.

Отже, формування сучасного фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора зумовлено необхідністю подолання інституціональних пасток, які існують на ринку позикового капіталу і не дають можливості сільськогосподарським товаровиробникам вчасно залучати фінансові ресурси для розширеного відтворення. Для підприємств переробної ланки аграрного сектора відсутність можливості отримання кредитів комерційних банків не дасть змоги оновлювати виробничо-технічну базу переробки сільськогосподарської сировини та утилізації харчових відходів. З огляду на

це розроблення сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора є актуальною проблемою економіки і управління національним господарством і потребує обґрунтування інноваційних підходів щодо її вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення напрямів формування сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора в умовах підвищення вагомості АПК у відтворенні національного капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектора є складовою системи фінансового забезпечення даної ланки національної економіки загалом. Система фінансового забезпечення процесів розвитку підприємств агрокомплексу є цілісною, складною й динамічною економічною системою, яка складається з множини взаємодіючих і взаємозалежних підсистем різних рівнів з розгалуженою мережею прямих і зворотних зв'язків. Фінансове забезпечення розвитку АПК розглядається як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку різних джерел фінансових ресурсів, їх залучення і ефективного використання та організаційно-управлінських принципів, методів, форм для впливу на соціально-економічну діяльність підприємств комплексу. Система фінансового забезпечення складається з двох відносно самостійних елементів: фінансової та кредитної підсистем [4]. Фінансова система охоплює комплекс відносин, пов'язаних з формуванням фондів фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, наданням дотацій, субсидій, податкових та митних пільг. Важливим компонентом системи фінансового забезпечення аграрного сектора виступають кошти державного та місцевих бюджетів, позабюджетні кошти, а також власні кошти суб'єктів аграрного та агропродовольчого підприємництва. Кредитна підсистема є сукупністю відносин з приводу отримання фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу на основі платності та поворотності.

Під час визначення магістральних напрямів формування механізму фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора необхідно виходити з того, що особливу роль у забезпеченні

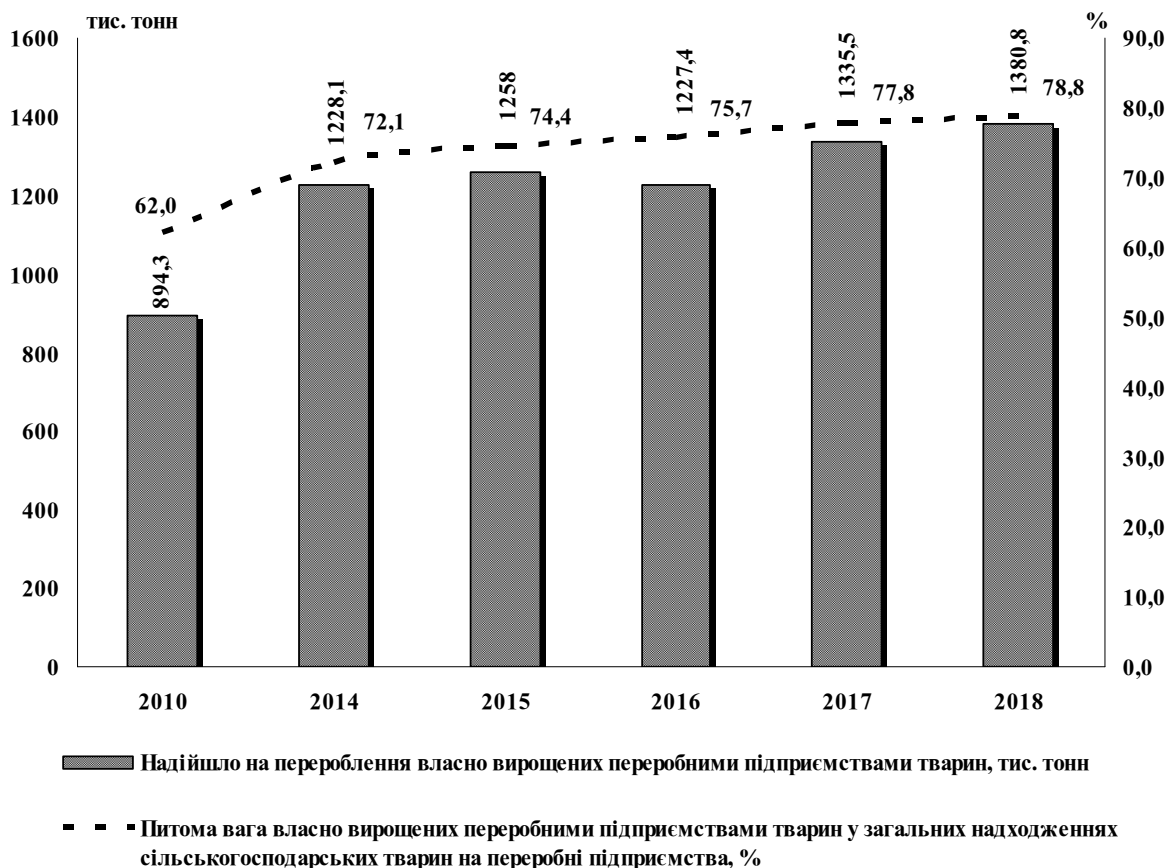

Рис. 1. Перероблення власно вирощених переробними підприємствами сільськогосподарських тварин

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

доступу суб'єктів господарювання аграрної галузі до кредитних ресурсів відіграють форми прямої і непрямой державної підтримки. Система сільськогосподарського кредитування в Україні, за сучасних умов господарювання характеризується поєднанням ринкового і пільгового механізмів кредитування. Пільговий механізм кредитування аграріїв здійснюється за спеціальними програмами, спрямованими на підвищення ефективності аграрного виробництва, зростання його обсягів за умови безперервності процесу виробництва та забезпечення продовольчої безпеки країни [2]. Пільговий механізм кредитування не спрацьовує з критично необхідним рівнем ефективності через обмежені бюджетні можливості держави фінансувати програми компенсації комерційним банкам тих втрат, які вони несуть у зв'язку з наданням кредитних ресурсів за заниженими процентними ставками.

Ще більш ускладненим є створення дієвого механізму фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора, оскільки держава інституціонально не передбачала і не передбачає по-

вноцінну фінансову підтримку сектора переробно-харчових виробництв, які дали б можливості на порядок збільшити обсяг виробництва продукції з високою часткою доданої вартості і тим самим підвищити рівень капіталізації національного АПК в цілому. Якраз відсутність можливостей отримання доступних кредитних ресурсів не закладає необхідних стимулів для того, щоб суб'єкти аграрного бізнесу збільшували відсоток переробки сільськогосподарської сировини.

У національному АПК України продовжуються процеси підвищення концентрації капіталу через злиття і поглинання суміжних підприємств та здійснення вертикальної, горизонтальної та діагональної інтеграції бізнес-процесів як за власний рахунок через розширення основних виробничих фондів, так і за рахунок вже діючих сільськогосподарських підприємств. Водночас така концентрація зорієнтована на виробництво сільськогосподарської сировини, а не на масштабну модернізацію переробно-харчових виробництв.

Результатом посилення економічної інтеграції в аграрному секторі на мікрорівні є зрос-

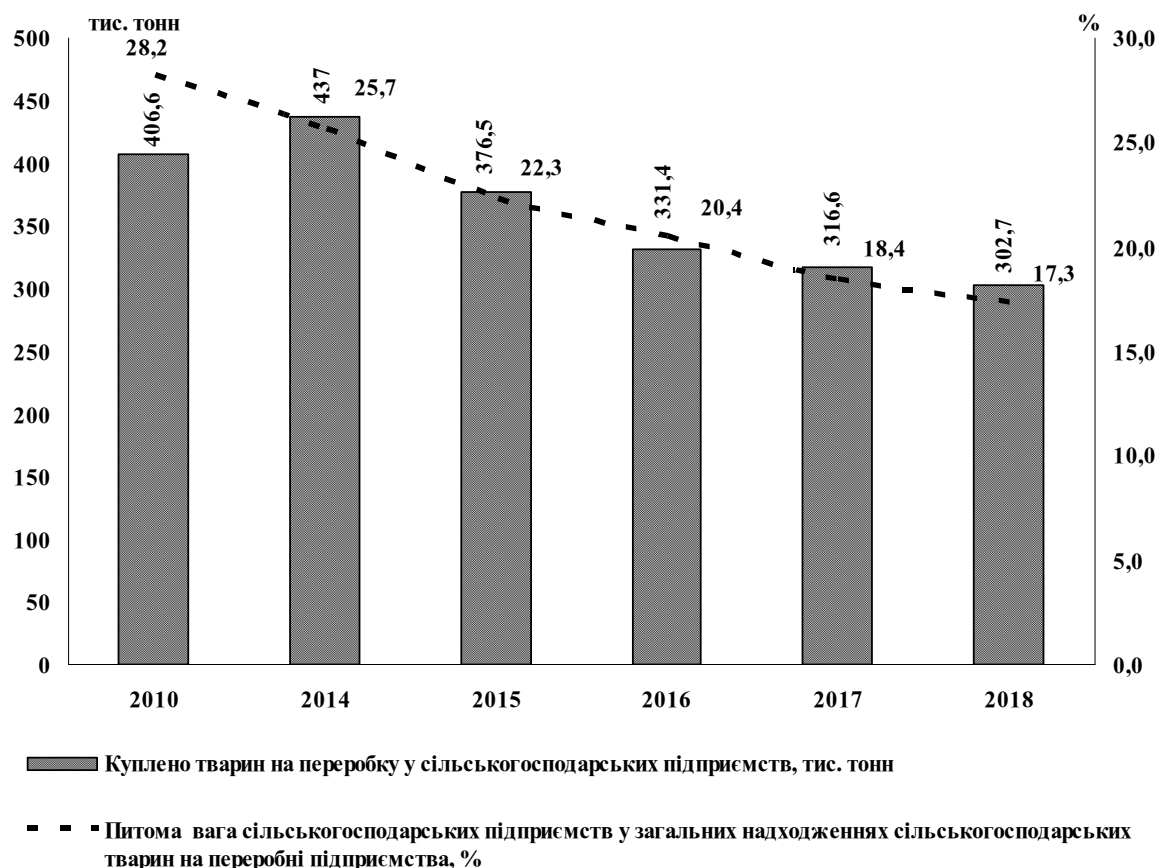

Рис. 2. Перероблення куплених у сільськогосподарських підприємств сільськогосподарських тварин

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

тання частки сільськогосподарських тварин, які йдуть на переробку і які вирощені самими переробними підприємствами. Тобто фактично створюються комплексні підприємства, що є потужними агропромисловими одиницями, котрі створюють свої тваринницькі комплекси, або сільськогосподарські виробники, котрі є лідерами в сегменті, створюють переробні підрозділи, щоб збільшити частку продукції з високою доданою вартістю.

Зокрема протягом 2010—2018 років частка власно вирощених переробними підприємствами тварин у загальних надходженнях сільськогосподарських тварин на переробні підприємства показувала стабільне лінійне зростання, збільшившись з 62 до 78,8%. Водночас абсолютні обсяги надходжень сировини зросли на 54,4% з 894,3 до 1380,8 тис. тонн (рис. 1).

Одночасно питома вага сільськогосподарських тварин, які йдуть на переробку, куплених у сільськогосподарських підприємств зменшується, оскільки спостерігається чіткий низхідний тренд у поголов'ї ВРХ, а також більшість сільськогосподарських підприємств переходять на вирощування експортно-орієн-

тованих культур, таких як рапс, кукурудза, соя, пшениця. За період протягом 2010—2018 років частка сільськогосподарських підприємств у загальних надходженнях сільськогосподарських тварин на переробні підприємства зменшилась з 28,2 до 17,3%. Водночас абсолютні поступлення відповідної сировини скоротились на 25,6% з 406,6 до 302,7 тис. тонн (рис. 2).

Структурні зрушення в системі бізнес-процесів відбуваються і в переробці молока. Зокрема частка молока сільськогосподарських підприємств у загальних надходженнях молока на переробні підприємства показує зростання протягом 2010—2018 років і збільшилась з 45,8 до 65,1% і обсяг купленого у сільськогосподарських підприємств молока зріс на 24% з 2193 до 2719,9 тис. тонн у 2018 році порівняно з 2010 роком, що вище порівняно з господарствами населення, де відповідні показники знизились (рис. 3).

Зокрема питома вага господарств населення у загальних надходженнях молока на переробні підприємства щодо поставок молока скоротилась з 53,1 до 26% та обсяг купленого у населення молока зменшився на 57,2% — з

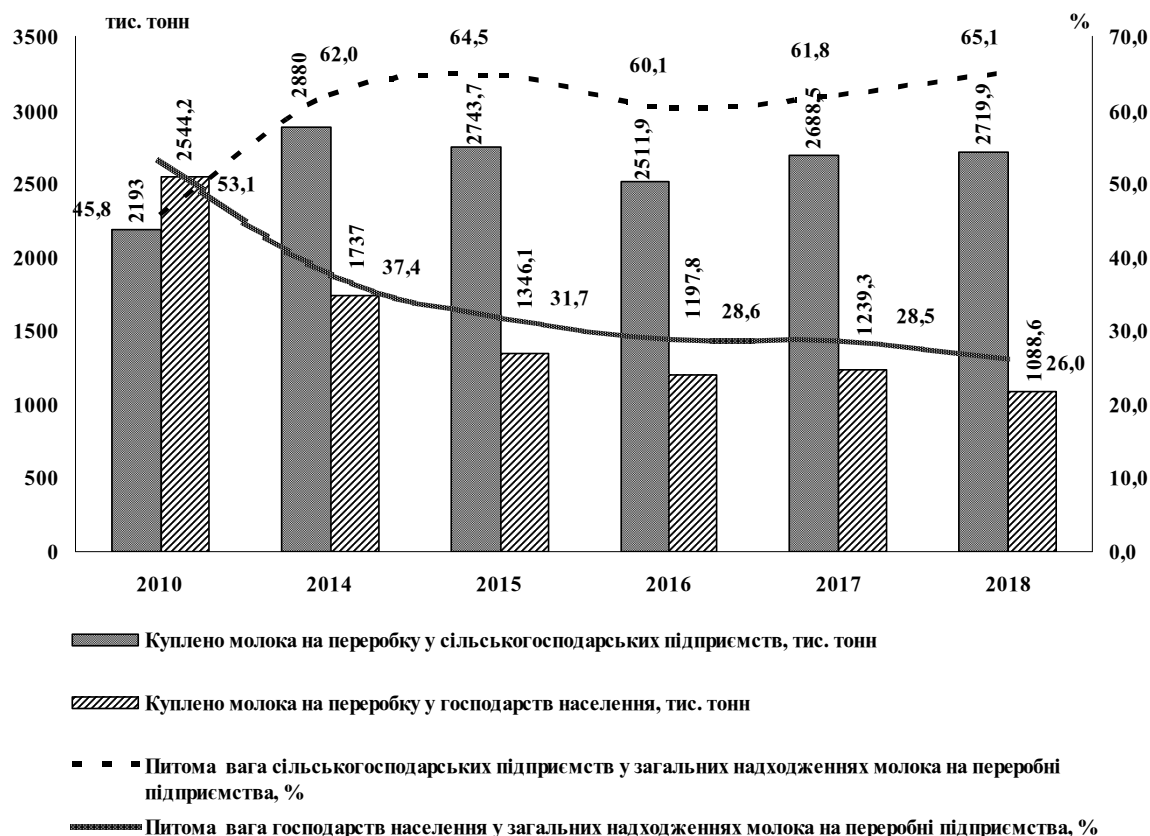

Рис. 3. Перероблення молока купленого у сільськогосподарських підприємств та господарств населення

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

2544,2 до 1088,6 тис. тонн у 2018 році порівняно з 2010 роком, оскільки виробництво молока — це прерогатива крупнотоварних виробників, бо молоко згідно нових стандартів Європейського Союзу має бути однієї жирності та зберігатися у відповідній логістично-складській інфраструктурі, зокрема потрібні рефрижераторні установи для його зберігання.

Механізм фінансово-кредитного забезпечення переробної ланки аграрного сектору має забезпечувати диференційований підхід до участі держави в процесі надання кредитних ресурсів для різних організаційно-правових форм аграрного бізнесу, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини.

Завдання держави для покращення кредитування крупнотоварних переробно-харчових виробництв має полягати у створенні інституціональних умов для банківського кредитування проектів налагодження переробки сільськогосподарської сировини і держава тут повинна виконувати лише опосередковану роль. У кредитуванні малих та середніх форм агропродовольчого бізнесу має мати місце пряма участь держави через компенсацію втрат комерційним банкам, які вони несуть надаючи малому агро-

продовольчого бізнесу кредитні ресурси за заниженими процентними ставками.

Ефективною формою кредитування переробно-харчових виробництв виступає створення кластерних формувань за участю безпосередніх виробників харчових продуктів та інших продуктів переробки сільськогосподарської сировини, органів державного управління та місцевого самоврядування, а також фінансово-банківських установ. Кластерна форма створює умови, за яких держава надає необхідні гарантії надійності кредитування фінансово-банківськими установами проектів модернізації та реконструкції переробно-харчових виробництв, що виступає каталізатором збільшення кредитного портфеля для цієї категорії виробників промислової продукції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Переробна ланка аграрного сектору України потенційно може генерувати значно більший обсяг продукції з високою доданою вартістю за умови подолання інвестиційного дефіциту, який на сьогодні існує у зв'язку з недостатністю внутрішніх джерел фінансування проектів

модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази переробки сільськогосподарської сировини та високою вартістю фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу. Вирішення зазначеної проблеми на пряму залежить від формування сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення переробної ланки аграрного сектора, який охоплюватиме комплекс методів, інструментів та важелів регулювання участі переробно-харчових виробництв на ринку кредитних ресурсів. Для великих переробних підприємств мають бути створені прозорі інституціональні передумови взаємодії з фінансово-кредитними установами через опосередкований вплив держави, для малих та середніх форм агропродовольчого бізнесу вплив держави має бути прямим через компенсацію комерційним банкам втрат, які вони понесуть під час надання кредитних ресурсів за пільговими процентними ставками.

Література:

1. Клименко Д.Б. Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектора в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2018. № 2. С. 95—106.

2. Северин К.М. Ефективність фінансово-кредитних важелів розвитку АПК в Україні. Ефективна економіка. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4980>

3. Вдовенко Л.О., Вдовенко С.А. Стан та перспективи розвитку аграрного сектора в контексті державної політики фінансової підтримки товаровиробників. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. № 3. С. 113—122.

4. Кузнецова Л.В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 9-1. Ч. 1. С. 183—186.

5. Войниченко П.П. Особливості банківського кредитування суб'єктів господарювання аграрної галузі. Ефективна економіка. 2012. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=902>

References:

1. Klymenko, D.B. (2018), "Features and prospects of bank lending to the agricultural sector in Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy, vol. 2, pp. 95—106.

2. Severyn, K.M. (2016), "Efficiency financial and credit levers of apc in Ukraine", Efektyvna

ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4980> (Accessed 25 March 2020).

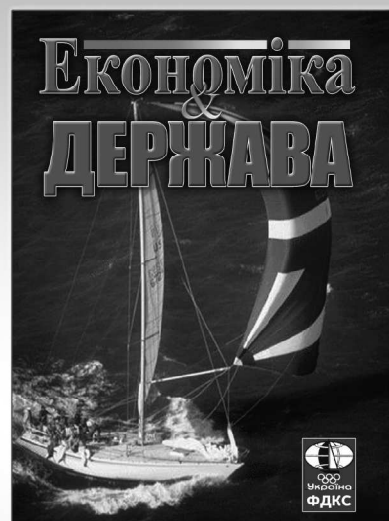
3. Vdovenko, L.O. and Vdovenko, S.A. (2018), "State and prospects of development of the agricultural sector in the context of state policy of financial support to producer", Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky, vol. 3, pp. 113—122.

4. Kuznietsova, L.V. (2014), "Bank loan as a source of financial support for the development of agro-industrial complex of Ukraine", Naukovy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 9-1, no. 1, pp. 183—186.

5. Vojnychenko, P.P. (2012), "Features of bank lending to agricultural business entities", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=902> (Accessed 25 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 06.04.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 631:115.11

Р. А. Головко,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6521-4606

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.130

ОБГРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ СТРАХОВОГО КООПЕРАТИВУ В СИСТЕМІ РИЗИК- МЕНЕДЖМЕНТУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

R. Golovko,
postgraduate student, Dnipro State Agrarian and Economic University

SUBSTANTIATION OF THE MODEL OF INSURANCE COOPERATIVE IN THE SYSTEM OF RISK MANAGEMENT OF FARMS

За результатами дослідження визначено, що економічна сутність страхування ризиків фермерських господарств, як способу перерозподілу збитку, може бути реалізована не тільки на комерційних, але й на кооперативних засадах, що сприятиме ефективності застосовуваного методу управління ризиком. Практичне застосування страхування, як методу управління ризиком, є ефективним лише за умови безпосередньої участі держави, роль якої може проявлятися як у субсидуванні страхових внесків, так і покритті збитків фермерських господарств. Обґрунтовано, що фінансова стійкість фермерських господарств під час управління ризиками шляхом створення страхового кооперативу забезпечується можливістю субсидування державою не тільки витрат з управління ризиком, але й прямою компенсацією збитку, використанням коштів кооперативу вищого рівня, диференційованою участю регіональних бюджетів у субсидуванні кооперативних внесків.

The study determined that the risk management system should provide farmers use effective methods of risk management aimed at its reduction through redistribution among a large number of objects, thus contributing to the achievement of financial stability of businesses. One such method is risk insurance through cooperative farming.

The main purpose of such a cooperative is to unite farms for the common organization of crop risk insurance. The cooperative in this case acts as an insurer in the market, concluding insurance contracts with large companies for the benefit of farms.

Argued that the practical application of insurance as a method of risk management is effective only if the direct involvement of the state, whose role can occur as the subsidization of premiums and cover losses farms. Proved that the financial stability of farmers in managing risks by creating an insurance cooperative provided the possibility of subsidizing the state not only the costs of risk management, but also direct compensation for loss of the cooperative use of the highest level, involving differentiated regional budgets subsidizing cooperative contributions.

The effectiveness of the system of risk management farm cooperative form of risk protection is also determined by the ability of the cooperative use of higher level for further reallocation of risks and attracting budgetary funds not only to subsidize the costs of risk management, but also for payment of damages.

The advantage of the cooperative association of farmers in the creation of insurance fund determined by their ownership of the means of the fund that can create significant insurance reserves, increasing the use of shares of the cooperative to reduce the cost of risk management in the future. The proposed model insurance consumer cooperative combines the advantages of mutual funds cooperative formation and stabilization reserves of insurance companies promoting the financial stability of the cooperative association of farmers in managing risks.

Ключові слова: кооператив, ризик, ризик-менеджмент, розвиток, стійкість, страхування, фермерські господарства.

Key words: cooperative, risk, risk-management, development, sustainability, insurance, farms.

ВСТУП

Система ризик-менеджменту фермерських господарств повинна передбачати використання ефективних методів управління ризиком, спрямованих на його зниження за рахунок перерозподілу між значною кількістю об'єктів, що сприяє досягненню фінансової стійкості підприємницьких структур. Одним з таких методів є страхування ризиків за допомогою кооперативного об'єднання фермерських господарств.

Кооператив може виконувати як посередницькі функції, так і страхові, причому друга форма більшою мірою відповідає інтересам фермерських господарств, оскільки ціна управління ризиком пов'язана з його величиною, а державна підтримка кооперативів під час управління ризиками, спрямована на досягнення основної мети ризик-менеджменту — забезпечення стійкого економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Основу дослідження кооперації фермерських господарств сформували в своїх працях видатні економісти О.В. Чаянов та М.І. Туган-Барановський. Проблемам сучасної фермерської кооперації присвячені праці багатьох вчених: О. Амосова, І. Вініченка, П. Гайдуцького, О. Горьового, В. Зіновчука, П. Макаренка, Л. Мельника, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, А. Пантелеймоненка, П. Саблука, Ю. Ушкаренко та інших. Проте певні методологічні й методичні питання підвищення стійкості економічного розвитку фермерських господарств потребують подальшого вивчення. Тому актуальним є проведення окремого наукового дослідження основних особливостей створення та напрямів діяльності страхових кооперативів у системі ризик-менеджменту фермерських господарств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на досить поширене застосування поняття "ризик" у багатьох сферах су-

спільної діяльності, цей термін не має однозначного тлумачення. Багато вчених-економістів дотримуються визначення ризику відповідно до традицій класичної теорії ризику, яка трактувала його як "очікування втрат". Врахування специфіки прояви виробничого ризику в сільському є підставою для включення його в систему ризик-менеджменту фермерських господарств [1; 3; 5; 13]. Підвищення ефективності управління ризиками фермерських господарств, як невід'ємної частини системи ризик-менеджменту, можливе за рахунок перерозподілу ризику як у просторі, так і в часі. Перша умова реалізується у тому випадку, якщо в формуванні фонду зниження ризику беруть участь усі зацікавлені фермерські господарства, а виплату компенсації збитків отримують лише постраждалі господарства. Друга умова буде виконана лише тоді, коли фермерські господарства постійно братимуть участь у формуванні цього фонду. Вважаємо, що ефективне виконання зазначених умов може бути реалізовано при кооперативному страхуванні ризиків.

Сільськогосподарський споживчий кооператив може виконувати як посередницькі, так і страхові функції. Посередницькі функції кооператив виконує лише в перші роки існування, коли його чисельність невелика, і недоліки кооперативного страхування переважають його переваги. Головна мета функціонування такого кооперативу — об'єднання фермерських господарств для спільної організації страхування ризиків виробництва сільськогосподарських культур. Кооператив у цьому випадку виступає страхувальником на ринку, укладаючи договори страхування з великими компаніями на користь фермерських господарств. Будучи великим страхувальником, кооператив, порівняно з дрібними підприємцями, є рівноправним партнером у страхових правовідносинах. Це дає можливість домовитися про розстрочку платежу, своєчасного розгляду заяв і виплат за страховими випадками. Таким чином,

посередницька діяльність страхового кооперативу також може бути ефективною.

Ще один позитивний аспект діяльності кооперативу — забезпечення доступності коштів державної підтримки фінансування зниження ризиків підприємницьким структурам незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання. Необхідно зазначити, що фермерські господарства в більшій мірі потребують страхового захисту та доступності коштів державної підтримки. Вирощуючи одну-дві сільськогосподарські культури, вони не мають можливості диверсифікувати ризик, дрібні фермерські господарства в більш залежні від природних умов. Виступаючи страхувальником від їх імені, кооператив міг би взяти на себе функцію розподілу обласних бюджетних коштів. У цьому випадку була б дотримана рівність умов господарювання для всіх організаційно-правових форм.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що мінімальна чисельність кооперативу для виконання його функцій може бути навіть з числа респондентів, які прийняли участь в анкетуванні. У перспективі кількість бажаючих стати членами даного кооперативу може збільшитися. Зі зростанням чисельності членів кооперативу його функції можуть трансформуватися в безпосереднє надання послуг щодо зниження ризиків на основі створення страхового фонду. Сільськогосподарський споживчий кооператив створюється в тих сферах, у яких колективна діяльність є більш ефективною, ніж одноосібна.

Техніко-економічне обґрунтування проекту створення кооперативу містить розрахунок його проектної ефективності, розмір пайового фонду та джерел фінансування. Члени споживчого кооперативу повинні вносити пайові внески пропорційно передбачуваного обсягу участі в господарській діяльності даного кооперативу. Обов'язковий пайовий внесок дає право голосу і право участі в діяльності кооперативу, користуванні його послугами й пільгами, що передбачені статутом та одержання кооперативних виплат.

Водночас необхідно врахувати специфіку страхового кооперативу в галузі фінансової діяльності та його принципи відмінності від страхової компанії. Вважаємо недоцільним формування пайового фонду за аналогією страхових компаній. У комерційних підприємств статутний капітал є гарантом для кредиторів (страхувальників) і його значний розмір повинен забезпечити своєчасні виплати страхових випадків. У страховому кооперативі

основними кредиторами є самі фермери — його члени, і механізми забезпечення його платоспроможності є іншими [10; 11; 14; 15].

Зокрема, кооперативні відносини зобов'язують членів споживчого кооперативу до субсидіарної відповідальності в покритті його боргів. Усі члени кооперативу повинні бути фінансово спроможними зробити пайові внески, в іншому випадку кооперативне об'єднання фермерських господарств для управління ризиками втрачає свою економічну доцільність. Пропонується встановити пайові внески в розмірі 0,1% страхової суми. Резервний фонд кооперативу є неподільним, і його розмір повинен складати не менше 10% його пайового фонду. Згідно із законодавством він формується за рахунок відрахувань від доходів та додаткових цільових внесків членів кооперативу. Пропонується формувати резервний фонд не тільки за рахунок різниці між кооперативними внесками і виплатами, але й додатково у розмірі 5% від фактичних страхових виплат. Така практика може бути рекомендована в перші роки роботи страхового кооперативу, коли він є тільки посередником страхових операцій.

Оскільки сільськогосподарське виробництво характеризується значною щорічною мінливістю фінансового результату, то головна перевага кооперативного страхування проявляється в тому, що доходи за підсумками фінансового року залишається у власності кооперативу. Формування стабільного резервного фонду дозволить знизити фінансове навантаження з управління ризиком для членів кооперативу в наступні роки та сприятиме стійкому економічному розвитку фермерських господарств.

У фінансовому розділі техніко-економічного обґрунтування проекту рекомендуємо у перші роки функціонування кооперативу обов'язкове перестрахування ризиків. Подальше збільшення кількості членів кооперативу забезпечить стійкість його страхового фонду. Відповідно до пропозицій страхової компанії Deloitte & Touche мінімальна кількість членів кооперативу — 50 юридичних осіб [12]. У подальшому квота пропорційного перестрахування може зменшуватися (щорічно на 10%) і в подальшому кооператив може залишати собі 100% зібраних страхових премій. Таким чином, у перші роки роботи кооперативу його завданнями є пропорційний перерозподіл бюджетних коштів за програмою фінансування зниження ризиків, виконання послуг страхового посередника, забезпечення заходів зі своєчасного отримання страхових виплат та їх роз-

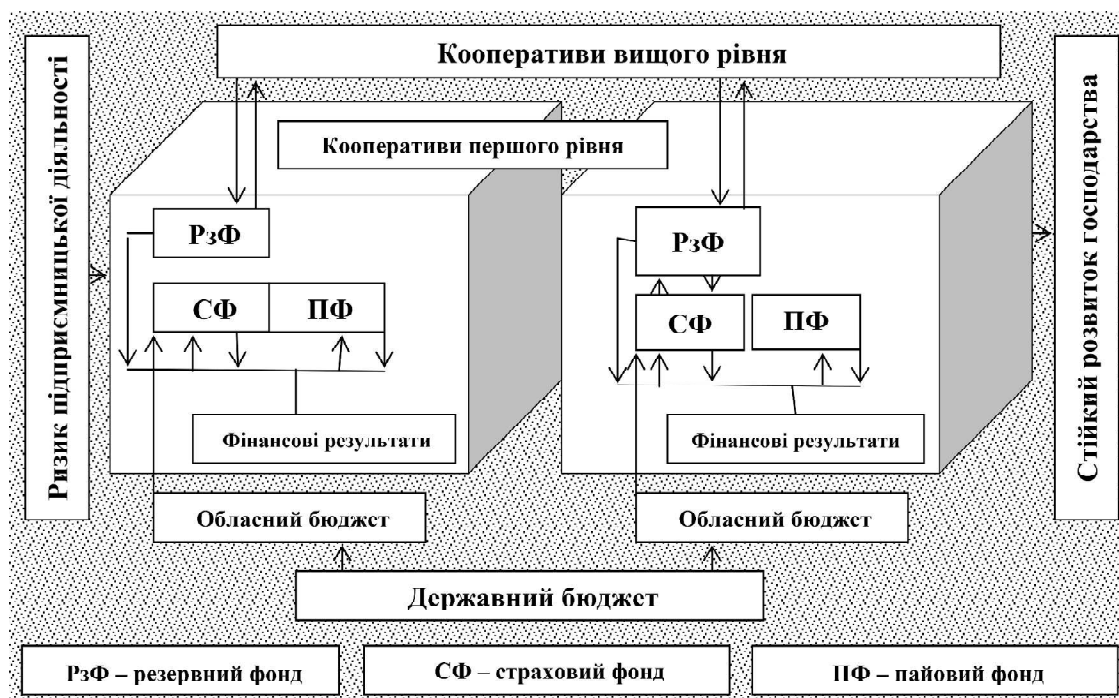

Рис. 1. Модель страхового кооперативу

поділу серед фермерських господарств-членів кооперативу.

Для виконання страховим кооперативом безпосередньо страхових функцій повинен створюватися страховий фонд, який призначений для виплати компенсацій збитків фермерських господарств. Слід зазначити, що страхові тарифи є інструментом забезпечення фінансової стійкості кооперативу, і зниження плати за управління ризиком доцільне лише тоді, коли це не знижує платоспроможність кооперативу.

Члени страхового кооперативу можуть мати й інші вигоди. Передусім застрахований урожай відкриває доступ до кредитних банківських ресурсів. Отримати кредит у сучасних умовах найчастіше можна лише під заставу, яким виступає застрахований урожай. По-друге, сам кооператив може бути для підприємців джерелом кредитних ресурсів. Цей факт має такі позитивні аспекти: бюджетні кошти, що виділяються на фінансування ризиків, залишаються в регіоні, частково буде вирішена проблема фінансування фермерських господарств і проблема інвестування страхових резервів кооперативу на принципах зворотності, платності й ліквідності.

Принциповим моментом діяльності страхового кооперативу є розподіл прибутку й збитків. У разі перевищення страхових внесків над виплатами, різниця є власністю кооперативу і класифікується як доходи від власної діяль-

ності. Розподіл прибутку кооперативу має здійснюватися відповідно до діючого законодавства: погашення боргових зобов'язань; у резервний фонд та інші фонди, що передбачені статутом кооперативу; преміювання працівників кооперативу; кооперативні виплати. Кооперативні виплати використовуються в такому порядку: не менше 70% суми кооперативних виплат спрямовується на поповнення паю членів кооперативу; залишок кооперативних виплат виплачується членам кооперативу [14].

Крім необхідності виплат у несприятливі роки, кошти резервного фонду можуть використовуватися на заходи з попередження ймовірності настання страхового випадку. Що стосується зв'язку з обласним бюджетом, то це можуть бути не тільки субсидії по страховим внескам, але й кошти на стимулювання й підтримку діяльності кооперативу, які гарантовані законом. За умови достатньо розвинутої системи страхової кооперації збитки фермерських господарств можливо відшкодовувати також і за рахунок позики у страхового кооперативу вищого рівня (рис. 1).

Регулювання внутрішніх та зовнішніх взаємовідносин страхового кооперативу передбачає створення управлінської структури. Вищим органом управління є загальні збори членів кооперативу. Крім того, до органів управління кооперативом відносяться правління кооперативу, голова і наглядова рада. В сільськогосподарському споживчому страховому коопера-

тиві частина повноважень голови і правління можуть бути покладені на виконавчого директора, який працює в кооперативі за трудовим договором. Склад і компетенції органів управління кооперативом встановлюються його статутом. Структура управління кооперативу є основою для комплектування штату управлінського персоналу та найму необхідних фахівців [2; 4; 7; 8]. У перші роки роботи кооперативу в штат кооперативу необхідно включити бухгалтера, юриста й фахівця з оцінювання збитків.

Якщо загальними зборами кооперативу буде прийнято рішення про формування власного страхового фонду, то кооперативу слід найняти виконавчого директора з передачею йому частини повноважень правління (відбір ризиків, які можуть бути передані в страхову компанію, формування власного страхового фонду, інвестування резервних коштів кооперативу тощо). З приводу залучення фахівців з оцінювання збитків слід зауважити, що ця проблема є характерною не тільки для кооперативу. Комерційні страхові компанії також зазнають труднощів з висококваліфікованими кадрами: вони змушені утримувати штат співробітників з оцінки збитків, які намагаються знайти обґрунтовані причини відмови у страховій виплаті.

З метою підвищення економічної зацікавленості членів кооперативу в кооперативному об'єднанні слід врахувати, що привабливість кооперативів зростає при наданні ними комплексу послуг. Закон не забороняє страховим кооперативам займатися іншими видами діяльності. Страхові кооперативи могли б видавати кредити своїм членам, виступати їх гарантами перед банками, інвестувати кошти у створення виробничої та соціальної інфраструктури села тощо.

Розробка моделі сільськогосподарських споживчих страхових кооперативів ще раз підтвердила, що формування ефективної системи ризик-менеджменту фермерських господарств не може відбуватися без участі держави. Держава зацікавлена в стійкому функціонуванні сільськогосподарських підприємницьких структур і провідній ролі страхових кооперативів в цьому процесі [6; 9]. Необхідно визначити нормативно-правові рамки функціонування страхових споживчих кооперативів та створити умови, що сприятимуть їх подальшому економічному розвитку.

Ефективність застосування в системі ризик-менеджменту фермерських господарств кооперативної форми захисту від ризиків обумов-

люється також можливістю використання коштів кооперативу вищого рівня для подальшого перерозподілу ризиків та залучення бюджетних коштів не тільки для субсидування витрат з управління ризиком, але і для виплати збитку. Можлива нестача страхових резервів при управлінні ризиком на основі кооперативного об'єднання фермерських господарств обумовлена не їх організаційно-правовою формою господарювання, а високою ймовірністю виробничого ризику в сільському господарстві.

ВИСНОВОК

Економічна сутність страхування, як способу перерозподілу збитку, може бути реалізована не тільки на комерційних засадах, але й на кооперативних, що сприятиме ефективності застосовуваного методу управління ризиком. Перевага кооперативного об'єднання фермерських господарств при створенні страхового фонду визначається їх власністю на кошти цього фонду, що дозволяє створювати значні страхові резерви, використовувати збільшення паїв членів кооперативу на зниження витрат з управління ризиком у майбутньому. Пропонована модель страхового споживчого кооперативу поєднує в собі переваги формування пайових фондів кооперативу і стабілізаційного резерву страхових компаній, що сприяє досягненню фінансової стійкості кооперативного об'єднання фермерських господарств під час управління їх ризиками.

Література:

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. — М.: Мысль, 1989. — 254 с.
2. Вініченко І.І. Регіональний аспект розвитку фермерства. Ефективна економіка. 2012. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
3. Вітлінський В.В. Економічний ризик та методи його вимірювання. — К.: КНЕУ, 2000. — 354 с.
4. Горьовий В.П. Кооперація фермерських господарств // Агроінком. — 2009. — № 9—10. — С. 35—40.
5. Кравченко В.М. Сучасні проблеми ризик-менеджменту в АПК / В.М. Кравченко, Л.І. Макущенко // Держава та регіони, 2008. — № 5. — С. 85—91.
6. Марковський О.В. Картка ризику продукту як механізм реалізації взаємозв'язку в моделях ризик-менеджменту / О.В. Марковський // Держава та регіони. — 2008. — № 5. — С. 100—105.

7. Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільськогосподарства // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 145—152.

8. Мельник Л.Ю. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств // Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 89—97.

9. Пікус Р.В. Оцінка підприємницького ризику // Фінанси України. — 2012. — № 5. — С. 88—93.

10. Сірик І.П. Управління ризиками в процесі прийняття управлінських рішень / І.П. Сірик // Агросвіт. — 2011. — № 13—14. — С. 72—76.

11. Стецюк П.А. Концептуальні основи управління ризикозахищеністю підприємства / П.А. Стецюк, О.С. Гудзь // Економіка АПК. — 2014. — № 11. — С. 61—68.

12. Супрунович Є. Методи управління ринковим ризиком / Є. Супрунович, І. Киселева // Фінансовий ринок України, 2011. — № 6. — С. 25—29.

13. Тарельник, Н.В. Економічна ефективність страхового менеджменту ризиків у аграрній сфері / Н.В. Тарельник // Агросвіт. — 2012. — № 2. — С. 59—64.

14. Ушкаренко Ю.В. Підвищення ефективності діяльності фермерських господарств на основі кооперації / Ю.В. Ушкаренко // Агросвіт. — 2011. — № 13—14. — С. 3—7.

15. Чорненька Л.М. Критерії класифікації ризиків з врахуванням особливостей сільськогосподарства / Л.М. Чорненька // Науковий вісник Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України. — Київ, 2011. — Вип. 163. — Ч. 2. — С. 154—159.

References:

1. Al'gin, A.P. (1989), Risk i ego rol' v obshchestvennoj zhizni [Risk and its role in public life], Mysl', Moscow, Russia.

2. Vinichenko, I.I. (2012), "Regional aspect of farming development", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 4 March 2010).

3. Vitlins'kyj, V.V. (2000), Ekonomichnyj ryzyk ta metody joho vymiryuvannia [Economic risk and methods of its measurement], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Horovyj, V.P. (2009), "Cooperation farms", Ahroinkom, vol. 9—10, pp. 35—40.

5. Kravchenko, V.M. and Makuschenko, L.I. (2008), "Modern problems of risk management in agroindustrial complex", Derzhava ta rehiony, vol. 5, pp. 85—91.

6. Makarenko, P.M. (2008), "Farming of Ukraine in the context of trends in the develop-

ment of world agriculture", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 142—152.

7. Markovskij, O.V. (2008), "Product risk card as a mechanism of implementation of interconnection in risk management models", Derzhava ta rehiony, vol. 5, pp. 100—105.

8. Mel'nyk, L.Yu. (2011), "Economic potential of different forms of agrarian enterprises", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 89—97.

9. Pikus, R.V. (2012), "Assessment of business risk", Finansy Ukrainy, vol. 5, pp. 88—93.

10. Siryk, I.P. (2011), "Risk management in the process of managerial decision making", Ahrosvit, vol. 13—14, pp. 72—76.

11. Stetsiuk, P.A. and Hudz', O.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise risk management", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 61—68.

12. Suprunovych, Ye. and Kyseleva, I. (2011), "Methods of market risk management", Finansovij rynek Ukrainy, vol. 6, pp. 25—29.

13. Tarel'nyk, N.V. (2012), "Economic efficiency of insurance risk management in the agricultural sector", Ahrosvit, vol. 2, pp. 59—64.

14. Ushkarenko, Yu.V. (2011), "Improving the efficiency of cooperative farms", Ahrosvit, vol. 13—14, pp. 3—7.

15. Chornen'ka, L.M. (2011), "Risk classification criteria taking into account the features of agriculture", Naukovyj visnyk Natsional'noho un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, vol. 163, pp. 154—159.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.432: 664

Ю. М. Лучечко,
аспірант, Луцький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0001-9006-5374

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.136

СТИМУЛЮВАННЯ НАРОЩЕННЯ ПОТУЖНОСТЕЙ У СФЕРІ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ: ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ

Y. Luchechko,
Postgraduate student, Lutsk National Technical University

**STIMULATING CAPACITY BUILDING IN THE FIELD OF PROCESSING OF AGRICULTURAL
RAW MATERIALS: FINANCIAL AND INVESTMENT ASPECTS**

Обґрунтовано, що нарощення потужностей у сфері переробки сільськогосподарської сировини є важливою передумовою структурної перебудови регіональних господарських комплексів і запорукою підвищення зайнятості в адміністративних районах аграрної спеціалізації. Встановлено, що необхідність введення додаткових потужностей в секторі переробно-харчових виробництв випливає з того, що в структурі сукупного аграрного експорту в останні роки має місце зменшення питомої ваги готових харчових продуктів, що свідчить про посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислового виробництва та зменшення виробництва продукції з високою доданою вартістю. Дослідження показали, що в структурі імпорту сільськогосподарської та харчової продукції зростає питома вага готових харчових продуктів, що породжує додаткові ризики щодо забезпечення прийняттого рівня продовольчої самодостатності країни. Обґрунтовано, що прискорення темпів введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини залежить від запровадження державою комплексу стимулів, які сприятимуть нарощенню обсягу капітальних вкладень у модернізацію та реконструкцію основного капіталу переробно-харчових виробництв. Доведено, що одним з основних стимулів розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу переробно-харчових виробництв має стати зменшення податкового тягаря під час ввезення високотехнологічного обладнання для переробки сільськогосподарської сировини, що зробить його доступним для більшої кількості суб'єктів агропромислового бізнесу і дасть можливість переробляти все більший обсяг сільськогосподарської сировини. У статті обґрунтовується доцільність розширення переліку державних інвестиційних програм підтримки проектів налагодження переробки сільськогосподарської сировини на базі безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції через надання прямої та непрямої державної фінансової допомоги як для придбання необхідного обладнання, так і на впровадження передового іноземного досвіду. Встановлено, що надати додаткових імпульсів нарощенню обсягів переробки сільськогосподарської сировини може відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації, яку мали окремі адміністративні райони в докризові часи, яке дозволить розширити ресурсну базу виробництва конкурентоспроможних видів готових харчових продуктів та продуктів промислового призначення.

It is proved that capacity building in the field of processing of agricultural raw materials is an important prerequisite for the structural adjustment of regional economic complexes and the key to increasing employment in administrative areas of agricultural specialization. It is established that the need of input of additional capacities in the sector of food processing production stems from the fact that in the structure of total agricultural exports in recent years is a decrease in the specific weight of prepared foods, indicating an increasing raw material orientation of domestic agricultural production and a decrease in the production of products with high added value. Studies have shown that the share of finished food products in the structure of imports of agricultural and food products is growing. This creates additional risks to ensure an acceptable level of food self-sufficiency of the country. It is proved that the acceleration of the introduction of additional capacities for processing agricultural raw materials depends on the introduction by the state of a set of incentives that will help to increase the volume of capital investments in the modernization and reconstruction of the fixed capital of food processing production. It is proved that one of the main incentives for the expanded reproduction of the resource and production potential of food processing production should be a reduction in the tax burden when importing high-tech equipment for processing agricultural raw materials. This will make it available to more subjects of agro-industrial business and make it possible to process an increasing number of agricultural raw materials. The article

substantiates the expediency of expanding the list of state investment programs to support projects for the establishment of processing of agricultural raw materials based on direct producers of agricultural products through the provision of direct and indirect state financial assistance for the purchase of necessary equipment, and the introduction of foreign best practices. It is established that the restoration of traditional agricultural specialization that certain administrative regions had in pre-crisis times can provide additional impetus to increase the volume of processing of agricultural raw materials, which will expand the resource base for the production of competitive types of ready-made food and industrial products.

Ключові слова: сільськогосподарська сировина, готові харчові продукти, капітальні вкладення, експорт, переробно-харчові виробництва, фінансова допомога.

Key words: agricultural raw materials, ready-made food products, capital investments, exports, food processing production, financial assistance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна має сприятливі природно-ресурсні та природнокліматичні умови для розвитку сільського господарства, що створює можливості для виробництва значних обсягів сільськогосподарської сировини. Сама по собі сільськогосподарська сировина є продукцією з низькою доданою вартістю і за таких умов забезпечує прийнятний рівень рентабельності лише для великих товаровиробників, передусім чергу для підприємств, які входять у вертикально та горизонтально інтегровані підприємницькі об'єднання. Водночас збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини, яка продається на експорт, не забезпечує належних рівнів зайнятості на селі і загалом призводить до виснаження ґрунтів. Сільськогосподарське виробництво надаватиме необхідних імпульсів для соціально-економічного піднесення села лише за умови налагодження переробки сільськогосподарської сировини, що сприятиме збільшенню виробництва готової продукції і створенню нових робочих місць. Отже, збільшення потужностей по переробці сільськогосподарської сировини — це необхідна умова відродження сільських територій. Але введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини за нинішнього рівня інвестиційного забезпечення, особливо у секторі малого та середнього агропродовольчого підприємництва, стане можливим за умови створення державою комплексу стимулів, які спонукатимуть сільськогосподарських товаровиробників та переробно-харчові виробництва впроваджувати сучасні технології по переробці продукції тваринництва та рослинництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Відновлення втрачених в кризові роки потужностей щодо переробки сільськогосподарської сировини потребує розроблення нових підходів стосовно створення відповідних інституціональних, фінансово-економічних та виробничо-технічних передумов для активізації підприємницької діяльності, яка передбачає налагодження виробництва готових харчових продуктів та продуктів промислового призначення, сировинною базою яких виступає продукція тваринництва та рослинництва. На думку А. Марущинець, переробна ланка АПК може бути не тільки чинником розвитку і змін в аграрній сфері, а й їх наслідком. Так, зміна рівня сільськогосподарського виробництва значно впливає на потужності переробних підприємств. Це дві взаємопов'язані ланки господарства, де зміни у функціонуванні однієї призводять до змін в іншій [4]. Введення додаткових потужностей у секторі переробно-харчових виробництв створює значні резерви для виробників сільськогосподарської сировини і відповідно підвищення рівня їх капіталізації, що є основою розширеного відтворення потужностей у сільськогосподарському виробництві.

Зазначена проблематика набула особливої актуальності у зв'язку з тим, що однією із найскладніших проблем аграрної сфери як і за часів планово-директивної економіки є усунення диспропорцій між розміщенням сировинних ресурсів та потужностями для їх перероблення. Вирішення проблеми подолання такого роду диспропорцій стане можливим за умови забезпечення збалансованості за обсягами сировини і потужностями для її перероблення, відповідного територіального розміщення галузей сільського господарства і точковим закріпленням підприємств харчової промисло-

вості, максимально можливої утилізації відходів переробно-харчового виробництва і можливостями їх комплексного перероблення або ж використання для вирощування аграрної сировини тощо [1]. Але водночас комплексне вирішення проблеми нарощення потужностей по переробці сільськогосподарської сировини потребує значного обсягу капітальних вкладень, фінансування яких стане можливим за умови диверсифікації джерел, методів та способів залучення фінансових ресурсів. Д. Крисанов та О. Варченко розглядають відновлення потужностей у секторі переробно-харчових виробництв як необхідну умову формування повноцінних із замкнутим циклом агропродуктових ланцюгів. На їх думку, створення агропродовольчих ланцюгів виступає об'єктивною умовою поєднання природно-біологічного процесу вирощування і механічної заготівлі сільськогосподарської продукції з процесом її перероблення на потужностях харчової промисловості та випуску кінцевої харчової продукції [2]. Саме створення агропродуктових ланцюгів із замкнутим циклом дає можливість усувати синдром сировинної спрямованості регіональних агропромислових комплексів і збільшувати виробництво готової сільськогосподарської та харчової продукції, що сприятиме підвищенню комплексності використання агроресурсного потенціалу. У переважній більшості територіальних утворень створення такого роду агропродуктових ланцюгів унеможливується через брак достатнього обсягу фінансових ресурсів у зв'язку з відсутністю належних інституціональних передумов та відповідних стимулів.

П. Макаренко та Н. Андрієнко перспективи нарощення потужностей у секторі переробно-харчових виробництв пов'язують зі створенням належних організаційно-правових умов для розвитку агропродовольчого підприємництва та матеріально-речовими відмінностями щодо виробництва готових харчових продуктів у різних підгалузях харчової промисловості. На їх думку, формування різних ринкових форм господарювання у переробній промисловості пов'язане в першу чергу з певними особливостями та специфікою цієї галузі порівняно з іншими, тому що задоволення потреб населення продуктами харчування досить складна, багатопланова і незмінна проблема, яка стоїть перед суспільством на всіх рівнях його розвитку. Це зумовлюється низкою обставин: дефіцитом багатьох сировинних ресурсів, різним ступенем розвитку галузей, які безпосередньо виробляють продукти харчування, і

пов'язаних з ними інших галузей, організацією надходжень продуктів харчування до споживача та багатьма іншими причинами [3]. Із твердження П. Макаренка та Н. Андрієнко слідує, що перспективи нарощення потужностей у переробно-харчовому сегменті аграрного сектора знаходяться у прямій залежності від наявності потреби у продуктах переробки сільськогосподарської сировини і платоспроможного попиту потенційних споживачів. Тобто наявність платоспроможного попиту — це основний стимул, який детермінує підприємницький сектор до нарощення обсягів виробництва готових харчових продуктів і відповідно збільшення об'ємів переробки сільськогосподарської сировини.

З наведених авторських підходів слідує, що введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини потребує належного інституціонального забезпечення, яке дасть можливість диверсифікувати джерела інвестиційного забезпечення та закласти необхідні стимули для активізації підприємницької ініціативи у сфері переробки сільськогосподарської сировини.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів інвестиційного стимулювання переробки сільськогосподарської сировини, виходячи зі структурних зрушень у сукупному аграрному експорті та імпорті, які засвідчили посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислової виробництва та поглиблення залежності від імпорту готових харчових продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У докризовий період для значної кількості адміністративних районів, де сільськогосподарське виробництво було основною структуроутворюючою ланкою господарського комплексу, переробно-харчові виробництва створювали значну кількість робочих місць і забезпечували левову частку виробництва промисловою продукції. Завдяки функціонуванню переробних підприємств різної продуктової спрямованості сільськогосподарські товаровиробники мали надійний місцевий збут сільськогосподарської сировини, що давало можливість забезпечувати значну економію як у частині транспортних, так і трансакційних витрат.

Однак трансформаційна криза національної економіки і подальша стагнація переважної більшості ланок господарського комплексу

су призвели до демонтування розгалуженої мережі переробно-харчових виробництв у більшості адміністративних районів. Зменшення рівня завантаженості потужностей в секторі переробно-харчових виробництв зумовило структурні зрушення в галузі сільськогосподарського виробництва: переважна більшість великих сільськогосподарських товаровиробників почали переходити на вирощування експортоорієнтованих сільськогосподарських культур, згортаючи при цьому потенціал тваринницької галузі, особливо поголів'я великої рогатої худоби. В результаті в Україні сформувався сировинний тип галузі агропромислового виробництва, що кумулятивним чином відобразилося на структурі сукупного аграрного експорту і зробило вітчизняний АПК надзвичайно залежним від кон'юнктурних коливань на глобальних ринках сільськогосподарської сировини.

Така ситуація створює значні ризики для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу вітчизняного аграрного сектора, тим більше що початок світової фінансової кризи вже частково дестабілізував глобальний ринок продовольства. Значна кількість країн згортають сільськогосподарське виробництво, інша частина — вводять обмеження на експорт аграрної продукції. Зниження ділової активності штовхає світову економіку в глибоку рецесію. У Німеччині, наприклад, через закриття кордонів для сезонних сільськогосподарських товаровиробників може загинути значна частина врожаю улюбленої німцями спаржі, очікуються труднощі з полуницею і не вистачає робочих рук на виноградниках. У схожій ситуації знаходиться інший великий європейський постачальник продовольства і особливо фруктів — Іспанія, де посилення карантин внаслідок пандемії коронавірусу продовжили як мінімум до середини квітня, як і в Італії. Складна епідеміологічна ситуація і у Франції, а це — один з шести світових лідерів на ринку пшениці.

Відповідно, зниження пропозиції призведе до подальшого зростання цін на продовольство та посилення соціальної напруги в глобальній економіці. Експортний потенціал України дещо обмежений щодо збільшення поставок на зовнішні ринки через згорання ділової активності всередині країни. В структурі експорту продовжують переважати товари з низькою доданою вартістю. Зокрема у 2010 році частка

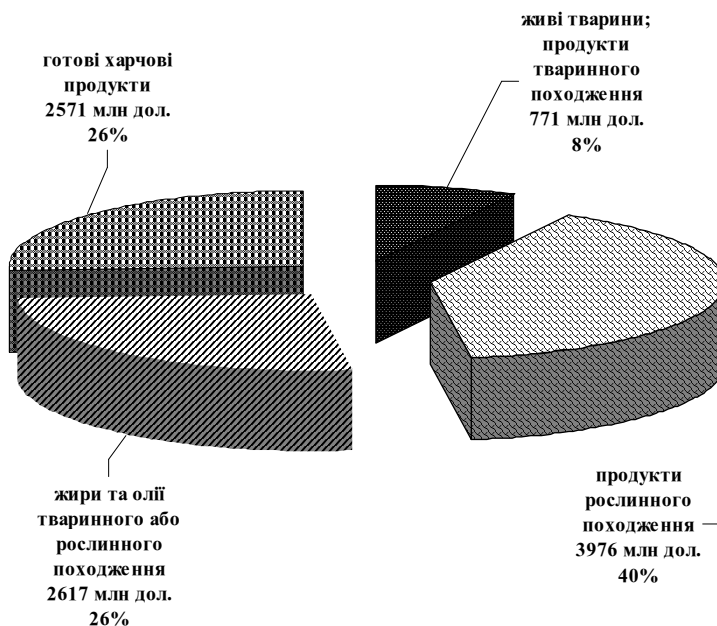

Рис. 1. Товарна структура українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2010 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

продуктів рослинного походження складала 40%, водночас на готові харчові продукти припадало 26%. Жирів та олій було експортовано на суму 2617 млн дол. або 26%, а частка тварин та продуктів тваринного походження складала 8% (рис. 1).

У 2018 році відбулися деструктивні структурні зрушення у відтворювальній структурі національного АПК і частка продуктів з низькою доданою вартістю в структурі вітчизняного експорту ще збільшилась. Зокрема продукти рослинного походження зайняли 53% експорту сільськогосподарської продукції, проте на готові харчові продукти припало лише 16%. Дещо зменшилась частка жирів та олій, котрих було експортовано на суму 4497 млн дол. або 24%, що пов'язано з погіршенням цінової кон'юнктури на глобальному ринку (ціни на жири та олії знизились до дванадцятирічного мінімуму), і тварин та продуктів тваринного походження — до 7%. Збільшився обсяг поставок м'яса птиці завдяки поглибленню економічної співпраці з ЄС та збільшенню квот на поставки (рис. 2).

Посилилися ризики стосовно належного та своєчасного забезпечення продовольчої безпеки в Україні, оскільки значна частина готових харчових продуктів завозиться з інших країн. Зокрема, у 2010 році питома вага готових харчових продуктів у структурі імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Украї-

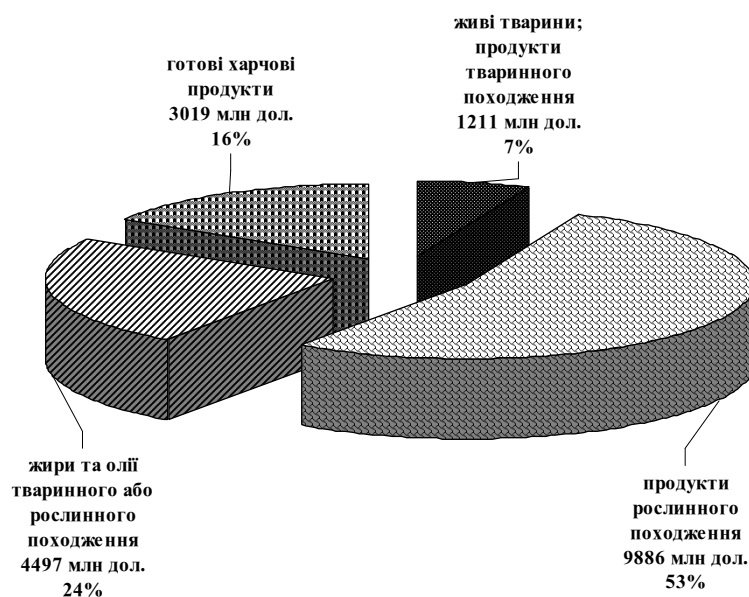

Рис. 2. Товарна структура українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2018 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

ну складала 43% і було ввезено продуктів цієї товарної позиції на суму 2506 млн дол.

Також Україна продовжила імпортувати жири та олії тваринного або рослинного походження, котрих було завезено на 452 млн дол. або 8% від загального імпорту. Імпорт продуктів рослинного походження становив 1564 млн дол. або 27% та живих тварин і продуктів тваринного походження — 1242 млн дол. або 22% (рис. 3).

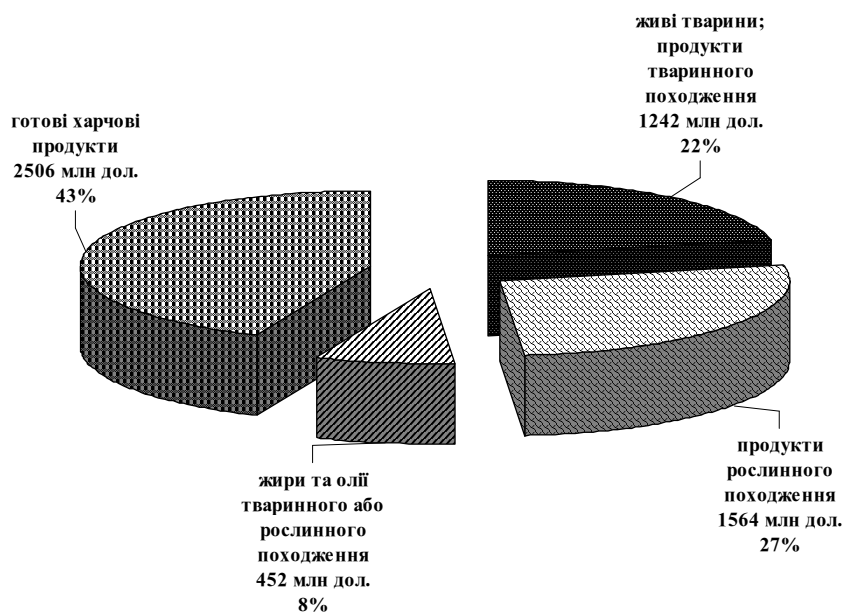

Рис. 3. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Україну у 2010 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

У 2018 році порівняно з 2010 роком відбулися структурні зміни в імпорті сільськогосподарської та харчової продукції. Ситуація змінилася в сторону загострення проблем продовольчої безпеки та збільшення залежності від поставок імпортних продуктів харчування. Зокрема частка готових харчових продуктів зросла на 4% до 47% або до 2341 млн дол. Україна продовжує імпортувати продукти рослинного походження — 1529 млн дол. або 30% у структурі імпорту сільськогосподарської продукції. Водночас знизилась частка імпорту жирів та олій рослинного або тваринного походження — до 267 млн дол. або на 5%. Також відбуваються поставки живих тварин та продуктів тваринного походження. У 2018 році за даною товарною позицією було імпортовано продукції на 918 млн дол., що складає 18% від загального обсягу імпорту сільськогосподарської продукції в Україну (рис. 4).

Квінтесенцією сировинного перебігу у відтворювальних пропорціях в аграрному секторі національної економіки є те, що у 2018 році порівняно з 2010 роком зменшується питома вага готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської та харчової продукції, а збільшується — в імпорті. Такі структурні зрушення свідчать про посилення сировинної спрямованості розвитку національного АПК і

показують зростання залежності від імпорту продовольчих товарів. Зниження питомої ваги готових харчових продуктів в сукупному аграрному експорті України говорить про те, що українські виробники не забезпечують належного збільшення своєї присутності в глобальних агропродовольчих ланцюгах доданої вартості.

Зменшення питомої ваги готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської і харчової продукції і збільшення в імпорті також свідчить про те, що Україна все більше закріплює за собою статус одного з основних постачальників сільськогосподарської сировини на світовий ринок. Тому надзвичайно важливою складовою національної аграрної політики та державної економічної політики в цілому є нарощення обсягів виробництва і відповідно експорту готових харчових продуктів, а також готових продуктів промислового та енергетичного призначення, виготовлених із сільськогосподарської сировини. Це дасть можливість створити замкнені цикли в агропродуктових ланцюгах, підвищити комплексність використання агроресурсного потенціалу та підвищити капіталізацію агропромислового виробництва загалом.

Для переважної більшості регіонів аграрної спеціалізації сектор переробно-харчових виробництв може стати базовою ланкою регіонального господарського комплексу і забезпечити нову якість соціально-економічного розвитку і в кінцевому підсумку переломити висхідний тренд посилення сировинної спрямованості сукупного аграрного експорту. Надати поштовху щодо введення додаткових потужностей по переробці сільськогосподарської сировини може запровадження комплексу стимулів по залученню інвестицій в модернізацію та реконструкцію матеріально-технічної бази переробки продукції рослинництва та тваринництва.

Одним з основних стимулів має стати зменшення податкового тягаря при ввезенні високотехнологічного обладнання для переробки сільськогосподарської сировини, що зробить його доступним для більшої кількості переробно-харчових виробництв і дасть можливість переробляти все більший обсяг сільськогосподарської сировини. Це дасть можливість виробникам сільськогосподарської продукції отримати більш надійний місцевий ринок збуту про-

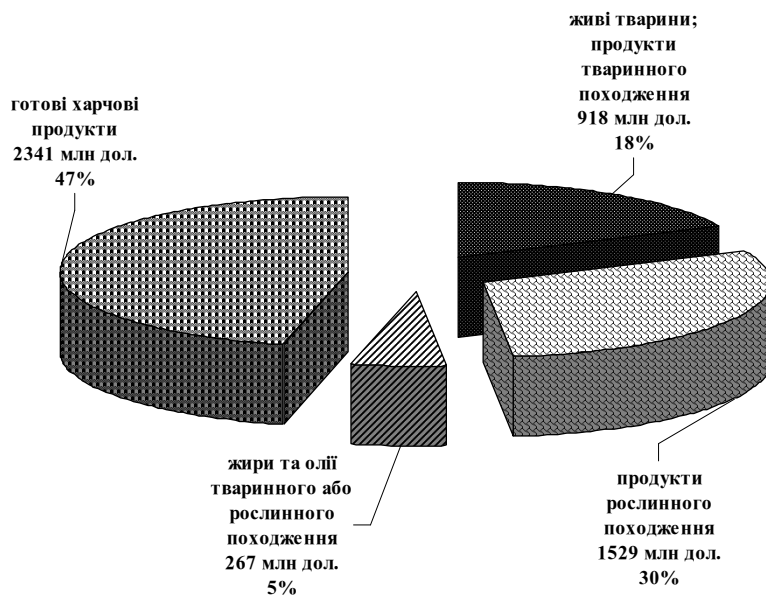

Рис. 4. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та харчової продукції в Україну у 2018 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

дукції і уникнути додаткових витрат, пов'язаних з пошуком контрагентів, які залучені до експортоорієнтованих ланцюгів сільськогосподарської сировини.

Варто розширити перелік державних інвестиційних програм підтримки проектів налагодження переробки сільськогосподарської сировини на базі безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції через надання прямої та непрямої державної фінансової допомоги як для придбання необхідного обладнання, так і на впровадження передового іноземного досвіду побудови логістично-складських ланцюгів. Надати додаткових імпульсів нарощенню обсягів переробки сільськогосподарської сировини може відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації, яку мали окремі адміністративні райони в докризові часи.

Повернення до традиційної сільськогосподарської спеціалізації означатиме відновлення посівних площ окремих технічних сільськогосподарських культур та збільшення поголів'я великої рогатої худоби, що сформує ресурсну базу для виробництва готових харчових продуктів, які мають конкурентні переваги не лише на національному, а й на міжнародному ринку. Яскравим прикладом цього є відновлення посівів льону довгунця та налагодження виробництва льоноволокна, яке виступає сировиною для виробництва лляних тканин, які користуються підвищеним попитом на європейському ринку.

**ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК**

Дослідження показали, що в останні роки спостерігається зменшення питомої ваги готових харчових продуктів в експорті сільськогосподарської та харчової продукції, що свідчить про посилення сировинної спрямованості вітчизняного агропромислового виробництва. Водночас зростання питомої ваги готових харчових продуктів в імпорті сільськогосподарської та харчової продукції говорить про зростання ризиків забезпечення належного рівня продовольчої безпеки, особливо в умовах волатильності цін на світових ринках продовольства. За таких умов важливого значення набуває створення умов для нарощення обсягів переробки сільськогосподарської сировини через запровадження стимулів інвестиційного-інноваційного розвитку переробно-харчових виробництв всередині країни.

Такими стимулами виступають пільги у разі імпорту високотехнологічного обладнання, необхідного для налагодження переробки сільськогосподарської сировини, виходячи з наявних світових стандартів та регламентів якості та безпечності харчових продуктів; державні інвестиційні програми, спрямовані на підтримку переробки сільськогосподарської продукції на базі суб'єктів аграрного підприємництва, які безпосередньо зайняті виробництвом продукції тваринництва та рослинництва; державні преференції суб'єктам аграрного бізнесу, які здійснюють відновлення традиційної сільськогосподарської продукції для відповідних природнокліматичних зон.

Література:

1. Крисанов Д.Ф. Оптимізація інтеграційних зв'язків між підприємствами сільського господарства і переробно-харчових галузей в умовах посилення впливу євроінтеграційних про-

цесів. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2016. Вип. 11. С. 137—151.

2. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. № 1. С. 72—91.

3. Макаренко П.М., Андрієнко Н.В. Галузеві особливості формування потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1747/1/Volkova%20N.V.pdf>

4. Марущинець А.В. Вплив переробної ланки АПК на трансформаційні процеси в аграрній сфері Київського Придніпров'я. Український географічний журнал. 2017. № 2. С. 26—31.

References:

1. Krysanov, D.F. (2016), "Optimization of integration links between agricultural enterprises and food processing industries in the context of increasing influence of European integration processes", Visnyk Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky, vol. 11, pp. 137—151.

2. Krysanov, D.F. and Varchenko, O.M. (2017), "Agri-food chains: key problems of creation and development", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 1, pp. 72—91.

3. Makarenko, P.M. and Andriienko, N.V. (2014), "Sectoral features of forming the potential of food processing enterprises", available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1747/1/Volkova%20N.V.pdf> (Accessed 25 March 2020).

4. Maruschynets', A.V. (2017), "Influence of APC processing unit on transformation processes in the agricultural sphere of Kyiv Dnieper", Ukrains'kyj heohrafichnyj zhurnal, vol. 2, pp. 26—31.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2020 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА